

รายงานผลการวิจัย

เงินทุนอุดหนุนเพื่อเพิ่มทุนและพัฒนาประสิทธิภาพทางวิชาการ
เนื่องในโอกาสฉลองกรุงเทพ ๗ ครบ ๒๐๐ ปี

เรื่อง

วิวัฒนาการของกฎหมายไทยในรอบสองร้อยปี
ภาค ๑ : ภาคทั่วไป

โดย

สนธิ	มดดีละมาถย์	ไชยยศ	เทนะวัชตะ
วิษณุ	เกรียงไกร	สุลาสิริ	เฮงพูนธนา
กาญจนา	เอี่ยมวาทะรินทร์	คำวิทย์	บูรณะภรณ์
มูรธา	วิเศษะชาวกุส	วินิตสิริ	ชำนาญเวช
วิระพงษ์	บุญไญยกาส	สุภานิต	หมั่นสุข
สุภม	พัฒนะสิริ	ธงทอง	ฉันทรางศุ
นิตพันธ์	เชอบุญไชย	วานิช	ชุตินวงศ์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายงานผลการวิจัย

วิวัฒนาการของกฎหมายไทยในรัชสมัยของรัชกาลที่ ๗

ภาค 1 ภาคทั่วไป

โดย

สุณีย์	มัลลิกะมาส	ไชยยศ	เหมะรัชตะ
วิมล	เครื่องาม	สุภาศิริ	แสงพุดธนา
กาญจนา	นิมมานเหมินทร์	คำวิทย์	บุรณะนนท์
มูรธา	วิชนะชิวะกุล	วิมลศิริ	ชำตาญเวช
วีระพงษ์	บุญโยภาส	สุพานิต	มันัส
สุขุม	พัฒนศิริ	ธงทอง	จันทรางศุ
จิตพันธ์	เชื้อบุญไชย	วานิช	ชุกวิงศ์

ธันวาคม 2525

เงินอุดหนุนเพื่อเงินทุนและพัฒนาประสิทธิภาพทางวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ฝ่ายวิจัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อ

ตั้งแต่พุทธศักราช 2325 ซึ่งเป็นปีแรกแห่งการสถาปนารุงรัตนโกสินทร์ เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน (2525) กฎหมายไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงวิวัฒนาการไป จากเดิมเป็นอันมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการปฏิรูประบบกฎหมายซึ่งเป็นผลให้ประเทศไทยมีกฎหมายใหม่ ที่จัดอยู่ในระบบประมวลกฎหมายเช่นในทุกวันนี้เป็นที่หวังว่าการวิจัยถึงที่มาวิวัฒนาการและรายละเอียดต่าง ๆ ของกฎหมายไทยในรอบ 200 ปี จะสามารถแสดงให้เห็นถึงประสิทธิภาพในการบังคับของกฎหมายเพื่อเป็นแนวทางสำหรับการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายต่อไป

การวิจัยวิวัฒนาการของกฎหมายไทยในรอบ 200 ปี ในครั้งนี้ได้ใช้วิธีการวิจัยภาคเอกสาร เป็นส่วนใหญ่จะมีการวิจัยภาคสนามเพียงบางหัวข้อเท่านั้นสำหรับรายงานการวิจัยได้แบ่งออกเป็น 5 ภาคด้วยกันคือ

ภาค 1 ภาคทั่วไป ประกอบด้วยเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ อันเป็นผลต่อวิวัฒนาการของกฎหมายไทยในรอบ 200 ปี การปฏิรูปกฎหมายในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ยุคสามรรคาศึกคึกนักกฎหมายและประวัตินักกฎหมายไทยในรอบ 200 ปี ในภาคนี้จึงเป็นเรื่องของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ และเหตุการณ์เกี่ยวกับตัวบุคคลมากกว่าตัวบทกฎหมายใดโดยเฉพาะเจาะจง

ภาค 2 ภาคกฎหมายมหาชน ประกอบด้วย วิวัฒนาการของกฎหมายรัฐธรรมนูญ และกฎหมายปกครอง

ภาค 3 ภาคกฎหมายสารบัญญัติ ประกอบด้วยวิวัฒนาการของกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เช่น กฎหมายทรัพย์สิน กฎหมายครอบครัว และกฎหมายมรดก

ภาค 4 ภาคกฎหมายวิธีสบัญญัติ ประกอบด้วย วิวัฒนาการของระบบ
ศาลไทย และขบวนการพิจารณาความ

ภาค 5 ภาคกฎหมายมหาชนส่วนแพ่งหรือกฎหมายสังคม ประกอบด้วย
วิวัฒนาการของกฎหมายภาษีอากร กฎหมายแรงงาน กฎหมายธุรกิจและการเงิน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อ		หน้า
สารบัญ		
ภาค 1	ภาคทั่วไป	
บทนำ		ก - ข
บทที่ 1	เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์อันมีผลต่อวิวัฒนาการของ กฎหมายไทยในรอบ 200 ปี	1
	การสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์	3
	การสงครามกับพม่า เขมร ลาว และ ญวน ในสมัยรัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 3	5
	การรับอารยธรรมตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 4 - 5	7
	ปัญหาสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในประเทศไทย	10
	นโยบายปฏิรูปในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว	21
	การจัดทำกฎหมายสมัยรัชกาลที่ 5 - 7	24
	การเปลี่ยนแปลงการปกครองในพหุศักราช 2475	27
	สงครามโลกครั้งที่สองและการเข้าเป็นสมาชิกองค์การ สหประชาชาติ	29
บทที่ 2	การปฏิรูปกฎหมายในสมัยรัชกาลที่ 1	31
	การใช้กฎหมายก่อนสมัยรัชกาลที่ 1	32
	มูลเหตุการปฏิรูปกฎหมาย	33
	การชำระและจัดสร้างกฎหมายตราสามดวง	36
	พระธรรมนูญศาลและราชศาสตร์	40
	การพิมพ์กฎหมายตราสามดวง	44

บทที่ 3	ยุศุราบร ภาคคักคักนักกฎหมาย	46
	ราชทินนามของขุนนางฝ่ายกฎหมายก่อนสมัยกรุงรัตน	
	โกสินทร์	56
	ราชทินนามของขุนนางฝ่ายกฎหมายสมัยกรุงรัตนโกสินทร์	58
	ยุคใหม่ของการพระราชทานราชทินนามของขุนนางฝ่าย	
	กฎหมาย	63
	ยุคสุดท้ายของการพระราชทานราชทินนามขุนนางฝ่าย	
	กฎหมาย	73
	ยุศุราบร ภาคคักคักนักกฎหมายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง	78
บทที่ 4	ส่องรอยเงาของนักกฎหมายไทย	87
	พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช	94
	11 คน : กรรมการตรวจชำระกฎหมายชุดแรกของไทย	99
	พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	117
	พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	121
	พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงพิชิตปรีชากร	124
	พระยาอรุณการประสิทธิ์	129
	พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์	132
	พระยาฤทธิราชมยุธินพมิตร	136
	พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	139
	พระยาปรีชานฤเบศร์	143
	พระยาศรีธรรมราชชาติเดโชไชยมไหสุริยาธิบดี	147
	มหาอำมาตย์เอกเจ้าพระยาศรีมหาธีเบศร์	150

เจ้าพระยาพิชัยญาติ	157
ศาสตราจารย์พระยาไต้ศาสตร์ไพศาลย์	160
มหาอำมาตย์โทพระยาเทพวิฑูรพิสดารคามดี	164
ศาสตราจารย์พระสารสาสน์ประพันธ์	167
พระยาสารภีพงษ์ธรรมพิลาศ	169
พระยาบริหารนิติธรรม	172
ศาสตราจารย์พระยาดีศพิสัยธรรมประดิษฐ์	176
พระนิเทศการณประสม	184
พันเอกพระยาตรีวิสารวาท	187
พระยาอรุณกรรณมฤคที	191
หลวงประกอบนิติสาร	193
ศาสตราจารย์หลวงจำรูญเนติศาสตร์	201
หลวงอรุณปรีชาชนูการ	205
ศาสตราจารย์หลวงจักรปาณีศรีคีรีวิสุทธิ	207
ศาสตราจารย์ประมุข สุวรรณศรี	211
ศาสตราจารย์ไชยเจริญ สันตศิริ	220
ศาสตราจารย์คีโรก ชัยนาม	223
ศาสตราจารย์ ดร. หยุต แสงอุทัย	228
พลโท ดร. อัมพร ศรีไชยยันต์	236
ศาสตราจารย์นายแพทย์สงกรานต์ นิยมเสน	240
ศาสตราจารย์ ดร. มาดิย์ หุระนันท์	242
ศาสตราจารย์ทวี เจริญพิทักษ์	246

สารบัญ

	หน้า
ภาค 2	ภาคกฎหมายมหาชน
ตอนที่ 1	วิวัฒนาการของกฎหมายรัฐธรรมนูญ
	ความนำ
บทที่ 1	พัฒนาการของกฎหมายมหาชนในประเทศไทย
	✓ ความหมายของกฎหมายมหาชน
	ประเภทของกฎหมายมหาชน
	ขอบเขตของกฎหมายมหาชน
	ประวัติกฎหมายมหาชนในประเทศไทย
บทที่ 2	กฎหมายรัฐธรรมนูญของไทย
	ความจำเป็นของการมีรัฐธรรมนูญ
	ความหมายของคำว่ากฎหมายรัฐธรรมนูญ
	ปฐมรัฐธรรมนูญของไทยในทัศนะของนักนิติศาสตร์บางคน
	แนวความคิดเรื่องรัฐธรรมนูญก่อนสมัยรัชกาลที่ 7
	การร่างรัฐธรรมนูญในสมัยรัชกาลที่ 7
บทที่ 3	ร่างพระราชกฤษฎีกาที่ 1 ว่าด้วยราชอาณาจักรสยาม
	ประวัติที่มา
	บทบัญญัติในร่างพระราชกฤษฎีกาที่ 1
	ข้อพิจารณาประกอบ
ตอนที่ 2	วิวัฒนาการของกฎหมายปกครอง
บทที่ 1	ลักษณะทั่วไปของกฎหมายปกครอง
	ลักษณะพื้นฐานของกฎหมายปกครอง

	หน้า
	ลักษณะกฎหมายปกครองในประเทศไทย 103
	กฎหมายปกครองสมัยกรุงสุโขทัย 105
	กฎหมายปกครองสมัยกรุงศรีอยุธยา 106
บทที่ 2	กฎหมายปกครองสมัยรัตนโกสินทร์ 116
	กรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น 116
	สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 118
	การปกครองท้องถิ่นเบื้องต้นในสมัยรัชกาลที่ 5 127
บทที่ 3	สมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย 130
	ถึงปัจจุบัน 130
	สมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 131
	การจัดระเบียบราชการบริหารของประเทศไทยใน 135
	ยุคปัจจุบัน 135
	การจัดระเบียบราชการบริหารส่วนภูมิภาคปัจจุบัน 136
	หัวหน้าส่วนราชการประจำจังหวัด 142
	การตั้งผู้รักษาราชการแทนผู้ว่าราชการจังหวัด 142
บทที่ 4	สรุปประกาศและเสนอแนะ 160
บรรณานุกรม	

สถาบันวิจัยนโยบายบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

	หน้า
หนี	35
สัญญา	41
จัดการงานนอกตั้ง	44
ตามสมควรได้	44
ละเมิด	45
วิวัฒนาการของกฎหมายลักษณะหนีในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์	47
ปัญหาที่น่าสนใจมาพิเคราะห์ในกฎหมายลักษณะหนี	57
บรรพ 3	68
ลักษณะ 1 ข้อชาย	69
ลักษณะ 2 แดกเบ็ดเตล็ด	79
ลักษณะ 3 ให้อ	80
ลักษณะ 4 เช่าทรัพย์	81
ลักษณะ 5 เช่าอ	85
ลักษณะ 6 จ้างแรงงาน	88
ลักษณะ 7 จ้างทำของ	91
ลักษณะ 8 รับขน	93
ลักษณะ 9 ยืม	96
ลักษณะ 10 ฝากทรัพย์	107
ลักษณะ 11 คำประกัน	112
ลักษณะ 12 จำนอง	121
ลักษณะ 13 จำนำ	129
ลักษณะ 14 เก็บของในคดีตั้งสินค้า	135
ลักษณะ 15 ทิวแทน	138

	ลักษณะ 16	นายหน้า	140
	ลักษณะ 17	ประนีประนอมยอมความ	141
	ลักษณะ 18	การพนันและขันต่อ	143
	ลักษณะ 19	บัญชีเกินสะพัด	144
	ลักษณะ 20	ประกันภัย	145
	ลักษณะ 21	ตั๋วเงิน	147
	ลักษณะ 22	หุ้นส่วนและบริษัท	151
	ลักษณะ 23	สมาคม	154
บทที่ 2	วิวัฒนาการของกฎหมายลักษณะทรัพย์สินในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์		156
	ความหมายของคำว่าทรัพย์สิน, ทรัพย์สินสิ้น		159
	การแบ่งประเภทของทรัพย์สิน		162
	หลักเรื่องการได้ทรัพย์สินโดยวิธีในอสังหาริมทรัพย์และการจดทะเบียน		166
	หลักผู้รับโอนไม่มีสิทธิดีกว่าผู้โอน		171
	สิทธิครอบครองและการครอบครองปรปักษ์		174
บทที่ 3	วิวัฒนาการของกฎหมายครอบครัว		178
	กฎหมายครอบครัวสมัยแรกตั้งกรุงรัตนโกสินทร์		178
	รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช		178
	รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว		188
	รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว		193
	รัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว		196

บทที่ 4

กฎหมายครอบครัวสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ยุคใหม่	205
รัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว	205
รัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช	210
กฎหมายครอบครัวไทยในอนาคต	216
วิวัฒนาการของกฎหมายมรดก	228
ข้อสังเกตเบื้องต้น	228
การแบ่งทรัพย์สินมรดกของผู้มรดกภาพออกเป็นภาค	231
การเสียสิทธิในการรับมรดก	239
มรดกและการรับมรดกของพระภิกษุ	240
มรดกของพรานหมด	240
พินัยกรรม	241
ข้อเปรียบเทียบระหว่างกฎหมายลักษณะมรดกในกฎหมายตรา- สามดวงและประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 6 มรดก (ปัจจุบัน)	242
มรดกและการแบ่ง	242
การเสียสิทธิในการรับมรดก	249
การไต่หนี้ของเจ้ามรดก	250
พินัยกรรม	251
ผู้จัดการมรดก	251
อายุความมรดก	252

	หน้า
บทที่ 5	
วิวัฒนาการของกฎหมายอาญา	253
ความหมายของกฎหมายอาญา	253
การเริ่มมีการบัญญัติกฎหมายอาญา	254
วิวัฒนาการของกฎหมายอาญาในประเทศไทย	266
กฎหมายลักษณะอาญาหลวง	266
กฎหมายลักษณะอาญาราชมุนี	275
กฎหมายลักษณะโจร	277
ลักษณะลักพา	280
ลักษณะวิวาท	287
กฎหมายลักษณะชบดศึก	288
กรมศกัณฑ์	290
กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127	293
ประมวลกฎหมายอาญา	296
การเปลี่ยนแปลงแก้ไขบทบัญญัติในประมวลกฎหมายอาญา	297

บรรณานุกรม

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
ภาค 4	ภาคกฎหมายวิธีสบัญญัติ
บทที่ 1	วิวัฒนาการของกฎหมายวิธีพิจารณาความ
	วิธีไต่สวนพิจารณาและพิพากษาคความแพ่ง
	วิธีไต่สวนพิจารณาและพิพากษาคความอาญา
	ข้อสังเกตเกี่ยวกับกฎหมายวิธีพิจารณาความในสมัยกรุง
	รัตนโกสินทรก่อนการปฏิรูปการศาลในประเทศไทย
	ลักษณะและตราการ
	การควบคุมกักขังผู้ต้องหาหรือผู้ถูกฟ้องว่าไต่กระทำความผิด
	การนำสืบ
	วิธีพิจารณาความภายหลังการปฏิรูประบบกฎหมายในสมัย
	พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
	พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความมีโทษสำหรับใช้ไปพลางก่อน
	ร.ศ. 115
	พระราชบัญญัติกระบวนพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115
	พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 127
	กฎหมายวิธีพิจารณาความ ตั้งแต่ พ.ศ. 2478
	จนถึงปัจจุบัน
	ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พ.ศ. 2478
	สาระสำคัญของประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา
	พ.ศ. 2478

	หน้า
ศาลยุติธรรมภายใต้บทบัญญัติพระธรรมนูญศาลยุติธรรม	127
ความเป็นอิสระของศาลยุติธรรม	128
งานของศาลยุติธรรม	129
ชั้นของศาล	131
ศาลชั้นต้น	132
ศาลอุทธรณ์	136
ศาลฎีกา	137
ศาลที่จัดตั้งขึ้นพิเศษ	138
ศาลคดีเด็กและเยาวชน	138
ศาลแรงงาน	144
✓ ศาลในประเทศไทยควรจัดตั้งขึ้นในอนาคต	161
ศาลภาษี	162
ศาลปกครอง	165

บรรณาธิการ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
ภาค 5	ภาคกฎหมายมหาชนส่วนแพ่ง (กฎหมายสังคม)
	วิวัฒนาการของกฎหมายมหาชนส่วนแพ่งหรือกฎหมายสังคม 1
บทที่ 1	กฎหมายภาษีอากร 5
	สภาพทางเศรษฐกิจสมัยรัชกาลที่ 1 5
	นโยบายทางเศรษฐกิจของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า จุฬาโลก 10
	ภาษีที่จัดเก็บ 11
	การปฏิบัติจัดเก็บภาษีสมัยรัชกาลที่ 2 15
	ภาษีใหม่ที่เรียกเก็บสมัยรัชกาลที่ 2 19
	การปฏิบัติจัดเก็บภาษีสมัยรัชกาลที่ 3 20
	ความเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจสมัยรัชกาลที่ 4 23
	ความคลี่คลายทางเศรษฐกิจตั้งแต่ พ.ศ. 2398 26
	สภาพทางเศรษฐกิจสมัยรัชกาลที่ 5 35
	สภาพทางเศรษฐกิจสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงการเปลี่ยนแปลง 42
บทที่ 2	การปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย 42
	กฎหมายแรงงาน 53
	แรงงานในประเทศไทย 53
	การใช้แรงงานในประเทศไทย 55
	แรงงานกับการพัฒนาประเทศ 66
	ประเทศไทยกับองค์การกรรมกรระหว่างประเทศ 71

กฎหมายแรงงานในประเทศไทย	84
อุดมการณ์และแนวความคิดในการกำหนดกฎหมายแรงงาน	85
ลักษณะของกฎหมายแรงงาน	89
กฎหมายเกี่ยวกับแรงงานในประเทศไทย	92
ประวัติความเป็นมาของพระราชบัญญัติแรงงานฉบับแรก	102
กฎหมายแรงงานของประเทศไทยในปัจจุบัน	113
สาระสำคัญของกฎหมายแรงงานในปัจจุบัน	120
กฎหมายที่เกี่ยวกับอาชีพ	120
กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดหางาน	123
กฎหมายคุ้มครองแรงงาน	123
กฎหมายแรงงานสัมพันธ์	140
กฎหมายเกี่ยวกับค่าจ้างแรงงาน	149
การบริหารแรงงานในประเทศไทย	156
นโยบายด้านแรงงาน	156
หน่วยงานซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบการบริหารแรงงาน	167
ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารแรงงานในประเทศไทย	186
ปัญหาแรงงานในปัจจุบันและแนวทางแก้ไข	190
บทที่ 3 กฎหมายชู้รักและการเงิน	223
วิวัฒนาการของกฎหมายว่าด้วยการกู้ยืมสมัยรัตนโกสินทร์	
ในรอบ 200 ปี	223
กฎหมายตราสามดวงพระอัยการลักษณะกู่หน้	224

	หน้า
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	236
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	240
วิวัฒนาการของดอกเบี้ยเงินกู้สมัยรัตนโกสินทร์ในรอบ 200 ปี	245
กฎหมายตราสามดวงลักษณะกฐิน	245
สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325 - 2411)	247
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	251
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว	255
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พ.ศ. 2489 - ปัจจุบัน	260
วิวัฒนาการกฎหมายเกี่ยวกับสถาบันการเงินในประเทศไทย ในรอบ 200 ปี	265
วิวัฒนาการของกฎหมายเกี่ยวกับธนาคารในประเทศไทย	266
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก	266
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย	266
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว	266
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	267
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	269
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว	270

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล	273
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช	288
การคุ้มครองผู้บริโภค	293
พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522	293
ความคลัดคลายและมูลเหตุแห่งการคลัดคลายขยายตัวของ กฎหมาย	294
อิทธิพลของกฎหมายต่างประเทศหรือสถาบันต่าง ๆ ที่มี ต่อกฎหมายนี้	296
ผลที่ผลเสียและข้อควรแก้ไข	300
การกำหนดราคาสินค้าและป้องกันการผูกขาด	304
พระราชบัญญัติกำหนดราคาสินค้าและป้องกันการผูกขาด พ.ศ. 2522	304
มูลเหตุแห่งการคลัดคลายขยายตัวของกฎหมาย	304
อิทธิพลของกฎหมายต่างประเทศหรือสถาบันต่าง ๆ ที่มี ต่อกฎหมายนี้	305
วิเคราะห์ประสิทธิภาพของกฎหมาย	307
ผลที่ผลเสียและข้อที่ควรแก้ไข	310
แนวโน้มของกฎหมายในอนาคต	313

	หน้า
สิทธิบัตร	315
พระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ. 2522	315
ความผิดที่คล้ายและมูลเหตุแห่งการคัดลอกคล้ายชยยตัวของ กฎหมาย	316
อิทธิพลของกฎหมายต่างประเทศหรือสถาบันต่าง ๆ ที่มี ต่อกฎหมายนี้	323
ประสิทธิภาพของกฎหมาย	324
ผลดีผลเสียและข้อควรแก้ไข	325
แนวโน้มของกฎหมายสิทธิบัตร	328

บรรณานุกรม

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทนำ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้ทรงสถาปนา กรุงเทพมหานคร เป็นราชธานีใน พ.ศ. 2325 นั้น สภาพพระมหานครไม่มีอะไรผูกแกกไปจากเมืองใหม่ทั้งหลายเท่าใดนัก คือยังหาความเป็นระเบียบเรียบร้อยไม่ได้ ทั้งการศึกก็ยังติดพันอยู่เรียกว่าอยู่ในภาวะ "ศึกเหนือเสือใต้" หรือ "หน้าส้วหน้าขวาน" ต้องมีการจัดระเบียบบ้านเมืองใหม่ในทุกทาง ที่เป็นพระราชภาระหนักกว่าการอื่นก็คือการทะนุบำรุงน้ำใจไพร่ฟ้าชาวแผ่นดินให้ฮึกเหิม กล้าหาญ กล้าสู้ศัตรูของประเทศไทย และขณะเดียวกันต้องมีระเบียบวินัยมั่นคง การทั้งนี้ก็จะสำเร็จลงได้ก็ต่อเมื่อมีการชำระสะสางระเบียบและธรรมเนียมเก่าทั้งหลายให้เหมาะแก่กาลสมัย สมกับที่เป็นเมืองใหม่ จึงปรากฏว่าในคานการศาสนาได้ทรงจัดการให้ชำระพระไตรปิฎกด้วยการทำสังคายนา ในคานการประวัติศาสตร์และศิลปะวัฒนธรรม ได้ทรงจัดการให้ชำระพระราชพงศาวดารและปลูกสร้างบ้านเมือง ชุกคลอง สร้างวัดให้เหมือนดังเนรมิตรของเก่าขึ้นใหม่อีกครั้ง จนกล่าวกันว่า "อยุธยา ลอยสวรรค์ ลงอา" ในคานการระเบียบประเพณีการปกครอง ได้ทรงชำระด้วยบทกฎหมายเก่าจนเป็นเหตุให้มีการจัดทำกฎหมายที่เรียกว่ากฎหมายตราสามดวงขึ้น

พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากรได้ทรงพระนิพนธ์ไว้ตอนหนึ่งว่า "พระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้ริกระเบียบเคหะทรงปกครองในหน้าที่สำคัญเช่นสมุหนายก ฉะนั้นจึงเอาเหตุยี่สิบที่จะให้ประมวลพระราชกำหนดกฎหมายได้เป็นหลักปฏิบัติราชการในพระราชกำหนดฉบับหนึ่ง¹ กล่าวถึงความยุ่งเหยิงของกฎหมายในเวลานั้นว่า

¹ พระราชกำหนดที่ 28 ในประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 เล่ม 3 หน้า 298

"พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรพระพุทธเจ้าอยู่หัว... คำหรัคเหนือเกล้าฯ สั่งว่าพระราชกำหนดบทพระอาการสำหรับแผนดินกระษัตริย์มีมากหลายคอก มาจะนับจะลดถามได้ ครั้นกรุงศรีอยุธยาเสียแก่... พม่าชาติก็ พระบรมสาครราชสาครบทพระอาการกระจัดกระจายหายเฝ้าส่วน สืบส่วนเมื่อรู้สึกส่วนหนึ่ง ให้สืบพระมหाराชครู พระไกรสี นอกราชการผู้เฝ้า"

ความที่ยกมากมานี้แสดงให้เห็นว่าพระเจ้าอยู่หัวทรงพระปรีวิติคอยู่แล้ว ถึงความกระจัดกระจายแห่งกฎหมายจนถึงส่ง สัยกันครั้งนั้นบางที่ว่าจะไม่เป็นหลักได้ ครั้นถึงก 2347 มีคดีเกิดขึ้นอันหนึ่งซึ่งแท้จริงก็มีโชคคดีใหญ่โตอันใด หากเป็นเหตุให้ทรงสั่งให้มีการชำระกฎหมายเป็นการใหญ่คือวันหนึ่งเสด็จออกขุนนาง เจ้าพระยาพระคลัง (เข้าใจว่าชื่อเดิมว่า "ทน" และเป็นกวีมีชื่อเสียงในสมัยนั้น) กราบบังคมทูลพระกรุณาว่านายบุญศรีช่างเหล็กหลวง ร้องทุกข์กล่าวโทษพระเกษม นายราษารอรรถเป็นใจความว่า ป่อมกรรมาของคณพ้องอัยคณ นายบุญศรีให้การทอสูว่า ป่อมนอกใจทำชู้คายนายราษารอรรถ นายบุญศรีไม่มีคดีจึงไม่ยอมอัย พระเกษมไปไต่หน้าหนักแกดอัยค่านายบุญศรี แต่พุดจาทะโสมป่อมแล้วคักขอความมาให้ ลูกขุน ฉ กาลหลวงปริกษา ลูกขุนว่าเป็นหญิงอัยชาย ให้ชากันได้ จึงพระราชดำริว่าหญิงนอกใจชಾಯแล้วมาพ้องอัยชาย ลูกขุนปริกษาให้อัยไค่นั้นไม่เป็นยุติธรรม ให้เจ้าพระยาพระคลังเอากฎหมาย ๗ ฝ่าลหลวงมาสอบกับฉับหอลหลวง และฉับข้างที่ ๕.2 การสอบสวนเทียบเคียงไค่ลว่าความว่า ความคองกันทั้งสามฉับตั้งไค่กลาวมา พระเจ้าอยู่หัวจึงตรัสว่าฝ่ายพุทธจักรก็ไค่ไปรคให้ชำระพระไคเรปิฎก

2. เมื่อยังไม่มีกรพิมพ์หนังสือไค่นั้น มีธรรมเนียมให้เขียนกฎหมายขึ้นไว้สามฉับเก็บไว้ที่ศาลหลวง สำหรับใช้ในศาล 1 เก็บไว้ในหอหลวงเป็นที่รวมหนังสือราชการ 1 เก็บไว้ "ข้างที่" ไค่สำหรับพระเจ้าแผนดิน ทรงเปิดพลิกไค่เสมอ 1 ทั้งสามฉับถาวรจะทานถูกคองกัน แม้เมื่อมีการพิมพ์หนังสือแล้วแพร่หลาย ก็ยังรักษาธรรมเนียมนี้กันอยู่ตลอดมาถึงคณรัชกาลที่ ๕ จึง บรคพระราษบัญญัติให้ออกใหม่เขียนกับบรรจงสามฉับ แล้วเก็บไว้ทั้งสามแห่งนี้เสมอ

ไว้เป็นหลักเป็นพุทธรูปธรรมกองการกุศลอันประเสริฐแล้ว และฝ่ายข้างอาณาจักร
กฎหมายยังเห็นเพื่อนวิปริตคิดต่างกันไปเป็นอันมาก จึงโปรดให้มีการชำระ
กฎหมายดูไต่ชำระพระไตรปิฎกใหม่ให้หลักคู่กัน กรรมการนี้มีอาลักษณ์ 4 ลูกขุน
3 ราชบัณฑิตย 4"

การชำระกฎหมายครั้งนี้มีความสำคัญมากเพราะจะเป็นหลักของบ้านเมือง
ต่อไปและความจริงก็เป็นดังนั้น คือได้ใช้กฎหมายที่ชำระในครั้งกระนั้น ซึ่งเทียบ
ได้กับการชำระสังคายนาศรีไตรปิฎกเป็นหลักของบ้านเมืองสืบต่อมาอีกหลายปี แม้
ในยุโรปเองก็ปรากฏว่าเมื่อมีการตั้งบ้านเมืองใหม่คราวใด ก็จะมีการประกาศใช้
กฎหมายใหม่หรือชำระกฎหมายเก่าให้เหมาะสมขึ้นใหม่ทุกครั้ง แต่มูลเหตุของการ
ชำระกฎหมายในสมัยรัชกาลที่ 1 ก็นับว่ามีความสำคัญและแสดงให้เห็นถึงปรัชญากฎหมาย
ไทยที่นำสนใจอย่างยิ่งจนไม่สมควรจะละเลยผ่านไป

ข้อความในมานแดนของกฎหมายตราสามดวงนี้เนื้อว่า

"จึงเจ้าพระยาวิเศษ รมราชเลขาชาติอำมาตยาธิบดี พิพิศวารวงมพวงษักทยา

ธิเบเวราธิบดีศรีรัตนราชโกษาธิบดีอภัยพิริยบรรณพาทู กราบบังคมทูลพระกรุณา
ด้วยข้อความนายบุญศรีข้าง เหล็กหลวง ร่อง กุช ราษฎรกล่าวโทษพระเกษม นาย
ราชาอรตใจความว่า อำแดงป้อมภรรยาบุญศรีฟ้องยานายบุญศรี ๆ ให้การ
แก่พระเกษมว่า อำแดงป้อมนอกใจทำชู้ด้วยนายราชาอรต แล้วมาฟ้องยานายบุญศรี
นายบุญศรีไม่อย่า พระเกษมหาพิจารณาตามคำให้การนายบุญศรีไม่ พระเกษมพูกจา
แต่โลมอำแดงป้อม แลพิจารณาไม่เปนสัจเป็นธรรมเขาคอยอำแดงป้อม แลคัด
ข้อความมาให้ลูกขุนศาลหลวงปลุกษา ๆ ว่าเป็นหญิงอย่าชาย ให้อำแดงป้อมกับ
นายบุญศรี ซากจากตัวเมียกันตามกฎหมาย จึงทรงพระกรุณาตรัสว่า หญิงนอกใจชาย
แลวนารองฟ้องอย่าชาย ลูกขุนปลุกษาให้อย่ากันนั้นหาเป็นยุติธรรมไม่

จึงมีพระราชโองการตรัสสั่งให้เจ้าพระยาพระคลัง เอกอัครราชทูต
หลวงมาสอบกับฉบับหอหลวงข้างที่ได้ความว่า ถูกต้องกันทั้งสามฉบับ จึงมีพระราช
โองการนารถพระบัณฑูรสุรสิงหนาทคำรัสว่า ฝ่ายพุทธจักรนั้นพระไตรปิฎกแปลที่
สี่พันพระธรรมอันอันสมเด็จเจ้าพระยาทรงพระมหากรุณาประดิษฐานไว้ทาง
พระองค์ได้เป็นหลักโลกยสังฆมณฑลบริพัตรวิชัยแลราราศบริพัตร ได้ประ
รณูซึ่งทางศุกคิณิแลศุกคิณิ แลพระไตรปิฎกธรรมนั้นนั้นเพื่อนปริตติคิเพี้ยนไปเป็น
อันมาก ยากที่จะเลาเรียน เป็นอายุพระพุทธรศาสนาสืบไป ก็ให้อาราธนาประชุม
เชิงพระราชาคณะทั้งปวง มีสมเด็จเจ้าพระสังฆราชแลพระธรรมอุม พระพุทธโฆษา
จารย์เป็นประธาน ฝ่ายราชบัณฑิตยนั้น พระยาธรรมปฎชาเป็นต้น ให้ทำสังคายนา
ชำระพระไตรปิฎกสอบใส่ทวยอรรถถาณิกา ให้ถูกต้องตามพระพุทธรบญญัติ พระ
ไตรปิฎกจึงคอยถูกถาณองใส่ขึ้นได้ เป็นที่เลาเรียนง่ายใจแก่กุลบุตรสืบไปภาย
นาก็เป็นพุทธรการกรรมของการกุศลอันประเสริฐแล้ว

แลฝ่ายข้างอาณาจักรนี้ระบัตริย์ผู้ดำรงแผ่นดินเป็นอาไศรยซึ่งโบราณ
ราชินิกุลหมายพระโอยการ อันกระบัตริย์แกกอนมัญญัติไว้ได้เป็นมันทักถาณ จึง
พิพากษาคราสินเนื้อความราชนรทั้งปวงได้โดยยุติธรรม แลพระราชกำหนดบท
พระโอยการนั้นนักที่เพื่อนปริตติคิคำท่างกันไปเป็นอันมาก ด้วยคนอันโลกหลง
หาความละอายแกบามิได้ คัดแปลงแกงตามชอบใจไว้พิพากษารภาให้เสียยุติธรรม
สำหรับแผ่นดินไปก็มีบาง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม จัดชาตุล
ลอลองชุดีพระบาทที่มีสติปัญญาได้

อาลักษณ์

- 1 ขุนสุนทรโวหาร ผู้ว่าที่พระอาลักษณ์
- 2 ขุนสารประเสริฐ
- 3 ขุนวิเชียรอักษร
- 4 ขุนวิจิตรอักษร

ลูกขุน

- 1 ขุนหลวงพระไกรสี
- 2 พระราชทินไจยราชปลัด
- 3 หลวงอภัย

ราชบัณฑิตย

- 1 พระมหาวิชาธรรม
- 2 ขุนศรีวรวโหาร
- 3 นายพิมพ์
- 4 นายคณนา เวียน

11 คนชำระพระราชกำหนด บทพระโดยการอันเมื่ออยู่ในหอหลวงกิ่งแต่พระธรรมสาครไป ให้ถกถวามตามบทที่เล เนื่องจากมีโทษผิดเพี้ยนซ้ำกันได้ จัดเป็นหมวดเป็นเหล่าเข้าไว้ แล้วทรงพระอุสาห์ทรงชำระตัดสินแปลงซึ่งบทอันวิปลาศนั้นให้ชอบโดยยุติธรรมไว้ ด้วยพระไทยทรงพระมหากรุณาคุณ จะให้เปแประโยชน์แก่กระษัตริย์อันจะดำรงแผ่นดินไปในภายหน้า ครั้นชำระแล้วให้อาลักษณ์รูดเส้นหมึกสามฉบับ ไว้ห้องเครื่องฉบับหนึ่ง ไว้หอหลวงฉบับหนึ่งไว้ ณ ศาลหลวงสำหรับลูกขุนฉบับหนึ่ง บิดตราพระราชสีห์ พระครุสีห์ บัวแก้วทุกเล่มเป็นสำคัญ ถ้าพระเกษมพระไกรสี เชิญพระสมุทพระราชกำหนดบทพระโดยการออกมาพิพากษากิจคดีใด ๆ ลูกขุนทั้งปวงไม่เหตเปิดตราพระราชสีห์ พระครุสีห์ บัวแก้วสามดวงนี้ไซ้ขอบาให้เชื้องเอา เป็นอันชาติที่เดียว"

ที่ว่า "จึงทรงพระกรุณาตรัสว่า ทึ่งนอกใจชายแล้วมารองห้องหยกชาย ลูกขุนปรึกษาให้หยกกันนั้นหา เป็นยุติธรรมไม" เป็นปรัชฎาฎหมายอย่างหนึ่ง กล่าวคือขึ้นชื่อว่ากฎหมาย หากไรจะยุติธรรมพิเศษเสมอไป และเพราะกฎหมายไม่ยุติธรรมดังนี้เอง จึงต้องมีกรชำระสังคายนาภักนิเทศและที่ว่า "แล้วทรงพระอุสาห์ทรงชำระตัดสินแปลงซึ่งบทอันวิปลาศนั้นให้ชอบโดยยุติธรรมไว้" แสดงว่าความยุติธรรม

ตามตัวบทกฎหมายกับความยุติธรรมความเป็นจริงหรือหลักการจะเป็นหาจำต้อง
 เป็นอย่างเดียวกันเสมอไปไม่ นอกจากนี้ยังแสดงว่าความยุติธรรมนั้นเป็น
 รากฐานหรือวิญญาณของกฎหมายอันสำคัญในระบบกฎหมายของไทยมาโดยตลอด
 เมื่อกฎหมายใดไม่ยุติธรรมก็ต้องแก้ไข จะปล่อยให้เรื้อรังค้างคาเสียความ
 ยุติธรรมอยู่เช่นนั้นหาได้ไม่ คำว่า "บริสุทธิ์ยุติธรรม" ที่เราพูดกันทุกวันนี้ แท้จริง
 ก็เป็นคำเก่า ในกฎหมายตราสามดวงใช้คำว่า "ยุติธรรมบริสุทธิ์" ก็ยุติธรรม
 อย่างเดียวไม่พอ หากจะต้องบริสุทธิ์หมดจดปราศจากข้อตำหนิติติงด้วยธรรมเนียม
 การให้พระมหากษัตริย์มีพระบรมราชวินิจฉัยคดีความต่าง ๆ ที่ศาลได้วินิจฉัยไว้แล้ว
 ในเวลาต่อมาก่อนจะใช้พระบรมราชวินิจฉัยคดียุติธรรมก็แสดงให้เห็นว่าบางครั้งต้องการ
 ความยุติธรรมนอกกฎหมายเฉพาะ เรื่อง เฉพาะรางวัลด้วย

นับจากการตราชำระกฎหมายในครั้งนั้นเป็นต้นมา กฎหมายไทย
 ก็เปลี่ยนแปลงไปเป็นลำดับ ที่เคยเขียนรวม ๆ กันเป็นกฎหมายแพ่งและกฎหมาย
 อาชญากรรมแยกออกเป็น เรื่องทางแพ่ง เรื่องหนึ่งและทางอาชญากรรมเรื่องหนึ่ง แต่จะ
 ถึงขนาดว่าเป็นกฎหมายเอกชนและกฎหมายมหาชนแยกจากกันเด็ดขาดนั้นยังพูด
 ไม่ได้ขนาดนั้น เพราะยังมีที่ปะปนกันอยู่ ยิ่งในบัดนี้มีกฎหมายสังคม (Social
 legislation) หรือที่เรียกว่ากฎหมายมหาชนส่วนแพ่งอยู่หลายฉบับหลายเรื่อง
 ยิ่งรู้สึกว่ามีที่ปะปนกันอยู่จนแยกไม่ออก

กฎหมายเอกชนมีวิวัฒนาการมาสนใจกว่ากฎหมายมหาชน เพราะ
 สามารถจัดทำประมวลกฎหมายได้สำเร็จ และแก้ไขเพิ่มเติมหลายครั้งแล้ว ส่วน
 กฎหมายมหาชนนั้น ที่เป็นกฎหมายอาชญากรรมก็มาพัฒนาไปมาก แต่กฎหมายรัฐ-
 ธรรมนูญและกฎหมายปกครองออกจะพัฒนาไปไม่ทันใจ แม้จนขณะทำการวิจัยนี้
 ก็ยังไม่มี การ จัดตั้งศาลปกครอง

อย่างไรก็ตามโดยทั่วไปแล้ว เมื่อพิจารณาย้อนหลังไปถึงสองร้อยปี
ต้องยอมรับว่า กฎหมายตราสามดวง เป็นรากฐานสำคัญของกฎหมายไทยมา
ตลอดที่มีข้อความปรารถนาในงานแผนเก่า "หลังจะให้กฎหมายนี้" เป็นประโยชน์
แก่กระษัตริย์อันจะดำรงแผ่นดินไปในภายหน้า" นี้รายงานการวิจัยนี้จะแสดง
ให้เห็นว่าเป็นความจริงทั้งนี้ในทุกสาขาของกฎหมายไทย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- (1) เพื่อทำการวิจัยวิวัฒนาการของกฎหมายไทยในรอบ 200 ปี ที่ผ่านมา
(พ.ศ. 2325 - 2525)
- (2) เพื่อประเมินผลการเปลี่ยนแปลงของกรุงรัตนโกสินทร์ในรอบ 200 ปี
และเพื่อให้เห็นแนวโน้มของกฎหมายไทยในอนาคต
- (3) เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับอนุชนรุ่นหลัง
- (4) เพื่อเป็นกิจการทางวิชาการ ในการสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบรอบ
200 ปี

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

- (1) ช่วยให้เข้าใจถึงที่มา วิวัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของกฎหมาย
ไทยในรอบ 200 ปีที่ผ่านมา
- (2) จะทำให้สามารถคาดการณ์ล่วงหน้าได้ว่าในระหว่างอีก 20 ปีข้างหน้า
กฎหมายไทยจะมีแนวโน้มวิวัฒนาการ ไปในทิศทางใด

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ได้ใช้ระเบียบวิธีการดำเนินการวิจัยทางเอกสาร เป็นส่วนใหญ่ และเป็นการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ด้วยการประมวลเอาเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ ทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ตลอดจนการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศ ในแต่ละยุคสมัยในรอบ 200 ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ นอกจากนี้บางหัวข้อที่วิจัยยังรวบรวม ขอมูลไปถึงสมัยกรุงสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยาเพื่อความสมบูรณ์แห่งการวิจัย ทั้งนี้ เพื่อวิเคราะห์เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่มีผลต่อการวิวัฒนาการของกฎหมายไทย พร้อมทั้ง วิเคราะห์กฎหมายต่าง ๆ ตามลำดับเหตุการณ์ด้วย

สำหรับหัวข้อวิวัฒนาการกฎหมายครอบครัวยังไม่เพิ่มเติมวิธีการวิจัยภาค สันามด้วยการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนที่เกี่ยวข้องอันประกอบด้วย ชาย หญิงที่อายุเกิน 25 ปี กลุ่มละ 50 คน ชายหญิงที่อายุต่ำกว่า 25 ปี กลุ่มละ 50 คน และประชากรตัวอย่างใดกำหนดลงไปว่า ประชากรที่มีอายุเกิน 25 ปีมาจากอาสาสมัคร ของสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ที่ทำงานด้านสวัสดิการครอบครัวและเด็ก กับ อาสาสมัครของสมาคมวางแผนครอบครัว ซึ่งเข้ารับการอบรมเป็นวิทยากรสอน เพศศึกษาในโรงเรียนและอาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ส่วนประชากรที่มีอายุต่ำกว่า 25 ปี ได้มาจากนิสิตชั้นปีที่ 3 ของคณะนิติศาสตร์ซึ่ง กำลังศึกษาวิชากฎหมายลักษณะครอบครัว

การวิจัยด้วยวิธีการทั้งภาคเอกสาร, ภาคเอกสารและภาคสันาม จะทำให้ ได้แนวทางในการเสนอแนะแนวโน้มของกฎหมายในอนาคตได้

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยสาขานิติศาสตร์ ซึ่งคณะผู้วิจัยได้แบ่งภาคการ วิจัยออกเป็น 5 ภาคด้วยกันคือ

ภาค 1 ภาคทั่วไป ประกอบด้วย เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์อันมีผลต่อ
 วิวัฒนาการของกฎหมายไทยในรอบ 200 ปี การปฏิรูปกฎหมายในสมัยพระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ยศฐาบรรดาศักดิ์นักกฎหมายและประวัตินักกฎหมาย
 ไทยในรอบ 200 ปี

ภาค 2 ภาคกฎหมายมหาชน ประกอบด้วย วิวัฒนาการของกฎหมาย
 รัฐธรรมนูญ และกฎหมายปกครอง

ภาค 3 ภาคกฎหมายสารบัญญัติ ประกอบด้วย วิวัฒนาการของกฎหมาย
 แห่งและพาณิชย์ กฎหมายทรัพย์สิน กฎหมายครอบครัว และกฎหมายมรดก

ภาค 4 ภาคกฎหมายวิธีสบัญญัติ ประกอบด้วย วิวัฒนาการของระบบศาลไทย
 และขบวนการพิจารณาความ

ภาค 5 กฎหมายมหาชนส่วนแห่งหรือกฎหมายสังคม ประกอบด้วย
 วิวัฒนาการของกฎหมายภาษีอากร กฎหมายแรงงาน กฎหมายธุรกิจและการเงิน

การจัดพิมพ์รูปเล่ม

เนื่องจากรายงานวิจัยนี้ ประกอบด้วยเนื้อหาสาระเป็นจำนวนมาก จึงจำต้อง
 จัดรูปเล่มเพื่อการเผยแพร่ออกเป็น 5 เล่ม โดยแยกเป็นเล่มละภาคตามกำหนดไว้
 ดังนั้น รายงานสมบูรณ์ของผลงานวิจัยนี้จึงประกอบด้วย 5 เล่มดังกล่าว

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์อันมีผลต่อวิวัฒนาการของกฎหมายไทยในรอบ 200 ปี

อยุธยาศตวรรษแล้ว	ลอยสวรรค์ ลิงดา
สิงหาสปร่างครุฑมรร	เจ็ดห้า
บุญเพรงพระหอกสร	ศาสนรุ่ง เรื่องแฮ
บังอบายเบิกฟ้า	ฝึกพื้นใจเมือง

บทกวีนี้พรรณนาคำกล่าวข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นประจักษ์ถึงความมีที่ยืนดีและภาคภูมิใจของกวีผู้รจนา เมื่อได้แต่เห็นการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีของไทยขึ้นมาใหม่บนวันผ่องแผ้วเจ้าพระยา เมื่อปีพุทธศักราช 2325 หลังจากการล่มสลายของกรุงศรีอยุธยาเป็นเวลาสี่ห้าปี เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าชาติศึกในปีพุทธศักราช 2310 นั้น ชาติไทยเราสูญเสียสมบัติทางอารยธรรมที่สั่งสมมานานหลายร้อยปีชั่วพริบตา ไทยเราในเวลานั้นตกอยู่ในสภาพที่ต้อเรียกว่าบ้านแตกสาแหรกขาด นับเป็นเคราะห์กรรมอย่างร้ายแรงที่สุดเท่าที่ชาติไทยได้เคยประสบพบเห็นมา ความรู้สึกของประชาชนคนไทยอยู่ในภาวะที่เสียขวัญ หุซ และโหม่นสลดแล้วควยแรงมานะบากมันและแรงสามัคคี ซึ่งระยะเวลาไม่นานนักไทยเราก็ดังหลักได้ ขวยกั้นระดมกำลังและขับไล่ข้าศึกศัตรูออกไปพ้นจากพระราชอาณาจักรได้มีการจัดตั้งราชธานีแห่งใหม่ขึ้นที่กรุงธนบุรี ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีนั้นพระองค์ท่านมีพระราชภาระทางการสงคราม เพื่อความเป็นไทเกือบตลอดรัชกาล การสร้างบ้านสร้างเมืองในเวลานั้นจึงมิได้ทำกันอย่างปรกติแต่ไหนแต่ไร เพราะยังขาดทั้งเวลาและกำลังทรัพย์ ภัยเป็นระยะที่ไทยเพิ่งจะพ้นตัวจากสภาพแพ้สงครามใหม่ ๆ ซึ่งปลายรัชกาลยังเกิดการจลาจลใหญ่ขึ้นอีก บรรคการราษฎรและข้าราชการทั้งปวงจึงได้ไปกราบบังคมทูลอัญเชิญพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

ซึ่งในครั้งกระนั้น คำทรงพระยศเป็นสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก ขอให้ช่วยปราบ
 ยุคเข็ญ และพร้อมใจกันอัญเชิญพระองค์ท่านขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ เป็นองค์พระ
 ปฐมมหากษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ในคราวนั้นเอง พระบาทสมเด็จพระพุทธ
 ยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้สถาปนา
 กรุงเทพมหานคร ขึ้น ณ ซ้ายภูมิสถานทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา
 พระมหานครแห่งนี้ได้จำเริญวัฒนามาครบสองร้อยปีในพุทธศักราช 2525 นี้

ตลอดระยะเวลาสองร้อยปีที่ผ่านมา ประเทศไทยได้ผ่านพบเหตุการณ์ต่าง ๆ
 มานับประมาณไม่ถ้วน บางเหตุการณ์บางเรื่องก็สงัดหน้าชั้นขมขื่นดี เป็นประโยชน์
 เป็นสุขแก่อามประชาราษฎร บางเหตุการณ์บางเรื่องเป็นเหตุที่ไม่ควรยินดี เป็น
 ความเคียดกรอนกายเคียดกรอนใจแก่ประชาชนคนไทยทั้งปวง อย่างไรก็ตาม ทามกลาง
 เหตุอันเป็นอนิจจังเหล่านั้นด้วยพระบารมีของพระมหากษัตริย์เจ้าแห่งพระบรมราช
 จักรีวงศ์ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ และด้วยอำนาจแห่งสามัคคีธรรมของชนชาวไทย
 ทุกหมู่เหล่า ชาติไทยก็ยังคงดำรงรักษาเอกราชไว้ได้สถิตสถาพร เป็นชาติเอกราช
 เพียงชาติเดียวในภูมิภาคแถบนี้ นับเป็นเหตุอันควรมหัศจรรย์

กล่าวเฉพาะทางค่านิติศาสตร์ว่าเพิ่มเติม ชาติไทยของเราได้รับความ
 นิยมนับถือว่าเป็นชาติอารยะมาเป็นเวลาช้านาน อย่างน้อยที่สุดเมื่อครั้งกรุงสุโขทัย
 เป็นราชธานีนั้น เมืองไทยก็ได้มีอักษรภาษาและกฎหมายหมายสำหรับเป็นหลักใน
 การปกครองแผ่นดินแล้ว ครั้นสืบมาถึงไทยในกาลสมัยต่อมา แม้ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์
 ของเราในบัดนี้ ก็กิจการด้านการนิติศาสตร์ ก็ไปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะให้สมแก่
 ภาวะการณของบ้านเมืองเสมอมา การยุติธรรมและการกฎหมายของประเทศจึง
 ได้เป็นหลักประสิทธิประสาทความเป็นธรรมให้แก่ราษฎรไทยโดยเสมอหน้า ดังปรากฏ
 อยู่แก่ตาแก่ใจของเรา ในทุกวันนี้

ในลำดับต่อไปนี้จะได้สรุปบทวนเหตุการณ์ที่ล่วงผ่านในอดีต ชั่วระยะเวลาสองร้อยปีแห่งการสถาปนารัฐรัตนโกสินทร์ พอให้ได้พิจารณาว่ามีเหตุการณ์อันใดที่เป็นข้อสำคัญเกิดขึ้น และมีผลกระทบตอวิวัฒนาการของกฎหมายไทย เพื่อประโยชน์แห่งการพิจารณา รายละเอียดแห่งผลงานวิจัยนี้ในบทต่อ ๆ ไป

การสถาปนารัฐรัตนโกสินทร์

เมื่อสิ้นแผ่นดินพระเจ้าตากสินมหาราชนั้น กรุงธนบุรีอยู่ในภาวะจลาจล ครั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงจัดการบ้านเมืองได้สงบราบคาบคดีแล้ว ทรงพระราชดำริว่า ควรให้ใช้แต่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นฝั่งพระนครแต่ฝั่งเดียว และโปรดให้จัดสร้างกรุงเทพมหานครฯ นั้น ทั้งนี้เพราะว่าเมืองธนบุรีมีทำเลไม่เหมาะที่จะเป็นเมืองหลวงด้วยเหตุหลายประการ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชจึงทรงพระราชดำริที่จะจัดสร้างราชธานีขึ้นทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งเป็นหัวแหลมแต่ฝั่งเดียว และซุกคูเมืองล้อมทางทิศตะวันออกและทิศเหนือ เมืองหลวงใหม่ก็จะมีน้ำล้อมรอบเป็นคูเมือง มีชัยภูมิรับศึกได้อย่างดี¹ โดยให้มีพระบรมราชโองการสั่งให้พระยาธรรมาธิกรณและพระยาวชิรธรที่เป็นแม่กองสร้างพระมหานครและพระบรมมหาราชวังขึ้น ณ ที่ซึ่งทรงกำหนดในการสร้างพระนครคราวนี้ ได้ริ้ออิฐกำแพงกรุงศรีอยุธยามาใช้ในการสร้างกำแพงเมืองและป้อมปราการที่กรุงเทพฯ ด้วย เพื่อให้แล้วเสร็จเป็นบ้านเมืองมั่นคงก่อนเมื่อก่อ ซึ่งมิช้าว่าพม่ากระเตรียมจะยกมาอยู่แล้ว เมืองใหม่นี้พระราชทานนามว่า "กรุงเทพมหานคร บวรรัตนโกสินทร์ มหินทรายุธยามหาเศวตฉัตร"

¹ ศาสตราจารย์ ม.ร.ว.แสงโสม เกษมศรี และนางวิมล พงศ์พิพัฒน์, ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 1 รัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 3 พ.ศ.

ภพพรัตนราชธานีบุรีรมย์ อุดมราชนิเวศน์มหาสถาน อมรพิมานอวตารสถิต สักกะทัต
 ตียวิบูลกรรมประสิทธิ" โดยถือเอาอันมีมงคลที่ได้อัญเชิญพระพุทธรูปมหาธรรมราชา
 (พระแก้วมรกต) มาเป็นศรีสง่าแก่พระนคร มาเป็นต้นเหตุที่คึกคึกนามราชธานีแห่งนี้

การแผ่นดินเมื่อครั้งต้นกรุงรัตนโกสินทร์นั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
 จุฬาโลกมหาราช ทรงมีพระราชโองบายในอันที่จะสร้างเป็นเมืองใหม่ให้ใหญ่โต สง่า
 งาม เข้มเท่ากรุงศรีอยุธยา หรือที่พูดกันทั่ว ๆ ไปว่าให้เหมือน "ครึ่งบ้านเมืองดี"
 นั้นตั้งแต่การสร้างพระบรมมหาราชวัง และวัดวาอารามต่าง ๆ เป็นต้น สถานที่บาง
 แห่งก็ยังขนานนามให้เหมือนกับสถานที่ที่เคยมีในกรุงศรีอยุธยา เช่น ภูเขาทอง
 คลองมหานาค ฯลฯ เป็นต้น ที่ทรงจัดทำดังนั้นก็เพื่อจะแสดงว่า ไทยได้กลับตั้งแตเป็น
 อิศระ มีกำลังพอที่จะสร้างบ้านเมืองใหม่ให้ เข้มเท่ากรุงศรีอยุธยาอีกครั้งหนึ่งแล้ว¹

พระราชกรณียกิจด้านนี้ที่คนทั่วไปถือว่าสำคัญที่สุดในยุคการสถาปนารัฐ
 รัตนโกสินทร์นี้ ได้แก่ การที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดเกล้าฯ
 ให้ชำระกฎหมายตราสามดวง โดยให้รวบรวมกฎหมายเก่าที่กระจัดกระจายสูญหาย
 ไปเสียมาก เมื่อครั้งเสียกรุงศรีอยุธยา นำมารวบรวมประมวลกันเข้าสำหรับเป็น
 หลักราชการสืบมา จนถึงสมัยที่ไทยเราจัดทำประมวลกฎหมายตามความจำเป็นของ
 ประเทศในยุคต่อมา

¹ เรื่องเดิม, หน้า 1.

การสงครามกับพม่า เขมร ลาว และญวน ในสมัยรัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 3

(ก) ตีกับพม่า

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับการรบระหว่างไทยกับพม่าไว้ว่า ไทยกับพม่าได้ทำสงครามกันมาเป็นยุคใหญ่ 6 ยุค คือ การรบตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ จนถึงแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวร เป็นการรบกับพระเจ้าหงสาวดีในยุคนั้น และตั้งแต่แผ่นดินพระเจ้าเอกทัศ จนถึงรัชกาลที่หนึ่งแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ รบกับพระเจ้ากรุงอังวะอีกยุคหนึ่ง เป็นสองยุค ดังนี้ และเมื่อสิ้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชแล้ว ในอีกสองรัชกาลต่อมา คือ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น การตีสงคราม พม่าก็ยังมิมีประปรายอยู่บ้าง เพิ่งจะมาสิ้นสุดลงในรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์นี้เอง โดยอังกฤษเข้ามาเกี่ยวข้องกับพม่า ได้ทำสงครามกับพม่าถึง 3 ครั้ง จนพม่าต้องตกไปเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษในที่สุด¹

สมควรกล่าวไว้ให้ปรากฏในที่นี้ด้วยว่า พระมหากษัตริย์ไทยในยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์นั้น ทรงเป็น "ชาติศิโย" ตามความหมายแห่งถ้อยคำนั้นจริง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และสมเด็จพระอนุชาธิราช คือ สมเด็จพระบวรราชเจ้า มหาสุรสิงหนาทนั้น ได้ทรงนำกำลังทัพไทยเข้าทำศึกกับพม่าเป็นหลายครั้งหลายหน ครั้งสำคัญที่สุดที่จะได้จารึกอยู่ในพงศาวดารของชาติไม่มีสิ้นสุด ก็คือ สงครามครั้งตีพม่าเก้าทัพ ซึ่งพม่าได้แต่งตั้งมารุกรานพระราชอาณาเขตถึง 9 ทัพ ฝ่ายไทยเราโดยองค์พระประมุขของชาติ พร้อมกับเสนาบดี ราชบริพาร ท้าวทหารทั้งปวงต่างได้โดยเสด็จพระราชดำเนนในพระราชสงคราม เพื่อความ

¹ เรื่องเดิม, หน้า 83.

เป็นไทยของชาติ โดยมิได้เห็นแก่ความเหนื่อยยาก และสามารถชำระรักษาความเป็น
ชาติของเราไว้ได้สืบมา

(ข) ตีกับลาว เขมร และญวน

นอกจากจากตีกับพม่าซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของประเทศไทยแล้ว
ในคอนทนต์ุกรัตนโกสินทร์ โยงเฉพาะอย่างยิ่งในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศ
หล้านภาลัยและแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ไทยเราต้องเผชิญ
ศึกกระหนาบขึ้นมาอีกฝ่ายหนึ่งทางด้านตะวันออกของพระราชอาณาเขต โดยเป็นการ
ที่เกี่ยวข้องกันอยู่ในดินแดนสามประเทศ ที่เราเรียกกันไทยสามัญว่า ลาว เขมร และญวน

การทางฝ่ายแผ่นดินลาวนั้น ที่ที่สำคัญและปรากฏอยู่ในพงศาวดาร ก็คือ
เมื่อคราวเจ้าอนุวงศ์ เจ้าผู้ครองนครเวียงจันทน์ เป็นเจ้าประเทศราชของไทย
ในเวลานั้นคิดการกบฏขึ้น ในปีพุทธศักราช 2369 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่ง
เกล้าเจ้าอยู่หัว ไทยต้องส่งกองทัพขึ้นไปปราบ แต่จักราชการระเบี่ยงการปกครอง
ให้เป็นที่เรียบร้อย จนกระทั่งไทยเราต้องเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศส
ในสมัยต่อมา

ส่วนการข้างฝ่ายแผ่นดินเขมรและญวนนั้น เป็นการตีกันอยู่ กล่าว
โดยสรุปข้อใหญ่ใจความก็คือ เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
ยึดครองแผ่นดินอยู่นั้น เขมร เป็นประเทศราชของไทยและข้างฝ่ายญวนก็ยินยอมอ่อน
น้อมเป็นทางพระราชไมตรีกับไทยคืออยู่ ด้วยเหตุว่าพระเจ้าเวียงจันทน์มยาดอง หรือ
อาเชียงสีอนั้น ได้เคยเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
อยู่สมัยหนึ่ง ครั้นต่อมาสิ้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์นั้นเสียแล้ว
การข้างฝ่ายเขมรและญวนก็เป็นข้อเดือดร้อนสำคัญนั้น ด้วยเหตุเจ้านายและข้าราชการ

เมืองเขมร ไม่นานก็ปรองดองกันเองสถานหนึ่งและด้วยเหตุที่ฝ่ายญวนประสงค์จะ
 แฉกเขมรเข้ามามีอำนาจเหนือแผ่นดินเขมรซึ่งเป็นพระราชอาณาเขตของไทยอยู่ บางครั้ง
 ถึงต้องทำสงครามรบพุ่งกันเป็นสามารถระหว่างไทยกับญวน และที่เป็นการทัพเล็กน้อย
 จัดไปรักษาความสงบและระงับเหตุร้ายในเมืองเขมรก็อีกหลายครั้งหลายหน จนใน
 ภายหลังที่สุด การตั้งสงครามข้างนี้ก็ค่อยสงบลงไปได้ ด้วยสาเหตุที่ฝรั่งเศสเริ่มมาแผ่
 อิทธิพลเข้ามาในคาบสมุทรมอินโดจีน ญวนถูกฝรั่งเศสรุกรานจึงอยากจะสงบศึกกับไทย
 เสีย โดยหวังจะเตรียมกำลังไว้สู้รบกับฝรั่งเศสแต่ทางเดียว ส่วนเหตุการณ์ทาง
 กัมพูชานั้นนักองราชวดี เจ้านายเขมรซึ่งฝ่ายไทยได้ทำนุบำรุงอภิบาลมา ก็ได้กลับไป
 ไปเมืองเขมรและได้เป็นพระเจ้ากรุงกัมพูชาสืบต่อจากพระรามาธิบดี ในพ.ศ. 2403
 พระนามว่า สมเด็จพระนโรดมกัมพูชาในขณะนั้น เป็นเวลาแห่งความสงบร่มเย็นสุข
 ปราศจากสงครามทั้งภายนอกและภายในประเทศ แต่ครั้นถึง พ.ศ. 2406 ไทยใน
 สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็จำเป็นต้องปล่อยให้กัมพูชาตกไปอยู่ใน
 ความคุ้มครองของฝรั่งเศส¹

การรับอารยธรรมตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 4 - 5

เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระประชวรสุดท้ายที่
 จะสวรรคตนั้น ทรงมีพระราชกระแสเกี่ยวกับการแผ่นดินกับพระยากรัสุริยวงศ์²
 จางวางมหาดเล็กว่า

1 เรื่องเดิม, หน้า 118 - 119.

2 ต่อมาได้เป็นสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค)

"การออกไปภายนอกเห็นแต่เองที่จะรับราชการเป็นอธิบดีผู้ใหญ่ออกไป
การศึกษาคณะชาวญวน ชาวพม่าก็เห็นจะไม่แล้ว จะมีอยู่ที่แขวงพวกฝรั่ง
ให้ระวังให้ดี อย่า ให้เสียที่แก่เขาได้ การงานสิ่งใดของเขาที่คิด ควรจะ
เรียนเอาไว้ ก็ให้เอาอย่างเขา แต่อย่าให้มันถือเลื่อมใสไปที่เดียว" ¹

กระแสพระบรมราชโองการข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลง
ครั้งสำคัญของประวัติศาสตร์ไทยในยุครัตนโกสินทร์ เพราะนับแต่พระบาทสมเด็จพระ
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสวรรคตสมัย ปี พ.ศ. 2396 นั้น ชาติไทยเราต้องเผชิญ
กับอารยธรรมและปัญหาต่าง ๆ นานาของชาติตะวันตก มีอังกฤษและฝรั่งเศสเป็นอาทิ

อันที่จริงแล้ว ชาติตะวันตกทั้งหลายต่างก็ได้พยายามเดินทางเข้ามา
ติดต่อมีไมตรีทางการทูตและการค้ากับไทยเรา เป็นเวลานานพอสมควรแล้ว แต่
เนื่องจากไทยในยุครัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัวนั้น มีพระบรมราชโองการส่วนพระองค์ ไม่ประสงค์จะยุ่งเกี่ยวกับการค้าขาย
ประเทศตะวันตกมากนัก เรื่องทั้งหลายจึงคาราคาซังอยู่ การเพิ่งจะมาเปลี่ยนไปใน
ทางรวบรัด ก็เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราช
สมบัติ ทั้งนี้เพราะพระองค์ท่านทรงคุ้นเคยและคบค้าสมาคมกับ "ฝรั่ง" ทั้งหลายมาเป็น
เวลานาน ตั้งแต่ครั้งผนวชเป็นพระภิกษุอยู่เป็นเวลานานถึง 27 ปี ก่อนขึ้นครองราช
สมบัติ คั้งนั้น นโยบายด้านการต่างประเทศของไทยในครั้งกระนั้น จึงเปลี่ยนแปลง
อย่างขนานใหญ่ ด้วยพระปรีชาสามารถในการวิเทโศบายของพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระมหากษัตริย์ในรัชกาลต่อมา ก็พระบาทสมเด็จพระจุล
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไทยเราจึงสามารถรักษาเอกราชเอาไว้ได้ท่ามกลางประเทศ

¹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ 3 เล่ม 6, 2504 หน้า 188.

เพื่อนบ้านโดยรอบที่ท่องเที่ยวเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตกไปจนถึงนโยบายที่ไทยเรายึดถือในครั้งนั้น ก็คือ ยอมเสียสละประโยชน์ส่วนน้อย เพื่อรักษาประโยชน์ส่วนใหญ่ไว้ บางครั้งแม้รู้ทั้งรู้ ไทยเราก็กจำต้องยินยอมเข้าทำสนธิสัญญาบางฉบับเพื่อยินยอมยกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้แก่คนต่างชาติ บางครั้งเราต้องยอมรับขีดจำกัดตัวเอง โดยเข้าทำสัญญากับชาติตะวันตกว่าจะเก็บภาษีสินค้าขาเข้าได้ ไม่เกินร้อยละสามและที่ร้ายที่สุด บางครั้งไทยเราก็กจำต้องยินยอมเสียสละดินแดนในพระราชอาณาเขตบางส่วนให้กับอังกฤษบ้าง ฝรั่งเศสบ้าง เพื่อรักษาเอกราชส่วนกลางให้ดำรงอยู่เป็นมรดกแก่เราในทุกวันนี้

การที่ไทยเราต้องติดต่อกับความสัมพันธ์กับชาติตะวันตกทั้งหลายนั้น ถ้าจะกล่าวไปแล้ว ก็มีทั้งข้อดีและข้อเสียเจือกันอยู่ กล่าวทางฝ่ายข้างดีนั้น ไทยเราก็กได้รับประโยชน์ในด้านวิชาการและแบบแผนการศึกษาอย่างใหม่อย่างมากจากชาติดตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทางด้านวิชาการแพทย์แผนปัจจุบัน และความรู้ทางวิทยาศาสตร์แขนงอื่น ๆ นั้นเราก็กได้นำวิชาความรู้เหล่านั้นมาเป็นกำลังในการพัฒนาประเทศของเราอยู่มีใช่น้อย แต่หากจะกล่าวทางฝ่ายข้างเลวนั้น ไทยเราอยู่ในภาวะจำยอม ต้องอดทนต่อความคับแค้นนานาประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การที่ยินยอมให้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตแก่ชาติตะวันตกทั้งหลายนั้นนับเป็นหนามยอกอกที่เสียดแทงความรู้สึกของคนไทยอยู่นานหลายสิบปี

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปัญหาสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในประเทศไทย

ตามประวัติศาสตร์ของประเทศไทยนั้น เอกราชในทางการศาล¹ ของประเทศไทยมีขอบเขตอย่างแคบที่ภายในดินแดนของประเทศไทย เพราะประเทศไทยเป็นประเทศเอกราชชนตางคาวที่เข้ามาพักอาศัย ประกอบธุรกิจในประเทศไทยจึงคงกอยู่ภายใต้อำนาจของกฎหมายและศาลไทย ทั้งนี้เป็นไปตามหลักที่ว่า ชาวคางประเทศหรือคนคางคาวที่เข้าไปพักอาศัยอยู่ในประเทศใด ก็เท่ากับยอมตนเข้าไปอยู่ภายใต้ความคุ้มครองของประเทศที่ตนเข้าไปพักอาศัยอยู่นั้น ทั่วยเหตุนี้ชาวคางประเทศจึงไม่ควรมีสิทธิมากกว่าชาวพื้นเมืองที่เป็นเจ้าของประเทศ²

¹ เอกราชในทางการศาล หมายถึง อำนาจอิสระของศาล คือการที่ศาลจะไม่ต้องตกอยู่ภายใต้ความครอบงำของอำนาจอื่น เอกราชในการศาลนี้อาจแยกออกได้เป็น เอกราชภายนอกและเอกราชภายใน เอกราชภายนอกได้แก่ การที่ศาลของประเทศหนึ่ง ๆ มีอำนาจเหนือบุคคลทุกคน รวมทั้งชนต่างชาติที่อยู่ภายในอาณาเขตของประเทศที่เป็นผู้ตั้งศาลนั้นอย่างเต็มที่ ไม่ถูกจำกัดโดยอำนาจของประเทศอื่น ส่วนเอกราชภายในได้แก่ การที่ศาลยุติธรรมซึ่งเป็นผู้ใช้อำนาจตุลาการของประเทศไม่ต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของอำนาจฝ่ายบริหารหรือฝ่ายนิติบัญญัติในประเทศนั้นเอง เอกราชในทางการศาลที่กล่าวในหัวข้อนี้หมายถึง เอกราชภายนอก

² หลวงจักรปณิกรวิสุทธิ, "เอกราชในการศาล" หนังสือที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลแพ่ง และศาลฎีกา วันพุธที่ 15 พฤษภาคม 2506, หน้า 88.

ต่อมาเมื่อประเทศไทย มีความสัมพันธ์กับต่างประเทศมากขึ้น
อำนาจศาลของไทยก็ไ้ถูกจำกัดหรือชาวต่างประเทศที่เข้ามาในประเทศไทย ซึ่ง
เป็นการที่ประเทศไทยเรายอมที่จะไม่ใช้อำนาจศาลของเราบังคับแก่ชาวต่างประเทศ
เหล่านั้นเอง ทั้งนี้โดยเหตุผลสองประการคือ

1. เพื่อมุ่งไว้ซึ่งสัมพันธภาพอันดีงามระหว่างประเทศ ประเทศไทย
ไทยมักจะยินยอมผ่อนผันให้แกชาวต่างประเทศเกี่ยวกับเรื่องอำนาจศาลของไทย
ซึ่งนักเพื่อจะมุ่งอำนวยความสะดวกให้ในฐานะเป็นแขกของประเทศไทย จนกลายเป็น
เป็นการให้สิทธิแก่ชาวต่างประเทศ ซึ่งเรียกว่า "สิทธิสภาพนอกอาณาเขต" ¹

¹ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา

คำว่า "สิทธิสภาพนอกอาณาเขต" บางตำราเรียกว่า "สภาพนอก
อาณาเขต" ซึ่งทั้งสองคำนี้แตกต่างกัน "สิทธิสภาพนอกอาณาเขต" (extraterritoriality)
มักจะใช้กล่าวถึงสถานะทางกฎหมายของประเทศตะวันออกไกลที่ยก
เว้นชาวต่างประเทศจากอำนาจศาลของตน คือไม่ต้องอยู่ในบังคับแห่งอำนาจศาล
ของประเทศ สถานะนี้เกิดขึ้นโดยธรรมเนียมปฏิบัติหรือไทยสนธิสัญญาที่ใดตกลงกัน
ส่วนคำว่า "สภาพนอกอาณาเขต" (extraterritoriality) หมายถึง สถานะพิเศษ
ของทุกต่างประเทศ กองทหาร เรือรบ ซึ่งได้รับสิทธิของการยกเว้นจากอำนาจ
ศาลท้องถิ่น ซึ่งเป็นหลักที่แน่นอนและไทยอมรับใช้ ไทยทุกประเทศที่เจริญแล้วโดย
การบัญญัติไว้เป็นกฎหมายทั่วไปของกฎหมายระหว่างประเทศ แม้ว่าจะไม่มีสนธิสัญญา

John Bassett Moore นักกฎหมายระหว่างประเทศที่มีชื่อเสียง
สรุปสาเหตุแห่งการเกิดสิทธิสภาพนอกอาณาเขตไว้ว่า "เนื่องจากความแตกต่างทาง
กฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณีและการปฏิบัติคอสังคม ประชาชนและคนในบังคับของ
ชาติที่มีอารยธรรมแบบยุโรปจึงได้รับสิทธิพิเศษอย่างกว้างขวางจากกฎหมายของท้องถิ่น
ภายในประเทศ ซึ่งมีอารยธรรมแตกต่างไปจากยุโรป ส่วนใหญ่ได้แก่ประเทศทางตะวันออก
สิทธิพิเศษดังกล่าวนี้คือสิทธิสภาพนอกอาณาเขต" Moore, John Bassett, Digest of
International Law, Vol II, Washington: 1906, p. 398.

2. เพื่อเป็นการรักษาไว้เพื่อเอกราชและอำนาจอธิปไตยของประเทศไทย จึงยอมให้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตแก่ประเทศมหาอำนาจตะวันตก ในยุคของการแสวงหาอาณานิคมในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้¹ ประเทศไทยยอมให้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตแก่ประเทศมหาอำนาจเหล่านั้นจึงได้ถอนจากการเป็นอาณานิคมของประเทศไทย

ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ประเทศมหาอำนาจตะวันตกอาศัยอำนาจทางทหารแผ่ขยายการควบคุมทางภาคตะวันออกเฉียงใต้ ฉวยโอกาสที่จะนำเอาบทกฎหมายของประเทศตนมาใช้แก่คนในสัญชาติของตนทุกหนทุกแห่ง ในระหว่างที่มีการแสวงหาอาณานิคมของประเทศไทยตะวันตกในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประเทศไทยเป็นประเทศเดียวที่ยังคงเอกราชไว้ได้ ทั้งนี้เนื่องจากสาเหตุมาจากการแข่งขันแย่งชิงกันระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศสและเพราะพระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์ไทย²

ขณะที่อังกฤษได้ขยายการค้าไปตั้งหลักอยู่ที่อินเดียและพม่า ประเทศไทยเป็นประเทศที่อุดมสมบูรณ์ อังกฤษจึงมีความสนใจ มีการเริ่มมาเกี่ยวข้องกับประเทศไทย โดยการขอเช่าเกาะหมาก (ป็นัง) จากเจ้าพระยาไทรบุรีเป็นที่ตั้งสถานที่บริษัทอินเดียตะวันออก ในขณะที่ประเทศไทยอยู่ในสมัยรัชกาลที่หนึ่งแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งกำลังมีศึกติดพันกับพม่า จึงไม่คิดห้ามปราม ทอมองอังกฤษไปขอเช่าสังคโปร์จากสุลต่านมัวคังอีก แล้วเริ่มดำเนินการที่จะครองเมืองมะละยู ไว้ในอำนาจทั้งหมด

1 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

2

Purcell Victor /The Relinquishment by the United States of Extraterritorial of Siam, Journal of the Malasian Branch, Royal Asiation Society 1964, Vol 37, Part 1, p. 99 - 100.

ไทยและอังกฤษมาตมทางกันจนเกือบจะเกิดสงคราม แต่ในขณะนั้นอังกฤษทำสงครามกับพม่า จึงหันมาหาทำไมตรีกับไทย โดยส่งร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี่ มาให้คำมั่นแก่ไทย ในความเป็นมิตรของรัฐบาลอังกฤษ และปรารถนาจะปลูกฝังความเข้าใจอันดี และได้ทำสัญญากันซึ่งเรียกว่า สัญญาเบอร์นี่ (Burney Treaty) พ.ศ. 2369 นับว่าเป็นสัญญาฉบับแรกที่ไทยทำกับต่างประเทศในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ และในสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้เองก็ได้มีการทำสนธิสัญญากับสหรัฐอเมริกาอีกฉบับหนึ่ง เรียกว่า สัญญาโรเบิร์ตส์ (Roberts Treaty) ใน พ.ศ. 2376 ครั้น พ.ศ. 2393 อังกฤษให้ เซอร์ เจมส์ บรุ๊ก เป็นทูตเข้ามาขอแก้สัญญาซึ่งร้อยเอกเบอร์นี่ได้ทำไว้ เพื่อให้อังกฤษมีสิทธิสภาพนอกอาณาเขตเหมือนที่ทำไว้กับประเทศจีน แต่ไทยไม่ยอม สหรัฐอเมริกาเองก็เข้ามาขอแก้สัญญาในเรื่องนี้เช่นเดียวกัน แต่ไทยก็ไม่ยินยอมเหมือนกัน ¹

จะเห็นได้ว่าในสมัยรัตนโกสินทร์นั้น อำนาจอศาลของประเทศไทยเป็นอำนาจอันเค็ดขาดที่จะไขภายในดินแดนแถบนี้ใครมิว่าจะเป็นสัญชาติใด ชาวต่างประเทศไม่มีสิทธิพิเศษใด ๆ ในประเทศไทยเลย แม้แต่การค้าโดยเสรี

ครั้นต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้ทรงปรับปรุงนโยบายต่างประเทศของไทยให้เข้ากับสภาพการณ์ เนื่องด้วยทรงตระหนักถึงความเสียหายที่จะเกิดขึ้น หากมีการขัดขวางการขยายตัวทางการค้าและการเมืองของประเทศตะวันตก กล่าวคือ เมื่อเซอร์เจมส์ บรุ๊ก ไม่สามารถจะแก้ไขสัญญาได้สำเร็จในรัชกาลที่ 3 รัฐบาลอังกฤษ ส่งเซอร์จอห์น เบาริงก์ เจ้าเมืองฮ่องกง

¹ ลัญชัย สัจจวานิช "การต่อสู้เพื่อเอกราชในการศาล" นิตยสาร
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เล่ม 1 ตอน 3 ธันวาคม 2512 หน้า 7.

ซึ่งบัญชาการทั้งปวงของอังกฤษในตะวันออกให้จัดการให้ไทยยอมทำหนังสือสัญญา
ถึงแม้จะต้องรบพุ่งอย่างประเศจันท์ให้ทำงานได้¹ ในชั้นแรก เซอร์จอห์น เบาริงก์
มีหนังสือเป็นทำนองข่มขู่มาก่อนเป็นใจความว่า กษัตริย์ของเขาให้เข้ามาขอทำสัญญา
ไมตรีค้าขายและการอื่น ๆ หลายอย่าง เพื่อจะให้บ้านเมืองเจริญขึ้นในทะเลเมือง
จีนนี้เร็วรบในบังคับของอังกฤษมากมาย เขาจะเข้าเยี่ยมเยียน มีโงะจะมาให้บ้าน-
เมืองไทยตื่นตกใจ โดยจะเข้ามาโดยเรือน้อยลำ ซออย่าให้เข้าใจผิดเป็นเหตุขัด
ขวางสัญญาไมตรีค้าขาย เขาไม่ยอมเอากำลึงอำนาจใหญ่ใช้² ภัยเหตุนี้
เมื่อรัฐบาลอังกฤษส่งเซอร์จอห์น เบาริงก์เข้ามาทำสัญญาใหม่ใน พ.ศ. 2398
จึงมีการลงนามในสัญญาเมื่อวันที่ 18 เมษายน เรียกว่า สัญญาเบาริงก์
(Bowring Treaty) ซึ่งเป็นสัญญาที่ให้อังกฤษมีสิทธิในการค้าเสรี และมีอำนาจ
ศาลกงสุลในประเทศไทย ในปีที่ต่อมาทั้ง 2 ฝ่ายทำความตกลงอีกฉบับหนึ่ง เรียกว่า
ความตกลงปาร์คส์³ ดังนั้นจึงนับว่าเป็นปีที่ไทยถูกบีบหนอนอธิปไตยในด้านอำนาจ
ตุลาการและการภาษีอากร

ข้อ 6 ของสัญญาอ้างเหตุที่ว่า ฝ่ายราชทูตอังกฤษไม่รู้ภาษาไทย
เสนาบดีฝ่ายไทยยอมให้ถือภาษาอังกฤษในหนังสือสัญญาเป็นหลัก ความในสัญญา
เกี่ยวกับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตอันเป็นการจำกัดอำนาจศาลของไทยในคดีอาญา
ไว้ดังนี้

¹ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ 5, พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา พิมพ์ครั้งที่ 1, หน้า 322.

² เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5,
พระนคร : การพิมพ์เกื้อกูล, พ.ศ. 2502, หน้า 62.

³ ประเทศไทย (ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ), พระนคร : โรงพิมพ์
สำนักนายกรัฐมนตรี, 2509, หน้า 98.

กรณีพิพาทใด ๆ ซึ่งเกิดขึ้นระหว่างคนสยามและคนในบังคับ
 รับการพิจารณาและพิพากษาโดยศาลกงสุลอังกฤษร่วมกับเจ้าหน้าที่ของประเทศไทยสยาม
 และคดีเกี่ยวกับความผิดทางอาญา ชาวอังกฤษผู้ที่กระทำความผิดจะต้องถูกลงโทษ
 โดยศาลกงสุล โดยกฎหมายอังกฤษ และในกรณีที่ผู้กระทำความผิดเป็นคนไทยก็จะต้อง
 ถูกลงโทษตามกฎหมายไทยโดยอำนาจศาลของไทย แต่กงสุลจะมาเกี่ยวข้องกับในสาระ
 ใด ๆ เกี่ยวกับคนไทยหรือศาลไทยจะไม่เกี่ยวข้องกับปัญหาซึ่งเกี่ยวข้องกับแต่เพียงคนใน
 บังคับของอังกฤษไม่ได้

ความตกลงใน พ.ศ. 2399 ซึ่งเป็น Supplementary Agreement
 ใจอธิบายความหมายของสัญญาข้อ 2 ดังกล่าวข้างต้นไว้ดังนี้

"การกระทำความผิดอาญาทุกคดี ซึ่งเกิดระหว่างผู้กรณีที่เป็นคนในบังคับ
 อังกฤษหรือในคดีที่จำเลยเป็นคนในบังคับอังกฤษ จะต้องถูกพิจารณาพิพากษาโดยศาล
 กงสุลอังกฤษ แດอย่างเดี๋ยวก คดีอาญาทุกคดีซึ่งมีผู้กรณีเป็นคนสยามหรือผู้กระทำความผิด
 เป็นคนสยาม จะต้องถูกพิจารณาและพิพากษาโดยศาลสยามแต่อย่างเดี๋ยวกเท่านั้น

เซอร์จอห์น เบาริงก์ กล่าวว่ โดยส่วนรวมแล้ว ต้องยอมรับว่
 กฎหมายไทยดีกว่ากฎหมายจีน แต่ทว่าหน้ว่ นักโทษของคุมขังอย่างทารุณ ความผิด
 บางอย่างต้องระวางโทษอย่างป่าเถื่อน แต่ถึงกระนั้น เบาริงก์ได้ยอมรับว่
 ความผิดฐานฆาตคนต้องระวางโทษประหารชีวิต แต่การลงโทษประหารชีวิตไม่มอຍ
 หนัก ทาสที่มีอยู่ก็ได้รับการปฏิบัติด้วยดี และเชื่อว่าไม่ได้รับการทารุณเยี่ยงทาสของ
 ชาวคริสต์ (โรมันคาทอลิก) ¹

¹ สัจจวนิช เรื่องเดิม หน้า 9

ข้อที่เบาริงก็ยกเป็นข้อค้านี้ว่า นักโทษคงคุมขังอย่างทารุณนั้น อาจจะ
ถูกทอแถมบางส่วน แต่คงไม่ลึบว่าสภาพและขนบธรรมเนียมแต่ละประเทศไม่เหมือนกัน
ส่วนที่กล่าวถึงความผิดบางอย่างต้องระวางโทษอย่างป่าเถื่อนนั้นอาจปรากฏในกฎหมาย
แต่ในทางปฏิบัติคงเป็นเช่นเดียวกับโทษประหารชีวิตอันเป็นโทษที่หนักที่สุด ในทางปฏิบัติ
ศาลไทยก็มีใช้มากรการอันนี้ 1

สาเหตุสำคัญที่ทำให้ไทยต้องเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ให้แก่อังกฤษเป็นชาติ
แรกก็เกี่ยวเนื่องมาจากกิจการศาลของไทย ซึ่งชาติมหาอำนาจเห็นว่า ยิ่งล่าหลังและ
ป่าเถื่อนอยู่มาก นอกจากพระมหากษัตริย์จะทรงมีสิทธิสูงสุดในการตัดสินชี้ขาดคดีต่าง ๆ
แล้วคณะผู้พิพากษาของไทยซึ่งเรียกว่าศาลลูกขุน ก็ล้วนเป็นขุนนางสูงเกียรที่มีตำแหน่ง
สูงและมีอิทธิพลมากตามขอเท็จจริงนี้ เซอร์จอห์น เบาริงก็ได้สังเกตเห็นได้ชัดตั้งแต่
คราวเดินทางเข้ามาทำสนธิสัญญาใหม่กับไทย ในปี 2399 ในประเทศซึ่งพระมหากษัตริย์
ทรงมีอำนาจเด็ดขาดนั้นเป็นที่สังเกตได้โดยแจ้งว่า คณะผู้พิพากษาและอำนาจนิติบัญญัติ
ไม่ค่อยเป็นหลักประกันความปลอดภัยได้อย่างพอเพียงนัก บางครั้งพระราชปราชญ์
จะเข้ามาแทนที่ความยุติธรรม และส่วนมากยังอาจที่จะเข้าแทรกแซงในการปฏิบัติงาน
ของคณะผู้พิพากษานั้น เป็นของราชตระกูลสูงศักดิ์ ผู้มีตำแหน่งหน้าที่สูงและครองอิทธิพล 2

แม้ว่าคำกล่าวของเซอร์จอห์น เบาริงที่ว่า ".....และกฎหมายเป็น
สิ่งหนึ่งที่อยู่ท่ามกลางความรุ่งเรืองสูงสุด และพยานหลักฐานทางภาคปฏิบัติของความ
อารยะธรรมและความเจริญก้าวหน้าของประเทศ" ตรงกับสภาพความจริงของประเทศ
ไทย ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ผิดเพี้ยน 3

1 สัตถ์ย สัจจวานิช เรื่องเดียวกันหน้าเดียวกัน

2 Tanin Kraivixien, Thai Legal History, Bangkok, 2502. p. 7.

3 ทรงศรี อัจจอรุณ การแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับ
มหาอำนาจในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระนคร : สำนัก
พิมพ์สมาคมสังคมนักข่าวแห่งประเทศไทย, พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2500, หน้า 72.

ประเทศตะวันตกชนชายที่จะทำสัญญากับประเทศตะวันออก ด้วยความมุ่งหมาย
 ต่างกัน เช่น อเมริกาท้องการจะแสวงหาผลประโยชน์ในทางค้าขายให้สะดวก ส่วน
 ฝรั่งเศสเคยมีเมืองขึ้นมากในอินเดีย แต่ถูกอังกฤษซึ่งเอาไปเสียเกือบหมด จึงปรารถนา
 จะหาเมืองขึ้นใหม่ ให้กลับมีอำนาจทางตะวันออกนี้ แต่เมื่อยังไม่มีโอกาสก็เป็นแกชว
 ขวายนขายการค้าไปก่อน อังกฤษ อเมริกา และฝรั่งเศส จึงปรองดองอุดหนุนกัน
 ในการทำสัญญากับประเทศตะวันออก เมื่อชาติใดไปทำสัญญากับประเทศใดแล้ว ก็เปิด
 ช่องไว้อีก สองชาติตามไปทำในภายหลัง และให้ได้รับประโยชน์อย่างเดียวกัน เมื่อ
 อังกฤษทำสัญญากับจีนแล้ว อเมริกากับฝรั่งเศส ก็ไปทำสัญญากับจีนบ้าง ดังนั้น
 พอไทยทำสัญญากับอังกฤษแล้ว อเมริกากับฝรั่งเศสขอเข้ามาทำสัญญาในทำนองเดียวกับ
 กับอังกฤษ ต่อมาก็มีประเทศอื่นขอทำสัญญากับไทยทำนองเดียวกับอังกฤษอีก ซึ่งไทยไม่อาจ
 ปฏิเสธประเทศนั้น ๆ ได้ จึงมีสนธิสัญญาเกิดขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว รวม 9 ประเทศ¹

1	อังกฤษ	ทำสนธิสัญญาเมื่อ	พ.ศ. 2398
2	อเมริกา	"	พ.ศ. 2399
3	ฝรั่งเศส	"	พ.ศ. 2399
4	เดนมาร์ก	"	พ.ศ. 2400
5	โปรตุเกส	"	พ.ศ. 2402
6	ฮอลันดา	"	พ.ศ. 2403
7	เยอรมัน	"	พ.ศ. 2404
8	สวีเดนกับนอร์เวย์	"	พ.ศ. 2411
9	เบลเยียม	"	พ.ศ. 2411

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์
 รัชกาลที่ 5, พิมพ์ครั้งที่ 1 พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2505 หน้า 326.

อิตาลี กำลังปรึกษา ออสเตรีย - ฮังการี และสเปนกำลังเตรียม
มาขอทำสัญญาที่พอดัสรีชกาลที่ 4 ต่อมาประเทศเหล่านี้ได้ทำสนธิสัญญาในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ

อิตาลี	ทำสนธิสัญญาเมื่อ	พ.ศ. 2411
ออสเตรีย-ฮังการี	"	พ.ศ. 2412
สเปน	"	พ.ศ. 2414

จำนวนประเทศที่ได้ทำสนธิสัญญากับไทยขณะนั้นรวมถึง 12 ประเทศ
ทางมีสิทธิสภาพนอกอาณาเขต จำกัดเอกราชในทางศาลของไทย สัญญาทุกฉบับคงมี
ข้อความทำนองเดียวกับสัญญาที่ทำไว้กับอังกฤษ เพียงแต่ว่าบางฉบับอาจมีข้อความ
ต่างกันไปบ้าง

ต่อมารัสเซียได้ทำสัญญากับไทย ได้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตใน พ.ศ.
2442 แม่แคปิตัน ซึ่งเป็นชาวตะวันออกแท้ ๆ ก็พลอยได้สิทธิไปด้วยโดยสนธิสัญญา
ซึ่งทำขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2411

ข้อที่น่าสังเกตุก็คือ ไทยยอมเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตแก่ชาวมหาอำนาจ
เพื่อมุ่งจะอำนวยความสะดวกให้ฐานะเป็นแขกของประเทศโดยมิได้มีโอกาสศึกษา
หาความรู้เกี่ยวกับระเบียบงานศาลยุติธรรมของชาวตะวันตกมาก่อนเลย แม้ประเทศ
มหาอำนาจจากดินแดนโลกาภิวัตน์ในการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมี
เจตนาคัดค้าน เอาเปรียบและถือผลประโยชน์จากไทยมากขึ้น

นอกจากนี้แล้ว อาจมีข้อสงสัยว่าเมื่อไทยทำสัญญากับอังกฤษโดยรู้ว่าเสียเปรียบ
แล้วเหตุใดจึงยอมทำสัญญากับประเทศอื่น ๆ ต่อมาอีก ข้อนี้เป็นคหฤพระบาทสมเด็จพระ
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระดำริเห็นว่า ถ้าทำสัญญาเช่นนั้นกับประเทศใดประเทศ
หนึ่งแต่ประเทศเดียวฐานะของประเทศก็จะเหมือนอยู่ในการจับจองของชาตินั้น ถ้าทำให้
เหมือนกันเสียหลายชาติ แม้เสียเปรียบในข้อสัญญาที่ได้เปรียบที่เป็นอิสรภาพมั่นคง

ความรู้สึกสูญเสียสิทธิ์และรู้สึกในความเสียเปรียบของคนไทยในพระราช
 อาณาเขตของไทยเอง ก็ยังปรากฏเด่นชัดและนำความยุ่งยากมาสู่การบริหารประเทศ
 เป็นอันมาก จนกลายเป็นความรู้สึกขมขื่นโดยเฉพาะเมื่อข้อผูกมัดนั้นได้ถูกนำไปใช้เป็น
 ประโยชน์ครอบคลุมไปถึง "คนในบังคับ" หรือ "คนในอารักขา" ของประเทศมหาอำนาจนั้น ๆ
 ทั้ง ๆ ที่คนเหล่านี้ก็เป็นชาวเอเชีย เช่นเดียวกับคนไทย พระมหากษัตริย์ของไทย
 ได้ทรงเห็นความจำเป็นที่จะต้องแก้ไขให้ประเทศไทยหลุดพ้นจากความเสียเปรียบ
 ในเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตและเรื่องภาษีอากรให้ได้ พระบาทสมเด็จพระจุล
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงริเริ่มการแก้ไขนี้ โดยทรงจ้างชาวยุโรปผู้เชี่ยวชาญด้าน
 กฎหมายมาเป็นที่ปรึกษาดำเนินการแก้ไขปรับปรุงพระราชกำหนดกฎหมายปฏิรูปการศาล
 เพื่อให้เป็นหลักประกันด้านความยุติธรรม และเป็นต้นทางที่จะให้มหาประเทศยอม
 เปลี่ยนแปลงปรับปรุงข้อผูกมัดอันเป็นท่อนอำนาจอธิปไตยของไทยเสีย แม้ถึงต้องยอม
 สละดินแดนบางส่วนของไทยให้แก่ประเทศมหาอำนาจ คืออังกฤษและฝรั่งเศส
 เพื่อแลกเปลี่ยนกับเอกราชทางการศาลก็ทรงยอมดังที่เราได้ทราบจากประวัติศาสตร์
 การเสียดินแดนของไทยในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่
 ประเทศมหาอำนาจทั้งหลายที่ได้เปรียบไทยตามสนธิสัญญาอัสสัมชี่เหล่านั้น ก็ยังหา
 ได้เปลี่ยนแปลงที่หายอมผ่อนคลายข้อผูกมัดอันอยู่ยุติธรรมเหล่านั้นแก่ไทยไม่ ที่เป็น
 เช่นนี้ก็เพราะสนธิสัญญาอันไม่เสมอภาคเหล่านั้น มิได้มีกำหนดเวลาสิ้นสุด และไม่มี
 บทบัญญัติให้มีการเปลี่ยนแปลงหรือยกเลิกได้

อย่างไรก็ตาม ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้
 ทรงตั้งพระทัยอย่างเด็ดเดี่ยวที่จะแก้ไขข้อผูกมัดเหล่านั้นให้ลุล่วงไปได้ จึงได้ทรง
 เริ่มปฏิรูปกฎหมายของไทยให้เข้าสู่มาตรฐานสากล และทรงเจริญรอยตามพระราช
 บิดาโดยทรงจ้างชาวต่างประเทศมาเป็นที่ปรึกษา ราชการการดำเนินนโยบายต่างประเทศ

ครั้นเมื่อมหาสงครามโลกครั้งที่ 1 อุบัติขึ้นทางยุโรป ในปี พ.ศ. 2457 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงประกาศสงครามเข้ากับฝ่ายสัมพันธมิตร เมื่อ พ.ศ. 2460 ได้ทรงส่งทหารออกไปร่วมรบ ณ สมรภูมียุโรป และดำเนินการอันเป็นประโยชน์แก่ฝ่ายสัมพันธมิตรเป็นอันมาก เช่น ยึดเรือและทรัพย์สินของฝ่ายเยอรมัน เป็นต้น ฉะนั้น เมื่อฝ่ายสัมพันธมิตรมีชัยชนะ ประเทศไทยก็ฐานะเป็นประเทศผู้ชนะสงครามด้วย และหลุดพ้นจากข้อผูกมัดกับประเทศที่แพ้สงคราม ยังคงเหลือประเทศมหาอำนาจที่ชนะสงครามเท่านั้นที่ยังมีข้อผูกมัดได้เปรียบไทย อยู่ตามสัญญาล่าสมัยเหล่านั้น ในการนี้ ประเทศไทยจึงได้ขอเจรจาแก้ไขข้อสัญญาบุคคลสำคัญที่ได้กระทำคุณประโยชน์ไว้แก่ประเทศไทยเป็นอย่างมากเกี่ยวกับการแก้ไขข้อสัญญาในครั้งนั้น คือ พระยาภักดีญาณไมตรี (Dr. Francis Bowes Sayre) ชาวอเมริกัน ซึ่งเข้ามารับราชการอยู่ในราชสำนักไทยในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในตำแหน่งที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศ ท่านผู้นี้ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้แทนมีอำนาจเต็มของประเทศไทย เดินทางไปเจรจากับประเทศมหาอำนาจต่าง ๆ ทางตะวันตกจนเป็นผลสำเร็จ โดยเริ่มต้นด้วยการที่สหรัฐอเมริกาได้ตกลงยกเลิกและแก้ไขข้อเสียเปรียบดังกล่าวเป็นประเทศแรก¹ และประเทศตะวันตกอื่น ๆ ต่างก็หะยอมกันทำความตกลงในลักษณะเดียวกันกับประเทศไทยมาโดยลำดับ

¹ พระยาภักดีญาณไมตรี, เอกสาร เรื่องการปรับปรุงข้อผูกมัดตามสัญญาล่าสมัยของประเทศไทย ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พ.ศ. 2518 หน้า (1) - (4).

/กัณหา

ถ้าจะพิจารณากันอย่างเป็นธรรมแล้ว สมควรจะยอมรับเป็นความจริงประการ
หนึ่งที่มีปัญหาการสูญเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต มีส่วนผลักดันให้ไทยจำต้องเปลี่ยนแปลง
แปลงแก้ไขกฎหมาย แต่ก็ยังมีความจริงอีกประการหนึ่งนั่นก็คือ กฎหมายที่ย่อมจะ
สามารถรองรับสภาพแห่งสังคมได้ดังนี้ เมื่อสภาพสังคมไทยเจริญก้าวหน้าขึ้นมี
การรับเอาอารยธรรมจากต่างประเทศเพิ่มมากขึ้น ตลอดจนคนไทยไปศึกษาอบรม
วิชาการกฎหมายจากต่างประเทศเพิ่มมากขึ้น สภาพการณ์เองจึงอาจกล่าวได้ว่า
เป็นเวลาที่ไทยจะต้องจัดการปฏิรูปกฎหมายเพื่อให้เหมาะสมกับสังคมในขณะนั้นด้วย

นโยบายปฏิรูปในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติใน
ปีพุทธศักราช 2411 นั้น ทรงอยู่ตามกลางสถานการณหน้าอัคคีเป็นที่สุด ดังเรา
จะเห็นได้จากพระราชนิพนธ์เสด็จประพาสตามสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร ตอนหนึ่งว่า

"ในเวลานั้น อายุพอเพียง 15 ปีกับ 10 วัน ไม่มีมารคามี่แต่ฝ่ายมารคาก
ก็กลัวโรคเลงของไหล หรือไมเลงของไหลก็ได้ตั้งอยู่ในตำแหน่งราชการอันใด
เป็นหลักฐาน ฝ่ายญาติข้างพ่อ คือ เจ้านายทั้งปวงก็ตั้งอยู่ในอำนาจสมเด็จพระยา
และต้องรักษาตัวรักษาชีวิตอยู่ด้วยกันทั่วทุกองค์ ที่ไม่เอื้อเพื่อตอกการอันใดเสียก็มี
โดยมากฝ่ายราชการถึงว่า มีผู้ที่ใครรักใคร่สนิทสนมอยู่บ้าง ก็เป็นเหตุอันน้อยโดยมาก
ที่เป็นผู้ใหญ่ก็ไม่มีกำลังสามารถอาจจะอุดหนุนอันใด ฝ่ายพี่น้องซึ่งรวมบิดาหรือรวม
ทั้งมารคาก็เป็นเด็กมีอายุต่ำกว่าพอลงไป ไม่สามารถจะทำอะไรได้ทั้งสิ้น" ¹

¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบรมราชาธิราชพระราชนิพนธ์เสด็จประพาสตามสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร ในพระราชนิพนธ์และพระนิพนธ์, 2523 หน้า 30.

ต่อมาเมื่อได้ทรงสำเร็จราชการแผ่นดินด้วยพระองค์เองแล้ว จึงค่อย ๆ
 ดำเนินพระบรมราชาธิบายปฏิรูปการปกครองแผ่นดินเสียใหม่ ให้ทันกับยุคสมัยของ
 บ้านเมืองที่ถึงกาลฉะอั้นควรเปลี่ยนแปลงได้แล้ว พระราชกิจที่ทรงกระทำการปฏิรูป
 นั้นที่นับว่าเป็นข้อสำคัญมีดังนี้

ก. ในทางด้านการเมือง การที่พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจ
 อันสมบูรณ์ ยังผลให้พระองค์ทรงสามารถเริ่มปฏิรูประบบการปกครองซึ่งมีข้อบกพร่อง
 อยู่มากมายให้เป็นระบบการปกครองที่รัดกุม และรวมอำนาจมาไว้ที่ศูนย์กลางให้มาก
 ที่สุดเท่าที่จะมากได้ การปฏิรูปการปกครองนี้ได้มีการวางแผนและเตรียมงานอย่าง
 ถี่ถ้วน โดยในปี พ.ศ. 2430 รัชกาลที่ 5 ได้โปรดให้กรมหลวงเทววงษ์โรปกการ
 เสด็จไปเป็นตัวแทนพระองค์ในงานฉลองสุวรรณหกปีเสาชิงช้าของสมเด็จพระบรมราชินีนาถ
 วิคตอเรีย ณ ประเทศอังกฤษ และให้ไปดูงานเกี่ยวกับคณะเสนาบดีของชาติต่าง ๆ
 ในยุโรปด้วย หลังจากนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงใช้เวลา
 ถึง 5 ปี จึงได้เปลี่ยนระบบการปกครองจากจตุสดมภ์มาเป็นกระทรวงต่าง ๆ รวม
 ทั้งได้มีการจัดการปกครองส่วนภูมิภาคให้เป็นแบบเทศาภิบาล และเริ่มให้ประชาชน
 มีส่วนในการปกครองท้องถิ่นโดยจัดตั้งสภาภิบาล

ผลของการปฏิรูประบบการปกครองได้ทำให้รัฐบาลประสบผลสำเร็จ
 ในการสร้างรัฐประชาชาติ (national state) ซึ่งเป็นลักษณะการปกครอง
 ที่เหมาะสมกับเวลาและเหมาะสมกับสถานการณ์ในช่วงที่ลัทธิจักรวรรดินิยมสมัยใหม่
 (New Imperialism) กำลังแผ่ขยายเข้ามาในภูมิภาคนี้

นอกจากนี้ การปฏิรูปบ้านเมืองในช่วงแรกยังมีผลทำให้กลุ่มคนหนุ่ม
 ได้เข้ามาสัมผัสทางการเมืองและคนหนุ่มเหล่านี้ได้เป็นแรงสำคัญในการปฏิรูป
 บ้านเมืองให้ทันสมัย (modernization) ทัดเทียมอารยประเทศ อยากรู้ก็ตาม

มีข้อนำสั่ง เกตวากลุ่มคนหนุ่มนี้เป็นคนหนุ่มที่มาจากวงศ์ตระกูลชั้นสูงแสดงว่าอำนาจ
ทางการเมืองยังคงจำกัดอยู่ในราชสำนักเท่านั้น

ข. ในทางเศรษฐกิจ การปฏิรูปชวงนี้ทำให้เริ่มมีการจัดระเบียบการ
คลังให้เป็นระบบที่รัดกุมเรียบร้อย อำนาจการคลังเริ่มอยู่ภายใต้การควบคุมของ
องค์พระมหากษัตริย์ รายได้แผ่นดินสูงขึ้น ซึ่งรัฐบาลก็ได้นำเงินนี้มาใช้จ่ายในการ
ปฏิรูปบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้าและการปฏิรูปครั้งนี้ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการ
คลังสมัยใหม่ในประเทศไทยซึ่งจะได้รับการพัฒนาและปฏิรูปอย่างมากตั้งแต่ พ.ศ.
2435 เป็นต้นมา

ค. ในทางสังคม การปฏิรูปชวงนี้เป็นจุดเริ่มต้นของความพยายาม
ที่จะให้คนทุกคนมีความเสมอภาคเท่าเทียมกันอย่างน้อยที่สุดก็ในแง่กฎหมาย การ
ดำเนินการที่จะเลิกระบบไพร่ นับเป็นการปลดปล่อยที่มีความสำคัญไม่น้อยกว่าการ
เลิกทาส ทำให้ไพร่พ้นจากฐานันดรไพร่มาเป็นพลเมืองเสรีโดยสมบูรณ์ และเริ่มมี
สิทธิต่าง ๆ เท่าที่มนุษย์พึงจะมี เป็นการขจัดการกดขี่และเลิกระบบอันด้าสมัยให้
พ้นจากสังคมไทย ทำให้ไพร่เหล่านี้มีอิสระในด้าน การประกอบอาชีพและมีฐานะทาง
สังคมที่ดีขึ้น

จึงนับว่าการปฏิรูปบ้านเมืองเพื่อโยงอำนาจเข้าสู่องค์พระมหากษัตริย์
ไว้ทำคุณประโยชน์มหาศาลแก่ชาติไทย ทำให้ชาติไทยสามารถระครองประเทศ
ผ่านพ้นวิกฤตการณ์ต่าง ๆ และรักษาเอกราชของชาติไว้ได้มาจนถึงทุกวันนี้
อันเป็นอีกชวงหนึ่งที่สังคมไทยถูกทำลายทั้งจากภัยภายในและภัยภายนอกประเทศ¹

¹ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสิรินธรเทพรัตนสุภาและนางสาวศุภรัตน์
เลิศพาณิชย์กุล, การโยงอำนาจเข้าสู่องค์พระมหากษัตริย์ จุดเริ่มต้นของการ
ปฏิรูปบ้านเมืองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน สะพาน 6
รวมบทความทางประวัติศาสตร์ 2520 หน้า 191 - 192.

การจัดทำกฎหมายสมัยรัชกาลที่ 5-7

คงใคร่ถามมาแล้วว่า การที่ไทยเราต้องยินยอมให้ต่างชาติตั้งวง
ได้รับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในประเทศเรา นั้น เป็นไปด้วยเหตุผลความจำเป็น
ทางการเมือง และเป็นที่ยอมรับใจแก่ชาวไทยทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักกฎหมาย
เป็นอย่างดี ดังนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลต่อมาอีก 2 รัชกาลคือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้า
อยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงถือเป็นพระบรมราโชบาย
สำคัญที่จะจัดการแก้ไขความคับข้องในข้อนี้ให้ยกเลิกไปเสียให้ได้โดยอาศัยมาตรการ
สำคัญ อันได้แก่ การจัดทำประมวลกฎหมายตามระบบของนานาชาติอารยทางยุโรป

เมื่อครั้งที่ไทยจะเปลี่ยนแปลงระบบกฎหมายนี้ ได้เกิดปัญหาขึ้นว่า จะเลือก
ใช้ระบบกฎหมายของประเทศใดเป็นหลักในการชำระกฎหมายไทย ระหว่างระบบ
กฎหมายอังกฤษ (The Common Law System) และระบบกฎหมายของประเทศ
ที่ใช้ประมวลกฎหมาย (The Civil Law System) ในชั้นแรกคณะกรรมการ
ชำระร่างประมวลกฎหมายก็ใคร่ที่จะนำเอา ระบบกฎหมายอังกฤษมาเป็นหลักในการ
เปลี่ยนแปลงระบบกฎหมายไทย เพราะนักกฎหมายไทยและคณาจารย์ไทยมีความ
คุ้นเคยกับระบบกฎหมายอังกฤษ ทั้งนี้เนื่องจากศาลไทยได้ใช้กฎหมายอังกฤษอยู่
หลายลักษณะ อีกประการหนึ่งนักกฎหมายชั้นนำต่างก็ได้รับการศึกษาระดับอังกฤษ
ทั้งสิ้น แต่หลังจากได้พิจารณาถี่ถ้วนแล้วคณะกรรมการจึงลงความเห็น ว่า ระบบ
กฎหมายอังกฤษเหมาะสมกับชาวอังกฤษมากกว่าประเทศอื่น เพราะ กฎหมายอังกฤษ
เป็นกฎหมายที่ใช้ขนบธรรมเนียมและคำพิพากษาของศาลเป็นหลักกับทฤษฎีกฎหมายก็มี
ใคร่รวบรวมไว้เป็นหมวดหมู่ ยากลำบากแก่การศึกษา ส่วนระบบกฎหมายของประเทศ
ที่ใช้ประมวลกฎหมาย มีกฎหมายโรมันเป็นหลัก และแบ่งหมวดหมู่กฎหมายอย่างมี
ระเบียบ เข้าใจง่าย เหมาะสมกับประเทศไทยซึ่งกำลังอยู่ในระหว่างการพัฒนา

ประเทศในทุก ๆ ทาง สิ่งที่สำคัญที่สุดในการบัญญัติกฎหมายก็คือ ความชัดเจน
เข้าใจง่าย ไร้สับสน ยิ่งไปกว่านั้นประเทศต่าง ๆ ในยุโรปล้วนแต่ใช้ระบบ
ประมวลกฎหมายทั้งสิ้น การที่ประเทศไทยใช้ระบบเดียวกันก็ย่อมทำให้กฎหมาย
ไทยอยู่ในระดับที่น่าพอใจของประเทศเหล่านั้น ทำให้สะดวกแก่การเจรจาขอแก้ไข
สนธิสัญญาเพื่อยกเลิกข้อเสียเปรียบทางกฎหมายและการศาล¹

เมื่อไทยเราได้ตัดสินใจที่จะใช้ระบบประมวลกฎหมายดังนี้แล้ว

ในปี พ.ศ. 2440 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรง
ตั้งคณะกรรมการชำระและร่างประมวลกฎหมายขึ้นให้ทำงานร่างกฎหมาย
โดยเฉพาะมีกษัตริย์ราชบุรุษวิเศษวิเศษ ทรงเป็นประธานกรรมการซึ่งประกอบด้วย
กรมหลวงพิชิตปรีชากร พระยาประจักษ์จกรจักร เจ้าพระยาอภัยภูษราช นายวิเชียร
เอกแพตริก (Richard Kirkpatrick) เนติบัณฑิตชาวเบลเยียม และนาย
โตกิชึ มาซา (Tokichi Masao) เนติบัณฑิตชาวญี่ปุ่น คณะกรรมการได้เลือก
ทำประมวลกฎหมายอาญาหรือที่เรียกกันในขณะนั้นว่า กฎหมายลักษณะอาญา
ก่อนกฎหมายฉบับอื่นในการร่างกฎหมายลักษณะอาญาได้ร่างเป็นภาษาอังกฤษก่อนแล้ว
จึงให้แปลเป็นภาษาไทย ซึ่งได้ร่างเป็นภาษาไทยเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2450 จากนั้น
ก็ได้พิมพ์เป็น 3 ภาษา คือ ไทย อังกฤษ ฝรั่งเศส แล้วนำขึ้นทูลเกล้าถวายพระ
บาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จกลับจากยุโรปใน พ.ศ. 2450
หลังจากที่ได้ทรงปรึกษากับรัฐมนตรีสภาแล้ว ได้โปรดเกล้าฯ ให้ประกาศใช้เมื่อ
วันที่ 15 เมษายน พ.ศ. 2451² เรียกกันในภายหลังว่า "กฎหมายลักษณะอาญา

¹ วิชา มหาคุณ ประวัติศาสตร์กฎหมายและภาษากฎหมายไทย,
พ.ศ. 2523, หน้า 50.

² เรื่องเดิม, หน้า 50 - 51.

ร.ศ. 127" และได้ใช้มาเป็นเวลาหลายสิบปี เพิ่งมายกเลิกไปเมื่อมีการประกาศใช้ประมวลกฎหมายอาญา เมื่อปีสี่มีเศษมานี้เอง ¹

นอกจากงานร่างกฎหมายลักษณะอาญาแล้ว ยังได้มีการเริ่มต้นร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ด้วย แต่การยกร่างประมวลกฎหมายฉบับนี้กินเวลานานมาก เพราะมีปัญหาข้อขัดข้องหลายประการ เช่น ปัญหาด้านภาษาและถ้อยคำบางปัญหาความเห็นที่ไม่ตรงรอยกันระหว่างกรมการร่างกฎหมายบ้าง แต่อย่างไรก็ตามด้วยความอุตสาหะพยายามคณะกรรมการก็ได้ยกร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ขึ้น ทูลเกล้าถวายเพื่อทรงตรวจพิจารณา และได้หยอหยประกาศใช้เป็นกฎหมายหลักของแผ่นดินมาโดยลำดับ เริ่มตั้งแต่การประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1 และ 2 เมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน พุทธศักราช 2466 เป็นปฐม และการประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5,6 ในวันที่ 1 ตุลาคม พุทธศักราช 2477 เป็นที่สุด

นอกจากประมวลกฎหมายทั้งสองฉบับนี้แล้ว ประเทศไทยยังได้จัดทำประมวลกฎหมายและพระราชบัญญัติเรื่องอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมากในระหว่างเวลาดังกล่าวข้างต้น และเมื่อเราได้จัดทำระบบกฎหมายของเราได้เรียบร้อยแล้ว เราก็คงจะได้เจรยายกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับต่างชาติได้ผลสมบูรณ์ในเวลาต่อมา

¹ จรรยา สัตยพงษ์, ขงทอง จันทรางศุ คำบรรยายวิชาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป ภาคกฎหมาย, 2524 หน้า 45

การเปลี่ยนแปลงการปกครองในพุทธศักราช 2475

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติใหม่ ๆ สืบสนองพระองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงนั้น มีคณะนายทหารหนุ่มคิดจะเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน ดัดเดิกระบอบราชาธิปไตยอยู่เหมือนกัน แต่ยังมีทัศนคติเป็นการเป็นประการใจ ความกตัญญู และถูกจับกุมเสียก่อน ความคิดที่จะให้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน จึงคอยสร้างซาไป อย่างไรก็ดี พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติ เป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่เจ็ดแห่งพระราชวงศ์ ทอดคล้องเจ้านายผู้ใหญ่ทั้งปวง มีสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิตเป็นอาทิ ต่างก็ทรงทราบดีว่า การเปลี่ยนแปลงนั้นคงจะต้องมาถึงเข้าสักวันหนึ่ง ไปได้ ดังนี้ สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ พระองค์นั้นได้มีพระดำริไว้เมื่อปีพุทธศักราช 2470 ว่า

"ในรัชกาลปัจจุบันนี้ เป็นที่ตระหนักแน่ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชหฤทัย liberal อย่างเอก ตามที่ได้เคยทรงสนทนากันมาแต่ก่อน เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้วในเรื่อง form of government พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยอมทรงตระหนักพระราชหฤทัยอยู่ว่า รูปการปกครองที่ดั้นนั้นก็คือการปกครองชนิดที่เหมาะสมที่สุดสำหรับบ้านเมืองโดยกาละ ถึงแม้ว่าในเวลาไ้ยังจำเป็นตองคงใช้รูปการปกครองโดยอำนาจสิทธิขาด อำนาจสิทธิขาดนั้นก็คงให้เป็นอย่าง liberal อย่างยิ่งจึงจะทรงตั้งอยู่ได้ แต่นับวันล่วงไป ก็ยังมีคนที่ได้รับการศึกษาที่มีความรู้มากขึ้น เราจึงจะต้องคิดการไว้เตรียมรับ emancipation ซึ่งจะเกิดขึ้นโดยลำดับ" ¹

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.7 รล. 6/3 เรื่องพระราชบัญญัติองคมนตรี "รายงานการประชุมกรรมการองคมนตรี" 11 เมษายน 2470 หน้า 3.

และแล้ว ก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างใด เริ่มต้นจากทางฝ่ายพระมหากษัตริย์ หลังจากเสร็จสิ้นการฉลองพระนครครบรอบ 150 ปี ในเดือนเมษายน พุทธศักราช 2475 ไม่นานนัก คือ ในวันที่ 24 มิถุนายน พุทธศักราช 2475 กลุ่มบุคคลที่เรียกตัวเองว่า "คณะราษฎร" ก็ได้เข้ายึดอำนาจการปกครองแผ่นดิน และส่งผู้แทนไปกราบบังคมทูลอัญเชิญพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเวลานั้นประทับแปรพระราชฐานอยู่ที่พระราชวังไกลกังวล หัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ปกครองแผ่นดินสืบไป ในฐานะพระมหากษัตริย์ภายใต้ระบอบรัฐธรรมนูญ และในที่สุด พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรับอัญเชิญตามนั้น และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475 ณ วันที่ 27 มิถุนายน 2475 และลำดับต่อมา ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับถาวรแก่พวงชนชาวไทย เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พุทธศักราช 2475 นั้นเอง

การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาสู่การปกครองประชาธิปไตย โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของประเทศไทย ได้สำเร็จเรียบร้อยลงได้โดยปราศจากการนองเลือด อันนับเป็นเหตุการณ์ที่ควรภูมิใจ ทั้งนี้ก็เนื่องด้วยพระมหากษัตริย์องค์ในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์ผู้เป็นประชาธิปไตยดำริที่สุจริตของประเทศไทยพระองค์หนึ่ง ทรงพระมหากรุณาพอนผันประคับประคองเหตุการณ์ให้เป็นไปโดยเรียบร้อยไม่เกิดเป็นจลาจลขึ้นในประเทศ และ ณ จุดนี้เอง ที่พลังโฉมหน้าประวัติศาสตร์ทางด้านการเมืองการปกครอง และวิถีชีวิตของคนไทยครั้งสำคัญ่อีกวาระหนึ่ง

นับแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อปีพุทธศักราช 2475 นับคำนวณถึงปัจจุบันได้เป็นเวลา 50 ปีเต็มบริบูรณ์แล้ว จะเห็นได้ว่า แม้การจัดการปกครองแบบประชาธิปไตยในประเทศของเราจะยังกระหนกกระทนอยู่บ้างก็ตาม แต่ก็นับว่าประสบความสำเร็จไม่น้อยเลยทีเดียว หากจะนึกเทียบว่า ในนานา

ประเทศนั้น กว่าจะสถาปนาการปกครองแบบประชาธิปไตยได้เป็นึกแผ่นมั่นคง ก็ต้องใช้เวลายาวร้อยปี แต่กรณีของประเทศไทยเรานั้นภาคพื้นผิวนั้นมาเพียงไม่กี่ สิบปี และเราได้ดำเนินการปกครองมาถึงเพียงนี้ ก็นับว่าเป็นข้อที่ควรภาคภูมิใจ อยู่ได้ส่วนหนึ่ง และเป็นข้อส่งเสริมให้พร้อมใจกันมุ่งสร้างเสริมการปกครองระบอบ ประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขให้สถิตสถาพรสืบไป

สงครามโลกครั้งที่สองและการเข้าเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติ

หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อพุทธศักราช 2475 แล้ว ไทย เราต้องเผชิญวิกฤตการณ์ครั้งสำคัญอีกครั้งหนึ่ง และส่งผลกระทบต่อชนอย่าง ใหญ่หลวงตลอดชีวิตของคนไทยทั้งประเทศ เหตุการณ์นั้นก็คือ กรณีสงครามโลก ครั้งที่สอง ซึ่งประเทศไทยเราจำต้องเข้ามีส่วนร่วมด้วยโดยไม่สมัครใจ โดยเมื่อ วันที่ 8 ธันวาคม พุทธศักราช 2485 เวลาเช้าตรู่ กองกำลังทัพของประเทศญี่ปุ่น ซึ่งเบียดขับประเทศทางฝ่ายอักษะได้ยกกำลังเข้ามาในประเทศไทย หลายทิศทาง ทั่วกัน ทั้งทางด้านชายแดนทิศตะวันออกและหัวเมืองชายทะเลอีกหลายแห่ง คนไทยทุกหนทุกแห่งได้ทำการสู้รบเพื่อป้องกันชาติเป็นสามารรถ แต่ไม่สามารถ ต้านทานกองกำลังอันเกรียงไกร ของญี่ปุ่นได้ รัฐบาลในเวลานั้นมีจอมพล ป. พิบูล สงครามเป็นนายกรัฐมนตรี จึงได้ประกาศหยุดยิงและตกลงเป็นไมตรีกับญี่ปุ่น โดยในชั้นแรกนั้น ประเทศไทยยินยอมให้ญี่ปุ่นเดินกำลังทัพผ่านไปทำสงคราม ในประเทศพม่าได้ ในขณะที่เดียวกันญี่ปุ่นก็จะยอมรับและเคารพในความเป็นชาติ เอกราชของไทย และต่อมาเนื่องจากความบีบคั้นทางการเมือง ไทยเราจึงได้ ประกาศสงครามกับสหรัฐอเมริกาและบริเตนใหญ่ เมื่อวันที่ 27 มกราคม 2486 และไทยเราก็ได้เข้าสู่ภาวะสงคราม เป็นส่วนหนึ่งของสงครามโลกครั้งที่สองนับ แท้แต่เป็นต้นมา

ครั้นเมื่อสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลง โดยที่ฝ่ายอักษะอันมีเยอรมันและญี่ปุ่น เป็นผู้นำนั้นเป็นฝ่ายแพ้สงคราม ไทยเรากก็อยู่ในสถานการณ์วิกฤต แต่ด้วยความปรารถนาดีของคนไทย และด้วยความช่วยเหลือเห็นอกเห็นใจจากมิตรประเทศไทยเราจึงได้ประกาศมหาสงครามเป็นโมฆะ และส่งคณะผู้แทนไปเจรจาทำสัญญาตกลงกับประเทศฝ่ายสัมพันธมิตร การเจรจาต่อรองได้ดำเนินไปเป็นระยะเวลาอันพอสมควร และไทยเราได้ยินยอมปฏิบัติตามข้อเรียกร้องของชาติสัมพันธมิตรบางประการ เพื่อแลกเปลี่ยนกับความเป็นเอกราชของเรา

ในที่สุด เราก็ผ่านสงครามโลกครั้งที่สองมาได้ โดยเสียหายน้อยที่สุดและได้ดำเนินการสมัครเข้าเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติ ซึ่งเป็นองค์การระดับโลกที่จัดตั้งขึ้นใหม่หลังสงครามโลกครั้งที่สองนี้เอง โดยไทยเราได้เข้าเป็นสมาชิกลำดับที่ 55 ขององค์การดังกล่าว และนอกจากนั้น ในเวลาต่อมา ประเทศไทยยังได้เข้าเป็นภาคีสมาชิกขององค์การระหว่างประเทศ ทั้งในระดับนานาชาติ และระดับภูมิภาคอีกหลายแห่ง ภัยเจตจำนงแน่วแน่ที่จะร่วมมือกับชาติต่าง ๆ พิทักษ์รักษาความเป็นธรรม และสันติภาพของชาวโลกให้ยั่งยืนอยู่สืบไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การปฏิรูปกฎหมายในสมัยรัชกาลที่ 1

ข้อพิจารณาเบื้องต้น

เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า เมื่อปีพุทธศักราช 2310 นั้น บ้านเมืองของเราเสียหายยับเยินมาก นอกจากถาวรวัตถุ คือพระราชวัง วัดวาอาราม ตลอดจนเหย้าเรือนมาของ ราษฎรจะถูกเผาถูกทำลายแล้ว แม้สิ่งที่มีใช้เป็นถาวรวัตถุก็ตกอยู่ในภาวะเป็นอันตรายสูญหายคุกกัน ตัวอย่างเช่น ทับทนกฎหมายทั้งปวงที่ได้ใช้เป็นหลักฐานการมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีนั้น พระธรรมศาสตร์ราชศาสตร์และบทพระอัยการต่าง ๆ ก็กระจัดกระจายไปเสียโดยมาก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงประมาณว่า "หายเกาส่วนสิบส่วนมีอยู่สักสิบหนึ่ง" ¹ ทั้งนี้ด้วยเหตุว่าเป็นเวลาคับขัน แม้จะรักษาชีวิตไพร่อดพ้นภัยและให้มือมือซำซึกก็เป็นการยากยิ่งอยู่แล้ว จึงเป็นการเหลือวิสัยที่จะมีผู้ใดศึกษารวบรวมบทพระอัยการครั้งกรุงเก่าไปปราศจากอันตรายอยู่ได้ ล่วงมาถึงสมัยกรุงธนบุรี เป็นเวลาที่บ้านเมืองยังมีไควางศึกสงครามสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเองก็ทรงราชย์อยู่ไม่นานนัก พระราชกิจทางคานันตศาสตร์จึงมิได้มีอะไรที่แปลกใหม่ เป็นขึ้นเป็นอันนัก การปกครองบ้านเมืองและการตัดสินคดีความทั้งปวง ก็ประพฤติปฏิบัติไปโดยอาศัยทับทนกฎหมายเก่าที่มีอยู่ในเวลานั้น

ครั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชปราบดาภิเษกเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติได้ไม่นานนัก ปราบกฎคดีความเรื่องหนึ่งถึงจะพรรณนาออกไปภายนอกให้เห็นถึงความวิปลาส คลาดเคลื่อนและความบกพร่องของกฎหมายที่ใช้อยู่ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทรงรวบรวมกฎหมายครั้งใหญ่ เป็นการ

¹ กรมศิลปากร, เรื่องกฎหมายตราสามดวง 2521 หน้า 744.

ปฏิรูปกฎหมายครั้งสำคัญราหนึ่งของประเทศ และจารจารึกไว้เรียกกันว่า
กฎหมายตราสามดวง และได้ใช้เป็นหลักในการปกครองแผ่นดินสืบมาอีกเป็นเวลายาวนาน

การใช้กฎหมายก่อนสมัยรัชกาลที่ 1

ตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีของไทยนั้น ได้มีพระมหากษัตริย์สืบสันตติวงศ์ดำรงราชย์ในกรุงศรีอยุธยาสืบมาถึง 34 พระองค์ เป็นระยะเวลาช้านานกว่า 400 ปีที่ย่อมจะเป็นข้อพึงสันนิษฐานได้โดยตัวเองว่า ตลอดระยะเวลาดังกล่าว คงจะได้มีการทราวมขบัญญัติกฎหมายต่าง ๆ ขึ้นไว้เป็นจำนวนมาก ลักษณะการจัดทำกฎหมายครั้งกรุงศรีอยุธยาและแม่ในชั้นกรุงธนบุรีนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่า คงจะทำเป็นชั้น ๆ ดังนี้คือ

ชั้นที่ 1 เมื่อแรกตั้งกฎหมาย ตั้งด้วยประกาศพระราชกฤษฎีกาออกวันคืน เหตุผลและพระราชนิยม อย่างพระราชกฤษฎีกาที่ยังแลเห็นได้ในพระราชกำหนดเก่า พระราชกำหนดใหม่ แลกฎหมายพระสงฆ์เหล่านี้ ล้วนเป็นพระราชกฤษฎีกาเป็นกฎหมายที่แรกตั้งอย่างนั้น

ชั้นที่ 2 เมื่อพระราชกฤษฎีกามีมาก ๆ เข้า จะสอบค้นยากจึงตัดทอนพระราชกฤษฎีกาเก่าคงไว้แต่ใจความ เป็นย่ออย่างกลางดังจะเห็นได้ในกฎหมาย 36 ข้อ แลกฎหมายหมวดพระราชบัญญัติ

ชั้นที่ 3 เพื่อจะจัดระเบียบกฎหมายเก่าให้สะดวกแก่สุภา สุกดาการให้ค้นได้โดยง่าย นาน ๆ จึงมีการชำระกฎหมายครั้ง 1 อย่างเราเรียกทุกวันนี้ว่าทำประมวลกฎหมายคือ รวบรวมกฎหมายเก่าจัดเป็นหมวด ๆ ตามลักษณะ

ความตกเหตุฉนวนคืนที่ตักกฎหมายออกเสีย คงไว้แต่ใจความ ซึ่งเป็นพระราชนิยม
เรียงเข้าลำดับเป็นมาตรา ๆ ในลักษณะนั้น ๆ ¹

และตั้งใจกล่าวมาแล้วข้างต้น ว่าเมื่อครั้งเสียกรุงนั้น ทวิบทกฎหมายต่าง ๆ
ต้องยกยอสูญหายไปเสียโดยมาก เพิ่งจะมารวบรวมชำระขึ้นก็ในรัชกาลพระบาท
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชนี้เอง แม้กระนั้นก็ยังมียกกฎหมายครั้งกรุงเก่า
ที่ไม่ได้พบหรือไม่ได้เอาเข้าเรื่อง เมื่อชำระกฎหมายในรัชกาลที่ 1 อยู่ก็บาง
ซึ่งหอสมุดแห่งชาติได้รักษาไว้จนบัดนี้ 2 - 3 เล่ม ²

ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีนั้น ก็ได้มีการพระราชกิจใดที่เป็นข้อ
สำคัญในทางนิติศาสตร์ การปกครองบ้านเมืองและการตัดสินคดีความนั้น ก็ยังคง
อาศัยบทกฎหมายครั้งกรุงเก่าเท่าที่ยังคงเหลืออยู่เป็นสำคัญ

มูลเหตุการปฏิรูปกฎหมาย

ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชนี้เอง ในปี
พุทธศักราช 2347 ได้มีคดีเกิดขึ้นเรื่องหนึ่งเป็นเหตุให้มีพระบรมราชโองการดำรัส
สั่งให้มีการชำระกฎหมายครั้งใหญ่ คือ คดีนายบุญศรี ช่างเหล็กหลวง ร้องทุกข์
กล่าวโทษพระเกษมและนายราชาอรรดเป็นใจความว่า อำแดงป้อมเมียของตน
ฟ้องหยาดตน ทั้ง ๆ ที่อำแดงป้อมนอกใจทำชู้ช้วนนายราชาอรรด นายบุญศรีไม่มี
ความผิดจึงไม่ยอมหย่า แต่พระเกษมกลับไม่พิจารณาการใช้การของนายบุญศรี และ
ผูกจาเหาะโลมอำแดงป้อม พิจารณาไม่เป็นลัทธิธรรม เข้าช่วยอำแดงป้อมที่เป็นชู้กับ
นายราชาอรรด ปรากฏความโดยรายละเอียดในกระแสประกาศพระราชปรารภ
แห่งกฎหมายตราสามดวง ดังนี้

1 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประมวล
คำอธิบายทางนิติศาสตร์ ในอนุสรณ์ งานพระราชเพลิงศพนายปานจิกต์ เอนกวัฒนีย์,
2515 หน้า 322.

2 เรื่องเดิม, หน้า 321.

ศุภมาส ๑๑๖๖ มุสลิเกสังวัจนระมะฆะมาศ ศุภะปักษยปญฺฉิณฺศุ
 วาระบริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระบรมราชาธิราชรามาธิบดี ศรีสินทร
 บรมมหาจักรพรรดิราชาธิบดีมหารัทธิราชันนันทราชันยธิบดี รัตนากาศศาสตราภรณ์ของคบบรมา
 ชีเบศ ตรีภูวเนศวรนาถนายกคิลกรัตนราชชาติอาชาวะไศรยสมุหยศโรมนค
 สกลจักรวาฬาชีเบศ สตรีเยนทรราชินทรหริหรินทรราชาธิบดี ศรีสุวิบูลคุณอักษ
 นีคฤหิรามเศวทรรมมิ่งราชธานี ราชเดโชไชยะพรหมเทพาคีเทพศรีภูวนาชีเบศ
 โดละเขมรวิสุทิมกุฎประเทศะคามหาพหูทางกูรบรมพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัว
 อันเสด็จปราบคาลิเศาผานพิภพทรงเทพวาราวดีศรีอยุธยามหาคิลกภพพรรัตน
 ราชธานีบุรีรมย เสด็จออกพระที่นั่งบุษบกมาตามหาจักรพรรดิพิमान พร้อมด้วยหมู่
 มุกษมาตยานมนตรีกระทรวงวิชาตรีราชสุวิงษพงษพฤคไพโรจจารย์ เฝ้าเบื้องบาทงกษมาศ
 จึงเจ้าพญาศรีธรรมราชเสด็จชาติอำมาตยานุชิตรพิพิทรวงษ พงษภักตยาชีเบศวรา
 ชีบีศศรีรัตนราชโกษาธิบดีอภัยพิริยบรกรรมภาตุ กรวยมิ่งคมภูตพระกรรณาด้วยข้อ
 ความนายบุญศรี ขางเหลกหลวงรองทุกขราชกลาวโทษ พระเกษม นายราชาอรรด
 ใจความว่า อำแดงป้อมภรรยาบุญศรีฟ้องนายบุญศรี ๆ ให้การแก่พระเกษม
 ว่าอำแดงป้อมนอกใจทำชู้ด้วยนายราชาอรรดแล้วมาฟ้องนายบุญศรี ๆ ไม่หย่า
 พระเกษมหาพิจารณาตามคำให้การนายบุญศรีไม่ พระเกษมพุดจาแผลงโถมอำแดง
 ป้อม แลพิจารณาไม่เป็นสัจธรรม เข้าควยอำแดงป้อม แล้วคักข้อความมาให้ลูกขุน
 สำนหลวงปฤกษา ๆ ว่าเปนนึ่งหย่าชาย ให้อำแดงป้อมกับนายบุญศรีขาดจากฉัว
 เมื่อกันตามกฎหมาย จึงทรงพระกรรณาตรัสว่า นึ่งนอกใจชายแล้วมาฟ้องหย่า
 ชายลูกขุนปฤกษาให้หย่ากันนั้นหาเปนนึ่งธรรมไม่ จึงมีพระราชโองการตรัสสั่ง
 ให้เจ้าพญาพระคลังเอากฎหมาย ๗ สำนหลวงมาสอบกับฉบับหอหลวงข้างที่
 ได้ความว่าชายหาผิดมิได้ นึ่งชอหย่า ทานว่าเป็นนึ่งหย่าชายหย่าได้ ถูกต้อง

กันทั้งสามฉบับ จึงมีพระราชโองการมานพระบันทูลสุรสิงหนาท คำว่าฝ่ายพุทธจักร
 นั้น พระไตรปิฎกแปลหนังสือพระธรรมชั้นธัมมจักขุเพ็ญพระพุทธิเจ้าทรงพระมหา
 กรรณุประกิจฐานไว้ต่างพระองค์ใดเป็นหลักโลกยตั้งสอนมรรพพิทมวิธัมมแลธรรวาทศ
 มวิธัมม ไคปฏิบัติซึ่งทางศุกติภูมิแลทุกติภูมิ และพระไตรปิฎกธรรมนั้นพันเพื่อน
 วิปริตผิดเพี้ยนไปเป็นอันมาก ยากที่จะเล่าเรียนเป็นอายุศมพระพุทธิศาสนาสืบไป
 ก็ไคอาราธนาประชุมเชิงพระราชาคณะทั้งปวง มีสมเด็จพระสังฆราชแลพระธรรม
 อุดมพระพุทธิโฆษาจารย์เปแปลธาน ฝ่ายราชบัณฑิตนั้น พญาธรรมปรีชาเป็นคน
 ให้ทำสังคายนายชำระพระไตรปิฎกสอบใ้ศวอยอรรถภูกะถาฎีกาให้ลูกของตามพระ
 พุทธิบัณฑิต พระไตรปิฎกจึงคอยถูกถวนมองใ้ศขันได้ เป็นที่เล่าเรียนง่ายใจแก่
 กุลบุตรสืบไปภายหลังก็เป็นพุทธการาธรรมกองการกุศลอันประเสริฐแล้วแลฝ่าย
 ข้างอาณาจักรนี้ กรมยัตร์ผู้จ่างแผนดินนั้นอาไศรยซึ่งโบราณราชনীติ กฎหมาย
 พระอาัยการอันกรมยัตร์แตกอนบัณฑิตไว้ได้เป็นบันทึกถานาจึงพิภากษาตราสืบเนื้อ
 ความราฎรทั้งปวงได้โดยยุติธรรมแลพระราชากำหนดบทพระอาัยการนั้นก็พันเพื่อน
 วิปริตผิดซ้าต่างกันไปเป็นอันมาก จ้วยคนอันโลภหลงหาความฉวยเกบยามีได้
 คัดเปลงแกงตามชอบใจไว้พิภากษาภาให้เสียยุติธรรมสำหรับแผ่นดินไปก็มีบ้าง
 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหมอม จักข่าทูลของทุดีพระบาท ที่มีสะติ
 ปัญญาได้

	ขุนสุนทรโวหารผู้ว่าที่พระอาลักษณ์	1	}	4	}	11 คน
	ขุนสารประเสริฐ	1				
อาลักษณ์	ขุนวิเชียรอักษร	1				
	ขุนวิจิตรอักษร	1				
	ขุนหลวงพระไกรสี	1				
ลูกขุน	พระราชพินิจใจ ราชบัณฑิต	1	}	3		
	หลวงอภัย	1				
	พระมหาวิชาธรรม	1				
	ขุนศรีวรโวหาร	1	}	4		
ราชบัณฑิตย	นายพิม	1				
	นายทอนมาเรียน	1				

ชำระ พระราชกำหนดบทพระอาชญาการอันมีอยู่ในหอหลวงตั้งแต่พระธรรมศาสตร์ไป
ให้ถูกถ่าน ตามมาที่ใดเนื้อความมิให้ผิดเพี้ยนซ้ำกันได้ จัดเป็นหมวดเป็นเหล่าเข้าไว้
แล้วทรงพระอุสาหาทรงชำระคักแปลงซึ่งบทอันวิปคานันให้ชอบโดยยุติธรรมไว้ ด้วย
พระไทยทรงพระมหากรรณาคุณเจให้เป็ประโยชน์แก่กระษัตริย์อันจดำรงแผ่นดินไปใน
ภายหน้า ครั้นชำระแล้วให้อาตถิษณะชูปเส้นมิกสามฉบับ ไว้ห้องเครื่องฉบับหนึ่ง
ไว้หอหลวงฉบับหนึ่ง ไว้ ณ สานหลวงสำหรับ

พระราชสีห์

ลูกขุนฉบับหนึ่งปิดตรา พระคชสีห์ } ทุกเล่มเป็นสำคัญ ถ้าพระ เกษม } เชื้อพระสมุค
บัวแก้ว } ไกรสี }

พระราชกำหนดบทพระอาชญาการออกมามีลักษณะากิจคดีโคโค ลูกขุนทั้งปวงไม่เหมือนปิดตรา

พระราชสีห์

พระคชสีห์

บัวแก้ว

สามดวงนี้ใช้ อย่า ให้เชื้อพึงเอาเป็นอันขาดที่เกี่ยว ¹

การชำระและจัดสร้างกฎหมายตราสามดวง

เมื่อทรงพระราชดำริเห็นสมควรชำระสะสางกฎหมายสำหรับบ้านเมืองให้
ถูกถ่านและเรียบร้อยบริบูรณ์ คั้งนั้นแล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง
ข้าทูลละอองธุลีพระบาทจำนวน 11 นาย ประกอบกันขึ้นเป็นกรรมการชำระกฎหมาย
ตั้งรายละเอียดยุติในพระราชปราชญ์ข้างคั้งนั้น

¹ กรมศิลปากร, เรื่องกฎหมายตราสามดวง 2521 หน้า 1 - 3.

คณะกรรมการซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งขึ้นนั้น ได้ตรวจชำระและพิจารณาสอบสวนตัวผู้ที่ไต่อยู่ กับคัมภีร์พระธรรมศาสตร์อันเป็นแม่บทใช้เวลาดำเนินไป จึงตรวจชำระเสร็จเหตุที่ใช้เวลารวดเร็ว ก็น่าจะเป็นเพราะเป็นการคัดลอกกฎหมายซึ่งไต่อยู่ในขณะนั้น อันมีมาแล้วแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มารวบรวมเข้าเป็นหมวดหมู่การบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมตัวบทขึ้นใหม่ก็คงจะมีบ้างแต่ไม่มากนัก ทั้งนี้จะได้มีการแก้ไขโดยคำสำนวนคำศัพท์ ตามที่คนในสมัย พ.ศ. 2347 ไต่พูดจากัน เพื่อให้ทันสมัยขึ้น การตรวจชำระกฎหมายครั้งมีลักษณะเป็นการรวบรวมกฎหมายเดิมขึ้นเป็นลักษณะแต่ละลักษณะ มีข้อความเป็นเรื่อง ๆ ไม่ติดต่อกัน มีคำปรารภของแต่ละเรื่อง ทั้งยังกล่าวถึงมูลเหตุของการออกกฎหมายเรื่องนั้น ๆ พร้อมทั้งคำสั่งของพระมหากษัตริย์ที่ให้ตรากฎหมายขึ้นด้วย สำหรับเนื้อหาของกฎหมายคงเหมือนกฎหมายสมัยกรุงศรีอยุธยาอย่าง ไม่เปลี่ยนแปลง เพราะระบบเศรษฐกิจการเมืองและสังคมรวมทั้งระบบการปกครองในสมัยรัตนโกสินทร์ มีลักษณะเช่นเดียวกับสมัยกรุงศรีอยุธยาอย่าง ไม่ผิดเพี้ยน

เมื่อกรรมการตรวจชำระเสร็จแล้ว อาลักษณ์ได้เขียนด้วยหมึกลงบนสมุดข่อยสี่ขาว รวม 6 ชุด ชุดละ 41 เล่ม 3 ชุดแรกเป็นต้นฉบับแท้ เรียกว่า ฉบับหลวง เขียนเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2348 นอกแต่ละเล่มประทับตราพระราชสีห์ อันเป็นตราของมหาดไทย ตราราชสีห์ อันเป็นตราของกลาโหม และตราบัวแก้ว อันเป็นตราของคลัง เหตุที่ประทับตราสามกระทรวงเช่นนี้ ก็เพราะการปกครองบังคับบัญชาหัวเมืองในสมัยนั้นแยกออกเป็น 4 ส่วน หัวเมืองฝ่ายเหนืออยู่ในบังคับบัญชาของมหาดไทย หัวเมืองปักษ์ใต้อยู่ในบังคับบัญชาของกลาโหมและหัวเมืองชายทะเลตะวันออกอยู่ในบังคับบัญชาของคลัง ส่วนมณฑลราชธานี ขึ้นอยู่กับพระมหากษัตริย์ อำนาจ

บุคลากรในสมัยนั้นก็รวมอยู่ในอำนาจบริหารนั่นเอง คือ ศาลชั้นอุทธรณ์กับกระทรวง
ทบวงกรมต่าง ๆ เช่น ศาลอาญานอก ชั้นกับศาลาโหม ศาลอุทธรณ์ ชั้นกับมหาดไทย
ศาลต่างประเทศชั้นกับกรมท่า ศาลโภชนาการชั้นกับกรมนา และศาลนครบาลชั้นกับ
กรมเมือง เป็นต้น กฎหมายที่รวบรวมขึ้นใหม่ จึงได้ชื่อว่ากฎหมายตราสามดวง
เพราะประทับตรา 3 ดวงนั่นเอง กฎหมาย 3 ชุดแรกอันเป็นฉบับหลวงนั้นได้แยก
เก็บไว้ที่หอเครื่องฉบับหนึ่ง ที่หอหลวงฉบับหนึ่ง และที่ศาลหลวงอีกฉบับหนึ่ง

ส่วนกฎหมายอีก 3 ชุด เขียนอย่างเดียวกัน แต่มิได้ประทับตราเรียกว่า
เป็นฉบับรองทรงเขียนเมื่อ พ.ศ. 2350 เว้นแต่กฎหมายลักษณะทาส เดิมเขียน
ที่เขียนเมื่อ พ.ศ. 2348 ฉบับรองทรงใช้สำหรับคัดลอก และนำออกใช้เวลาดัด
สิ้นคดี เพื่อเป็นการถนอมฉบับจริง มิให้ชอกช้ำบุบสลายเร็วเพราะการใช้

กฎหมายตราสามดวงไม่ได้เขียนลำดับไว้ว่า เล่มใดเป็นเล่มที่เท่าใด
ฉะนั้น การลำดับลักษณะพระอัยการก่อนและหลังของกฎหมายตราสามดวง จึงควร
เป็นไปตามมีที่บัญญัติกฎหมายนั้นขึ้น ดังนี้

1. พระธรรมศาสตร์
2. ลักษณะอินทภาษ
3. ลักษณะพยาน
4. ลักษณะอาญาหลวง
5. ลักษณะอาญารามฎี
6. ลักษณะรับฟ้อง
7. ลักษณะตีท้าว
8. ลักษณะโจร

9. ลักษณะเบ็ดเสร็จ
10. ลักษณะผิวเมียบ
11. ลักษณะขบดเคี้ยว
12. ลักษณะสกัดน้ำพลเรือน
13. ลักษณะสกัดน้ำทหารหัวเมือง
14. ลักษณะกฎหมายเพียรবাদ
15. ลักษณะที่สูจน่นำน้ำลุยเพลิง
16. ลักษณะกรมศักดิ์
17. ลักษณะพระธรรมนุญ
18. ลักษณะมรดก
19. ลักษณะอุทธรณ์
20. ลักษณะทาส
21. พระราชกำหนดเกา
22. ลักษณะกู่หน้
23. ลักษณะวิวาท
24. ลักษณะตระลาการ
25. มุจฉาวิวาทหรือลักษณะบานแผนกป็นหมู
26. กฎสามสิบหกข้อ
27. พระราชบัญญัติ
28. กฎหมายพระสงฆ์
29. พระราชกำหนดใหม่¹

¹ วิชา มหาคุณ. ประวัติศาสตร์กฎหมายและภาษากฎหมายไทย, 2523, หน้า 25 - 27.

พระธรรมศาสตร์และราชาศาสตร์

เมื่อพิจารณาหลักกฎหมายตราสามดวงแล้วจะเห็นได้ว่า สำหรับหลักกฎหมาย หรือที่เรียกว่า "มูลคดี" ไทยเราใช้พระธรรมศาสตร์เป็นหลัก ส่วนบทบัญญัติปลีกย่อย หรือที่เรียกว่า "สาขาคดี" เราใช้พระราชศาสตร์ คือ บทบัญญัติที่พระมหากษัตริย์ ทรงตราขึ้นเพื่อประกอบกับพระธรรมศาสตร์ซึ่งจะได้อธิบายเป็นลำดับไป

(ก) พระธรรมศาสตร์

พระธรรมศาสตร์ เป็นหลักกฎหมายที่ระบอการ จะต้องใช้ในการวินิจฉัยคดี และเป็นหลักกฎหมายที่จะใช้ตัดสิน เมื่อมีคดีอย่างนั้น ๆ เกิดขึ้นเป็นเสมือนแม่บท กฎหมาย และมีถือกันว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์ ผู้ใดจะเปลี่ยนแปลงแก้ไขมิได้ พระมหากษัตริย์จะตราพระราชศาสตร์ขึ้นขยายความก็คงไม่ขัดแย้ง พระธรรมศาสตร์เป็นที่มาที่สำคัญอันหนึ่งของกฎหมายไทยคงได้อธิบายไว้ในบทที่ 2 ซึ่งเทียบได้กับกฎหมายรัฐธรรมนูญในปัจจุบันนี้

คัมภีร์พระธรรมศาสตร์แบ่งออกได้เป็น 2 ตอนคือ

(1) คัมภีร์แห่งพระธรรมศาสตร์ อันเป็นตำนานที่เล่าถึงการเกิดของพระคัมภีร์ตามลักษณะพรหมณ์ มีใจความกล่าวถึงความเป็นมาของโลกมนุษย์ว่า เดิมโลกนี้ไม่มีคนอาศัยอยู่ แต่ไอคินหอมไปถึงพรหมโลก พวกพรหมเหาะลงมาถึงสิ่งที่เกิดขึ้นจากดินก็กลายเป็นมนุษย์ เมื่อมนุษย์มีจำนวนมากขึ้น การแตกแยกค่าน ความคิดเห็นก็มีเพิ่มขึ้นจึงได้ตกลงกันหาผู้ใดคนหนึ่ง สมมติขึ้นเป็นหัวหน้า เรียกว่า พญาสมมตราช มีอำนาจอยู่เหนือทุกคนหนึ่งชื่อ พรหมเทวะ ซึ่งมีบุตร 2 คน ชื่อ ภัทรและมโนสาร รับราชการและเฉลียวฉลาดด้วยกันทั้งคู่ ได้พิจารณาตัดสินคดี

เป็นที่พอใจแก่ราษฎรทั้งหลาย ต่อมาเกิดคดีไร้แดง คือ มีชายสองคนทำไร้แดงใกล้ ๆ กัน พุนดินทำเป็นถนนคั่นกลาง ต่อมาแดงเดียวพาดผ่านถนนเข้าไปติดเนื่องเป็นอันเดียวกัน เมื่อชายทั้งสองคนเก็บแดง ก็เกิดวิวาทกันขึ้น พวกนั้นมาให้มโนสารชำระ มโนสารตัดสินว่า แแดงอยู่ในไร้ใครก็เป็นของผู้นั้น ชายผู้นั้นไม่พอใจคำตัดสิน จึงอุทธรณ์มายังพญาสมมตราษ ฯ จึงให้อำมาตย์ ผู้นั้นไปตัดสิน อำมาตย์ผู้นั้นก็เลิกแดงขึ้นคูไปจนถึงยอด แดงกลับเอายอดมาไว้ดังเดิม ชายทั้งสองคนชอบใจในคำตัดสินนี้และตั้งนินทามโนสาร มโนสารจึงหนีออกบวชเป็นภิกษุ วันหนึ่งไปที่กำแพงจักรวาล เห็นชาติคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ จึงจำเอามาแดงเป็นคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ แล้วนำกลับมาสอนพญาสมมตราษ ทั้งแดนนี้มาการปกครองบ้านเมืองก็ดีขึ้น เพราะมีพระธรรมศาสตร์ เป็นหลักคุ้มครอง

(2) ตัวพระธรรมศาสตร์ ถือว่าเป็นแม่บทของเรื่องและมีความศักดิ์สิทธิ์ พระราชกำหนดกฎหมายที่พระมหากษัตริย์สมัยกรุงศรีอยุธยาบัญญัติขึ้น ท้องทาวความถึงตัวบทนี้ทั้งสิ้น มโนสารใจแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

ก. กฎหมายที่กล่าวถึงวินัยของผู้ที่พำนัก อาณาจศาล และระเบียบวิธีพิจารณาความอันเป็นกฎหมายที่ผู้พิพากษาต้องใช้ ซึ่งเรียกว่า มูลคดีแห่งการพิพากษาระดากการ 10 ไ้แก่

1. หัตถ์อันทภาษ
2. พระธรรมบัญญัติ
3. ลักษณะพยาน
4. ลักษณะตัดสินพยาน
5. ลักษณะแตกต่างวาทาง

6. ลักษณะศักดิ์อำนาจ
7. ลักษณะรับฟ้อง
8. ลักษณะประวิงความไว้วางใจ
9. ลักษณะกรมศักดิ์
10. ลักษณะศักดิ์ฟ้อง

ข. กฎหมายที่บัญญัติขึ้นเพื่อใช้ระงับข้อพิพาทระหว่างราษฎร และเป็นกฎหมายที่พระมหากษัตริย์ ทรงใช้เป็นหัวข้อในการกำหนดกฎหมายชั้นใช้บังคับกับราษฎร เรียกว่า มุขคดีแห่งมุขคดีที่เกิดวิวาทกัน 29 ได้แก่

1. กู้หนี้ยื้อสินกัน
2. ลักฉ้อ บังประบัต ผิดเปลี่ยนพระราชทรัพย์
3. แแบ่งปันมรดกไม่เป็นธรรม
4. ให้ทรัพย์สินท่านแล้วกลับคืน
5. จ้างทาน วานทาน
6. เล่นเบี้ย เล่นสะกา
7. ชื้อขาย
8. โจร
9. ที่บ้านที่นา
10. ที่สวนและป่าฝั่ง
11. ทาส
12. ทบตีค่าประมาณ
13. วิวเมียทะเลาะกัน
14. สงคราม

15. ขบถคอแฉกดิน
16. ผิดพระราชบัญญัติ
17. พระราชทรัพย์ อกร ชนอน ตลาด
18. ขมเหงทาน
19. กระหนาบคามเกี่ยวให้เป็นเสนียด
20. บุกรุก
21. พานุครทานไป
22. ความสาเหตุ
23. ชายช้ำคามกระเฌียรอายุ
24. ผากทรัพย์
25. กระทำกฤตียาคม
26. เขาของ
27. ยืมของ
28. บันทมูชา (แมงคน)
29. อุทธธความ

(ข) พระราชศาสตร์

กฎหมายของบ้านเมืองจะมีแต่เฉพาะพระธรรมศาสตร์อันเป็นกฎหมายหลักแต่อย่างใดยวนั้นไม่เพียงพอสำหรับสังคมและความคิดเห็นของประชาชนในแต่ละสมัย ซึ่งเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีข้อบังคับอื่น ๆ เรียกว่าสาขาคดี ความรู้กับบุคคลี้ ในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจเต็มที่ในการออกกฎหมายเพื่อให้เหมาะสมกับประเพณีความนิยมและความเจริญของบ้านเมือง เรียกว่า พระราชศาสตร์ เพื่อทำให้พระราชศาสตร์มีความศักดิ์สิทธิ์ คำปรารภของกฎหมายที่พระมหากษัตริย์ทรงตราขึ้น จึงกล่าวอ้าง

ถึงบทบัญญัติในพระธรรมนูญเป็นทำนองเกี่ยวเนื่องกัน จากนั้นจะขึ้นต้นด้วย "ศุภมัสดุ" บอกวัน เดือน ปี แล้วบรรยายว่า พระเจ้าแผ่นดินองค์ไหนเสด็จประทับ ณ พระที่นั่งใด มีผู้ใดนำกรณีสืบพยานของเรือนขอพระบรมราชวินิจฉัย แล้วทรงเห็นอย่างไร แล้วจึงตราเป็นกฎหมายขึ้น

ในสมัยแรก ๆ พระราชศาสตร์เปลี่ยนไปตามแผ่นดินเพราะเป็นคำวินิจฉัยของพระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่ง เมื่อพระองค์สิ้นบุญไปแล้ว คำวินิจฉัยนั้นก็เปลี่ยนไปด้วย แต่ต่อมาได้มีการยอมรับนับถือบทบัญญัติซึ่งพระเจ้าแผ่นดินองค์ก่อน ๆ ที่ทรงวินิจฉัยไว้พระราชศาสตร์จึงมีอายุเกินแผ่นดินที่ตราขึ้นและถือกันว่า ถ้าหากไม่มีการแก้ไขในสมัยต่อ ๆ แล้ว ก็คงใช้เป็นกฎหมายบ้านเมืองได้ ¹

การพิมพ์กฎหมายตราสามดวง

เรื่องกฎหมายตราสามดวงได้มีประวัติการพิมพ์ ดังนี้คือ

ครั้งที่หนึ่ง ในรัชกาลที่ 3 ปรากฏ จุฬศักราช 1211 พ.ศ. 2392 พระยากระษัตริย์โกศล (โหมค อมาตย์กุล) ได้นำคัมภีร์ไว้เพียงเล่ม 1 ยังไม่จบ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่โปรด ตรัสว่านำกฎหมายของหลวงมาพิมพ์เผยแพร่ จึงมีได้ให้พิมพ์ตลอด

ครั้งที่สอง ในรัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2416 หม่อมดัดเด ได้พิมพ์จำหน่ายรวม 2 เล่ม เรียกชื่อว่า กฎหมายสองเล่ม หรือ กฎหมายหม่อมดัดเด

ครั้งที่สาม ร.ศ. 120 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงจัดพิมพ์ใหม่ อธิบายเหตุผล ในหัวข้อกฎหมายให้เข้าใจง่ายขึ้น เพื่อให้ประโยชน์สำหรับผู้พิพากษาและทนายความ เรียกกันว่า "กฎหมายราชบุรี" โดยทรงนำเอา

กฎหมายลิลิต ซึ่งเป็นการรวบรวมกฎหมายไว้ด้วยกัน ในลักษณะกวีนิพนธ์ เพื่อให้
ผู้อ่านท่องจำได้ง่ายและ "กรมศักดิ์สำเร็จ" ซึ่งเป็นสูตรสำเร็จของการคิดเบี่ยงรับ
ผนวกไว้ด้วย

ครั้งที่สี่ พ.ศ. 2473 โรงพิมพ์นิติสาส์น ใ้คถ่ายทำแม่พิมพ์จากต้น
ฉบับสมุดไทย พิมพ์เผยแพร่ไว้ในชุด "ประชุมกฎหมายไทย"

ครั้งที่ห้า พ.ศ. 2474 ราชบัณฑิตยสภาจัดพิมพ์ เฉพาะลักษณะอาชญา
หลวงและลักษณะอาชญาราษฎร์ ในงานพระราชทานเพลิงศพมหาอำมาตย์ตรี
พระยาอุษณีย์ปักษ์ เรื่องศักดิ์

ครั้งที่หก ระหว่างพ.ศ. 2481 - 2482 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
และการเมืองได้ให้ ม. เอ. แลงกัท นักกฎหมายชาวฝรั่งเศสเป็นผู้ชำระใหม่
และจัดพิมพ์เป็นหนังสือสามเล่ม เรียกว่า "ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุดศักราช
1166" พิมพ์ตามฉบับหลวงตราสามดวง

ครั้นต่อมา ได้มีการจัดพิมพ์หนังสือกฎหมายตราสามดวงขึ้นเผยแพร่
อีกหลายครั้ง แต่ก็มีก๊อปปี้ฉบับการพิมพ์ครั้งก่อน ๆ เป็นหลัก เช่น ขององคต้าวคำ
คุรุสภา จัดพิมพ์ขึ้นจำหน่ายใน ปีพ.ศ. 2504 เป็นต้น

ครั้งที่สุด ได้มีการจัดพิมพ์กฎหมายตราสามดวงครบสมบูรณ์ เมื่อปี
พุทธศักราช 2521 โดยกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ขึ้น
และรักษาอักษรไว้ตามต้นฉบับเดิม โดยได้รวมพิมพ์เป็นเล่มเดี่ยว ทรวจทาน
ขอบกพร่องต่าง ๆ กับสมุดไทยซึ่งเก็บรักษาไว้ในหอสมุดแห่งชาติตั้งแต่ต้นจนจบ
และได้รวมนามอาลักษณ์ผู้พิมพ์และสถานที่เก็บเป็นบัญชีไว้ต่อท้ายเรื่องด้วย

¹ กรมศิลปากร, เรื่องกฎหมายตราสามดวง, 2521

ข้อพิจารณาเบื้องต้นเกี่ยวกับยศฐานบรรดาศักดิ์

เมื่อพูดถึง "ยศฐานบรรดาศักดิ์" ย่อมหมายถึง ยศ ฐานะ และบรรดาศักดิ์ ซึ่งที่จริงแล้วเป็นส่วน ๆ แยกจากกันได้ และที่เรียกว่า บรรดาศักดิ์นั้น แท้จริงแล้วหมายถึง บรรดาศักดิ์แท้ ๆ เช่น ชุน หลวง พระ พระยา และรวมถึงราชทินนามด้วย เช่น "ศรีธรรมมาธิเบศ" "มานวราชเสวี" "อรรดการีย์นิพนธ์" ซึ่งเป็นคนละส่วนกับบรรดาศักดิ์ แต่พอนำไปประกอบกับบรรดาศักดิ์ ก็เรียกรวม ๆ กันไปว่าบรรดาศักดิ์ เช่น บรรดาศักดิ์ เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศ พระยามานวราชเสวี พระยาอรรดการีย์นิพนธ์

ในการศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมายไทย จำเป็นอย่างยิ่ง ต้องศึกษาประวัติของนักกฎหมายไทย ผู้ที่อยู่เบื้องหลังการพัฒนาความคิดทางกฎหมายแขนงนั้น ๆ และการทำใหม่ขึ้นเป็นขึ้น ซึ่งกฎหมายหรือสถาบันทางกฎหมายนั้น ๆ เมื่อศึกษาถึงประวัติของนักกฎหมายไทยแล้ว ก็จำเป็นต้องที่จะศึกษาถึงเรื่องราวของ ยศ ฐานะ (หรือตำแหน่ง) บรรดาศักดิ์ และราชทินนามด้วย เพราะในระยะก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2475 ย้อนขึ้นไปจนถึงเมื่อครั้งสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์นั้น งานสร้างกฎหมายและสถาบันทางกฎหมาย ผลงานต่าง ๆ ถ้าไม่มาจากพระบรมวงศานุวงศ์ ก็มาจากขุนนางผู้มีบรรดาศักดิ์นั่นเอง บรรดาศักดิ์ชั้น เมื่อทำราชการเป็นประโยชน์ก็ย่อมได้รับพระราชทาน บรรดาศักดิ์ตอบแทน แม้เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วในปี 2475 ขุนนางฝ่ายกฎหมายก็ยังมีบทบาทต่อมาอีกหลายปี เช่น พระยามโนปกรณนิติธาดา ได้เป็นนายกรัฐมนตรีคนแรก เจ้าพระยาพิชัยญาติ เจ้าพระยามหิธร เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศ พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ พระยาเทพวิฑูร พระยาลัดพลีธรรมประคัลภ์ พระยาศรีวิสารวาจา พระยาอรรดการีย์นิพนธ์ พระยามานวราชเสวี พระมุนูเวทวิมลมาต หลวงอรรถปรีชาชาญปการ หลวงประดิษฐ์มนูธรรม หลวงจากรุญเนติศาสตร์ เป็นต้น บุคคลเหล่านี้เป็นผู้สานต่อแนวความคิดทางกฎหมาย ระหว่างช่วงเวลาและหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง เป็นประธานศาลฎีกาย่าง อธิบดีกรมอัยการบ้าง องคมนตรีบ้าง การศึกษาถึงยศฐานบรรดาศักดิ์นักกฎหมาย จึงเป็นส่วนหนึ่ง

ของประวัติศาสตร์กฎหมายไทย มีชื่อเสียงเรื่องโบราณคดีสมัยหรือชนชั้นขุนนางดั้งเดิมบางคน
ตั้งข้อรังเกียจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เรื่องของราชทินนามอันเป็นส่วนหนึ่งของยศฐา-
บรรดาศักดิ์ ยิ่งน่าสนใจกว่าเรื่องอื่น เพราะเป็นนามพระราชทาน แก่มีหลักวิชาทาง
อักษรศาสตร์ โหราศาสตร์ นิติศาสตร์ และราชประเพณีแฝงอยู่ เพียงเอ่ยคำ
ราชทินนามนั้นก็ทำให้ทราบได้ว่าผู้นั้นดำรงตำแหน่งใด มีลักษณะนิสัยใจคออย่างไร
มีความสำคัญขนาดไหน สืบอนุมานจากทางใด ที่น่าอัศจรรย์คือบางครั้งยังทำให้ทราบ
ต่อไปอีกด้วยว่า เพื่อนร่วมรุ่นของผู้นั้นมีใครบ้าง ที่เป็นเช่นนี้เพราะการที่พระราชทาน
ราชทินนามใดต้องคิดในทางหลักวิชาต่าง ๆ อย่างรอบคอบและสืบสาวราวเรื่องประวัติ
ของผู้นั้น ตำแหน่งการงานและนิสัยใจคอของผู้นั้นประกอบด้วย

ตัวอย่างเช่น

1. เมื่อนายโรแดง ยักแมงส์ ทำความดีความชอบมาในสมัยรัชกาล
ที่ 5 ได้โปรดเกล้า ฯ ให้เป็น "เจ้าพระยาอภัยราชา สยามานุกุลกิจ สกลนิติธรรม
ศาสตราจารย์มหาสวามิภักดิ์ ปรมัครมนตรี อภัยพิริยบรมกรมพหุ กรุฑนาม
ที่ปรีกษาราชการทั่วไป ถือศักดินา 1000"

คำว่า "สยามานุกุลกิจ" แสดงว่าเป็นผู้มีความเชื่อเพื่อคอรัฐบาล

คำว่า "สกลนิติธรรมศาสตราจารย์" แสดงว่าเป็นอาจารย์สอนกฎหมาย
มีความรู้กฎหมายระหว่างประเทศดีเยี่ยม

2. เมื่อสถาปนาพระยาภิเชษฐพิเชษฐวิจิตรโกศลเป็นเจ้าพระยา
มีสมญาจารึกในสุพรรณบัฏว่า

เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี วัชรินทร์ศักดิ์มหาประยูรญาติ ไพรัชธรรมศาสตร์
บัณฑิต อเนกราชนิติปรีชาคุณ สุจริตกุลาโรปสคมภ บรมชติยราชภักดิ์ ศรีรัตนไตรย
สรณธาดา มัทวเมตตาทวารวาศัย อภัยพิริยบรมกรมพหุ"

คำว่า "วัชรินทร์ ตักศิมาประยูรญาติ" แสดงว่า ทรงนับเนื่องว่าเป็นพระ
ญาติผู้ใหญ่หนึ่ง

คำว่า "ไพรัชธรรมศาสตร์บัณฑิต" แสดงว่าสำเร็จความรู้ทางกฎหมายจาก
ต่างประเทศ (ไพรัช หมายความว่าต่างประเทศ ท่านเป็นเนติบัณฑิตอังกฤษ)

คำว่า "อเนกราชนิติปริชาคุณ" แสดงว่าเป็นผู้มีความรู้ยอดเยี่ยมในทางกฎหมาย

คำว่า "สุจริตกุลวโรปสภมภ์" แสดงว่าเป็นขุนนางอยู่ในสกุลสุจริตกุล (นาม
เดิมท่านว่า ปดิม สุจริตกุล)

3. เมื่อสถาปนาให้พระยาจินดาภิรมย์ราชสภามภ์เป็นเจ้าพระยา มีราชทินนาม
ว่า

"เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศร์ สมันตเนตร พิสุทธบุษยกิจธรรมธร วิสกร
นิติศาสตร์ราชประเพณี วิเชียร ศรีสัตตลังศ์วิวัฒน์"

คำว่า "สมันตเนตรพิสุทธบุษยกิจธรรมธร" แสดงว่าเป็นผู้ใหญ่ในวงการศาล
ยุติธรรม

คำว่า "วิเชียรศรีสัตตลังศ์วิวัฒน์" แสดงว่าเป็นผู้สืบเชื้อสายจากเจ้าพระยา
วิเชียรคีรี เจ้าเมืองสงขลา

4. เมื่อกล่าวถึง พระมัญเวยวิมลนาค ทำให้ทราบว่า ท่านได้รับพระราชทาน
บรรดาศักดิ์ครั้งแรกเป็นหลวงในปี 2464 และเป็นขุนนางรุ่นเดียวกับพระมัญเวยวิมลนาค
พระมัญเวยวิมลนาค เพราะในปี 2464 ขุนนางนักกฎหมายชั้นหลวงมีขึ้นกันว่า "มัญ"
เหมือนกันหมด ต่อไปจึงได้เลื่อนขึ้นเป็นชั้นพระ แต่ก็ยังรักษาคำว่า "มัญ" ไว้

5. เมื่อกล่าวถึง พระนพตาศตรราชสภาคี พระสุธรรมวินิจฉัย หลวง
 อรรถปริชาชนูปการ แสดงว่าท่านแรกต้องเป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลไต่สวนหนึ่ง ท่านที่สอง
 ต้องเป็นผู้พิพากษาแฉมิได้เป็นอธิบดี ท่านที่สามต้องเป็นอัยการ ที่เป็นเช่นนี้เพราะคำว่า
 "ราชสภาคี" "วินิจฉัย" "อรรถ" แสดงอยู่ในตัวโดยไม่ต้องอธิบายระบุตำแหน่งตาม
 นัยที่จะกล่าวถึงต่อไป

โดยสรุปเมื่อเวลาที่เราพูดถึงขุนนางในอดีตเช่น มหาอำมาตย์เอกเจ้าพระยา
 ศรีธรรมมาธิเบศ์ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม แสดงว่าเรากำลังกล่าวถึง ยศ บรรดาศักดิ์
 ราชทินนาม และตำแหน่งของผู้นั้นพร้อม ๆ กัน โดยที่เราอาจไม่รู้ตัว อันที่จริงแล้ว อาจ
 แยกออกได้เป็นส่วน ๆ คือ ยศ บรรดาศักดิ์ ราชทินนาม และตำแหน่ง ดังนี้

"ยศ" หมายถึง เครื่องกำหนดหมายฐานะหรือชั้นของบุคคล เช่น อำมาตย์
 เอก มหาอำมาตย์ตรี มหาเสวกโท หรือยศในทางทหารก็มี ร้อยตรี ร้อยโท ร้อยเอก
 เป็นต้น ยศจึงเป็นคำนำหน้านามประเภทหนึ่ง

"บรรดาศักดิ์" หมายถึง ฐานะของขุนนางซึ่งได้รับพระราชทาน อันอาจ
 เนื่องมาจากตำแหน่งหรือไมก็ได้ บรรดาศักดิ์เรียงลำดับจากสูงที่สุดลงไปดังนี้คือ เจ้าพระยา
 หลวง ขุน เดิมทีเคยมีบรรดาศักดิ์สูงกว่าเจ้าพระยา คือสมเด็จเจ้าพระยา แต่ก็
 มีใ้พระราชนานใหญ่ใ้ใ้กันนับแต่เมื่อสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ถึงพิราลัยใน
 สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ส่วนบรรดาศักดิ์ที่ต่ำกว่าขุนลงมาก็มี หมื่น พัน เป็นต้น แต่ที่
 นับว่าเป็นชั้นสัญญาบัตรคือชั้นผู้ใหญ่ก็มี ขุน หลวง พระ พระยา และเจ้าพระยา ปกติแล้ว
 ผู้ที่ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นขุน มักจะเรียกย่อ ๆ กันว่า "ท่านขุน" ผู้ที่ได้รับ
 พระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวง มักจะเรียกย่อ ๆ กันว่า "คุณหลวง" ส่วนผู้ที่ได้รับ
 พระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยา และเจ้าพระยา มักจะเรียกอย่าง ไม่เป็นทางการ
 ว่า "เจ้าคุณ" หรือ "ท่านเจ้าคุณ" บรรดาศักดิ์ที่ว่าเป็นของข้าราชการ ส่วนเจ้า
 นายทรงกรมเป็นอีกเรื่องหนึ่ง แต่เทียบเคียงกันได้ เช่น พระบรมวงศานุวงศ์ เมื่อ

มีพระชั้นสูง มีราชการมากขึ้นก็ได้ ลื่อนจากกรมหมื่น เป็นกรมขุน กรมหลวง กรมพระ กรมพระยาได้เช่นกัน

มีบรรดาศักดิ์ที่แปลกไปจากข้างต้นอยู่สองคำ คือ "ขุนหลวงพระ" และ "ขุนหลวงพระยา" มีที่ใช้ในบรรดาศักดิ์ประกอบราชทินนามว่า "ไกรสีราชสุภาวดี" เดิมเป็นบรรดาศักดิ์พรหมณ์ ตำแหน่งเจ้ากรมแพ่งกลางศักดิ์นา 3000 ในหนังสืออักษรานุกรมขุนนางรัตนโกสินทรศก 124 ฉบับโรงเวียนมหาดเล็กหลวงระบุว่า "ขุนหลวงพระ" เป็นบรรดาศักดิ์ แสดงว่าเป็นคำพิเศษ อาจนำคำว่า "ขุนหลวง" ซึ่งเป็นคำลำลอง สมัยอยุธยานิยมเรียกพระมหากษัตริย์ว่าขุนหลวง มารวมกับบรรดาศักดิ์ พระ หรือ พระยา ขุนหลวงพระ เทียบได้กับขุนนางชั้นพระ เมื่อได้เลื่อนบรรดาศักดิ์อีกทีก็จะเป็นขุนหลวงพระยา ยังไม่ปรากฏว่าถ้าได้เลื่อนบรรดาศักดิ์สูงขึ้นจะเป็นอะไร

เมื่อครั้งตรวจชำระกฎหมายตราสามดวง ในสมัยรัชกาลที่ 1 นั้น ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขุนหลวง พระไกรสี เป็นกรรมการร่วมตรวจชำระอยู่ด้วย หลังจากนั้น ยศ และบรรดาศักดิ์นั้น หายไปไม่ทราบว่าได้แก่ผู้ใด จนกระทั่ง พ.ศ. 2440 จึงได้ทราบว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนหลวงรัตนัญชิตี (เปล่ง เวภาระ) เป็นขุนหลวงพระไกรสี อธิบดีผู้พิพากษาศาลพระราชอาญา และในปี 2441 จึงได้เลื่อนขึ้นเป็นขุนหลวงพระยาไกรสีสุภาวดีศักดิ์ศรี มณฑลราชอาณาเขตต์คณาการ

ในปี 2446 ได้โปรดเกล้าฯ ให้นายไชยธรรม (เทียม มุนนาค) เป็นขุนหลวงพระไกรสีอีกคนหนึ่ง เข้าใจว่า ขุนหลวงพระยาไกรสี (เปล่ง) ถึงอนิจกรรมต่อมาขุนหลวงพระไกรสี (เทียม) ได้เป็นขุนหลวงพระยาไกรสี อธิบดีผู้พิพากษาศาลต่าง

¹ อักษรานุกรมขุนนางรัตนโกสินทรศก 124 (พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกุศกิจ, ร.ศ. 125), หน้า 8

ประเทศ ภายหลังพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้ถอด
จากบรรดาศักดิ์ เพราะเกิดคดีพวาระกาขึ้น ผู้พิพากษาลาออกตามเสด็จในกรมหลวง
ราชบุรีฯ ขุนหลวงพระยาไกรสี ลาออกควยและไม่ยอมรับคืนนับแต่นั้นมาก็มีใ้พระราช
ทานบรรดาศักดิ์และราชทินนามนี้แก่ใครอีกเลย

"ราชทินนาม" หมายถึงนามประกอบบรรดาศักดิ์ ซึ่งพระราชทานให้ใช้
เรียกแทนนามเดิม เช่น "มหิศร" "เทพวิฑูร" "จินดาภิรมย์" "มหาวิจิตรมนตรี"
ปกติแล้วราชทินนามจะยาวมากถึงบรรทัดหรือสองสามบรรทัด จึงมักเรียกกันแต่ราชทินนาม
ช่วงต้น ๆ เท่านั้น เช่นมักเรียกกันว่า หลวงไชยอาญา แทนที่จะเรียกว่า หลวงไชยอาญา
มหาวิสุทธาปรีชาจารย์ ส่วนราชทินนามช่วงท้ายซึ่งยาวออกไป และอาจซ้ำกันได้หลายคนใน
เวลาเดียวกัน มักเรียกกันว่าสร้อยของราชทินนาม เช่น พระจินดาภิรมย์ราชสภาคี
และพระพรหมศาสตร์ราชสภาคี กล่าว "ราชสภาคี" เป็นสร้อยต่อท้ายซึ่งอาจซ้ำกัน
ได้จึงมักละไว้ไม่เรียกกัน

เมื่อเวลาگذวถึง บรรดาศักดิ์และราชทินนามพร้อมกัน เช่น พระยา
อัครราชทรงสิริ ก็จะใช้เรียกรวมกันว่า "บรรดาศักดิ์" ส่วน "ตำแหน่ง" หมายถึง
หน้าที่การงาน หรือความรับผิดชอบในหน่วยงาน เช่น ตำแหน่ง อธิบดีผู้พิพากษาศาล
อุทธรณ์ตำแหน่งผู้พิพากษาศาลแพ่ง เป็นต้น

ปกติแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหรือพระราชทานยศ บรรดาศักดิ์
และราชทินนามแก่ข้าราชการทั่วไป ซึ่งผู้ได้รับพระราชทานนี้จะเรียกกันย่อ ๆ ว่า
"ขุนนาง" เป็นอันเข้าใจ ความหมายใดความหมายถึง ผู้มีบรรดาศักดิ์ชั้นใดชั้นหนึ่ง มีข้อ
ยกเว้นอยู่บางว่าในบางกรณี อาจทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งผู้ที่มีได้รับ
ราชการ แต่ทำความชอบในพระองค์ใหม่บรรดาศักดิ์ควยก็ได้ ผู้ที่ได้รับพระราชทาน
บรรดาศักดิ์และราชทินนามจะเป็นเจ้าของบรรดาศักดิ์และราชทินนามตลอดไปจนกว่า
จะถึงแก่กรรม หรือถูกถอด แม้เกษียณอายุแล้ว บรรดาศักดิ์และราชทินนามก็ยังคงอยู่

คิดแล้ว ฉะนั้น ในชั่วชีวิตหนึ่งจะมีผู้ใช้ราชทินนามนั้น ๆ ได้เพียงคนเดียว ต่อเมื่อถึงแก่กรรมหรือทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกจากบรรดาศักดิ์หรือเปลี่ยนราชทินนาม จึงจะมีผู้อื่นใช้ราชทินนามนั้นได้

การจัดลำดับบรรดาศักดิ์และกำหนดศักดิ์นาขุนนาง เพิ่งจะทำกันอย่างเป็นทางการในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ ต่อมาทำเนียบศักดิ์นาเหล่านี้กระจัดกระจายและวิปริตกันเพื่อน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัศวินเมื่อ พ.ศ. 2347 เรียกว่ากฎหมายนาพลเรือน และกฎหมายนาทหารหัวเมือง กฎหมายทั้งสองฉบับนี้อยู่ในกฎหมายตราสามดวง ซึ่งแม้ว่าจะแสดงลำดับบรรดาศักดิ์และราชทินนามในอีกต่อยุ่บ้าง แต่ก็มีมุ่งหมายจะแสดงลำดับศักดิ์นาของผู้มีบรรดาศักดิ์เหล่านั้น เป็นสำคัญมากกว่าอย่างอื่น

ในเรื่องของยศฐาบรรดาศักดิ์นี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 โคม้พระบรมราชาธิบาย ว่าควยยศขุนนางไว้ว่า "ขุนนางในเมืองเรา นี้ไม่ได้สืบตระกูลเหมือนประเทศข้างตะวันตก เป็นธรรมเนียมคล้ายกับเมืองจีน ยศบรรดาศักดิ์ก็มิออกพิศรวมกัน เมื่อมียศบรรดาศักดิ์แล้ว ก็มีออกพิศว่าควย ถ้าออกจากออกพิศแล้วก็สิ้นยศบรรดาศักดิ์ไป เว้นแต่ที่พระเจ้าแผ่นดินโปรดให้ยศคงอยู่ โดยผู้ที่มีความชอบมาแต่เดิม เพราะฉะนั้นขุนนางจึงได้รับราชการตลอดอายุโดยมาก เมื่อขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยก็ มีบุตรต้องถวายตัวพระเจ้าแผ่นดินเป็นมหาดเล็กรับราชการ เป็นแต่การไช้สอยเล็กน้อยไกล ก็ยังพระเจ้าแผ่นดินมีเบี้ยหวัดบ้างนิตน่อย เมื่อได้รับราชการอยู่ไกลพระเจ้าแผ่นดินคั้งนั้น ก็ไคยินไค้พึ่งราชการขุนนางเจ้าพนักงานนำมาราบทูล แลพระเจ้าแผ่นดินรับสั่งไป เป็นการเรียนราชการอยู่เสมอ เมื่พระเจ้าแผ่นดินเห็นว่ายู้นั้นคุ้นเคยในราชการเข้าบ้างแล้ว ก็ไค้ให้ไปตรวจการต่าง ๆ นำความมาราบทูล แลไค้ให้ไปตั้งเสียดวยราชการต่าง ๆ บ้าง มหาดเล็กผู้นั้นต้องคิดเรียบเรียงถ้อยคำที่จะกราบทูลควยปากบ้าง ควยหนังสือบ้าง เป็นเหมือนหนึ่งเอเช จนพระเจ้าแผ่นดินเห็นว่าผู้นั้นสมควรจะมีตำแหน่งราชการก็ค้อย

เลื่อนยศขึ้นไปทีละน้อย ๆ ตามลำดับ ไม่ว่าจะบุตรขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยแล้วแต่พระเจ้าแผ่นดิน จะไปรดองก็ได้ยิว เพราะธรรมเนียมเป็นดังนี้ ถ้าขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยผู้มีบุตรก็ได้ทอด สองแล้วพระเจ้าแผ่นดินเห็นสมควรที่จะได้รับราชการสืบตระกูลบิดาได้ ก็จะทำให้เลื่อนยศ ให้สืบตระกูลบิดาไปบ้าง ที่ไม่ได้สืบตระกูลบิดาเสียนั้นโดยมาก เพราะบุตรไม่ดีเหมือน บิดา กำหนดบรรดาศักดิ์ก็ขุนนางพระเจ้าแผ่นดินทองทั้งนั้นตั้งแต่ศักดินา 400 ขึ้นไป ยก เสียแต่นายรองหุ้มแพรมหาดเล็ก ซึ่งเป็นบุตรขุนนางเช่นว่าไว้แล้วในข้างต้น มีศักดินา ตั้งแต่ 300 พระเจ้าแผ่นดินทรงตั้งเอง เพราะเป็นคนใจอยู่ไกลเคียง เพราะเหตุฉะนั้น กรมมหาดเล็กผู้เป็นกรมสำคัญยิ่งกว่ากรมอื่น ๆ ถึงตัวนายที่ได้รับสัญญาบัตรจะมีศักดินาน้อย ก็เป็นที่น่าเกรงขามถือของคนที่ปวงมากกว่าขุนนางที่มีตระกูลประการหนึ่ง เป็นผู้ไกลเคียง ไต่พงพระกระแสรพระเจ้าแผ่นดินแน่แท้ประการหนึ่ง เป็นผู้เพ็ดทูลไถ่ภัยประการหนึ่ง จึงได้ มีเกียรติยศเป็นที่นับถือมาก

ขุนนางซึ่งเป็นธรรมเนียม มีตำแหน่งมาแต่โบราณจนถึงปัจจุบันนี้แบ่งพวก เป็นสองพวก พวกหนึ่งฝ่ายทหาร พวกหนึ่งฝ่ายพลเรือน บรรดาเลขาไพร่หลวงซึ่งขึ้นใน กรมฝ่ายทหาร ก็เป็นไพร่หลวงฝ่ายทหาร ขึ้นฝ่ายพลเรือนก็เป็นไพร่หลวงพลเรือน ถ้า เวลาจะจ่ายคนชักคนในฝ่ายพลเรือน พันพุดซึ่งเป็นเจ้าพนักงานในกรมมหาดไทยเป็นผู้ จ่าย ถ้าเป็นไพร่หลวงทหาร พันเทพราชซึ่งเป็นเจ้าพนักงานในกรมพระกลาโหมเป็นผู้ จ่าย

แต่ถึงแบ่งเป็นสองส่วนไว้อย่างนี้แล้วก็ดี เมื่อมีการทัพศึกทองแดงก็เป็น ทหารไปรบทั้งสองฝ่าย ทั้งขุนนางแลไพร่ ถ้าจะว่าที่แท้แล้วในเวลาสงบไม่มีทัพศึก ก็เป็นพลเรือนทั้งสองฝ่าย ถ้ามีการทัพศึกก็เป็นทหารทั้งสองฝ่าย ทหารพลเรือนนั้นแบ่งแต่ พอรุกำหนดกว่า สองฝ่ายเท่านั้น ถ้าเวลาเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน พลเรือนเข้าเฝ้า ฝ่ายขวาของพระเจ้าแผ่นดิน ฝ่ายซ้ายของผู้ที่หันหน้าเข้ามาทางพระเจ้าแผ่นดิน ทหาร เข้าฝ่ายซ้ายของพระเจ้าแผ่นดิน ฝ่ายขวาของผู้ที่หันหน้าเข้ามาทางพระเจ้าแผ่นดิน แต่

นับถือกันว่าอาหาร เป้าขวาพลเรือน เป้าซ้าย ต้อง ไช้ของกลางเหมือนอย่าง เชนออกแขกเมือง
 ฤคาคัง เชนออกขุนนางทุกกราว ในตำแหน่งทหารพลเรือนทั้งสองฝ่ายนับท่านอัครมหาเสนาบดี
 เป็นหัวหน้าอยู่ฝ่ายละคน เรียกว่าสมุห คือเจ้าหมู่สมุหนายกฝ่ายพลเรือน สมุหพระกลาโหม
 ฝ่ายทหารกรมอื่น ๆ นอกจากนั้นต้องขึ้นสองกรมหนึ่งสิ้น แคมป์ไช้ขึ้นอยู่ในบังคับที่เดียว กรม
 ต่าง ๆ ต้องพึ่งบังคับพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวเป็นแต่ขึ้นอยู่ในมาดูลี้ แลเป็นผู้รวบรวมมาดูลี้
 ที่จะกะเกณฑ์แลบังคับบัญชาสิ่งไร ในกรมอื่น ๆ ที่เป็นกรมใหญ่ ๆ ได้ นอกจากกรมมหาดไทย
 กรมกลาโหม ซึ่งเป็นกรมของตัวแท้ ๆ

ตำแหน่งขุนนางนั้น ไค้ตั้งเป็นธรรมเนียมขึ้นแรกแต่ครั้งสมเด็จพระบรม
 ไทรโลกนาถที่ 3 ซึ่งไค้ได้ถึงฉวติราชสมบัติในกรุงเก่า เมื่อจุลศักราช 796 เป็นแบบ
 สืบมาดังนี้ อัครมหาเสนาบดี 2 ฝ่าย พลเรือนคนหนึ่งคือเจ้าพระยาจักรี ฝ่ายทหารคน
 หนึ่งคือพระยาอัครมหาเสนาธิบดีเป็นชั้นที่ 3 รองลงไปจักุสคมภที่ คือพระยาคลังเจ้าพระยา
 ศรีธรรมราชวังเจ้าพระยาธรรมนิกรณ พระนครบาล เจ้าพระยามรราช เกษตรา
 ธิบดีเจ้าพระยาพลเทพ ทั้ง 4 นี้ เป็นจักุสคมภเสนาบดี คำว่าจักุสคมภนั้นแปลว่าเป็น
 เกวี่องคำเครื่องจุกทั้ง 4 ถัดลงไปเสนาบดี พระยาสี่ทราชฤทธิไกร แม่ทัพเรือ ขุนนาง
 ทั้งแปดข้างบนที่ว่ามีมาแล้วนี้ ถือศักดินา 10,000 เสมอกันตามธรรมเนียมที่ไว้กันโดยโวหาร
 เป็นสำนวนโบราณว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นใจเมือง อัครมหาเสนาบดีทั้ง 2 เป็นคาเมือง
 จักุสคมภ 4 เป็นตัวเมืองเป็นต้นเมือง เกวี่องสี่ทราชเป็นมือเมือง ที่เป็นตำแหน่งโบราณ
 สืบมาจนทุกวันนี้ ถัดลงไปเสนาบดีฤคานนตรี 6 คือ พระยาเพชรพิไชย วากรมลอมพระ
 ราชวัง ซึ่งเป็นคนสนิทของพระเจ้าแผ่นดิน พระยาราชสุภาวดี วากรมพระสุรัสวดี คือรวม
 มาดูลี้แลทั้งฝ่ายทหารฝ่ายพลเรือน ถ้าฝ่ายทหารก็พลเรือนก็ที่จะจ่ายเลขชักแลกต้อง
 พรมด้วยกรมพระสุรัสวดีเป็นกลาง พระยาราชภักดีคลังมหาสมบัติ เป็นผู้รักษาเงินแล
 จ่ายเงินรับเงินทั้งแผ่นดิน พระยาพระเสด็จบังคับพระสงฆ์ทั้งแผ่นดิน พระยาศรีภูริปริชา
 กรมอาคันตุ เป็นผู้สำหรับรักษาพระราชกำหนดกฎหมายฉบับข้างที่เป็นกลาง แลเป็นผู้

แต่งพระราชสาส์น ซึ่งมีไปมาต่อเจ้าแผ่นดินทั้งปวง และเป็นผู้รับพระบรมราชโองการ
และประกาศพระราชกฤษฎีกาต่าง ๆ พระยาอุไทยธรรมพินังงานกรมภูษามาลาสำหรับรักษา
เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ และเครื่องราชูปโภค สำหรับพระเกียรติยศพระเจ้าแผ่นดิน และ
บังคับการในโรงแสงคนแสงหอกดาบ ซึ่งเป็นที่ไว้อาวุธหอกดาบทั้งปวง ซึ่งเป็นกำลัง
แผ่นดิน แลรักษาหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีที่ได้ทำต่อประเทศทั้งปวง ชุมนางทั้ง
6 นี้ ถือศักดินา 5,000 1 สมอกัน เว้นแต่พระยาพระเสด็จ ถือศักดินา 10,000 ¹

ในส่วนที่เกี่ยวกับนักกฎหมายนั้น แท้เดิมเราเคยใช้พร้าหมดเป็นผู้รักษา
พระราชกำหนดกฎหมาย จึงมีย่นหรือบรรดากักก็เป็นพิเศษ เช่น พระราชครู พระมหา
ราชครู ชุนหลวง ต่อมาก็อนุโลมใช้ย่นและบรรดากักก็อย่างเดียวกับชุนนางฝ่ายอื่น ๆ
ลงมีที่ต่างออกไปคือ "ราชทินนาม" ซึ่งมีลักษณะแสดงความเกี่ยวข้องกับพระราชกำหนด
กฎหมายโดยเฉพาะ ยิ่งในสมัยรัชกาลที่ 5, 6 และ 7 ยิ่งมีลักษณะพิเศษ คือไฟเราะ
กว่าราชทินนามของชุนนางฝ่ายอื่น ๆ อันที่ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ เคยกล่าว
ไว้ว่า "ราชทินนามซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทาน.....
ข้าพเจ้าเห็นว่า ถ้าปล่อยไว้ให้คงอยู่แต่ในความทรงจำก็นับวันแต่จะเลือนหายสูญสิ้นไป
น่าจะได้มีการค้นคว้าและเรียบเรียงเอาไว้เป็นหลักฐานโดยรวมตลอดมา ตั้งแต่ครั้งกรุง
ศรีอยุธยาจนปัจจุบัน ให้เห็นลำดับแห่งความเป็นมา รักษาไว้ให้เป็นหลักฐานเพื่อการศึกษา
ต่อไป" ²

¹ อ้างถึงในประยุทธ์ สิทธิพันธุ์, ต้นตระกูลชุนนางไทย (พระนคร:
โรงพิมพ์นิยมวิทยา, 2505), หน้า 1 - 5.

² พระกุศลกรณพิหารณ์, "ราชทินนามผู้พิพากษา", กุลพาหุ, เล่ม
11, ปีที่ 11, พฤศจิกายน 2507, หน้า 3 - 4.

ปกติแล้ว การพระราชทานบรรดาศักดิ์ใหม่ การเลื่อนบรรดาศักดิ์เดิมให้สูงขึ้น หรือการเปลี่ยนราชทินนามแต่ยังใช้บรรดาศักดิ์เดิม มักจะกระทำในคราวพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาประจำปี ข้าราชการฝ่ายกฎหมายที่สอบได้เป็นเนติบัณฑิตแล้ว จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานบรรดาศักดิ์ชั้นหลวงทันที โดยไม่ต้องเป็นขุนมาก่อน เมื่อรับราชการสูงขึ้น มีความดีความชอบมากขึ้น ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนบรรดาศักดิ์สูงขึ้น จากหลวง เป็นพระ ซึ่งในการนี้อาจพระราชทานราชทินนามใหม่ เช่น เดิมเป็นหลวงปริชาวัตินิจฉัย ทอไปอาจได้เลื่อนเป็น พระอรรถศาสตรสุนทร เป็นตัน หรืออาจ ราชทินนามเดิมก็ได้ เช่น เดิมเป็นหลวงมัญเวยวิมสนาด ทอไปได้เลื่อนเป็นพระมัญเวยวิมสนาด

ครั้นเมื่อรับราชการสูงขึ้นไปอีก ก็อาจได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยา และเจ้าพระยาตามลำดับ โดยอาจใช้ราชทินนามเดิม หรืออาจพระราชทานราชทินนามใหม่ก็ได้เช่นกัน กฎเกณฑ์เหล่านี้ใช้กับขุนนางทุกฝ่ายด้วย ที่แตกต่างกันออกไปก็มีแต่ "ราชทินนาม" ของขุนนางฝ่ายกฎหมายเท่านั้น ซึ่งเป็นระเบียบ และไพเราะกว่าราชทินนามของขุนนางฝ่ายอื่น ๆ ที่ว่าเป็นระเบียบนี้หมายถึงมีเป็นชุด ๆ มีคำขึ้นต้นหรือลงท้าย หรือคำแทรกระหว่างกลางเหมือนกัน หรือใกล้เคียงกัน เพียงได้ยินราชทินนามก็ทราบว่าเป็นนักกฎหมาย และยังทราบต่อไปอีกด้วยว่าได้รับพระราชทานในปีใด ที่ว่าไพเราะนี้หมายความว่ามีความหมายดี กล่าวจจะมีสัมพันธพัญชนะหรือสัมพันธสระจกจ่าย

ราชทินนามของขุนนางฝ่ายกฎหมายก่อนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

เข้าใจว่าราชทินนามนักกฎหมายงกเกิดขึ้นในสมัยเดียวกับราชทินนามของผู้มีบรรดาศักดิ์ฝ่ายอื่น ๆ แต่บรรดาศักดิ์และราชทินนามนักกฎหมายในครั้งนั้นเป็นอย่างไรเกี่ยวกับของบรรดาพรหมต่อรับราชการ เป็นพระราชกรณียโรหิตาจารย์อยู่ในราชสำนัก ที่เป็น

เช่นนี้ เพราะบุคคลดังกล่าวเป็นผู้พิชิตกรรมและ "นิตिरาชประเพณี" เป็นอย่างอื่นนิตिरาช
ประเพณีนั้นก็ก่อกฎหมายและธรรมเนียมปฏิบัติในการปกครองบ้านเมืองและธรรมเนียมปฏิบัติ
อื่น ๆ ซึ่งเป็นระเบียบแบบแผนตั้งมา และปฏิบัติสืบเนื่องกันมาเป็นเวลาช้านาน

เมื่อมีการตราชำระกฎหมายนาพลเรือนในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธ
ยอดฟ้าจุฬาโลกแล้ว ยัง ใ้ราชทินนามเดิมในฝ่ายพระราชกรณียโรหิตาจารย์ เป็นราช
ทินนามของข้าราชการฝ่ายกฎหมายสืบต่อมา แม้จะไม่ได้ใ้พรหมณัฐนิตिरาชประเพณี
มาทำหน้าที่ทางกฎหมายต่อไปอีกแล้วก็ตาม

บรรดากักดีและราชทินนามของพรหมณัฐซึ่งทำหน้าที่ทางกฎหมายตามที่
ระบุไว้ในกฎหมายนาพลเรือนตั้งแต่สมัยพระบรมไตรโลกนาถ ได้แก่

พระมหाराชครู พระกรุมหิทธธรรมราชสุภาวดี ศรีวิสุทธิคุณวิบูลย์ธรรม
วิสุทธิพรหมจารีบัณฑิตพุฒาจารย์

พระราชาครู พระครูพิเชษฐสรวราชบัณฑิตศรีสรคม

พระธรรมศาสตราจารยโหระตาคารยปลัดมหิทธ

พระธัญยาปริชาธิบดีโหระตาคารยปลัดพระครูพิเชฐ

พระญาณประกาศ ๑

พระศรีสังข์กร ๑

ขุนไชยอาสา ๑

ขุนจินดาภิรมย์ ๑

พระมหाराชครู พระราชปะโรหิตาจารย์ ๑

พระราชาครู พระครูพิราชมราชสุภาวดี ๑

พระเทพวราษาคาบดี ฯ

พระจักรปาณีเทวีที่ลวิสุทธี ฯ

พระเกษมราชสุภาวดี ฯ

ขุนสุภาเทพ

ขุนสุภาภาน

ขุนหลวงพระไกรศรีราชสุภาวดี ฯ

ขุนราชสุภา

ขุนสุภาไชย

ราชทินนามของขุนนางฝ่ายกฎหมายสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ต่อมา เมื่อพระมหามงกุฎคบพาทในทางกฎหมายลง เพราะเริ่มมีผู้มีความรู้ทางกฎหมาย ซึ่ง ได้ฝึกฝนทางกฎหมายและนิติราชประเพณีโดยเฉพาะมากขึ้น บุคคลเหล่านี้ได้เข้ารับราชการ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นขุนนางมีหน้าที่ราชการทางกฎหมายต่าง ๆ กัน เดิมทีนั้นคงนำเอาราชทินนามของพระมหามงกุฎเดิมมาพระราชทาน โดยเปลี่ยนแปลงอักษรและสร้อยต่อท้ายให้เหมาะสมกับกาลสมัย เช่น นายลออ ไกรฤกษ์ เนติบัณฑิตรุ่นแรกของโรงเรียนกฎหมาย ซึ่งสอบได้เมื่อ พ.ศ. 2440 ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวง มีราชทินนามว่า "จักรปาณีเทวีที่ลวิสุทธี" ซึ่งก็คือราชทินนามของพระมหามงกุฎในกฎหมายนพพลเรือนนั่นเอง แมตต่อมาได้เลื่อนบรรดาศักดิ์สูงสุดเป็นเจ้าพระยาปรากฏราชทินนามว่า "มหิศร" ราชทินนามนี้ ก็มาจากพระมหाराชาครุ พระครูมหิศรผู้มีตำแหน่งสูงสุดฝ่ายบุโรติกและพระมหามงกุฎ

ครั้นขุนนางฝ่ายกฎหมายมีมากขึ้น ราชทินนามของเดิมตามที่ปรากฏในกฎหมายนาพลเรือนไม่พอ จึงต้องคิดขึ้นใหม่ ซึ่งมักมีคำที่แสดงฐานะว่าเป็นนักกฎหมาย ปรากฏอยู่ในราชทินนามด้วยเสมอ เช่น "มุน" "อรรถ" "นิติ" "เนติ" "วินิจฉัย" "อาญา" "ตุล" "ธรรมศาสตร์" "นิติศาสตร์" "เนติศาสตร์" "กฎหมาย" "พิพากษา" "นิติธร" "ธรรมธร" "ยุติธรรม" "ธรรมมุน" "คดี" "ราชสภาคดี" เป็นต้น เมื่อได้ยืมราชทินนามก็ยอมรับว่าเจ้าของราชทินนามนั้นเป็นนักกฎหมาย

ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีขุนนางนักกฎหมายเป็นอันมาก เพราะมีตำแหน่งราชการกว้างขวางมากขึ้นกว่าในสมัยก่อน ๆ ทั้งนี้จะเป็นผลมาจากการตั้งโรงเรียนกฎหมายในรัชกาลนี้ ซึ่งผลิตเนติบัณฑิตออกทำราชการเป็นอันมาก อีกประการหนึ่งจะเป็นผลมาจากการปรับปรุงกระทรวงทบวงกรมในสมัยเดียวกันนั่นเอง ทำให้ขอบเขตของราชการฝ่ายกฎหมายกว้างขวางตามไปด้วย เมื่อตำแหน่งหน้าที่การงานก็มีว่างอยู่ ผู้กฎหมายชั้นเนติบัณฑิตก็มีอยู่ไม่น้อย ดังนั้นบรรดาคดีและราชทินนามของขุนนางฝ่ายกฎหมายจึงมักสับสนกัน ในระยะแรก ๆ นี้ ราชทินนามฝ่ายกฎหมายยังไม่สู้จะเป็นระเบียบนัก คงจะตั้งตามที่ได้คิดขึ้นได้เป็นคราว ๆ ไป ตัวอย่างเช่น

พ.ศ. 2440

ราชทินนามที่ปรากฏในปีฉะฉิน (พระยา) มุนเนตรบรรหาร
(หลวง) นครไทยทีเขต (หลวง) นรเนตรบรรหารกิจ (หลวง) นรนิติบรรหารการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2441

ในปีนี้ มีการกลับไปใช้ราชทินนามตามกฎหมายนาพลเรือมากลง เพราะ
ติดของใหม่ขึ้นไม่ทัน เช่น (ขุนหลวงพระยา) ไกรสีสุภาวภักดีศรีมณฑลราช (พระยา) ธรรม-
สาครราชโหราจารย์ (หลวง) จักรปาตีเสรีคีติสุทธิ (หลวง) ไชยอาณานาววิสุทธา
ปรีชาจารย์

พ.ศ. 2442

ในปีนี้ เริ่มมีขุนนางนักกฎหมายมากขึ้น จึงต้องคิดราชทินนามใหม่ ๆ
เพิ่มเติมขึ้นเป็นอันมาก เช่น "ประกาศธรรมบุญกิจ" "พจนานถวิวินิจฉัย" "นิเทศบุตญาธ"
"ประพัตถพิริยฉกรรรม" "ยุกติศาสตร์โกศล" "เมธีนฤปกร" "ธรรมาภิมันตรี" เป็นต้น

ตั้งแต่ พ.ศ. 2443 เป็นต้นไป ราชทินนามนักกฎหมายมีเพิ่มมากขึ้นทุกที
แต่ก็ยังไม่มีระเบียบแบบแผนหรือความไพเราะมากนัก นอกจากจะแสดงฐานะว่าเป็นขุนนาง
ในฝ่ายกฎหมายเท่านั้น จนกระทั่งเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสวยราช
สมบัติในปี 2453 จึงมีการคิดราชทินนามใหม่ ๆ ที่ไพเราะและเป็นระเบียบแบบแผนขึ้น
ทั้งนี้จะเป็นเพราะว่าพระองค์ ทรงพระปรีชาสามารถในทางภาษานั้นเอง ดังที่ศาสตรา-
จารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ได้เคยวิจารณ์ไว้ว่า

"ราชทินนามซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่
ข้าราชการตุลาการนั้น มีความไพเราะคล้องจองกันน่าฟัง และทุก ๆ ชื่อรวมเป็นชุด
ซึ่งเป็นการแบ่งได้ทันทีว่าพระ ทานปีใด และทุก ๆ ชื่อยังมีสร้อยซึ่งกลมกลืนกันเป็นอย่างดี
ก็กลดไป ทั้งนี้เป็นการแสดงถึงความเป็นปราชญ์ของพระองค์ท่านอย่างน่าพิศมณัส อีก
ทั้งเป็นวัฒนธรรมทางวรรณกรรมของชาติ และเป็นที่ยกย่องเกียรติของราชการศาลยุติธรรม
ด้วย"¹

¹ พระคุณยกรรณพิหารณ, "ราชทินนามผู้พิพากษา", คุณพาทย์ เล่ม 11,
ปีที่ 11, พฤศจิกายน, 2507, หน้า 3.

ในปี 2454 ราชทินนามเริ่มกลดงรองกันเป็นลำดับ แล้วยังไม่รัดเจนนัด ซึ่งถวายศักเจนนในเวียงชัยและกลดงรองจะปรากฏในปีต่อ ๆ ไปเป็นลำดับ ราชทินนามที่กลดงรองและพระราชนามแก่ผู้ได้รับบรรดาศักดิ์ ในปี 2454 มีดังนี้

- (หลวง) วิไชยมนูสาร
- (หลวง) นรการเวฬุพัทธ์
- (หลวง) วุฒิกภาพิน္ณุสย
- (หลวง) ชุนทรมนูกิจ
- (หลวง) เจริญฤทธิศาสตร์
- (หลวง) วรราชวินิจฉัย
- (หลวง) พิณนิกรนิม

ในปี 2455 ราชทินนามนักกฎหมายชั้นพระยา เริ่มกลดงรองบ้างดังนี้

- (พระยา) พิจารณาปักษามาถย์มานาทร รณศาสตร์สุปรีชา
- (พระยา) พิศากษาสักยาธิปไตย สัตตหฤทัยราชสุภาวดี
- (พระยา) มหาวินิจฉัยมนตรีคุณประเพณีนิคยวิเคราะห์

ในการเลื่อนบรรดาศักดิ์ขุนนางฝ่ายกฎหมายนั้น เป็นหน้าที่ของเสนาบดี เจ้ากระทรวงที่รับผิดชอบ ซึ่งก็ได้แก่เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมนั่นเอง เพราะรับผิดชอบ ทั้งข้าราชการฝ่ายศาลและข้าราชการฝ่ายฉัยการ ซึ่งสังกัดกระทรวงเดียวกัน ส่วนขุนนางนักกฎหมายในความรับผิดชอบของหน่วยงานอื่น เช่น กระทรวงเกษตรธิการบ้าง กรมราชเลขาธิการบ้าง กระทรวงพระคลังมหาสมบัติบ้าง ก็มักเป็นหน้าที่ของผู้นั้นกับมีผู้ว่า ในหน่วยงานนั้น ๆ จะมีที่ใ้แก่บ้างก็ถือการเลื่อนบรรดาศักดิ์ ตามที่มีพระบรมราชโองการ ซึ่งก็ตงเกิดขึ้นนาน ๆ ครั้ง

ตัวอย่างรายงานของเสนาบดี เพื่อขอเลื่อนบรรดาศักดิ์ข้าราชการฝ่าย

กฎหมายเสน

ที่ 53/3513

กระทรวงยุติธรรม

วันที่ 26 กันยายน รักษากอสินทรศก 117

ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละออง-
ธุลีพระบาท พระราชอาณาเป็นสนเกล้า ฯ
ถวายข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตนำความขอบผู้
พิพากษาคุลาการที่ไต่ท้าวราชการสนองพระเดชพระคุณในกรุงเทพฯ ฯ แลหัวเมืองขึ้นกรม
มังคมทูลเพื่อทรงพระราชมดำริในการเลื่อนยศสมควรแก่ความชอบแลตำแหน่งนั้น

ในกรุงเทพฯ ฯ พระเกษมศุกการี ได้รับราชการเป็นผู้พิพากษาศาลแพ่ง
มานาน...แม้ว่าทรงพระกรุณาโปรดแล้วสมควรเป็นพระยาได้

ในศาลพระราชมณฑลกรุงเทพฯ ฯ อุบลสงพระไกรสี ได้เคยเป็นข้าหลวง
พิเศษจัดการศาลหัวเมือง...แม้ว่าทรงพระกรุณาโปรดแล้ว สมควรเป็นพระยาได้

.....

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ขอเดชะ

รพีพัฒน์ศักดิ์

¹ รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้ ดู เขียว เจริญวัฒนา, "รายงาน
ความชอบของผู้พิพากษาคุลาการ ร.ศ. 117", กุสหาท, เล่มที่ 4, ปีที่ 27,
กรกฎาคม - สิงหาคม 2523, หน้า 41

ที่ 31/650

ออฟฟิสไปรษณีย์เขตเมือง
พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

วันที่ 4 ตุลาคม รัตนโกสินทรศก 117

ทูลพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าวิวัฒนศักดิ์ ด้วยมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ว่า ทานมีหนังสือกราบบังคมทูลพระกรุณา...ขอพระราชทานมาเหนือใจความชอบ เลื่อนยศแต่งตั้งตำแหน่งข้าราชการในกระทรวงยุติธรรม คือพระเกษมศุกรารี ขุนหลวงพระไกรสี พระธรรมศาสตร์ 3 คนนี้เป็นพระยา...โปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตตามที่ท่านขอพระราชทาน

สมมทอมรพันธ์

อนึ่งสมควรกล่าวไว้ที่นี่ยด้วยว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ทรงสนับสนุนบรรดาข้าราชการฝ่ายกฎหมายเป็นอันมาก และเมื่อมีโอกาสก็จะขอพระราชทานเลื่อนยศเลื่อนบรรดาศักดิ์ให้เสมอ พงเห็นได้จากรายงานความชอบของท่านซึ่งมีอยู่ในเรื่อง ๆ

ยุคใหม่ของการพระราชทานราชทินนามของขุนนางฝ่ายกฎหมาย

นับแต่ปี 2456 เป็นต้นไป ราชทินนามนักกฎหมายเริ่มเข้าสู่ยุคใหม่ ที่เรียกว่า "ไพเราะ กล้องจอง และมีระเบียบ" หรืออย่างที่ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ยกย่องว่า "มีความไพเราะกล้องจองกันน่าฟัง และทุก ๆ ชื่อรวมเป็นชุด"

บรรดาศักดิ์ของขุนนางฝ่ายกฎหมายนั้น "พระ" และ "หลวง" ที่พระราชทานในปี 2456 เป็นตัวอย่างอันดีถึงความกล้องจองไพเราะและเป็นระเบียบดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกำหนดว่า ข้าราชการที่มีบรรดาศักดิ์

เป็น "พระ" และมีตำแหน่งเป็น "อธิบดีศาล" ไม่ว่าศาลมณฑลหรือศาลในส่วนกลาง
ใหม่เรียกว่า "ราชสภาพดี" ทอทายเหมือนกันหมด ส่วนผู้ที่ได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นชั้น
"พระ" แต่ไม่ได้เป็นอธิบดีศาลให้ลงทายด้วยคำว่า "วินิจฉัย" แทน เช่น

ชุก "ราชสภาพดี" พระจินตภรณ์ราชสภาพดี (จิตร ฅ สงขลา)
พระพรหมศาสตร์ราชสภาพดี (ฉู ไกรฤกษ์)
พระเทพศาสตร์ราชสภาพดี (เจือ ชูโต)
พระอินทศาสตร์ราชสภาพดี (เชิญ ปรีชญาณนท์)
พระนนทศาสตร์ราชสภาพดี (ทองดี วณิกพันธุ์)
พระนาคศาสตร์ราชสภาพดี (สุคใจ จุฑะวิภาค)
พระทิพย์ศาสตร์ราชสภาพดี (สุคใจ ไกรจิตติ)

ชุก "วินิจฉัย" พระสุริทวิวินิจฉัย (เจริญ)
พระสัตยาทรวินิจฉัย (ทองบุญ มุขณะมาพร)
พระสุนทรวินิจฉัย (สุทธิ สุวรรณสุทธิ)
พระวิศาลวินิจฉัย (ชุม รักติประกร)
พระวิภูรวินิจฉัย (แอม)
พระสุธรรมวินิจฉัย (ใหญ่)
พระชำนาญวินิจฉัย (จร)

สำหรับ ผู้มีบรรดาศักดิ์ชั้น "หลวง" ทรงถือเกณท์ว่า ในปี 2456 ให้
ลงทายราชทินนามว่า "ปัญญา" เช่น

ชุก "ปัญญา" หลวงนาคปัญญา (ยม สุชะวณิช)
หลวงนนทปัญญา (ทอม)

หลวงราชบุตญา (แสงยม สุชะนุกร)
หลวงเทพบุตญา (ลักดี นวะมะรัตน)
หลวงรามบุตญา (จิกร ไชยคำ)
หลวงทิพบุตญา (เลื้อ บุปผเวส)
หลวงพรหมบุตญา (จำรัส สุชะนุกร)

ในปี 2457 ยังใช้หลักเกณฑ์เกี่ยวกับเมื่อ พ.ศ. 2454 คือ ให้มีผู้
มีบรรดาศักดิ์ชั้น พระ ที่เป็นอธิบดีศาลากลางทวายราชนามว่า "ราชสถาปติ" และ
ผู้มีบรรดาศักดิ์ชั้นพระที่มีได้เป็นอธิบดีศาลว่า "วินิจฉัย ส่วนที่ไต่ถามพระราชทานบรรดาศักดิ์ชั้นหลวงในปี ให้ลงทวายว่า "ปรีชา" และ "บุตญา" เช่น

ชุก "ปรีชา"
หลวงศรีปรีชา ชุกบุตญา" หลวงทิพบุตญา
หลวงทิพปรีชา หลวงรามบุตญา
หลวงอินทปรีชา
หลวงพรหมปรีชา
หลวงราชปรีชา

ในปี 2458 ยังคงใช้หลักเกณฑ์เดิม แต่เริ่มใช้ราชทินนามชุกใหม่
สำหรับผู้มีบรรดาศักดิ์ชั้นพระ คือ

ชุก "มณฑากุล"
พระอินทมณฑากุล มุรพประเพณี (โชติ สุวรรณทัต)
พระพรหมมณฑากุล การุดเกรดี (สาย วิภณันท์)
พระรามมณฑากุล ประกฤษเสรี (โชติ เสวีกุล)
พระศรีมณฑากุล มธุรสานี (สาย วิเศษศิริ)

ชุก "วิฑูร"
พระเทพวิฑูร พุทธศรฐาบดี (บุญชาย วณิชกุล)
พระทิพวิฑูร มนุญเมธามบดี (สุทธิ สุวรรณสุทธิ)

สำหรับผู้มีบรรดาศักดิ์ชั้น "หลวง" ในป็นนี้ได้รับคำลงท้ายราชทินนามว่า "ปรีชญ์" เช่น

ชุก "ปรีชญ์" หลวงราชปรีชญ์
หลวงนารณปรีชญ์
หลวงเทพปรีชญ์
หลวงทิพยปรีชญ์

ในปี 2459 บรรดาศักดิ์ชั้น "พระยา" และ "พระ" ยังคงใช้หลักเกณฑ์เดิม คือ ลงท้ายด้วยคำว่า "ราชสภามติ" "วินิจัย" "กุล" และ "วิฑูร" แต่ชั้นหลวงเริ่มเปลี่ยนจาก "ปรีชญ์" เป็น "ประชา" เช่น

ชุก "ประชา" หลวงอินประชา
หลวงเทพประชา
หลวงไชยประชา
หลวงศรีประชา

ในปี 2460 เป็นปีแรกที่เริ่มใช้ราชทินนาม ชั้นพระยาซึ่งกลองจองไพเราะ และเมื่อหมดชุดในปีแล้ว ก็ยังให้กลองจองสัมผัสกับราชทินนามในปีต่อ ๆ ไปอีกด้วย จนถึงปี 2462 นักกฎหมายรุ่นหลัง ๆ นิยมทองจำเพราะกลองจองกันเป็นอย่างดีรวม 14 ชื่อ กล่าวคือ

พ.ศ. 2460

พระยามโหสถศรีพิพัฒน์ (เชิญ ปริชญานนท์)
พระยาพรหมทัตศรีพิลาศ (แฉ่ม มิตรานนท์)
พระยามนธานุราชศรีพิจิตร (สุกใจ จุฑะวิภาค)
พระยาประเสนะชิตศรีพิไลย (กัต บุนนาค)

พ.ศ. 2461

พระยาวิชัยราชสุนทร (โกล วิจารณ์กุล)
 พระยานรราชสุวัจน์ (ทองดี วาดิกพันธ์)
 พระยาสิขยพรทสุนันท์ (ทองบุญ บุณยะมานพ)
 พระยาหริศจันทร์สุวิท (สุทธิ สุวรรณสุทธิ)
 พระยาภักตมหาราชอำเนกดิษฐ์ (พูน สุนเสฐ)

พ.ศ. 2462

พระยาหิศักดิ์อำเนกาศกร (ม.ค.ชลช เทพหิศักดิ์)
 พระยาปुरुราชรังสรรค์ (โยติ สุวรรณทัต)
 พระยาหุยนต์รังสรรค์ (ทองคำ กาญจนโชติ)
 พระยาภักตมหาราชสวัสดิ์ (สุกิจ ไกรจิตติ)
 พระยาอัครราชทวงสิริ (แมน กรณลักษณ์)

นอกจากนี้ จึงเป็นการ เสนอสมัครใจสมัครใจเองในแต่ละปี และมีบางปีที่ยัง
 คงจ้องข้ามปีอยู่บ้างกล่าวคือ

พ.ศ. 2463

พระยาศรรามเรืองยศ (ขุน รักติประกร)
 พระยาภักตมหาราชเรืองเดช (สิทธิ สุวรรณสุทธิ)
 พระยาฤๅษณะเรศวรเรืองดิษฐ์ (ย้อย)
 พระยาอดพระนรินทร์เรืองศักดิ์ (วงษ์ จารุจินดา)

พ.ศ. 2465

พระยาปुरुราชรังสรรค์ (วร จินการ)

พระบาทสมเด็จพระพุทธ (ช้อย เหมะจันทร์)
 พระบาทสมเด็จพระสุภัท (ปุ่น บุรณโฑก)
 พระยาวิกรมรัตนสุภา (หม กุชระวณิช)
 พระยาคำรงธรรมสาร (สง วิเศษศิริ)
 พระยาอภิบาลประเพณี (กอม มุขนาค)

ราชทินนามเหล่านี้มาจากวรรณคดีและนิทานโบราณของฮินดู พระสาร
 ประเสริฐ (นาคะประทีป) ได้อธิบายไว้ว่า "ดัดแปลงมาจากตัวละครในนิยายฮินดูบรม
 โบราณ" ได้แก่ พระภรต พระหริทจันทร์ พระอชระ พระราม พระศคร พระกกีรต
 พระอุเทน พระนล พระสัถยพรต พระกฤษณะ พระหุขยันต์ พระปุรุ พระวิกรมมาทิตย¹
 พระกฤษณะ พระดพ พระอรพูน พระมานชากา พระมโหสถ พระกนิษฐา พระประเสนฉิต

หนึ่ง ในปี 2460 นี้เป็นปีแรกที่เริ่มใช้ราชทินนาม สำหรับผู้มีบรรดาศักดิ์
 ซึ่งพระยาทิไพเราะกลดองจางมีกั้นนั้น ผู้มีบรรดาศักดิ์ชั้น "กลาง" ก็เปลี่ยนจากชุก
 "ประชา" ในปี 2459 มาเป็นราชทินนามลงท้ายว่า "เบญญา" เช่น

ชุก "เบญญา"	หลวงราชเบญญา	หลวงอินทเบญญา
	หลวงพรหมเบญญา	หลวงนาถเบญญา

ในปี 2461 นอกจากผู้มีบรรดาศักดิ์ชั้นหลวงบางคนจะได้รับพระราช
 ทานราชทินนามลงท้ายว่า "ปรีชญา" "เบญญา" "มัญญา" "มัญญา" "ประชา"
 "ปรีชา" สลับกันไปเหมือนปีก่อน ๆ แล้วยังทรงเริ่มใช้ราชทินนามคำแรกว่า "สารนิถิ"
 เพิ่มขึ้นด้วย เช่น

¹ นาคะประทีป, ประวัติราชทินนาม (พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรือง
 รัตน, 2503)

ชุด "สารนิติ"

หลวงสารนิติบัญญัติ

หลวงสารนิติบัญชา

หลวงสารนิติบริหาร

ในปี 2462 ผู้ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น "หลวง" ในปีนี้ ใ้รราช
 ทินนามชุดขึ้นต้นว่า "นิติ" และกลองจongsกันไปเช่น

ชุด "นิติ"

หลวงนิติธรรมประภรณ์

หลวงนิติธรประกาศ

หลวงนิตินาทประสิทธิ์

หลวงนิตินัยประสาน

หลวงนิติการณประสม

หลวงนิติกรมประสิทธิ์

หลวงนิติฤทธิประภักษ์

หลวงนิติทัตต์ประกาศ

หลวงนิติศาสตร์ไพศาล

หลวงนิติธารณีพิเศษ

หลวงนิติเทศสุนทร

หลวงนิติกรณ์ใหญ่

ในปี 2463 ผู้ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ชั้น "หลวง" ได้รับพระราช
 ทานราชทินนามชุดใหม่ ขึ้นต้นว่า "กฤษ" และกลองจongsกันเช่น

ชุด "กฤษ"

หลวงกฤษธรรมภิรมย์

หลวงกฤษกรมราทร

หลวงกฤษกรณ์พิทักษ์

หลวงกฤษการณโกวิท

หลวงอุดมกิจสัจจารักษ์
หลวงอุดมจักษ์มรินทร์
หลวงอุยทัตเทธนาตติ
หลวงอุยพชร ทัศนปฏิภาณ
หลวงอุยธารณเปรี้ยวไวท์
หลวงอุยเนรมิตสาราณกร
หลวงอุยนาทเนย์ศิริกร
หลวงอุยนิทีกำสกร โทศล
หลวงอุยพนธธรรดาทย
หลวงอุยพากย์สุวภัท
หลวงอุยภักดิ์เมธีพิสาร
หลวงอุยภาคเสรีประจักษ์

ในปี 2464 บรรดากักกัชั้น "พระยา" และ "พระ" ยังใช้ราชทินนาม
ตามเกณฑ์เดิม แต่ในปี บรรดากักกัชั้น "หลวง" เปลี่ยนมาใช้ราชทินนามขึ้นต้นว่า
"มณู" แทน

ชุก "มณู"

หลวงมณูกิจวิมลบรรณ
หลวงมณูทัตวิมลเทศ
หลวงมณูเทศวิมลชัย
หลวงมณูนัยวิมลสาร
หลวงมณูนาทวิมลอุทัย
หลวงมณูนิทีวิมลทัต
หลวงมณูกันย์วิมลสาร
หลวงมณูภาณวิมลศาสกร
หลวงมณูภาณวิมลเขต
หลวงมณูเวทวิมลนาท

ในปี 2465 บรรดาคำศักดิ์ชั้น "พระยา" และ "พระ" ใช้ราชทินนามตามเกณฑ์เดิม ผู้มีบรรดาศักดิ์ชั้น เช่น หลวงนาถปริชา หลวงชัยปัญญา เมื่อได้เลื่อนขึ้นเป็นชั้น "พระ" ก็ใช้ราชทินนามเดิม เช่น พระนาถปริชา พระชัยปัญญา ส่วนผู้ที่เพิ่งได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ เป็นหลวงในปีนั้น ใช้ราชทินนามชุดใหม่ว่า "วุฒิ" แทน

ชุด "วุฒิ"

- หลวงวุฒิกร เนกิศาร
- หลวงวุฒิการ เนกีสัย
- หลวงวุฒินัย เนกิศาสคร
- หลวงวุฒินาท เนกิศรรม
- หลวงวุฒิศรรม เนกิศร
- หลวงวุฒิศร เนกิศักษ
- หลวงวุฒิตักดิ์ เนกิศาท
- หลวงวุฒิตาสคร เนกิศวณ
- หลวงวุฒิศาร เนกิศกั
- หลวงวุฒิอัญ เนกิศุณ

ในปี 2466 บรรดาคำศักดิ์ชั้นพระยาเริ่มใช้รูปใหม่ คือ นำบางส่วนของนามสกุลมาตั้งประกอบกัคำว่า "ธรรมชากา" ได้แก่

ชุดใช้ชื่อสกุลประกอบกัว่า "ธรรมชากา"

- พระยาบุณยธรรมชากา ราชวรสภาพดี (บุญ บุญประสพ)
- พระชัยธรรมชากา ราชวรสภาพดี (ถวน ไชยคุปต์)
- พระยานนทรธรรมชากา ราชวรสภาพดี (ฉัตร ฉัตรเนตร)
- พระยากุศลธรรมชากา ราชวรสภาพดี (เส็ง กุศลจินดา)

ส่วนชั้น "พระ" ก็เป็นการเลื่อนจากบรรดาศักดิ์เดิมขึ้นมา และใช้ราชทินนามเดิม สำหรับชั้น "หลวง" ใช้ราชทินนามชุดใหม่ ขึ้นชื่อว่า "สาร" เช่น

ชุด "สาร"

หลวงสารกตยประสาน
หลวงสารการประวิทย์
หลวงสารกตยประไพ
หลวงสารนัยประสาน
หลวงสารนาทประจิตร
หลวงสารนิกิประวูติ
หลวงสารยุทธิประจักษ์
หลวงสารวิกษ์ประนาท
หลวงสารวาทประคิมสุ
หลวงสารสิทธิประกาย
หลวงสารสาสน์ประพันธ์

ในปี 2467 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ใช้ราชทินนามเดิมตาม
ที่วางลงแก่ผู้บรรดาศักดิ์ชั้นพระยา และพระ ส่วนบรรดาศักดิ์ชั้นหลวง ได้ทรงใช้ชุด
ใหม่ขึ้นชื่อว่า "สุทธิ"

ชุด "สุทธิ"

หลวงสุทธิกรนฤสาร
หลวงสุทธิการมฤนัย
หลวงสุทธิชัยนฤเวทย์
หลวงสุทธิเทคนฤมาล
หลวงสุทธิขารณฤภัย
หลวงสุทธิเมธฤวาท
หลวงสุทธิพันธฤกาสร
หลวงสุทธิภาศนฤพนธ์

หลวงสุทิมณฑนฤนาท
หลวงสุทธีวาทนฤพุทธิ
หลวงสุทธีวชิณฤเบศร์
หลวงสุทธีเวทยนฤพัฒน์
หลวงสุทธีอรรณฤพนกร

ยุคสุดท้ายของการพระราชทานราชทินนามขุนนางฝ่ายกฎหมาย

ต่อมาในปี 2468 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสวรรคต
ตั้งแต่นั้นไม่ทันพระราชทานบรรดาศักดิ์ในปีจึงไม่ปรากฏราชทินนามใหม่

ครั้นปี 2469 เมื่อเริ่มรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้
พระราชทานบรรดาศักดิ์ชั้นพระยา แก่ข้าราชการฝ่ายกฎหมาย 2 ท่านโดยใช้นามสกุล
ประกอบเป็นราชทินนามได้แก่ พระยาศาร์กพงษ์ธรรมพิลาศ (สวัสดิ์ สาริกะภูติ) และ
พระยามากยพงษ์ธรรมพิลาศ (ประสงค์ อมาตย์กุล) นอกจากนี้พระราชทานบรรดาศักดิ์
ชั้นพระยาแก่ชาวต่างประเทศคนหนึ่ง คือนาย ซี. เบ็ญจ เป็นพระยามนุศรีธรรมประสาธ
ส่วนบรรดาศักดิ์ชั้นพระ และหลวงที่พระราชทานในปีนี้ให้ใช้ราชทินนามเก่าที่ว่างลง เพราะ
ผู้ที่ครองอยู่ก่อนได้เลื่อนสูงขึ้น

ในปี 2470 ได้นำราชทินนามของเดิมมาพระราชทาน

ต่อมาในปี 2471 ได้นำราชทินนามของเดิมมาพระราชทานอีก เว้นแต่
ที่สิ้นชีพิตักษัยอยู่ท่านหนึ่งคือ พระยาลัดพลีธรรมประคัลภ์ (วงษ์ ลัดพลี) ซึ่งนำนามสกุล
มาประกอบเป็นราชทินนาม

ใน พ.ศ. 2472 ได้นำราชทินนามของเดิมที่ว่างลงมาพระราชทานใหม่
แต่มี 2 ท่านที่ได้โปรดเกล้าฯ ให้นำนามสกุลมาประกอบเป็นราชทินนามคือ

พระยาอัครภักดีธรรมวิเทศ (เคลื่อน ิตรภักดี)

พระยาเกษมธรรมวิทักษ์ (เหียน เทษะวณิช)

ในปีต่อมาถึง พ.ศ. 2473 ก็ให้ตั้งเกณฑ์อย่างปีก่อน ๆ อีก จึงเห็นได้ว่าในรัชกาลนี้ มิได้ทรงยึดพิงกับการตั้งราชทินนามนัก แต่มีพระยา 2 ท่านที่ได้ใช้นามสกุลประกอบเป็นราชทินนามในปีนี้ คือ

พระยาพลาญกูรธรรมพิชัย (เวกิม พลาญกูร)

พระยาวิทยาธรัยธรรมพิสิษฐ์ (หวาน วิทยาธรัย)

ในปี 2474 ได้นำราชทินนามเดิมมาพระราชทานอีก แล้วยังพระยาผู้ได้ใช้นามสกุลประกอบเป็นราชทินนามสองท่าน คือ

พระยารักตประจิตธรรมจารีศ (เขียน รักตประจิต)

พระยาภัทรนาวิก ธรรมจารุญ (เอื้อน ภัทรนาวิก)

ครั้นถึงปี 2475 มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน ก็มิได้มีการพระราชทานบรรดาศักดิ์แก่ผู้ใดอีกเลย ในฝ่ายกฎหมายหรือฝ่ายใดก็ตาม

อนึ่ง ควรกล่าวไว้ด้วยว่า ผู้มีส่วนสำคัญในการกิดราชทินนามที่เกิดขึ้นปลายสมัยรัชกาลที่ 6 และตลอดสมัยรัชกาลที่ 7 คือ พระสารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป) ซึ่งรับราชการในตำแหน่งปลัดกรมพระอภัยมณี ท่านผู้นี้มีหน้าที่ร่างประกาศกระแสพระบรมราชโองการตลอดจนคิดข้อตั้งและงานเกี่ยวแกหนังสือในหน้าที่ของอภัยมณีและราชการส่วนพระองค์ สิ่งที่เกิดใต้นั้นต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ทางวิชาโหราศาสตร์ กล่าวกันว่า พระนามและนามที่ได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น พระสารประเสริฐคิดขึ้นทุกเกล้า ๆ ถวายเป็นส่วนใหญ่ ¹

¹ นาคะประทีป, ประวัติราชทินนาม (พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2503), หน้า 292

ราชทินนามที่กล่าวมาข้างต้นเป็นของผู้พิพากษาซึ่งมีผู้รวบรวมไว้เป็นระเบียบกว่าข้าราชการนักกฎหมายฝ่ายอื่น ๆ แต่ที่จริงแล้วยังมีข้าราชการนักกฎหมายในหน่วยราชการอื่น ๆ อีกหลายแห่งเช่น กระทรวงเกษตรธิการ และพาณิชย์ กรมอัยการ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ กรมร่างกฎหมาย เป็นต้น ราชทินนามของข้าราชการนักกฎหมายฝ่ายอื่น ๆ นี้นิยมแตกต่างกันออกไป เช่น มานวราชเสวี ประดิษฐ์นุธรรมปริศานฤเบศร์ สำหรับข้าราชการอัยการมักมีราชทินนามอีกชุดหนึ่งเช่น ชั้นต้นว่า "อรรถ" อาทิ "อรรถการีย์นิพนธ์" "อรรถกระวีสุนทร" "อรรถการยบดี" "อรรถปรีชา นูการ" เป็นต้น แม้ในฝ่ายผู้พิพากษาเอง ถ้าเป็นผู้พิพากษาชั้นรอง ก็ยังมีได้แก่ทั้งจากเนติบัณฑิตก็จะได้รับพระราชทานราชทินนามคนละชุดกับที่กล่าวมาแล้ว แต่ก็กลองจองไฟเพราะไม่แพกัน เช่น

ชุด <u>"พิ"</u>	หลวงพิสัยคุณกิจ หลวงพิศิษฏ์คุณการ หลวงพิหารฉัตร เทศ หลวงพิเทศกิจ โภคส
ชุด <u>"นฤ"</u>	หลวงนฤมลศักดิ์ญาณ หลวงนฤสารสุนทร หลวงนฤกรมประกาศ หลวงนฤนาทประไพ
ชุด <u>"วร"</u>	หลวงวรการ ไพจิกร หลวงวรนิติประสิทธิ์ หลวงวรภัทรนิยทีสุทธิ์ หลวงวรยุทธิพจนาท
ชุด <u>"ประ"</u>	หลวงประจักษ์สุภานิติ หลวงประจักษ์สุภอรรถ

หลวงประไพศุกการ

สำหรับข้าราชการฝ่ายกฎหมายผู้ที่ได้อบรมประกาศศักดิ์ชั้นสูงสุดเป็น เจ้าพระยา ก็มักจะไ้ราชทินนามซ้ำ ๆ กัน เพราะมีผู้ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ชั้นนอกราชทินนาม เช่น เจ้าพระยาอภัยราชา บางครั้งก็มีผู้ได้รับพระราชทานราชทินนามตาม บรรพบุรุษ เช่น เจ้าพระยาพิชัยญาติ และที่แปลกออกไปก็คือ เจ้าพระยาตรีธรรมาธิบดี นอกจากนี้ยังมีผู้ได้รับพระราชทานราชทินนามของพรหมณ์ตามแบบเก่า คือ เจ้าพระยามหิธรและนักกฎหมายที่ได้เลื่อนเป็นเจ้าพระยา เพราะเกียรติก่อนหน้านั้นคือ เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี ซึ่งเป็นพระสัสสุระ (พ่อตาม) ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

โดยสรุป เราอาจกล่าวได้ว่าราชทินนามสำหรับข้าราชการฝ่ายกฎหมายมีมาตั้งแต่อดีตพร้อม ๆ กับการพระราชทานบรรดาศักดิ์แก่ข้าราชการฝ่ายอื่น ๆ ต่อมาวิธีการจัดทำทำเนียบแสดงศักดินาอย่าง เป็นระเบียบในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ ดังที่ปรากฏในกฎหมายนาพลเรือน ในครั้งแรกราชทินนามสำหรับข้าราชการฝ่ายกฎหมายเป็นของบรรดาพระราชครูบุโรหิตาจารย์ทั้งหลาย เมื่อตรวจชำระกฎหมายใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 1 แล้วยังคงใช้ราชทินนามอย่างเดียวกันเรื่อยมา แม้อาจจะเลิกใช้พรหมณ์เป็นลูกขุนหรือขุนนางฝ่ายกฎหมายแล้วก็ตาม ครั้นในสมัยรัชกาลที่ 5 มีขุนนางฝ่ายกฎหมายมากขึ้น จึงมีการคิดราชทินนามแปลก ๆ ใหม่ ๆ เพิ่มขึ้น แต่ก็ยังไม่เป็นชุดคล้องจองกันนัก จนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 6 นับแต่ พ.ศ. 2454 เป็นต้นไป จึงเริ่มไพเราะคล้องจองกันจนจัดเป็นชุดได้ เช่น ชุดลงท้ายว่า "ราชสถาปติ" แสดงว่าเป็นข้าราชการชั้นอธิบดีศาล ชุดลงท้ายว่า "วินิจัย" "บัญญัติ" "ปริชา" "มณฑลคุณ" "วิหฺร" "ปริญญา" "ประชา" "เบญญา" ชุดขึ้นท้าวว่า "สารนิติ" "นิติ" "คุณ" "มนู" "วุฒิ" "สาร" "สุทธิ" เป็นต้น ผู้มีราชทินนามในชุดเดียวกันแสดงว่าได้รับพระราชทานในปีเดียวกัน

บรรดาศักดิ์ชั้น "ขุน" สำหรับข้าราชการฝ่ายกฎหมายนั้นไม่มี เว้นแต่จะเป็นข้าราชการซึ่งมิได้เป็นเนติบัณฑิต ผู้ที่เป็นเนติบัณฑิตจะได้รับบรรดาศักดิ์ เริ่มแต่ชั้นหลวง

เป็นชั้นแรก ซึ่งจะใช้ราชทินนามที่ไพเราะเป็นชุดดังกล่าว เมื่อได้เลื่อนบรรดาศักดิ์สูงขึ้น
เป็นชั้นพระ ก็มักใช้ราชทินนามเดิม เช่น หลวงสุทธีอรรณณนทร ได้เลื่อนเป็นพระสุทธี
อรรณณนทร หลวงมัญเฑษวิมลนาท ได้เลื่อนเป็นพระมัญเฑษวิมลนาท ราชทินนาม
สำหรับผู้มีบรรดาศักดิ์ชั้นพระจึงมักไม่มีอะไรแปลกใหม่นัก ที่จะแปลกอีกที่ก็คือชั้นพระยา
บางท่านได้เลื่อนเป็นพระยาในราชทินนามเดิม เช่น พระวินคาศิริมย์ราชสภามติ ได้เลื่อน
เป็นพระยาจินิกาสิริมย์ราชสภามติ แต่ส่วนมากจะได้รับพระราชทานราชทินนามใหม่ สำหรับ
ชั้นพระยาโดยเฉพาะซึ่งในสมัยรัชกาลที่ 6 นี้ ราชทินนามสำหรับชั้นพระยาล้วนแต่ไพเราะ
กลองจองกันทั้งราชทินนาม และสร้อย บางครั้งก็คล้องจองข้ามปีต่อเนื่องกัน บางครั้งก็
คล้องจองในปีเดียวกัน บางราชทินนามก็ดัดแปลงมาจากชื่อในวรรณคดี เช่น รามเกียรติ์
มหาภารตยุทธ เป็นต้น บางราชทินนามก็นำนามสกุลของผู้นั้นมาประกอบกับคำอื่น ๆ ทั้งเป็น
ราชทินนามเฉพาะตัวผู้นั้น บางราชทินนามก็คล้ายคลึงหรือซ้ำกันและมีผู้ได้รับพระราชทาน
หลายคนต่างสมัยกัน ถ้าไม่ระบุชื่อเดิมกำกับไว้อาจสับสนว่าเป็นคนเดียวกัน เช่น

พ.ศ. 2444

พระยาธรรมสารเนติ (จู่)

พ.ศ. 2451

พระยาธรรมสารเวทวิเศษภักดี (ทองดี ธรรมศักดิ์)

พ.ศ. 2455

พระยาธรรมสารเนติวิเศษภักดี (ดีก บุนนาค)

พ.ศ. 2458

พระยาธรรมสารวิทวิเศษภักดี (สัน สันติศิริ)

พ.ศ. 2470

พระยาธรรมสารเวทวิเศษภักดี (ทองอยู่ มีเมตกุล.)

พ.ศ. 2472

พระยาธรรมสารนิติวิจิตรภักดี (พร้อม สุวรรณเสถียร)

พ.ศ. 2473

พระยาธรรมสารนิติวิจิตรภักดี (พร นรพัลลภ)

นอกจากนี้ยังมีสมาชิกในสกุลใดคนหนึ่งหลายคนได้ใช้ราชทินนามว่า จักรปาณี ศรีศรีวิสุทธิเหมือน ๆ กันแต่ต่างสมัยกัน จนมีผู้กล่าวว่า ราชทินนามนี้เป็นของตระกูลนี้โดยเฉพาะ ส่วนบรรดาศักดิ์ชั้นเจ้าพระยาชั้นเจ้าพระยาอภัยราชา (โรแดง ยักเมงส์) สมัยรัชกาลที่ 5 คนหนึ่ง และเจ้าพระยาอภัยราชา (ม.ร.ว. หล สุทัศน์) สมัยรัชกาลที่ 6 คนหนึ่งที่ได้รับราชทินนามซ้ำกัน แต่สรวอยแตกต่างกันออกไป

เมื่อสิ้นแผ่นดินรัชกาลที่ 6 ราชทินนามเริ่มซบเซาลง คงมีแต่ใช้ราชทินนามเก่า ๆ สลับกันไป แต่จำนวนผู้ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ก็มิได้ลดน้อยลงแต่ประการใด จนกระทั่ง เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2475 จึงได้ยุติการพระราชทานบรรดาศักดิ์ทั้งหลาย เจ้าพระยาตรีธรรมาธิเบศเป็นขุนนางนักกฎหมายคนสุดท้ายที่ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์สูงสุดเป็นเจ้าพระยาและได้เป็นเจ้าพระยาคนสุดท้ายในบรรดาข้าราชการทุกฝ่ายด้วย

ยศฐานบรรดาศักดิ์นักกฎหมายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง

เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2475 รัฐธรรมนูญฉบับที่ 2 ลงวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 มาตรา 12 บัญญัติว่า

"ภายในบังคับแห่งบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญนี้ บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมายฐานะเท่าเทียมกันโดยกำเนิด โดยแห่งศักดิ์ หรือโดยประการอื่นใดที่มิควรกระทำให้เกิดความเสียหายแก่ความเสมอภาค" ^๑

นอกจากนี้เป็นอันเข้าใจกันด้วยว่า จะไม่พระราชทานบรรดาศักดิ์แก่ผู้ใดอีก แต่ผู้ที่ได้รับพระราชทานแล้วก็ยังคงไว้บรรดาศักดิ์ ต่อมาจนกระทั่งก่อน พ.ศ. 2485 เล็กน้อย ข้าราชการหลายคนโดยเฉพาะบุคคลผู้รวมคณะรัฐมา เริ่มกราบถวายบังคม ลาออกจากบรรดาศักดิ์ ในที่สุดเมื่อ พ.ศ. 2485 จึงได้มีประกาศพระบรมราชโองการเป็นทางการให้ยกเลิกบรรดาศักดิ์ดังต่อไปนี้

"โดยที่ทรงพระราชดำริเห็นว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ได้บัญญัติไว้ในมาตรา 12 ว่า ฐานันดรศักดิ์ ไม่ก่อให้เกิดเอกสิทธิ์อย่างใด ย่อมเสมอกันในกฎหมาย อันฐานันดรศักดิ์นี้ แต่เดิมได้มีระเบียบแบ่งเป็น ยศ บรรดาศักดิ์ และตำแหน่งเฉพาะยศและตำแหน่ง ได้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับรูปของการปกครอง ในระบอบรัฐธรรมนูญ เรียบร้อยแล้ว แต่บรรดาศักดิ์อันเป็นฐานันดรอย่างหนึ่งนั้นยังมีได้มีการแก้ไข การมีบรรดาศักดิ์หรือไม่มีอันใด เป็นข้อที่ทำให้บุคคลได้รับผลประโยชน์ในทางกฎหมายต่างกัน ผู้มีบรรดาศักดิ์หรือไม่มีย่อมเสมอกันในกฎหมาย และในเวลานี้ได้มีข้าราชการที่มีบรรดาศักดิ์ ทั้งที่อยู่ในราชการและนอกราชการ ตั้งแต่ผู้มีบรรดาศักดิ์ชั้นสูง ลงมาจนถึงผู้มีบรรดาศักดิ์ชั้นผู้น้อย ได้ลาออกจากบรรดาศักดิ์ เป็นจำนวนมาก แต่ก็ยังคงมีผู้มีบรรดาศักดิ์บางคนยังคงดำรงอยู่ในบรรดาศักดิ์ยังมีได้ของตน จึงควรเป็นการลิดต้นไม่เป็นระเบียบ ทั้งยังจะทำให้เข้าใจผิดไปว่า ผู้มีบรรดาศักดิ์นั้นจะมีสิทธิพิเศษกว่าผู้อื่นด้วย เหตุนี้จึงเป็นการสมควรที่จะยกเลิกบรรดาศักดิ์ที่พระราชทานไปเดิมนั้นเสีย เพื่อแก้ความเข้าใจผิดอันอาจเกิดขึ้นได้ดังกล่าวดังนี้ และทั้งจะเป็นการดำเนินการแก้ไขให้เป็นไปโดยครบถ้วนตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ ในเรื่องฐานันดรศักดิ์อีกด้วย

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้ยกเลิกบรรดาศักดิ์อันมีราชทินนามเป็น เจ้าพระยา พระยา พระ หลวง ชุน เป็นต้น ซึ่งได้พระราชทานให้แก่ผู้หนึ่งผู้ใด และผู้นั้นยังมีชีวิตอยู่ในประกาศนี้ เสียสิ้นทุกคน ทั้งนี้แต่บัดนี้เป็นต้นไป

แต่ถ้าผู้มีบรรดาศักดิ์ผู้ใด ประสงค์จะคงอยู่ในบรรดาศักดิ์ที่พระราชทาน
 ภายเหตุมลละเพาะตัวผู้นั้น ก็ให้ขแข็งขอรับพระราชทานพระมหากรุณาขึ้นมา เมื่อได้
 พิจารณาเห็นสมควรจะ ใ้คงอยู่ภายใ้ผู้นั้นคงอยู่ในบรรดาศักดิ์ต่อไป

อนึ่ง ผู้ที่มีบรรดาศักดิ์ผู้ใด ประสงค์จะไ้ราชทินนามเป็นชื่อตัวหรือชื่อสกุล
 เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งความกึ่งามในราชการจนไ้รับพระราชทานราชทินนามนั้น และเพื่อเป็น
 สวัสดิคมงคลแก่ตนหรือครอบครัวของตน ก็ให้ไ้ราชทินนามนั้นได้ ให้ผู้นั้นติดต่อกับกระทรวง
 มหาดไทยจัดการ เสียให้ถูกต้อง

ประกาศ ณ วันที่ 15 พฤษภาคม พุทธศักราช 2485 เป็นปีที่ 9 ใน
 รัชกาลปัจจุบัน

ต่อมาในปีเดียวกันนั้นเอง ไ้มีประกาศอีกฉบับให้ยกเลิกข้าราชการฝ่าย
 พลเรือนเกือบครึ่งไปด้วยดังนี้

"โดยที่ซึ่งพระราชดำริเห็นว่า ยศของข้าราชการฝ่ายพลเรือนนั้น บัดนี้
 ไ้มีกตทหมายวางระเบียบสอดคล้องกับรูปการปกครองในปัจจุบันแล้ว กล่าวคือ มีกตทหมาย
 ว่าด้วยระเบียบข้าราชการพลเรือน และระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ แบ่งเป็นชั้น
 ต่าง ๆ กันไว้แล้ว ฉะนั้น ยศของข้าราชการฝ่ายพลเรือนซึ่งได้เคยพระราชทานไว้แต่
 สมัยก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองและยังหาไ้มีการยกเลิกไปไม่นั้น จึงไม่จำเป็นที่จะต้องมี

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้ยกเลิกชั้นยศข้าราชการ
 ฝ่ายพลเรือน อันไ้แก่มหาดอำมาจ อำมาจ และรองอำมาจ เป็นต้น ซึ่งไ้พระราชทาน
 แก่ผู้หนึ่งผู้ใด และผู้นั้นยังมีชีวิตอยู่ในวันประกาศนี้เสียสิ้นทุกคน

ทั้งนี้ตั้งแต่มักเป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ 30 กรกฎาคม พุทธศักราช 2485 "

อย่างไรก็ตาม ต่อมาในปี 2487 ได้มีประกาศเรื่องให้ยกเลิกประกาศพระบรมราชโองการเรื่องการยกเลิกและบรรดาศักดิ์ ซึ่งแสดงว่าอนุญาตให้กลับไปใช้ยศและบรรดาศักดิ์ได้ตามเดิม มีข้อความดังต่อไปนี้

"โดยที่คณะรัฐมนตรีได้วางคำปรึกษาว่า ตามที่ได้มีประกาศพระบรมราชโองการเรื่องการยกเลิกบรรดาศักดิ์ ลงวันที่ 15 พฤษภาคม พุทธศักราช 2485 และเรื่องการยกเลิกข้าราชการฝ่ายพลเรือน ลงวันที่ 30 กรกฎาคม พุทธศักราช 2485 แล้วกับทั้งผู้ที่มีบรรดาศักดิ์ได้ลาออกจากบรรดาศักดิ์โดยการจงใจให้จำต้องกระทำไปก่อนแล้วนั้น เป็นการกระทบกระเทือนจิตใจผู้ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์และยศ และความกลับปรากฏว่า บุคคลที่ไปพ้นจากบรรดาศักดิ์ไปแล้วนั้นก็ยังคงใช้ราชทินนามเป็นชื่อตัว ชื่อรอง หรือชื่อสกุลอยู่มากมายหลายคน หาใช่ปรารถนาที่จะละทิ้งราชทินนามให้แก่กษัตริย์ทั้งสิ้นไปทุกคนไม่ ทั้งในทางสังคมก็ยังนิยมเรียกผู้พ้นจากบรรดาศักดิ์ตามชื่อบรรดาศักดิ์เดิม จึงเป็นการสมควรที่จะยกเลิกประกาศพระบรมราชโองการฉบับที่กล่าวแล้วนั้น และเปิดโอกาสให้บุคคลที่ลาออกจากบรรดาศักดิ์กลับคืนบรรดาศักดิ์ ซึ่งตนได้รับพระราชทานอยู่แต่เดิมได้ เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งความชอบที่ตนได้ปฏิบัติราชการในสมัยก่อนนั้น

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ

1. ให้ยกเลิกประกาศพระบรมราชโองการ เรื่องการยกเลิกบรรดาศักดิ์ ฉบับลงวันที่ 15 พฤษภาคม พุทธศักราช 2485 และเรื่องการยกเลิกข้าราชการฝ่ายพลเรือน ลงวันที่ 30 กรกฎาคม พุทธศักราช 2485 นี้เสียตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

2. บุคคลใดที่ได้ลาออกจากบรรดาศักดิ์ ประสงค์จะได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ต่อไปตามเดิม ให้ขอพระบรมราชานุญาตตามระเบียบซึ่งรัฐบาลได้กำหนดขึ้นไว้ และเมื่อได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตแล้ว ให้บุคคลนั้นได้กลับคืนบรรดาศักดิ์ตามเดิม

ประกาศ ณ วันที่ 31 ธันวาคม พุทธศักราช 2487 เป็นปีที่ 11
ในรัชกาลปัจจุบัน"

นอกนั้นยัง ใ้มีแถลงการณ์สำนักนายกรัฐมนตรี เรื่อง โทษเลิกประกาศพระบรมราชโองการเรื่อง การยกเลิกยศและบรรดาศักดิ์ อธิบายตามมัตถ์อีกฉบับหนึ่ง มีข้อความดังนี้

"ด้วยคณะกรรมการพิจารณากฎหมายที่ได้ประกาศใช้ไปแล้ว ได้รายงานมาว่า ได้พิจารณาประกาศพระบรมราชโองการเรื่อง การยกเลิกยศบรรดาศักดิ์ ลงวันที่ 15 พฤษภาคม พุทธศักราช 2485 และเรื่อง การยกเลิกข้าราชการฝ่ายพลเรือน ลงวันที่ 30 กรกฎาคม พุทธศักราช 2485 มีความเห็นว่า

(1) บรรดาศักดิ์ และยศประจำตัว อันได้แก่ มหาอำมาตย์ อำมาตย์ และรองอำมาตย์ เป็นต้น นั้น เป็นฐานันดรที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานตามพระราชบัญญัติฐานันดรข้าราชการฝ่ายพลเรือน ร.ศ. 130 และโดยเฉพาะบรรดาศักดิ์ ก็ให้พระราชทานเพื่อปูนบำเหน็จแก่ผู้มีความชอบ บรรดาศักดิ์ และยศย่อมเป็นสิทธิแก่ผู้ได้รับพระราชทาน และสิทธิในนามบรรดาศักดิ์และยศนั้น ก็ได้มีกฎหมายลักษณะอาญามาตรา 128 และประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 18 รับรอง และให้ความคุ้มครองอีกชั้นหนึ่งด้วย ฉะนั้น จะยกเลิกสิทธิเช่นนั้นโดยประกาศพระบรมราชโองการหาได้ไม่ อนึ่ง เมื่อบรรดาศักดิ์และยศเป็นสิ่งที่ตราขึ้นโดยพระราชบัญญัติ ก็จะไม่ยกเลิกโดยประกาศพระบรมราชโองการไม่ได้เช่นเดียวกัน

(2) การยกเลิกยศศักดิ์ บรรดาศักดิ์ก็ ย่อมเป็นการกระทบกระเทือนทางจิตใจแก่ผู้ได้รับพระราชทานอยู่มาก จึงเสียหลักการที่นิยมกันว่า พระมหากษัตริย์ในระบอบรัฐธรรมนูญ เป็นฝ่ายพระคุณมากกว่าพระเดช

คณะกรรมการ ฯ จึงเห็นควรแก้ไขประกาศพระบรมราชโองการที่ได้ออกไปแล้วในเรื่องนี้

คณะรัฐมนตรีได้พิจารณาแล้วเห็นว่า เพื่อเป็นการรักษานโยบายของรัฐบาลในอันที่จะเคารพและปฏิบัติตามกฎหมายที่ได้ประกาศไปแล้ว โดยเคร่งครัดประการหนึ่ง

และเพื่อจะให้ผู้ที่มีความประสงค์จะมีบรรดาศักดิ์ แด่เจ้ากองสาออกเพราะการจงใจให้
 กองกระทำ กลับคืนมีบรรดาศักดิ์ตามเดิมอีกประการหนึ่ง จึงเห็นสมควรนำความขึ้นกราบทูล
 ขอใ้ยกเลิกประกาศพระบรมราชโองการดังกล่าวนั้นเสีย เพื่อให้บุคคลได้ไชยศและบรรดาศักดิ์
 ซึ่งเคยได้รับพระราชทานได้ความใจสมัคร

บัดนี้ ไ้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้ยกเลิกประกาศเรื่องยก
 เลิกบรรดาศักดิ์ ลงวันที่ 15 พฤษภาคม พุทธศักราช 2485 และประกาศเรื่องการ
 ยกเลิกข้าราชการฝ่ายพลเรือน ลงวันที่ 30 กรกฎาคม พุทธศักราช 2485 แล้ว ผู้
 ที่ถูกประกาศยกเลิกบรรดาศักดิ์ และยศ จึงต้องกลับมาใช้นามบรรดาศักดิ์ และยศตามเดิม

อนึ่ง สำหรับบุคคลที่คงลาออกจากบรรดาศักดิ์ด้วยความจำใจ ก่อนประกาศ
 พระบรมราชโองการเรื่องการยกเลิกบรรดาศักดิ์ ลงวันที่ 15 พฤษภาคม พุทธศักราช
 2485 นั้น ผู้ใดประสงค์จะกลับคืนมีบรรดาศักดิ์ตามเดิม ก็ใ้ยื่นหนังสือขอพระราชทาน
 พระบรมราชานุญาตทางกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ภายใน 90 วัน นับแต่วันใน
 ประกาศพระบรมราชโองการเรื่องนี้เป็นคนไป และเมื่อได้รับพระราชทานพระบรมราช
 านุญาตแล้ว บุคคลนั้นก็จะได้กลับใช้นามบรรดาศักดิ์ตามเดิม"

เมื่อมีการเลิกบรรดาศักดิ์ และยศขุนนางในปี 2485 นั้น ข้าราชการฝ่าย
 กฎหมายหลายท่านนำเอาราชทินนามไปตั้งเป็นชื่อคนของกม้าง เป็นชื่อสกุลบ้างโดยคัดเอา
 บรรดาศักดิ์ ขุน หลวง พระ พระยา หรือเจ้าพระยาออก มีเกร็ดเล่าว่า เมื่อใ้มีประกาศ
 ยกเลิกบรรดาศักดิ์แล้ว เจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์) ยังไม่ตกลงใจว่าจะใ้ชื่อ
 กระจใด ก็ใ้ชื่อ "เจ้าพระยามหิธร" ก็มีประกาศใ้ยกเลิกเสียแล้ว จะกลับใ้ชื่อ
 เดิมว่าลออก็ไม่ตกลงใจ ^{ภายหลัง} สมัยนั้นเรื่องห้ามชายใ้ชื่อหญิง กอมาท่านแก้วภูดาเรื่อง
 นี้ตกโดยปริษาเจ้าพระยาพิชัยญาติ (กัน บุนนาค) และตกลงกันเอาราชทินนามเป็นชื่อ
 ตัว ท่านจึงใ้ชื่อ "นายมหิธร ไกรฤกษ์" เช่นเดียวกับเจ้าพระยาพิชัยญาติใ้ชื่อ
 "นายพิชัยญาติ บุนนาค" อยู่พักหนึ่ง จนกระทั่งใ้รับพระบรมราชานุญาตในปี 2487

ให้กลับไปใช้บรรดาศักดิ์และราชทินนามเดิม¹ แต่หลังจากปี 2487 เป็นต้นมา ข้าราชการ
หลายท่านก็มีกลับไปใช้บรรดาศักดิ์อีก เช่น นายประมุข สุวรรณศรี (เดิมเป็นหลวงประ
สาทฤๅณิก) นายประวดี บัณฑิตพงศ์ (เดิมเป็นหลวงธรรมบุญฤๅณิก) การที่ในเวลาต่อมา
มีผู้พิพากษาศาลสูง หลายคนที่มีบรรดาศักดิ์ และผู้พิพากษาหลายคนที่มีไม่มีบรรดาศักดิ์ ตลอดจน
จนผู้มีบรรดาศักดิ์ที่ลาออกจากบรรดาศักดิ์ หรือมีกลับไปใช้บรรดาศักดิ์เดิมอีก ทำให้มีศัพท์
ใหม่เกิดขึ้น เพื่อยกย่องผู้พิพากษาศาลสูง ที่มีหรือไม่ใช้บรรดาศักดิ์ ก็กล่าวว่า "ท่าน"
เช่น ท่านประมุข สุวรรณศรี ส่วนผู้มีบรรดาศักดิ์ ก็เรียกบรรดาศักดิ์นั้นต่อไป ในปัจจุบัน
นี้แม้ไม่มีผู้พิพากษาศาลสูง ที่มีบรรดาศักดิ์อีกต่อไปแล้ว แต่ก็ยังมีธรรมเนียม เรียก
ผู้พิพากษาศาลสูงว่า "ท่าน" ปรากฏอยู่

ในเรื่องการใช้ราชทินนามมีพระราชบัญญัติ² ชื่อบุคคล พ.ศ. 2505 บัญญัติ
ไว้ว่า การตั้งชื่อตัวหรือชื่อรองต้องไม่พ้องกับราชทินนาม การตั้งชื่อสกุลต้องไม่พ้องหรือมุ่ง
หมายให้คล้ายกับราชทินนาม เว้นแต่เป็นราชทินนามของคน บุพการี หรือผู้สืบสันดาน
ผู้ใดประสงค์จะใช้ราชทินนามของคน บุพการี หรือผู้สืบสันดานเป็นชื่อสกุล ต้องยื่นคำร้องต่อ
นายทะเบียนท้องที่ ที่คนผู้นั้นอยู่ในขณะเป็นบ้าน ซึ่งจะเสนอออกไปตามลำดับจนถึงนายทะเบียน
กลาง เมื่อนายทะเบียนกลางพิจารณาเห็นสมควร ก็จะเสนอรัฐมนตรีเพื่อนำความกราบ
บังคมทูลขอรับพระบรมราชานุญาต เมื่อได้รับพระบรมราชานุญาตแล้ว จึงให้นายทะเบียน
ท้องที่รับจากทะเบียนชื่อสกุลนั้น และออกหนังสือสำคัญรับรองให้

¹ หลวงจักรปาณีศรีที่ลวิสุทธิ์, เรื่องของเจ้าพระยามหิธร (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ศรีนคร, 2499), หน้า 33.

² พระราชบัญญัติชื่อบุคคล พ.ศ. 2505 มาตรา 6 และ 19

นอกจากจะใช้ราชทินนามเป็นประโยชน์ควบคู่กันนำไปตั้งเป็นชื่อตัวและชื่อสกุลแล้ว ยังมีการใช้ราชทินนามเป็นประโยชน์อีกทางหนึ่ง คือกรณีเจ้าพระยามหินทร (ตลอด ไกรฤกษ์) ซึ่งสมัยมีบรรดาศักดิ์เป็นหลวง พระ และพระยา เคยใช้ราชทินนามว่า "จักรปาณีศรีศรีวิสุทธิ" มาตลอด ท่านจึงนำราชทินนามซึ่งเคยได้รับมาแยกออกเป็นคำ ๆ ไม่ตั้งชื่อบุตรแต่ละคน ดังนี้

1. จักร (เป็นชาย ถึงแก่กรรมแต่ยังเยาว์)
2. ปาณี (เป็นชาย ถึงแก่กรรมเมื่ออายุ 21 ปี)
3. ศรี (เป็นหญิง)
4. วิไล (เป็นชาย ถึงแก่กรรมแต่ยังเยาว์)
5. วิสุทธิ (เป็นชาย ภายหลังได้เป็นหลวงจักรปาณีศรีศรีวิสุทธิ)

ในปัจจุบันนี้ ไม่มีขุนนางฝ่ายกฎหมายคนใดยังคงอยู่ในราชการอีก เพราะต่างเกษียณอายุกันไปหมดสิ้นแล้ว แต่ที่ยังทำราชการพิเศษเป็นกรรมการในคณะต่าง ๆ ยังคงมีอยู่บ้าง นับว่ายังเป็นประโยชน์ต่อชาติบ้านเมือง เพราะท่านเหล่านั้นมีทั้งประสบการณ์และความรู้ความสามารถ

ขุนนาง ในอดีตประพฤติตัวและปฏิบัติหน้าที่สมควรแก่ฐานะบรรดาศักดิ์ของท่าน เพราะถือว่าสิ่งประกอบสถานะของบุคคลเหล่านี้เป็นของพระราชทาน แม้จะไม่ใช่เป็นการเฉพาะตัว เพราะอาจมีผู้อื่นรองตำแหน่งนี้ ไซ้ยศนี้ มีบรรดาศักดิ์นี้ ใดอีกในเวลาต่างสมัยกัน แต่ท่านก็ภูมิใจ เพราะถือว่าเป็นรางวัลความรู้ความสามารถ ขุนนางท่านใดมีหน้าที่การงานสูง มีเกียรติคุณมาก ประพฤติปฏิบัติตนดีก็เป็นที่ยกย่องสรรเสริญติดปากกันแม้จะล่วงลับไปแล้ว ขุนนางผู้ใดมีเวลาทำราชการสั้น ผลงานน้อย หรือประพฤติปฏิบัติตนไม่เหมาะสมแก่ยศศักดิ์ก็ถูกรังแก ก็เสื่อมเสียกันไป หรือมีเจ้านักไม่มีผู้ใฝ่ใจรำลึกถึงที่นำปลอกรักก็มีบุคคลอื่นที่มิได้เป็นขุนนาง แต่วางท่าทำกริยาจรรยาเป็นผู้นิยมศรัทธาบรรดาศักดิ์ใหญ่โต ในระยะหนึ่งมีคำกระทบกระเทือนแก่กันพูดกันติดปากว่า "พวกศักดิ์นา" ถ้าจะใช้คำนี้เรียกบรรดาขุนนางผู้มีศรัทธาบรรดาศักดิ์จริง ท่านก็คง

ไมโครชิปเครื่องแรกๆ ใจ เพราะท่านเป็นผู้มีศักดิ์จริง ทั้งยังสูงค่าลดหลั่นกันด้วย
 ความมีศักดิ์ของท่านมิได้เป็นเครื่องหมายของความต่ำช้า หรือคหิ ชูกริด งามแห่งประชาชน
 เพราะศักดิ์ในในความหมายที่แสดงฐานะประภคณยศฐาบรรดาศักดิ์ของท่าน ก็คือชีวิตที่ทาง
 การบ้านเมืองกำหนด หรือเทียบได้กับ "ระบบ พี.ซี" ในวงราชการนั่นเอง ผู้มีศักดิ์
 สูงมิได้หมายความว่าจะมีบารมี เพราะที่กินทั้งประเทศถึงไม่พอสำหรับให้ผู้มีศักดิ์
 ทั้งหมดอยู่กินเอง ศักดิ์ 300,400 หรือ 10000 เป็นเครื่องหมายกำหนดฐานะว่า
 ถ้าใครมาทำผิดต่อผู้มีศักดิ์สูง ทางการจะใช้ศักดิ์นั้นเป็นเกณฑ์กำหนดความผิดของอีก
 ฝ่ายหนึ่ง และทำนองเดียวกัน ถ้าผู้มีศักดิ์ทำผิด อีกฝ่ายหนึ่งก็จะได้ประโยชน์จาก
 ศักดิ์ของฝ่ายนั้น เป็นเครื่องกำหนดความผิดและโทษของผู้กระทำ แม้พระสงฆ์สามัญชน
 พลเรือนทั่วไปหรือทาสก็มีศักดิ์ของตนลดหลั่นกัน จึงจัดว่าเป็นพวกมีศักดิ์ทั้งสิ้น แต่ที่
 ใช้ระทบกระแทกเรียกกันอยู่ ก็คือ พวกมิไถมียศฐาบรรดาศักดิ์ แต่แยกตัวยกตนทำเป็น
 ว่ามีศฐาบรรดาศักดิ์ สูงกว่าผู้อื่นในสังคม มีบารมีอันเป็นอันมาก มีศักดิ์เท่าชาวอังกฤษ
 ก็ทำเป็นว่ามีศักดิ์มากกว่าเทพพระยานาหมื่น จะกิน กิน นิ่ง นอน หรือพูดจาปราศรัย แสดง
 กิริยาใดก็ยกตนให้ผิดไปจากผู้อื่น ทั้งที่โลกทรัพย์สินมาซึ่งเสริมสถานะของตน อาจมาจากการ
 ชูกริดหรือเอากริดเอาเปรียบประชาชน และยศ หรือตำแหน่งสูงที่ไถรับ ก็อาจได้มาโดยการ
 เหยียบบารมีชนชั้นผู้นั้นไป หรือประจบประแจงยกยอปอเป็นผู้ใหญ่จนได้ยศได้ตำแหน่งมา และ
 แทนที่จะแสดงความสำคัญในการรับใช้ประชาชนให้สูงค่าไปเลย กลับลำพองพำกนเป็น
 นายประชาชนสูงกว่าประชาชน บรรดาศักดิ์สูงในอดีตอาจเป็นส่วนใหญ่มารจากการทำให้
 พระมหากษัตริย์พอพระทัย เคยมีตัวอย่างที่ทรงถลกขุนหลวงพระยาไกรสี (เทียม)
 เพราะทำการชักพระวราพรหฤทัย แด่ผู้มีตำแหน่งในสมัยนี้ ควรเป็นผลมาจากการทำให้ประ
 ชาชนพอใจได้ประโยชน์ มี 2475 มิได้มีความหมายเพียงว่า ยกเลิกการพระราชทานบรรดา
 ศักดิ์เพียงสักเท่าใดคนเสมอภาคกันเท่านั้น เพราะหลังปี 2475 ยศฐาบรรดาศักดิ์ในรูปใหม่ ๆ
 ชื่อใหม่ ๆ ก็ยังเกิดขึ้นอยู่อีก แต่น่าจะมีความหมายค้ำว่า บทบาทของผู้ควรได้รับยศฐา-

บรรดาสักดิ์ หรือเกียรติภูมิต่าง ๆ หากจะมีการนำมาเห็นใจให้รางวัลกันอีกต้องนึกไปจาก
แนวทางเดิมด้วย อย่างน้อยก็ให้สอดคล้องพุทธภาษิตที่ว่า

อุฏฐานโต สติมโก สุจิณฺมสุส นิสุมการีโน

สญฺญตฺสส ฐมฺมชีวโน อปฺเปกฺกตฺสส ยโสภิวฑฺฒติ

ขึ้นชื่อว่ายศ ย่อมเจริญแก่ผู้มีกามัน มีสติ มีภาระงาน สะอาด มีปกติไกรกรวญ
กอนแล้วจึงทำ มีความสำรวมระวังอยู่เป็นนิจ มีชีวิตอยู่โดยธรรม และมีความไม่ประมาท

สถาบันวิทย์บริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4 สองร้อยปีของนักกฎหมายไทย

ข้อพิจารณาเบื้องต้น

นับตั้งแต่สถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ ในพุทธศักราช 2325 เป็นต้นมา มีนักกฎหมายเป็นจำนวนมากที่ได้มีส่วนในการสร้างสรรค์ความเจริญแก่วิชาการด้านนิติศาสตร์ และพัฒนาการของกระบวนการยุติธรรมของไทย นักกฎหมายเหล่านั้นได้รับช่วงงานสร้างสรรค์ความเจริญดังกล่าวมาเป็นทอด ๆ โดยไม่ขาดสาย เริ่มต้นตั้งแต่การตรวจชำระกฎหมายเก่าสมัยกรุงศรีอยุธยา การออกพระราชกำหนดกฎหมายใหม่ ๆ มาออกของว่างกฎหมายเก่า การจัดตั้งโรงเรียนกฎหมาย การปฏิรูปกฎหมายและการยุติธรรมในสมัยรัชกาลที่ 5 การต่อสู้เพื่อยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ในสมัยรัชกาลที่ 6 การจัดทำประมวลกฎหมายการเปลี่ยนแปลงการปกครอง การจัดทำรัฐธรรมนูญ การจัดทำกฎหมายว่าด้วยระเบียบบริหารราชการแผ่นดินในสมัยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง การปฏิรูปการศึกษากฎหมาย การต่อสู้เพื่อคุ้มครองเกียรติและศักดิ์ศรีของนักกฎหมาย การจัดทำกฎหมายใหม่ ๆ เช่น กฎหมายสวัสดิการสังคม ตลอดจนการนำแนวความคิดใหม่ ๆ และเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ในการศึกษาวิชากฎหมาย ตลอดจนในการจัดทำกฎหมาย การจัดระเบียบวิธีพิจารณาในศาล การปรับปรุงงานศาลยุติการ และการราชทัณฑ์

วงการกฎหมายไทยในระยะเวลาดังกล่าวมานี้ไป เป็นหนี้บุญคุณนักกฎหมาย นักกฎหมายในอดีตเหล่านั้นอย่างยิ่ง ผลงานบางเรื่องของนักกฎหมายบางท่านในอดีตยังคงทนถาวร ใช้การ ได้ทันสมัยแม้จนทุกวันนี้ ผลงานบางเรื่องก่อรูปก่อร่างขึ้นให้นักกฎหมายในสมัยต่อมาสานต่อจนบริบูรณ์ ผลงานบางเรื่องมีอิทธิพลเป็นแรงกล้าใจหรือผลักดันให้มีการหยิบยกขึ้นพิจารณาถกเถียงกันต่อไป เพื่อหาข้อยุติที่ดีที่สุด ด้วยเหตุนี้ การกล่าวถึงประวัติและผลงานโดยย่อของ " บุรพทศเวจารย์ " เหล่านี้จึงน่าจะอำนวยความสะดวกการศึกษาประวัติวิวัฒนาการของกฎหมายไทยในรอบสองร้อยปีที่ผ่านมา การศึกษาประวัติวิวัฒนาการดังกล่าวจะไม่สมบูรณ์เป็นอันขาดหากมิได้กล่าวถึง ประวัติ ความคิด และผลงานของบุคคลผู้มีส่วนร่วมในการสร้างประวัติศาสตร์ และเข้าร่วมในวิวัฒนาการของกฎหมายไทย

จริงอยู่ที่บางสำนักความคิดทางกฎหมายถือว่ากฎหมายเป็นเรื่องของกาลเวลา ถ้าไม่เกิดขึ้นในวันนั้นก็ต้องเกิดขึ้นในวันหน้าอยู่นั่นเอง แต่บุคคลก็เข้ามามีส่วนในการเร่งเวลาให้มันขึ้น เป็นขึ้น เร็วขึ้น ทั้งนี้ยังช่วยให้โลกกฎหมายที่ดี คือทันสมัยและยุติธรรม ช่วยให้เกิดสถาบันต่าง ๆ ในทางวัตถุที่เกี่ยวข้องกับกฎหมาย เช่น อาคารสถานที่ทำการศาล และโรงเรียนกฎหมาย ช่วยรวบรวมกฎหมายลายลักษณ์อักษรที่กระจายกันอยู่ทั่วไป และช่วยเรียบเรียงตำรับตำราทางกฎหมายขึ้นไว้เป็นหลักเป็นฐาน เรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับตัวบุคคลเหล่านี้มิใช่เป็นประวัติศาสตร์ส่วนตัวสำหรับใคร เห็นกันในวงศาลอาญาคดีเสียแล้ว หากแต่เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์กฎหมาย หรือแม้แต่ปรัชญากฎหมายไทย บางท่านก็เป็นผู้ทรงวิทยาคุณมิใช่น้อยถึงกับเรียกกันว่า "ครูกฎหมายเกตุอนันท์" บ้าง "ศาลฎีกาของศาลฎีกา" บ้าง บางท่านพูดหรือเขียนสิ่งใดก็มีผู้นำไปอ้างอิงหรือปฏิบัติตามบางท่าน เช่น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์นั้นเพียงแต่ประหารขอลาออกจากราชการ ก็มีขุนศาลตุลาการถึง 28 คน ลาออกตาม เรื่องราวของบุคคลเหล่านี้ทั้งในด้านชาติกำเนิด ชีวิตการงาน ความคิดเห็น และผลงานจึงเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์กฎหมายของไทย นอกจากนี้ การกล่าวถึงประวัติของท่านเหล่านั้นยังมีผลเป็นการยกย่องแสดงกตัญญูตเวทีตามสมควรแก่กรณีอีกด้วย

เนื่องจาก "บูรพคณาจารย์" ดังกล่าวมีอยู่เป็นอันมากและทุกท่านย่อมมีบทบาทบางอย่างน้อยบ้าง ในประวัติและวิวัฒนาการของกฎหมายไทย การกล่าวถึงประวัติของท่านเหล่านั้นทุกคนคงเป็นไปได้ไปไม่ได้ เพราะแม้จะรวบรวมเป็นหลายเล่ม หนังสือก็ถึงขาดตกบกพร่องอยู่นั่นเอง นอกจากนั้นยังมีนักกฎหมายหลายท่านที่สร้างผลงานยิ่งใหญ่แต่ไม่ปรากฏนามและประวัติชัดเจน หากจะกล่าวถึงประวัตินักกฎหมายทุกคนก็จะต้องกล่าวถึงประวัติของพระหม่อมพระราชาครูบุโรทิศาจารย์ เนติบัณฑิต ธรรมศาสตร์บัณฑิต และนิติศาสตร์บัณฑิตทั้งหลาย เพราะทุกท่านย่อมมีส่วนในวิวัฒนาการของกฎหมายไทย ดังกล่าวแล้ว ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นต้องกล่าวถึง แต่เฉพาะประวัติของบุคคลบางท่านตามสมควร โดยได้ศึกษาประวัติวิวัฒนาการของกฎหมายไทยว่า ในระยะเวลา 200 ปีนี้มีผู้ใดเกี่ยวข้องเป็นพิเศษบ้าง เมื่อได้รายชื่อผู้เกี่ยวข้องของจำนวนหนึ่งแล้ว (ประมาณ

200 คน) จึงวางหลักเกณฑ์ว่าต้องการผู้มีคุณสมบัติหรือคุณวุฒิอย่างไรใด ต่อจากนั้นจึง
 เรียบเรียงกับนักกฎหมายอาวุโสบางท่านและผู้เกี่ยวข้องในหลายวงการ เพื่อคัดเอา
 แตรรายชื่อผู้ที่เหมาะสมตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดโดยคำนึงถึงการกระจายกลุ่มอาชีพให้มากที่สุด
 เช่น อาชีพผู้พิพากษา ทนายความ อัยการ นักการเมือง นักปกครอง อาจารย์
 กรรมการร่างกฎหมาย ผู้เชี่ยวชาญกฎหมายภาคเอกชน และคำนึงถึงการกระจายสาขา
 วิชากฎหมายแขนงต่าง ๆ ให้กว้างขวาง เช่น กฎหมายแพ่ง กฎหมายอาญา กฎหมาย
 ระหว่างประเทศ กฎหมายสังคม กฎหมายวิธีพิจารณาความ กฎหมายปกครอง กฎหมาย
 รัฐธรรมนูญ เป็นต้น ด้วยเหตุนี้จะได้เห็นว่า แม้นักกฎหมายบางคนมีผลงานที่ค่อนข้างดีกว่า
 นักกฎหมายคนอื่น ๆ แต่ที่ควรเลือกกล่าวถึงท่านเพราะในสาขาวิชากฎหมายบางสาขา
 เช่น กฎหมายสหกรณ์ นั้นต้องจัดว่าท่านเป็นบุคคลสำคัญทางนี้ ถึงนิยมต้องกล่าวถึงท่าน
 เป็นธรรมดา

หลักเกณฑ์ในการเลือกรายชื่อ " บุรพาคณาจารย์ " ในทางกฎหมาย
 เพื่อเรียบเรียงประวัติดังนี้

1. เป็นนักกฎหมายหรือได้รับคำยกย่องว่า มีสติปัญญาในทางกฎหมาย

ที่เป็นเช่นนี้เพราะ ในอดีต เรามีอาจแยกได้ว่าใครเป็นนักกฎหมาย
 นักการปกครอง หรือนักการคลัง เพราะไม่มีวุฒิฐานะ และไม่มีการศึกษาในสาขา
 ใดสาขาหนึ่งโดยชัดเจน ถ้าจะจำกัดเอาแต่ผู้มีคุณวุฒิในทางกฎหมายล้วน ๆ แล้ว
 เกรงว่าจะข้ามบุคคลบางคนซึ่งเป็นผู้มีอุปการคุณต่อวงการกฎหมายอย่างมหาศาลหรือ
 มีควมกึกในทางกฎหมาย อย่างที่เรียกกันว่า " หัวกฎหมาย "

ใครเลยจะปฏิเสธว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ผู้โปรดเกล้าให้ทรง
 ชำระกฎหมายก็ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ออกประกาศ และกฎหมาย
 เป็นอันมากก็ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ก่อตั้งเนติบัณฑิตสภา
 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพก็ พุทธศรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ
 กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ก็ เหล่านี้มิใช่พระอุปการคุณต่อวงการกฎหมายไทย นักกฎหมาย

ไทยจึงไม่ควรรู้จัก ที่จริงแล้วถ้าปราศจากผู้ที่ไม่นักกฎหมาย แต่มีสติปัญญา เป็นเลิศ
ในทางกฎหมายเหล่านี้แล้ว บางทีประวัติศาสตร์กฎหมายไทยในรอบ 200 ปี นี้จะไม่มี
อะไรให้ศึกษากันเท่าใดนัก

2. เป็นชาวไทย

จริงอยู่ที่นักกฎหมายชาวต่างประเทศ เป็นอันมากก็มีส่วนในการ
พัฒนากฎหมายไทย แต่ในที่นี้ขอพิจารณาเฉพาะเรื่องของนักกฎหมายไทยเท่านั้น

3. ถึงแก่กรรมแล้ว

อันที่จริง มีนักกฎหมายซึ่งยังมีชีวิตอยู่ในยุคปัจจุบันจำนวนไม่น้อยที่
มีผลงานเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในวงการวิชาชีพ และวิชาการด้านกฎหมาย แต่เนื่องจาก
ประวัติและผลงานของท่านเหล่านั้นเป็นที่รู้จักกันคืออยู่แล้วในฐานะนักกฎหมายร่วมสมัย
ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งอาจมีข้อครหาหรือข้อโต้แย้งเกี่ยวกับการเลือกตั้งตัวบุคคล
ได้ และที่สำคัญก็คือ การศึกษาประวัติบุคคลเพื่อประโยชน์ในทางประวัติศาสตร์กฎหมาย
นั้นก็เหมือนกับการศึกษาประวัติศาสตร์อื่น ๆ จึงควรเลือกเอาแต่สิ่งที่เป็นอคติหรือยุติแล้ว
มาศึกษา

4. เป็นผู้มีคุณสมบัติหรือคุณลักษณะใดอย่างใดอย่างหนึ่งดังต่อไปนี้

4.1 เป็นผู้ทรงยกย่องสรรเสริญในฐานะที่มีอุปการคุณอย่างยิ่งต่อวงการ

วิชาชีพทางกฎหมายหรือวิชาการด้านนิติศาสตร์ เช่น ทำให้มีขึ้น เป็นขึ้น หรือพัฒนา ซึ่ง
ตัวบทกฎหมาย สถาบันต่าง ๆ ในทางกฎหมาย เอกสารตำราวิชาการด้านกฎหมาย หรือ
โคลงสอน ถักถัก วิจัย หรือนำเทคโนโลยีใหม่ ๆ มาใช้ในทางกฎหมาย จนอำนวยความสะดวก
อย่างยิ่งในทางนิติศาสตร์ หรือเป็นผู้เสนอแนะ ส่งเสริมสนับสนุนเปิดหรือแผ่กว้างทาง
เอาจริงเอาจังและมีถักถักวิชา จนเป็นเหตุให้มีขึ้น เป็นขึ้น เช่นว่านั้นในเวลาต่อมา หรือ

4.2 เป็นผู้กรวยกของสรรเสริญ ในฐานะที่ดำรงตำแหน่งสำคัญแต่
ประพฤติอย่างดีเยี่ยมสมควรแก่เกียรติภูมิของนักกฎหมาย เช่น โศกตอสู เพื่อความเป็นธรรม
ของสังคมหรือเพื่อเกียรติภูมิของวิชาชีพทางกฎหมาย หรืออาจคนอย่างที่ไม่หวังไหว
ค่ออำนาจยุติธรรม หรือโลกธรรมใด ๆ ทั้งมันอยู่ในคุณธรรมและมีประวัติดังงาม
ไม่ค้างหรือทั้งในหน้าที่การงานและชีวิตส่วนตัว สมควรยกถือเป็นแบบฉบับที่ดีได้
โดยผู้ร่วมวิชาชีพเองก็ยกย่องยอมรับนับถือ หรือ

4.3 เป็นผู้กรวยกของสรรเสริญในฐานะที่เป็นหลักเป็นประธาน หรือ
เจ้าตำรับ ในวิชาการด้านกฎหมายแขนงใดแขนงหนึ่งซึ่งความ
กึกกั่นเป็นที่ยอมรับนับถือทั่วไป เช่น มีงานนิพนธ์ทางกฎหมายชั้นเยี่ยมซึ่งไว้อ้างอิงกัน
ทั่วจนจักว่าเป็นบรรณกรรมกฎหมายชั้นลายคราม หรือ อมตะ หรือเป็นผู้มีความกึก
เงียบแหลม ปราดเปรื่อง ในวิชาการด้านกฎหมายแขนงใดแขนงหนึ่งอย่างหาผู้ใด
เสมอเหมือนได้ยากในยุคสมัยเดียวกัน หรือแม้ในสมัยต่อ ๆ มา

คุณสมบัติหรือคุณวุฒิทั้งสามประการนี้ได้อยู่พร้อมใน พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
 กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ จึงได้เป็นที่ยกย่องว่าเป็นพระบิดาแห่งกฎหมายไทย แต่ที่
 อาจมีในบุคคลอื่น ๆ พร้อมกัน มากบ้างน้อยบ้างควย ในการเลือกรายชื่อเพื่อเรียบเรียง
 พระราชประวัติ พระประวัติ หรือประวัตินี้ ถึงแม้ว่าคุณสมบัติเพียงข้อใดข้อหนึ่งก็นับว่า
 ใช้ได้แล้ว

ในการอ่านประวัติที่เรียบเรียงไว้ ต่อท้ายนี้ มีข้อควรสังเกตสอง
 ประการ คือ

ประการแรก ท่านกำลังอ่านประวัติที่เขียนขึ้นตามเกณฑ์และคุณพินิจในการคัดลอกของผู้เขียนโดยเฉพาะ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือตามใจผู้เขียน ซึ่งหากผู้ใดคนกว่าให้ลึกซึ้งกว้างขวางต่อไปแล้ว อาจคัดค้านคุณพินิจของผู้เขียนและใช้คุณพินิจคัดลอกประวัติผู้อื่นซึ่งเหมาะสมกว่ามาเขียนแทนก็ได้

ประการที่สอง ในการอ่านประวัติของบุคคลนั้น พระราชันมุนี (บัญญานันทะภิกขุ) ให้ข้อคิดที่คมคายไว้ว่า

" ผู้อ่านที่อ่านเรื่องประวัติของคน ควรอ่านด้วยความระมัดระวัง อ่านด้วยความใคร่ในอันที่จะเปลี่ยนแปลงอย่างจากท่านเหล่านั้น และนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน ของตนต่อไป ประวัติคนสำคัญไม่ว่าในแง่ใด เมื่อเราอ่านแล้วสมควรให้ผู้อ่านใคร่ในการปฏิบัติตามเสมอ " ¹

ผู้เขียนได้คัดลอกประวัติบุคคลสามประเภท ตามเกณฑ์คุณสมบัติหรือคุณวุฒิสามข้อมาแสดง โดยพยายามให้ครอบคลุมวงการวิชาชีพหลายแขนงอาชีพ เช่น ผู้พิพากษา อัยการ ทนายความ นักการเมือง อาจารย์ แม้ในด้านวิชาการก็พยายามให้กระจายกว้างขวางหลายสาขาอาชีพ เช่น กฎหมายแพ่ง กฎหมายอาญา กฎหมายทั่วไป กฎหมายที่ดิน กฎหมายปกครอง กฎหมายระหว่างประเทศ เป็นต้น หากผู้ใดอ่านแล้วมีความคิด " ใคร่ในอันที่จะเปลี่ยนแปลงจากท่านเหล่านั้นและนำมาใช้ในชีวิตประจำวันของตนต่อไป " ก็อาจเลือกเอาได้ในทางหนึ่งทางใด ก็คือมีอุปการคุณส่งเสริมอาชีพหรือวิชาการกฎหมาย หรือประพฤติกปฏิบัติตนอย่างดีเยี่ยมสมเกียรติภูมิของนักกฎหมาย หรือเป็นเหตุจำเป็นประธานในวิชาการด้านกฎหมายแขนงใดแขนงหนึ่ง เพื่อว่าในภายหน้าอาจมีผู้ศึกษาและยกย่องว่าเรื่องราวของท่านเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์กฎหมายชาติไทยก็เป็นได้

¹ พระบัญชาบันฑิตภิกขุ, " กำน่า ", ใน ละออง ตรีสุคนธ์, ชีวประวัติบุคคลตัวอย่างของไทย (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2503), หน้า ๑.

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (พระนามเดิมดวง) ประสูติที่กรุงศรีอยุธยาเมื่อวันที่ 20 มีนาคม พ.ศ. 2279 ในรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เมื่อทรงเจริญพระชันษาขึ้นได้เป็นมหาดเล็กในสมเด็จพระเจ้าฟ้าอนุกรมขุนพรพินิต ต่อมาเมื่อทรงอุปสมบทแล้วเข้ารับราชการเป็นมหาดเล็กหลวง ครั้นมีพระชันษา 25 ปี ได้เป็นหลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรี ในพ.ศ. 2311 มาเข้ารับราชการในกรุงธนบุรี เมื่อพระราชาธิบดีในกรมพระตำราจหลวงได้ทรงเป็นกำลังสำคัญของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีในการกอบกู้บ้านเมืองมาหลายครั้งหลายคราเช่น

ใน พ.ศ. 2311 โดยเสด็จสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีไปปราบเจ้าพิมาย มีหน้าที่ตีคานขุนทดและคานกระโทก เจ้าเมืองพิมายหนีไปอยู่เสียมราฐ เมื่อเสร็จศึกครั้งนี้ได้เลื่อนเป็นพระยาอภัยรณฤทธิ์

ครั้น พ.ศ. 2312 พระยาอภัยรณฤทธิ์ได้เป็นแม่ทัพไปตีประเทศกัมพูชา ที่ใต้เมืองพระตะบอง เสียมราฐ แล้วตั้งคอกกองทัพหลวงอยู่ที่เมืองเสียมราฐเพราะได้รับทูลเกล้าฯว่าสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจะเสด็จไปตีเมืองนครศรีธรรมราชแล้ว จึงจะเสด็จตามไป แต่พระองค์ท่านไปตีคอกสมุ่เสียมที่เมืองนครศรีธรรมราชหลายเดือน เกิดข่าวว่าเสด็จสวรรคตเสียที่นั่น พระยาอภัยรณฤทธิ์และพระยาอนุชิตราชานองชายเกรงว่าจะเกิดจลาจลในกรุงธนบุรีจึงยกทัพกลับ

ครั้นถึง พ.ศ. 2313 ได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระยาสยามราชาที่สมุหนายก ด้วยขณะนั้นเจ้าพระยาจักรี (หมุด) คนสกุล สมุหนายก ชวาภาพ ต่อมา พ.ศ. 2314 พระยาสยามราชาได้เป็นแม่ทัพไปตีประเทศกัมพูชาอีกครั้งหนึ่ง โดยยกไปทางบก ๓๑๑ เจ้าพระยาจักรี (หมุด) ยกทัพไปทางเรือตีใต้เมืองพระตะบอง เมืองโพธิ์สักร์ เมืองบริบูรณ์ จนถึงเมืองบ้านทวยเพชร ซึ่งขณะนั้นเป็นราชธานี สมเด็จพระนารายณ์ราชาเจ้ากรุงกัมพูชาหนีไปเมืองซาพนม และเมื่อเจ้าพระยาจักรี

ยกทัพติดตามไป ก็หนีต่อไปถึงเมืองฉวน (เวียดนาม) สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงมอบกรุงกัมพูชาให้แก่พระรามราชา อนุชาของสมเด็จพระนารายณ์ราชาแล้ว ทัพไทยจึงยกกลับเข้าพระนคร ทอมาเมื่อเจ้าพระยาจักรี (หมุด) ถึงแก่อสัญกรรม สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี จึงโปรดให้พระยาพรหมราช ซึ่งว่าที่สมุหนายกอยู่แล้ว เป็นเจ้าพระยาจักรี

เจ้าพระยาจักรีได้เป็นแม่ทัพคุมกองทัพหัว เมืองยกขึ้นไปตีเมือง เชียงใหม่ พร้อมด้วยเจ้าพระยาสุรสีห์ขุนนางใน พ.ศ. 2317 ได้เมืองลำปาง ลำพูน และลอมเมืองเชียงใหม่ไว้นับเป็นการตีเมืองเชียงใหม่ครั้งสำคัญครั้งหนึ่ง ได้ทั้งค่ายลอมเมืองไว้ถึง 34 ค่าย ทัพปีกกาตลอดถึงกัน เมื่อสมเด็จพระเจ้า กรุงธนบุรีเสด็จไปถึงค่ายหลวงใกล้เมืองเชียงใหม่ ได้มีรับสั่งให้ตีเมืองเชียงใหม่ ให้ได้ในวันนั้น เจ้าพระยาจักรียกทัพเข้าตีค่ายพม่าซึ่งออกมาตั้งรับอยู่นอกเมือง ทั้งด้านในและด้านตะวันตกหมดทุกค่าย และในค่ำวันนั้นเองแม่ทัพที่รักษาเมือง เชียงใหม่ก็ทิ้งเมืองหนีออกไปทางเหนือ พอได้เมืองเชียงใหม่แล้วสมเด็จพระเจ้า กรุงธนบุรีก็รับเสด็จกลับลงมาเพราะได้ข่าวศึกพม่ายกเข้ามาในเขตแดนไทยอีก จึงมีรับสั่งให้เจ้าพระยาจักรีคุมกองทัพอยู่จัดการเมืองเชียงใหม่ให้เรียบร้อย เจ้าพระยาจักรีได้เกลี้ยกล่อมไพร่บ้านพลเมืองที่แตกฉานชานเช่นนี้ให้กลับคืนมาอยู่ ตามภูมิลำเนาเดิม และยังได้เกลี้ยกล่อมเมืองน่านมาสวามิภักดิ์เป็นข้าขอบขัณฑสีมา อีกเมืองหนึ่งด้วยในปีเดียวกันนั้นเองพม่ายกกองทัพติดตามพวกครัวมอญซึ่งอพยพเข้ามาทางด่านเจดีย์สามองค์ทัพพม่ามาตั้งค่ายอยู่ที่บางแก้วอันเป็นเขตคอรระหว่างราชบุรี และสมุทรสงคราม เจ้าพระยาจักรีเรียกกองทัพกลับจากเชียงใหม่ได้มาช่วยบัญชา การรบพม่า ค่ายพม่าถูกกล่อมอยู่เกือบสองเดือนไม่มีทางที่จะได้เสบียงอาหารมา เพิ่มเติมจึงขอเจรจาอ่อนน้อม

พม่ายกทัพมาตีเชียงใหม่ให้อีกใน พ.ศ. 2318 เจ้าพระยาจักรีได้ ยกทัพขึ้นไป แตะปรากฏว่าแม่ทัพพม่ายังไม่ทันได้ตีเมือง เพียงแต่ได้ข่าวทัพไทย

ยกขึ้นไปช่วยถอยกลับไปอยู่เมืองเชียงแสนบ้าง เอียดเป็นเวลาที่อะแซหวนก็ยกกอง
 เขาคีเมืองไทยทางด่านเมตะเมมาถึงเมืองพิษณุโลก เจ้าพระยาจักรีจึงถอยลง
 มาตั้งรับพม่าอยู่ที่เมืองพิษณุโลกพร้อมด้วยเจ้าพระยาสุรสีห์เจ้าเมือง ตึกอะแซหวนก็
 ครั้งนั้นนับเป็นครั้งสำคัญมาก พม่ายกมาเป็นทัพใหญ่เขาล้อมเมืองพิษณุโลกไว้หลาย
 คาน เขามาตีเมืองพิษณุโลกหลายครั้งแต่ก็ไม่ได้ อะแซหวนซึ่งเป็นแม่ทัพที่มี
 ความสามารถมาก ถึงกับเจรจายุครบและขอพบเจ้าพระยาจักรีแม่ทัพไทย ได้
 ยกของสรร เสริฐวา เกงกลาสามารถ ตามความในพระราชพงศาวดารกล่าวว่า
 อะแซหวนก็พิจารณาอุบายลับและ เจ้าพระยาจักรีแล้วสรร เสริฐวาทวนรูปกิ่งงาม ฝึ
 น้อยเข้มแข็ง อาจสู้รบเราดูเข้าได้ จึงอุทิศสำหรับรักษาตัวไว้ภายนอกจะได้เป็น
 กษัตริย์เป็นแท้ เมืองพิษณุโลกถูกล้อมอยู่จนกระทั่งขจัดเสบียงอาหาร เจ้าพระยา
 จักรีปรึกษากับเจ้าพระยาสุรสีห์แล้ว เห็นจำเป็นจะตองทิ้งเมืองพิษณุโลก ที่หักค่าย
 พม่าออกไปทางเมืองเพชรบูรณ์

ครั้น พ.ศ. 2319 เจ้าพระยาจักรีเป็นแม่ทัพยกไปที่หัวเมืองทางตะ
 วันออก ที่ได้เมืองนางรอง จำปาศักดิ์ อีตปือ โขง และยังได้เกลี้ยกล่อม
 หัวเมืองเขมรป่าดง ซึ่งตั้งอยู่ระหว่างเมืองจำปาศักดิ์และนครราชสีมาอีก 3
 เมือง คือ สุรินทร์ สังขะ และซุขันธ์ มาอ่อนน้อมเป็นข้าขอบขัณฑสีมาอีกด้วย
 เสด็จราชการทัพครั้งนี้ ได้เลื่อนยศเป็นเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก ได้รับพระราช
 ทานเครื่องยศอย่างเจ้าทางกรม แต่คนมักเรียกกันโดยเติมคำว่า "สมเด็จพระ"
 ได้เครื่องยศอย่างเจ้าทางกรมเพื่อให้ต่างกับเจ้าพระยาสาหมัญ

ใน พ.ศ. 2321 เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกเป็นแม่ทัพไปตีเมืองเวียง
 จันทร์ หลวงพระบาง และเมืองขึ้นทั้งปวง เมื่อจะยกกองทัพกลับลงมา ได้เชิญ
 พระพุทธมหามณีปฎมากรแก้วมรกตกับพระบางซึ่งอยู่ที่เมืองเวียงจันทร์ลงมายังกรุง
 ธนบุรีด้วย

เมื่อเกิดจลาจลขึ้นในประเทศกัมพูชา ใน พ.ศ. 2323 สมเด็จพระ
เจ้ากรุงธนบุรีรับสั่งให้สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกเป็นแม่ทัพใหญ่ไปปราบปราม
การจลาจลครั้งนี้ ยังไม่ทันจะจัดการได้สำเร็จบังเอิญเกิดการจลาจลในกรุงธนบุรี
จึงต้องยกกองทัพกลับ และทรงรับอภัยโทษจากประชาชนทั้งปวง ปราบดาภิเษก
ขึ้นเป็นปฐมกษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ในปีพ.ศ. 2325 นั้นเอง

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงมีพระราชภาระ
หลายอย่าง ซึ่งจะทรงกระทำในเวลาเดียวกัน ในด้านการสงคราม ไทย
ต้องทำสงครามกับพม่า เกือบตลอดรัชกาล ข้าพระองค์ท่านยังจะทรงสร้างบ้าน
เมืองในกานทาง ๆ อีกทุก ๆ กาน เพราะทรงตั้งราชธานีและสถาปนาพระราชวงศ์
ขึ้นใหม่ แต่พระองค์ท่านก็ได้ทรงบริหารพระราชกรณียกิจในทุก ๆ กานให้บรรลุ
ผลสำเร็จรวดเร็วเป็นที่น่าอัศจรรย์ ทรงปกครองบ้านเมืองด้วยพระปรีชาสามารถ
มีพระปัญญาอันเฉียบแหลม ประกอบด้วยพระวิริยะอุตสาหะอันสม่ำเสมอ แม้เมื่อ
ทรงชรามากแล้วก็ยังเสด็จออกวราชมารมีได้ขาด ทรงมีพระพลานามัยสมบูรณ์
เสด็จสวรรคตเมื่อพระชนมายุ 74 พรรษา ทรงปกครองประเทศมาเป็นเวลา 28 ปี¹

พระราชกรณียกิจที่นับว่าดีเด่นทางกานกฎหมายและเป็นพระราชมรดก
ชิ้นสำคัญที่ได้ใช้เป็นหลักในการปกครองประเทศมาเป็นเวลาช้านาน จนกระทั่งมี

¹ ศาสตราจารย์ มรว.แสงโสม เกษมศรี, และนางวิมล พงศ์พิพัฒน์,
ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 1 รัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2325 -
2394, 2525, หน้า 7-11

การปฏิรูประบบกฎหมายของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็คือ กฎหมายและแบบแผนประเพณีสำหรับบ้านเมือง ซึ่งกระจุกกระจายไปเมื่อครั้งเสด็จกรุงศรีอยุธยาขึ้น โปรดฯให้เสาะหารวบรวมฉบับ แล้วทรงเลือกสรรข้าราชการเก่าที่มีความรู้ให้ประชุมปรึกษากันตรวจชำระ และทรงตรวจตราแก้ไขด้วยพระองค์เอง เป็นที่สุด และตราไว้เป็นหลักสำหรับพิพากษารรตคดีสืบมา¹ ดังที่เรารู้จักชื่อเรียกกันในปัจจุบันว่า กฎหมายตราสามดวง นั้นเอง

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชมรดกของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ในพระราชนิพนธ์และพระนิพนธ์, 2523, หน้า 7

สถาบันวิทย์บริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ชาวละออของรัชกาลที่ ๑๑ : กรรมการตรวจชำระกฎหมายชุดแรกของไทย

ใน "บานแนก" หรือ "ประกาศพระราชปรารภ" ของกฎหมายสมัยรัชกาลที่ ๑ หรือที่เรียกกันว่า "ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑" บาง "กฎหมายตราสามดวง" บางอันเป็นแบบกฎหมายไทยที่มีอิทธิพลทางภาษา ประวัติศาสตร์ ปรัชญา และแนวความคิดทางกฎหมายมาจนทุกวันนี้ ปรากฏความตอนหนึ่งว่า ปฐมเหตุที่จะมีการตรวจชำระกฎหมายเก่าสมัยกรุงศรีอยุธยาขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เนื่องมาจากเกิดเหตุคดีนายบุญศรีช่างเหล็กหลวง เป็นโจทก์ กล่าวโทษ พระเกษมและนายราชาอรรด เป็นใจความว่า เก็บอำแดงป้อม ภรรยาของตนฟ้องหย่าคนที่อำแดงป้อมนอกใจไปทำชู้ด้วยนายราชาอรรด และนายบุญศรีไม่มีความผิดแต่อย่างใด ปรากฏว่า พระเกษมกลับเข้าข้างอำแดงป้อม คอยการพุกจาเตะโลนแล้วลิดขอกความในกฎหมายมาให้ลูกขุน ณ ศาลหลวงปรึกษา ลูกขุนปรึกษากันแล้ว พิจารณาให้ อำแดงป้อมหย่าได้ นายบุญศรีเองคงไม่คิดใจว่าตัวบทกฎหมายพื้นเพื่อน แทกกลับกล่าวโทษพระเกษมและนายราชาอรรด เจ้าพระยาศรีธรรมราชเคษชาติ อำมาตยาธิบดี ผู้ถือตราบัวแก้ว ซึ่งเป็นตำแหน่งว่าการกรมท่า และคลุมไปถึงการต่างประเทศเท่าที่คิดคอบคากันอยู่ในสมัยนั้น ใต้น้ำความขึ้นกราบบังคมทูลเรื่องนายบุญศรีนี้ จึงได้มีพระบรมราชโองการให้เจ้าพระยาพระคลังซึ่งพระวรวงศ์เชอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ทรงสันนิษฐานว่าเป็นคนเดียวกับ เจ้าพระยาพระคลัง (หน) นำเอากฎหมายมาตรวจสอบก็ไ้ความว่า คำตัดสินเป็นไปตามกฎหมายจริง ปัญหาที่เกิดขึ้นจึงมีไขเรื่องคำตัดสินผิด แต่เป็นเรื่องกฎหมายพื้นเพื่อนผิดพลาด ในบานแนกกฎหมายปรากฏแนวพระราชดำริเรื่องนี้ว่า

"จึงมีพระราชโองการมานพระบันทูลสุรสิ่งทมาท คำว่าสำฝ่ายพุทธจักรนั้น พระใคร่ปฏิกแปลที่นั่นสี่พันพระธรรมชั้นซ้อนสมเด็จพระพุทธเจ้าทรงพระมหากรุณาประดิษฐานไว้ทางพระองค์ได้เป็นหลักโลกยสั่งสอนบรรพชิตบริษัษและฆราวาศบบริษัษ ไ้ปฏิบัติวัตรซึ่งทางศุคคิฎุมแลศุคคิฎุม และพระใคร่ปฏิกธรรมนั้นพื้นเพื่อนวิปริตผิดเพี้ยนไปเป็นอันมาก ยากที่จะเลาเรียนเป็นอายุศนพระพุทศศาสนาสืบไป ก็ใ้อาราธนาประชุมเชิญพระราชคณะทั้งปวง

มีสมเด็จพระสังฆราชแลพระธรรมมกุฎมหาราชโฆษาจารย์เป็นประธาน ฝ่ายราชบัณฑิตยนั้น
 พญาธรรมปรีชาเป็นคน ให้ทำสังคายนาชำระพระไตรปิฎกสอบไล่ด้วยอรรถฎะถ้าฎีกาให้ถูกต้อง
 ความพระพุทธานุญาติ พระไตรปิฎกจึงค่อยถูกต้องเองได้ขึ้นได้ เป็นที่เลาเรียนงายใจแก่กุลบุตร
 สืบไปภายหน้าก็เป็นพุทธการกกรรมกองการกุศลอันประเสริฐแล้วแลฝ่ายข้างอาณาจักรนี้ รัชสมัย
 ผู้จัดทำแผนดินนั้นอาไศรยซึ่งโบราณราชনীติ กฎหมายพระอัยการอันกระษัตริย์แต่ก่อนบัญญัติไว้
 ได้เป็นบันทึกถาดาน จึงพิถากษัตราสิ้นเนื้อความราษฎรทั้งปวงได้โดยยุติธรรมแลพระราชกำหนด
 บทพระอัยการนั้นก็สิ้นเพื่อปฏิบัติต่างกันไปเป็นอันมาก ด้วยคนอันโลภหลงหาความลอยแก่
 บาบปีได้ คัดแปลงแห่งความชอบใจไว้พิถากษาให้เสียยุติธรรมสำหรับแผ่นดินไปก็มีบ้าง จึงทรง
 พระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม จัดชำระดูฉลองหูลีพระบาท ที่นี้สะตบัญญาได้

อาลักษณ์	ขุนสุนทรโวหารผู้ว่าที่พระอาลักษณ์	1	}	4	
	ขุนสารประเสริฐ	1			
	ขุนวิเชียรอักษร	1			
	ขุนวิจิตรอักษร	1			
ลูกขุน	ขุนหลวงพระไกรสี	1	}	3	11 คน
	พระราชพิณีจิราชนบัลล	1			
	หลวงอัถยา	1			
	พระมหาวิชาธรรม	1			
ราชบัณฑิตย	ขุนศรีวรวโฆหาร	1	}	4	
	นายพิมพ์	1			
	นายคอนเภาเรียน	1			

ชำระ พระราชกำหนดบทพระอัยการ อันมีอยู่ในหอหลวงตั้งแต่พระธรรมสารทกรไปให้ถูกต้อง
 ตามบาทแลเนื้อความมิให้ผิดเพี้ยนซ้ำกันได้ จัดเป็นหมวดเป็นเหล่าเข้าไว้ แลทรงพระ

อุตสาหกรรมชำระศักดิ์แปลงซึ่งบทอันวิปลาคณนี้ให้ชอบด้วยโดยยুক্তีธรรมไว้ ้วยพระไทยทรงพระ
 มหากรรณาคณเจ้าให้เป็ประโยชน์แก่กระษัตริย์อันจดำรงแผ่นดินไปในภายหน้า ครั้นชำระแล้วให้
 อาลักษณ์ชูปเส้นนิกสามฉบับ ไว้ทองเครื่องฉบับหนึ่ง ไว้ทองหลวงฉบับหนึ่ง ไว้ ณ สามหลวงสา
 หรัยลูกขุนฉบับหนึ่งปิตตรา

พระราชาสีห	}	ทุกเล่มเป็นสำคัญ ถ้าพระ	เกษม	}	เชิญพระสมุค
พระคชสีห			ไกรสี		
บัวแก้ว					

พระราชกำหนดบทพระอาการออกนาพิลาภยากจกตีโคไต ลูกขุนทั้งปวงไปเห็นปิตตรา

พระราชาสีห }
 พระคชสีห } สามดวงนี้ไซ้ อย่าให้เชื้อหังเอาเป็นอันชาติเดียว" ¹
 บัวแก้ว }

ด้วยเหตุนี้ จึงต้องถือว่า "ชาตูลลของชุดีพระบาทที่มีสติปัญญา" 11 คนนี้เป็น
 กรรมการชระกฏหมายชุดแรกของกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อการทรวชำระกฏหมายเป็นไปด้วย
 ความเรียบร้อย ปรากฏตัวบทกฏหมายที่ถูกต้องเป็นธรรม และทันสมัยพอสมควร บรรคจกรรม
 การชำระกฏหมายทั้ง 11 คน จึงควรได้รับการยกย่องและกล่าวถึงในฐานะผู้มีส่วนวางราก
 ฐานทางกฏหมายไทยที่สำคัญในรอบ 200 ปีของประวัติศาสตร์กฏหมายไทย

เป็นที่น่าเสียดายที่กรรมการชำระกฏหมายทั้ง 11 คน ซึ่งต้องเป็นผู้ที่ไว้วาง
 พระราชหฤทัยอย่างสูงและต้อง เป็นผู้บี่สติปัญญาดีเยี่ยมเพราะทำงานใหญ่เสมอด้วยการสังคยณา
 ชำระพระไคร่ปฏิกอันเป็นภาระของพระราชาคณะชั้นสูงสุดทั้งสิ้น² ปรากฏแต่บรรคาศักดิ์
 แต่ไม่ปรากฏชื่อเสียงเรียงนามเดิม จึงทำให้ไม่อาจสืบทราบประวัติโคเนซ็ค การกล่าวถึง
 ประวัติคอปนี้จึง เป็นเพียง ข้อสันนิษฐานเท่านั้น

¹ ไขตัวสะกดการันต์ตามฉบับที่กรมศิลปากร พิมพ์ขึ้น

² พระราชาคณะที่ร่วมการสังคยนาพระไคร่ปฏิกมีสมเด็จพระสังฆราช พระธรรมอุม
 พระพุทธโฆษาจารย์ และมีราชบัณฑิตโคแกพระยาธรรมปรีชา เป็นต้น

กรรมการชำระกฎหมายแบ่งออกเป็น 3 ฝ่าย คือ ฝ่ายอาลักษณ์ ฝ่ายลูกขุน และฝ่ายราชบัณฑิต ในฝ่ายอาลักษณ์นั้น มีกรรมการ 4 คน มีบรรดาศักดิ์เป็นขุนทั้งสิ้นคือ ขุนสุนทรโวหาร ขุนสารประเสริฐ ขุนวิเชียรอักษร และขุนวิจิตรอักษร สำหรับฝ่ายอาลักษณ์นั้น ปกติแล้วเป็นผู้มีหน้าที่ร่างจารึกหรือคัดลอกข้อความ ดังปรากฏในบานแผ่นทองเองว่า เมื่อตรวจชำระกฎหมายเสร็จแล้ว ให้อาลักษณ์ชุบเส้นหมึกสามฉบับเก็บไว้ในการชำระกฎหมายครั้งนั้น ฝ่ายอาลักษณ์ซึ่งส่งทำหน้าที่อ่านตัวหนังสือจากตัวบทกฎหมายเก่าเพื่อสอบทานและคอยแจกแจงผลการชำระกฎหมายทำนอง เลขานุการจรรยางานการประชุมคณะกรรมการร่างกฎหมายนั่นเอง เมื่อชำระเ็ลความว่าอย่างไร ก็ให้อาลักษณ์อีกชุดหนึ่งซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ชั้นผู้น้อยจารึกโดยวิธีชุบเส้นหมึกลงไว้ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ทรงอธิบายวิธีจารึกกฎหมายสมัยก่อนไว้ว่า

"เมื่อยังไม่มีการพิมพ์หนังสือใ้กัน มีธรรมเนียมให้เขียนกฎหมายขึ้นไว้สามฉบับ เก็บไว้ในศาลหลวงสำหรับใช้ในศาล ฯ เก็บไว้ในหอหลวงเป็นที่รวมหนังสือราชการ 1 เก็บไว้ "ข้างที่" คือสำหรับพระเจ้าแผ่นดินทรงเบ็ดเล็กได้เสมอ 1 ทั้งสามฉบับควรจะทานดูทองแก่กัน แม้เมื่อมีการพิมพ์หนังสือแล้วแพร่หลาย ก็ยังรักษาธรรมเนียมนี้กันอยู่ตลอดมาถึงรัชกาลที่เจ็ด บรรดาพระราชบัญญัติที่ออกมาใหม่เขียนตัวบรรจงสามฉบับ แล้วเก็บไว้ทั้งสามแห่งนี้เสมอ" ¹

อาลักษณ์ชุบเส้นหมึก หรือกฎหมายที่ตรวจชำระแล้ว ปรากฏนามซึ่งกรมศิลปากรได้รวบรวมไว้ดังต่อไปนี้

¹ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, "พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงชำระสะสางกฎหมาย" คุณพาน, เล่ม 2 ปีที่ 6, กุมภาพันธ์ 2502, หน้า 78

นามอาลักษณ์และสถานที่เก็บ
แห่งถนนชัย

ชื่อกฎหมาย	นามอาลักษณ์	ที่เก็บ
ประกาศพระราชปรารภและพระบรมศุภอักษร อินทภาษ	ขุนขรรค์มันจ	หอสมุดแห่งชาติ
กฎมณเฑียรบาล เล่ม 1	นายชำนาญอักษร	กระทรวงยุติธรรม
กฎมณเฑียรบาล เล่ม 2	ขุนทิพไมตรี	หอสมุดแห่งชาติ
พระบรมมณู	ขุนสารมันจ	หอสมุดแห่งชาติ
พระมศักดิ์	นายแก้ว	กระทรวงยุติธรรม
ตำแหน่งนาพลเรือน	นายราชสาร	หอสมุดแห่งชาติ
นาทหารหัวเมือง	หมื่นสวัสดิ์อักษร	หอสมุดแห่งชาติ
บานฉแนก	หมื่นสวัสดิ์อักษร	หอสมุดแห่งชาติ
รับฟ้อง	นายทอง	กระทรวงยุติธรรม
กฎหมาย	นายบุญสี	หอสมุดแห่งชาติ
คำนำลยเพลิง	นายราชสาร	กระทรวงยุติธรรม
ครุลาการ	หมื่นทิพไมตรี	หอสมุดแห่งชาติ
อุธร	นายบุญสี	หอสมุดแห่งชาติ
ฉัวเมีย เล่ม 1	นายแก้ว	หอสมุดแห่งชาติ
ฉัวเมีย เล่ม 2	นายชุม	หอสมุดแห่งชาติ
ทาส	นายชุม	หอสมุดแห่งชาติ
ลักกา	หมื่นจำนงอักษร	หอสมุดแห่งชาติ
มรดก	นายควย	หอสมุดแห่งชาติ
ภูหน	หมื่นสวัสดิ์อักษร	หอสมุดแห่งชาติ
เบกเสจร	หมื่นทิพไมตรี	กระทรวงยุติธรรม
	หมื่นรัตไมตรี	หอสมุดแห่งชาติ

ชื่อกฎหมาย	นามอาลักษณ์	ที่เก็บ
วิชาวาทาคติ	นายบุญมี	หอสมุดแห่งชาติ
ลักษณะโจร เล่ม 1	นายทับ	หอสมุดแห่งชาติ
ลักษณะโจร เล่ม 2	นายชุม	หอสมุดแห่งชาติ
อาชญาหลวง เล่ม 1	หมื่นสุวรรณ	กระทรวงยุติธรรม
อาชญาหลวง เล่ม 2	ขุนสารภินิจ	หอสมุดแห่งชาติ
กระบศีก เล่ม 1	นายบุญดี	กระทรวงยุติธรรม
กระบศีก เล่ม 2	หมื่นทิพย์ไตรี	กระทรวงยุติธรรม
กฎพระสงฆ์ เล่ม 1	นายแก้ว	หอสมุดแห่งชาติ
กฎพระสงฆ์ เล่ม 2	นายชำนาญอักษร	กระทรวงยุติธรรม
กฎ 36 ข้อ	นายมี	หอสมุดแห่งชาติ
พระราชบัญญัติ	นายแก้ว	กระทรวงยุติธรรม
พระราชกำหนดเกล้า เล่ม 1	นายทอง	หอสมุดแห่งชาติ
พระราชกำหนดเกล้า เล่ม 2	หมื่นทิพย์ไตรี	กระทรวงยุติธรรม
พระราชกำหนดเกล้า เล่ม 3	หมื่นราชไตรี	กระทรวงยุติธรรม
พระราชกำหนดเกล้า เล่ม 4	นายบุญมี	กระทรวงยุติธรรม
พระราชกำหนดเกล้า เล่ม 5	หมื่นสุวรรณ	กระทรวงยุติธรรม
พระราชกำหนดใหม่ เล่ม 1	นายชุม	หอสมุดแห่งชาติ
พระราชกำหนดใหม่ เล่ม 2	หมื่นชำนาญอักษร	หอสมุดแห่งชาติ
พระราชกำหนดใหม่ เล่ม 3	หมื่นราชไตรี	กระทรวงยุติธรรม
พระราชกำหนดใหม่ เล่ม 4	หมื่นชำนาญอักษร	กระทรวงยุติธรรม
พระราชกำหนดใหม่ เล่ม 5	หมื่นชำนาญอักษร	กระทรวงยุติธรรม

อนึ่ง มีข้อที่น่าสังเกตุว่า การชำระกฎหมายในสมัยรัชกาลที่ 1 นั้น ประกาศพระราชปรารภระบุดังกล่าว "สุกมัสกุ 1166" ซึ่งเป็นมีจุลศักราชนั้นเอง ตรงกับพุทธศักราช 2317 แต่งกฎหมายฉบับหลวงที่อาลักษณ์ชูปเส้นหมึกเขียนเสร็จ เป็นจุลศักราช 1167 ตรงกับพุทธศักราช 2348 แสดงว่าใช้เวลาตรวจชำระจนกระทั่งชูปเส้นหมึกเขียนเสร็จข้ามปี พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลาภ พดฺิยากรทรงอธิบายไว้ว่า ใช้เวลาประมาณ 11 เดือน

บานแนกหรือประกาศพระราชปรารภระบุดรรคาศักดิ์ และชื่อคณะกรรมการตรวจชำระกฎหมายไว้ แต่มีใ้ให้รายละเอียดเลย แม้ในพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 1 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ก็มีใ้คอธิบายไว้ จึงต้องสืบสาวราวเรื่อง ประติดปะต่อกันเอง

บรรดาศักดิ์ขุนสุนทรโวหาร ตำแหน่ง "ผู้ว่าที่พระอาลักษณ์" มีเรื่องสืบสนอยู่บาง พิจารณาตามบรรดาศักดิ์และตำแหน่งแสดงว่าต้องสังกัดกรมพระอาลักษณ์ ซึ่งเป็นคนละครบกับกรมราชบัณฑิต แต่ตามกฎหมายนาพลเรือนที่ตรวจชำระแล้ว บรรดาศักดิ์ขุนสุนทรโวหาร ถือศักดินา 400 สังกัดอยู่ในกรมราชบัณฑิต ส่วนในกรมพระอาลักษณ์กลับไม่มีบรรดาศักดิ์นี้ อยู่ในตำแหน่ง แต่เมื่อคนอยู่ในอักษรานุกรมขุนนางซึ่งจัดทำในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงใ้ความว่า ราชทินนาม สุนทรโวหารมีใ้ใช้ร่วมกันในสามกรณีคือ

<u>บรรดาศักดิ์</u>	<u>ราชทินนาม</u>	<u>ตำแหน่ง</u>	<u>สังกัด</u>
พระ	สุนทรโวหาร	จางวางกรมอาลักษณ์	กรมพระ— ราชวังบวร
หลวง	สุนทรโวหาร	เจ้ากรมราชบัณฑิต	กรมพระ— ราชวังบวร
ขุน	สุนทรโวหาร	ข้าราชการกรมพระอาลักษณ์	พระมหากษัตริย์

ด้วยเหตุนี้ จึงน่าจะเป็นว่า ขุนสุนทรโวหารในที่นี้ คือข้าราชการใน
กรมพระอัครฉัตรนั้นเอง ไม่ควรถือตามกฎหมายนาพลเรือน¹

อนึ่ง ในกฎหมายจารึกพระนามตั้งกรมเลื่อนกรม เจ้านายสมัยรัชกาล
ที่ 1 เมื่อ พ.ศ. 2450 (สามปีหลังการเริ่มตราชำระกฎหมาย) มีความตอน
หนึ่งว่า สถาปนาสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้าเกษตร พระโอรสในสมเด็จพระ
เจ้าพี่นางเธอ พระองค์น้อยเป็นกรมขุนอิศราบุรีนิจ (ต้นสกุลอิศราบุรีนิจ อพยพ)
มีรายชื่อข่าวดูละเอียดของขลุ่ยพระบาทที่มาเผื่อว่า "ขุนสุนทรโวหาร ผู้ว่าที่พระอัครฉัตร
ขุนสารประเสริฐ ฯลฯ อัครฉัตร"² แสดงว่าทั้งสองนี้เป็นข้าราชการในฝ่าย
อัครฉัตรแน่ และคงจะเป็นบุคคลเดียวกับที่เป็นกรรมการตราชำระกฎหมาย

ตำแหน่ง "ผู้ว่าที่พระอัครฉัตร" นั้น แสดงว่า ขุนสุนทรโวหาร
ต้องเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่อาจถึงชั้น เจ้ากรมพระอัครฉัตร เพราะความกฎหมายนา
พลเรือน ขุนสารประเสริฐเป็นบรรพคาศักดิ์ของปลัดทูลฉลองกรมพระอัครฉัตร และ
ตามอักษรานุกรมขุนนางก็ระบุว่า สารประเสริฐ เป็นราชทินนามของปลัดกรมพระ
อัครฉัตร บรรพคาศักดิ์ขุนสุนทรโวหารในบานแผนกขึ้นเรียงลำดับก่อนขุนสารประเสริฐ
จึงแสดงว่าอาวุโสกว่าขุนสารประเสริฐในทางหนึ่งทางใต้อยู่

(1) สุนทรภูมิต มาได้เป็นพระสุนทรโวหาร เจ้ากรมพระอัครฉัตร
ในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว แสดงว่าฝ่ายกรมพระราชวังบวร มีข้าราชการ
ทางหากและคงใช้ราชทินนามสุนทรโวหารทั้งในฝ่ายราชบัณฑิตและฝ่ายอัครฉัตร
ส่วนพระมหากษัตริย์นั้นถ้าถือตามกฎหมายนาพลเรือนก็แสดงว่ามีราชทินนามสุนทร
โวหารในฝ่ายราชบัณฑิต และถือตามอักษรานุกรมขุนนางก็แสดงว่ามีราชทินนามนี้ใน
ฝ่ายอัครฉัตรอีกด้วยเหมือนกันกรมพระราชวังบวร

² อ้างถึงใน ประยูร สิทธิพันธุ์, เจ้าฟ้า, (กรุงเทพฯ ฯ: รวมการพิมพ์,
2520), หน้า 126

บรรดาศักดิ์ ขุนวิเชียรอักษรและขุนวิจิตรอักษร กรรมการอีกสองคน
ไม่ปรากฏในกฎหมายนาพลเรือนและอักษรานุกรมขุนนาง แต่เข้าใจได้ว่า เป็นข้าราชการในฝ่ายอาลักษณ์ โดยอาจเป็นฝ่ายอาลักษณ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลกหรือกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทก็ได้ เพราะทางก็มีข้าราชการใน
สังกัดแยกต่างหากจากกัน

ในฝ่ายลูกขุน ซึ่งหมายถึงลูกขุน ณ ศาลหลวงทั้งสิ้นนั้น มีกรรมการ
3 คนคือ ขุนหลวงพระไกรสีห์ พระราชหิรัญไชยราชปลัด และหลวงอภัย สำหรับ
ขุนหลวงพระไกรสีห์ ตามกฎหมายที่ชำระแล้ว เป็นบรรดาศักดิ์ของเจ้ากรมแพ่ง
กลางถือศักดินา 3,000 นับว่าเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่อยู่กับพระเกษมราชสุภาวดี
เจ้ากรมแพ่งกระแสม ถือศักดินา 3,000 เช่นกัน ขุนหลวงพระไกรสีห์เป็นกรรมการ
ตรวจชำระกฎหมายนั้นจะเป็นเจ้ากรมแพ่งกลางนั่นเอง และสันนิษฐานว่าคงเป็น
พรหมหรืออมระ นันคนผู้พระธรรมศาสตร์นิตราธิราชประเพณี บางครั้งก็เรียกกันว่า พระ
มหาราชครูพระไกรสี

ศาลแพ่งกลางเป็นหน่วยงานอิสระไม่ขึ้นต่อฝ่ายใด ทำหน้าที่ชำระความ
แพ่งและความอาญาบางเรื่อง ตัวขุนหลวงพระไกรสีห์เป็นเจ้ากรมแพ่งกลาง ซึ่งจัดอยู่ใน
ประเภทลูกขุนฝ่ายตุลาการ หรือลูกขุน ณ ศาลหลวง รัชกาลที่ 5 มีพระบรมราชธิบาย
ว่า ตำแหน่งเจ้ากรมแพ่งกลาง และเจ้ากรมแพ่งกระแสมเป็นพนักงานพลัดหากกฎหมาย
คือปรับบทกฎหมายคัดลอกตามสำนวนที่ทำมาเสร็จแล้ว แต่ไม่ใช่ ผู้ฟังคำพยาน หรือ
ชี้ขาดคำว่าใครถูกใครผิด เพราะหน้าที่เหล่านี้จะมีลูกขุนตระลาการอื่นทำมาก่อนแล้ว
จึงส่งมาให้เจ้ากรมปรับบทวินิจฉัยในพระราชกำหนดใหม่ ซึ่งเป็นกฎหมายตราไว้ก่อน
การชำระกฎหมายประมาณ 10 ปี กล่าววว่า เคยมีปัญหากฎหมายเกี่ยวกับการเรียก
คอกเบี้ย ในคดีเรื่องหนึ่งและตรวจสอบกฎหมายไม่พบ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลกได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ว่า

"พระราชกำหนดคบทพระอัยการสำหรับแผ่นดิน กระษัตรีมีมากมาย
 ๑ มาจะนับจะคลณานี้ได้ ครั้นกรุงศรีอยุธยาเสียแก่อยุธยาเจ้าศึก พระธรรม-
 สาคกรราชสารบพระอัยการกระจักกระจาย ทายเกาสวนสืบส่วนมีอยู่สักส่วนหนึ่ง
 ให้สืบพระมหาราชครูพระไกรสีนอกราชการผู้เถา"

ไม่ว่าจะพระมหาราชครูพระไกรสี อาวุโส นอกราชการผู้
 จะเป็นคนเดียวกับขุนหลวงพระไกรสี กรมการตรวจชำระกฎหมายหรือไม่

ส่วนพระราชพินิจไจยราชปลัดนั้น ตามกฎหมายที่ตรวจชำระแล้ว
 บรรดาศักดิ์ของข้าราชการชั้นขุนในบังคับของเจ้าพระยาจักรี สมุหนายกและเจ้าพระ-
 ยาศรีธรรมราชว่าการกรมนาใกล้เคียงกัน คือขุนราชพินิจไจยราชปลัดและขุนพินิจ
 ไจยราชปลัด และเป็นบรรดาศักดิ์ของนักกฎหมายทั้งคู่ "ราชพินิจไจยราชปลัด"
 ในบังคับเจ้าพระยาจักรีมีหน้าที่ต่อพระธรรมมนูญ คือพิจารณาว่าฟ้องควรอยู่ในอำนาจ
 ของศาลใด ราชพินิจไจยราชปลัดจึงเป็นดูขุนก่อนคดีถึงศาล มีอิสระลาการ
 พิจารณาคดี ส่วน "พินิจไจยราชปลัด" ในบังคับเจ้าพระยาศรีธรรมราชมีหน้าที่
 นั้นศาลคือเป็นตระลาการพิจารณาคดี

ในกฎหมายอีกฉบับชื่อ "พระราชกำหนดเกล้า" กำหนดว่า "กรมพระ
 คลังราชการ ขุนพินิจไจยราชปลัดนี้ศาลใดพิจารณาเนื้อความผิดจึง อังกฤษ วิลันดา
 จีน ญี่ปุ่น ญี่ปุ่น แหก ประเทศสยาม" ข้อนี้หมายถึงขุนพินิจไจยราชปลัดในบังคับ
 เจ้าพระยาศรีธรรมราช ว่าการกรมนา ซึ่งนับเป็นตระลาการ ณ ศาลกรมพระคลัง
 นอกจากนี้ พระราชกำหนดเกล้ายังกล่าวถึงขุนราชพินิจไจยผู้ต่อพระธรรมมนูญ สังกัด
 กรมมหาดไทยขึ้นกับเจ้าพระยาจักรี สมุหนายก ทำหน้าที่เป็นผู้พิจารณาว่า คดีควร
 จะไปตกอยู่ในอำนาจของศาลกรมใด เช่น ศาลกรมนา ศาลกรมพระคลัง ศาลกรม
 พระนครบาล หรือศาลกรมวัง เมื่อเป็นเช่นนั้นก็เป็นอันสิ้นสงสัย พระราชพินิจไจยราช
 ปลัดใดแก่ ผู้ต่อพระธรรมมนูญในบังคับของเจ้าพระยาจักรี สมุหนายกนั่นเอง เพราะมี

ราชทินนามว่า "ราชพิณใจ" ตรงกัน และคงเลื่อนจากบรรดาศักดิ์ชั้นขุนขึ้นมา โดยใ้ราชทินนามเดิม พระราชพิณใจใจเป็นขุนนางผู้ใหญ่ฝ่ายมหาดไทย เป็นผู้พิจารณาว่า คดีเมื่อฟ้องขึ้นมา ควรอยู่ในอำนาจของศาลใด เมื่อใดความอย่างไร ก็ส่งคดีไปยังศาลนั้น ดังที่พระราชกำหนดเกล้าบัญญัติว่า

"ให้ส่งฟ้องนั้นไปให้แก่ขุนราชพิณใจใจ ผู้ถือพระธรรมนูญให้ใส่ความ พระธรรมนูญก่อน ถ้าเป็นกระทรวงใดให้ส่งไปให้เจ้ากระทรวงพิจารณา"

อนึ่ง ตามพระราชกำหนดเกล้า มีที่ระบุว่า ขุนราชพิณใจใจเป็นลูกขุน ณ ศาลหลวงด้วย ตามอักษรานุกรมขุนนางสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ที่ยืนยันว่า พระราชพิณใจใจ (หรือพระราชพิณใจ) เป็นขุนนางในกระทรวงมหาดไทย¹ ซึ่งก็เปลี่ยนมาจากขุนนางในสังกัดของเจ้าพระยาจักรี สมุหนายกนั่นเอง ยิ่งเป็นการยืนยันว่า พระราชพิณใจใจที่เป็นกรรมการตรวจชำระกฎหมายนี้ คือ ราชการตำแหน่งลูกขุน ณ ศาลหลวงในบังคับเจ้าพระยาจักรี สมุหนายก

สำหรับหลวงอภัยฯ เข้าใจว่าเป็นพราหมณ์ผู้รู้กฎหมาย ในสังกัดของพระราชครู พระครูพิเชษฐสราชมงคลศีลวิมล เพราะในกฎหมายนาพลเรือนมีตำแหน่งปลัดพระครูพิเชฐชื่อพระอภัยปริชาธิบดีโหราจารย์

หลวงอภัยฯ ผู้เป็นลูกขุน ณ ศาลหลวง ดังที่มีกฎหมายชื่อ "พระราชบัญญัติ และ "พระราชกำหนดเกล้า" ระบุไว้หลายแห่งว่า ลูกขุน ณ ศาลหลวงมีพระมหाराชครู พระราชครู และหลวงอภัยเป็นอาทิ ได้ถวายความเห็นข้อกฎหมายหลายเรื่อง บรรดาศักดิ์หลวงอภัยฯ นี้ยังปรากฏต่อมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5

¹ อักษรานุกรมขุนนางรัตนโกสินทรศก 124 (พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, ร.ศ. 125), หน้า 125

ในฝ่ายราชบัณฑิต กรรมการมี 4 คน คือ พระมหาวิชาธรรม ชุนศรี
 วัชรโฆหาร นายพิมพ์ และนายคอนบาเรียน ตามกฎหมายนาพลเรือน ไม่ปรากฏว่ามี
 บรรดาศักดิ์นามนี้ แต่ตามอักษรานุกรมขุนนางสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ระบุว่า บรรดาศักดิ์
 พระมหาวิชาธรรมเป็นข้าราชการในกรมพระราชวังบวร รับผิดชอบกรมมหาดไทย
 เข้าใจว่าพระมหาวิชาธรรม และชุนศรีวัชรโฆหาร จะมาจากฝ่ายราชบัณฑิตของกรม
 พระราชวังบวร

คงมีแต่นายพิมพ์ และนายคอน สองคนที่เป็นผู้ไม่มื่บรรดาศักดิ์ใด ๆ
 แต่คงเป็นข้าราชการในฝ่ายราชบัณฑิตในเวลานั้น และคงมีความรู้ความสามารถ
 โดยเฉพาะในภาษาบาลีสันสกฤต ภาษารามัญ และพุทธศาสนา ซึ่งเกี่ยวข้องกับ
 โดยตรงกับกฎหมายทั้งหลายที่ตราจชำระในครั้งนั้น

สำหรับนายพิมพ์นั้น ไม่ีทางทราบประวัติว่าเป็นใคร แต่นายคอน
 นั้น มีชีวิตที่หายชื่อว่าเป็น "บาเรียน" คือเปรียญในทางพระศาสนานั่นเอง ทำให้
 น่าคิดต่อไปว่าเป็นใคร ในสมัยรัชกาลที่ 1 นั้น มีคนชื่อ "คอน" และเป็นเปรียญ
 อยู่คนหนึ่ง และเป็นบุคคลสำคัญมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดล้ำเลิศยิ่งนัก ทำให้ท่านสันนิษฐาน
 ว่าจะ เป็นนายคอนผู้นี้ได้หรือไม่ แต่ที่จะทำให้ถึง เลสงสัยว่าอาจเป็นคนละคนกันได้ ก็
 คือ นายคอนเปรียญที่มีสติปัญญาล้ำเลิศนี้เป็นที่รู้จักกันในนามว่า สมเด็จพระสังฆราช
 (คอน) วิกรมหาธาคู

ถ้าสันนิษฐานต่อไปว่าอาจเป็นคนเดียวกัน โดยนายคอนเปรียญที่
 เป็นกรรมการชำระกฎหมายฝ่ายราชบัณฑิตมาอุปสมบทในภายหลัง จนได้เป็นสมเด็จพระ
 พระสังฆราช ก็มีปัญหว่า ถ้าเช่นนั้น นายคอนผู้นี้จะต้องอุปสมบทสองครั้ง ก็ครั้งแรก
 อุปสมบทจนสอบได้เปรียญธรรมแล้วลาสิกขาบทไปรับราชการจึงได้เรียกตามวิธีว่า
 นายคอนบาเรียน ต่อมาจึงอุปสมบทใหม่จนได้เป็นสมเด็จพระสังฆราช ซึ่งเป็นที่

นำเสียดายที่ประวัติของนายคอนบาเรียนและสมเด็จพระสังฆราช (คอน) ไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนด้วยกันทั้งคู่

ตามพระประวัติ ฉบับที่พระยาทิพโกษา (สอนโล่ห์มนตรี) เรียบเรียงขึ้น สมเด็จพระสังฆราช (คอน) มีนามเดิมว่า "คอน" (บางครั้งมีผู้เรียกนามท่านว่า "ทวน" ถ้าไม่เป็นเพราะมีการเปลี่ยนชื่อ ก็คงเขียนคลาดเคลื่อน) ประสูติเมื่อ พ.ศ. 2304 ในรัชกาลพระเจ้าเอกทัศ แต่ไม่ปรากฏหลักฐานการศึกษาเล่าเรียน และการบรรพชาอุปสมบท สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์ว่า "เห็นจะเป็นเปรียญในรัชกาลที่ 1 แต่ได้เป็นพระราชาคณะตำแหน่งใดที่แรกหาทราบไม่" ¹ ผู้เขียนสันนิษฐานว่า คงจะอุปสมบทเมื่อมีอายุ 20 ปี ใน พ.ศ. 2324 หรือ 2325 ไล่เลี่ยกับเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์นั่นเอง (พ.ศ. 2325) และคงสอบได้เป็นเปรียญในต้นรัชกาลตามพระประวัติที่เขียนกันทั่วไปมักกล่าวไว้ว่า สมเด็จพระสังฆราช (คอน) "ปรากฏครั้งแรกเมื่อสมณะแล้ว โดยบวชอยู่วัดสระเกศและมีสมณศักดิ์เป็นที่พระเทพบุณี" ² ผู้เขียนสันนิษฐานว่า เมื่ออุปสมบทและสอบได้เป็นเปรียญแล้ว คงจะได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นผู้ใหญ่ ต่อมาคงจะลาสิกขาบทไปทำราชการ

¹ แมง กวีพฤษ, สมเด็จพระสังฆราชไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรมบรรณาการ, 2515), หน้า 195

² พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย, พระประวัติโดยสรุปของสมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ 17 พระองค์ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2517), หน้า 15

ประวัติตอนนี้จึงซบหายไปในเมื่อใครรู้จักหรือแม่แตกลาวถึง และถ้าเป็นเช่นนี้จริงก็
 คงไปรับราชการในฝ่ายราชบัณฑิตจนได้เป็นกรรมการร่วมชำระกฎหมายใน พ.ศ.
 2347 ซึ่งขณะนั้น ท่านคงจะมีอายุได้ 43 ปี นับว่าอาวุโสพอจะเป็นผู้ตรวจชำระ
 กฎหมายได้และ ขณะนั้นคงจะลาสิกขาบทใหม่ ๆ จึงเป็นเพียงนายคองบาเรียน
 ขอสันนิษฐานนี้อาจเป็นไปได้ เพราะนายคองบาเรียนที่ร่วมเป็นกรรมการชำระกฎหมาย
 คงต้องมีคุณสมบัติประเสริฐอย่างใดอย่างหนึ่ง จึงทรงไว้วางพระราชหฤทัย โปรด
 เกล้า ๆ ให้อยู่ในขณะ "ขาทูลฉลองรัชสีพระบาทที่มีสติปัญญา" ทั้งที่ไม่มีบรรดาศักดิ์
 ใดๆเลย ถ้านายคองบาเรียนนี้คือคนเดียวกับสมเด็จพระสังฆราช (คอน) นายคอง
 บาเรียนหรือเปรียญคงจะรับราชการอยู่ขณะหนึ่งแล้วอุปสมบทใหม่ที่วัดสระเกษ
 และคงจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๆ ให้เป็นที่พระเทพภูมิตถ์ ที่สันนิษฐานเช่นนี้
 เพราะเคยมีกรณีของสมเด็จพระสังฆราช (สา) วัดราชประดิษฐ์ในชั้นหลัง ซึ่ง
 ทรงสอบได้เปรียญ 9 ประโยค ได้เป็นพระราชาคณะที่พระอมรโมลี ค่อมลาสิกขาบท
 ไปรับราชการในพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าอรรณพ แล้วกลับอุปสมบทใหม่ที่เขา
 สอบเปรียญธรรมอีกหนก็สอบได้ 9 ประโยคอีก จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๆ ให้เป็น
 พระราชาคณะอีกครั้งเป็นที่พระสาสน โสภณโดยไมต้องเป็นพระราชาคณะชั้นต้น ๆ
 มาก่อน ¹ ตามพระประวัติของสมเด็จพระสังฆราช (สา) ทำให้ได้ความว่า
 แต่เดิมนั้นผู้สอบได้เปรียญแล้วลาสิกขาบทแล้วกลับอุปสมบทใหม่จะไม่ยกย่องกันว่า
 เป็นเปรียญอีก จนกว่าจะสอบใหม่ได้ สมเด็จพระสังฆราช (สา) นั้นด้วยเหตุที่
 ทรงสอบได้เปรียญ 9 ประโยคสองครั้ง จึงเรียกกันว่า "สมเด็จพระสังฆราช 18 ประโยค"
 ส่วนสมเด็จพระสังฆราช (คอน) นั้น ถ้าได้ลาสิกขาบทแล้วอุปสมบทใหม่ตามแนว
 สันนิษฐานนี้จริง ก็คงจะมีได้สอบเปรียญใหม่อีก จึงไม่ปรากฏข้อความทรงเป็นเปรียญ
 ชั้นใดแน่ บางครั้งถึงกับกล่าวว่า "ไม่ปรากฏว่าสอบได้เปรียญธรรมชั้นใดหรือไม่"²

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 35

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 15

ควยซ้ำ เพราะจะว่าเป็นเปรียบกวีนิพนธ์ธรรมเนียมควยไม้ไผ่เข้าสออบใหม่ จะว่าไม่เป็น
เปรียบกวีนิพนธ์ความจริง เพราะเคยเรียกกันอยู่ว่า นายคอนบาเรียน

เมื่อสมเด็จพระสังฆราช (คอน) เป็นที่พระเทพมุนีอยู่นั้น
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดเกล้าฯ ให้ไปครองวัดหงส์
รัตนาราม ธนบุรี ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้ทรงเลื่อน
สมณศักดิ์เป็นพระพรหมมุนี และพระพิมลธรรมตามลำดับ ครั้น พ.ศ. 2363
จึงได้เลื่อนเป็นสมเด็จพระวันรัต และโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายกลับไปเป็นเจ้าอาวาส
วัดสระเกศ ต่อมา พ.ศ. 2365 จึงได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช และไป
ประทับ ณ วัดมหาธาตุตามธรรมเนียมแต่ก่อน จนกระทั่งสิ้นพระชนม์ในปี 2385
สิริรวมพระชนมายุ 81 พรรษา ดำรงตำแหน่งพระสังฆราชองค์ที่ 5 แห่งกรุง
รัตนโกสินทร์ได้ 20 ปี

โดยสรุป มีข้อที่น่าสังเกตเกี่ยวกับเรื่องชื่อนายคอนบาเรียน
และสมเด็จพระสังฆราช (คอน) ดังนี้

- พ.ศ. 2304 สมเด็จพระสังฆราช (คอน) ประสูติ
- พ.ศ. 2325 สถาปนารัตนโกสินทร์ สมเด็จพระสังฆราช (คอน) อาจผนวช
ในปีนี้ โดยอาจบรรพชาเป็นสามเณรมาแล้ว
- พระประวัติก่อน สมเด็จพระสังฆราช (คอน) ตอนนี้อาจหายไป
- พ.ศ. 2347 ปรากฏชื่อ นายคอน บาเรียน เป็นกรรบการตรวจชำระกฎหมาย
ในปีนี้ สมเด็จพระสังฆราช (คอน) มีพระชนมายุ 43 พรรษา
ถ้าเป็นองค์เดียวกับ นายคอนบาเรียน ก็เข้าใจได้ว่า คงลาผนวช
ไปรับราชการ และคงเพิ่งเข้ารับราชการ จึงยังไม่ทันมีบรรดาศักดิ์
แต่ก็ทรงไว้วางพระราชฤทัยให้ตรวจชำระกฎหมายได้

พ.ศ. ทราบประวัติว่า สมเด็จพระสังฆราช (คอน) ใ้รับพระราชทาน
สมณศักดิ์เป็นพระเทพภูมิก่อไม่ทราบปี

พ.ศ. ทราบประวัติว่า พระเทพภูมิก่อเลื่อนเป็น พระพรหมภูมิก่อ และพระ
พิมลธรรม ก่อไม่ทราบปีแน่ชัด

พ.ศ. 2363 พระพิมลธรรมก่อเลื่อนขึ้นเป็นสมเด็จพระวันรัต พิจารณาความ
ประวัติแล้ว สมเด็จพระสังฆราช (คอน) มีชนมายุในปีประมาณ
59-60 น่าจะก่เลื่อนเป็นสมเด็จพระราชาคณะนานมาแล้ว
แต่ดาเห็นคนเดียวกับนายคณมาเรียนก็อธิบายได้ว่า ก่อลาสิกขาบทไป
ทำราชการอยู่ที่พักหนึ่ง จึงเสียเวลาไปบ้าง พรรษาจึงขาดหายไป

พ.ศ. 2365 สมเด็จพระวันรัต (คอน) ก่อเป็นสมเด็จพระสังฆราช

พ.ศ. 2385 สมเด็จพระสังฆราช (คอน) สิ้นพระชนม์ พระชนมายุ 81 พรรษา
เป็นสมเด็จพระสังฆราชก่ 20 ปี

สมเด็จพระสังฆราช (คอน) เป็นพระอุปัชฌาย์ ในพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 เมื่อทรงผนวชครั้งยังเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยา
เธอเจ้าฟ้ามงกุฎและในสมัยที่ทรงปกครองคณะสงฆ์ราชอาณาจักรณ์นั้น ทรงเป็น
ผู้นำการปรับปรุงการปกครอง คณะสงฆ์โดยกระจาบอำนาจสมเด็จพระสังฆราชไปยัง
เจ้าคณะในระดับต่าง ๆ ทำให้การปกครองคณะสงฆ์เป็นระเบียบวิธินั้น แสดงว่า
ทรงรู้หลักการปกครองและมีพระสติปัญญาในทางนิตินัยแบบแผนต่าง ๆ เป็นอย่างดี

ถ้าแนวสันนิษฐานนี้เป็นไปได้ ก็ชวนให้สันนิษฐานต่อไปได้ว่า นายพิม
ลธรรมการฝ่ายราชบัณฑิตก็ผู้หนึ่งก็น่าจะเคยอุปสมบทและ เป็นพระราชาคณะชั้นผู้ใหญ่
มาก่อน ต่อมาลาสิกขาบทไปรับราชการและคงจะมีใ้สอบเป็นเปรียญธรรมอย่างใด

แต่คงมีความรู้ความสามารถในทฤษฎีประเพณีและมีอาวุโสมาก จึงได้จัดอยู่ในลำดับก่อนนายคอนบาเรียน

คณะ "ชาพุทธล่องเรือพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร" ทั้ง 11 ท่านนี้ ปฏิบัติหน้าที่โดยลึกลับอย่างน่าชมเชยว่าทรงยกย่องว่าเป็นผลงานที่ยิ่งใหญ่โดยใซ้ขบวนการวังหลวงและฝ่ายกรมพระราชวังบวรรวมมือกัน พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากรทรงอธิบายว่า

"งานนี้เป็นงานใหญ่ จะเห็นได้ว่าใหญ่เพียงไร ต้องดูที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พิมพ์ขึ้นไว้ในสมัยนี้ เป็นสมุดยกแปด 3 เล่ม รวมถึง 1,637 หน้า แต่กรรมการชุดนี้ทำไ้รวดเร็วเสร็จภายใน 11 เดือน" ¹

คณะกรรมการทั้ง 11 คนนี้ ควรได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้บุกเบิกการจัดทำกฎหมายไทยในประวัติศาสตร์ 200 ปี ของกรุงรัตนโกสินทร์ ทำให้เราได้กฎหมายชั้นดี ไม่ฟันเพื่อนคลาดเคลื่อนและกลายเป็นมรดกสำคัญทางนิติศาสตร์ จนถึงทุกวันนี้ การที่ชำระกฎหมายแล้วจารึกชื่อเสียงเรียงนามของกรรมการไว้ที่บ้านแผนกเช่นนี้ เป็นการถูกต้องทั้งในแง่การยกย่องสดุดี เกียรติคุณ ผู้ทำคุณประโยชน์ตามหลักพุทธศาสนาและในแง่ประวัติศาสตร์ แม้ในแง่นิติศาสตร์เองก็ทำให้เกิดความคิดเทียบเคียงว่าการจัดทำกฎหมายไทยในอนาคตนั้น นอกจากจะมีคำปรารภ หรือเหตุผลประกอบเป็นการทั่วไปตามแบบของพระราชบัญญัติในสมัยนี้แล้ว น่าจะระบุชื่อผู้เสนอร่างพระราชบัญญัตินั้น ๆ ไว้ในคำปรารภหรือบันทึกเหตุผลประกอบพระราชบัญญัติบ้าง ในสหรัฐอเมริกาเอง ก็นิยมเรียกชื่อเจ้าของหรือผู้เสนอร่างกฎหมาย

¹ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, "พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงชำระและร่างกฎหมาย", คุณพาท เล่ม 2, ปีที่ 6, กุมภาพันธ์ 2502, หน้า 79

แทนชื่อทางการของกฎหมายนั้น เช่น Smith Act, Sherman Act เป็นต้น การระบุชื่อกรรมการยกร่าง กรรมการแปรญัตติหรือกรรมการตรวจชำระอาพุมเพื่อยกเว้นจำเป็นในปัจจุบันนี้ เพราะมีมากหลายคน และยอมอยู่ในความรับผิดชอบของรัฐสภาซึ่งเป็นผู้ออกกฎหมายโดยตรง แต่ชื่อผู้มีความอู่สาหะวีริยะ พ้นฝ่าอุปสรรคเส่นอวางพระราชบัญญัติเข้าสู่การพิจารณาของรัฐสภาจนออกมาเป็นกฎหมายได้สำเร็จนั้นควรไ้ระบุไว้ว่าเป็นใคร เช่น เป็นคณะรัฐมนตรี หรือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรชื่อใด สังกัดพรรคการเมืองใด เพื่อประโยชน์ในการวิพากษ์วิจารณ์ และทราบที่มาของกฎหมายตลอดจน การวิเคราะห์ บูลเหตุจงใจในการเสนอร่างกฎหมายเข้าสู่สภา และในกรณีเป็นกฎหมายที่ค้ำคุณค่าก็จะได้เป็นเกียรติประวัติ และเป็นที่ยกย่องสรรเสริญคุณงามความดีของผู้ที่สืบไป ไม่ตองให้บ้านนังสันนิษฐานเอาเหมือนอย่างกรณี "ขาทูลฉลองขลุ้พระบาทที่มีสติปัญญา" 11 ท่านนี้

สถาบันวิทย์บริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระนามเดิม สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ามงกุฎ พระราชสมภพเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน 11 ขึ้น 15 ค่ำ ปีชวด จศก จ.ศ. 1166 ตรงกับวันที่ 18 ตุลาคม 2347 ทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินีในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระราชชนกนั้น ทรงได้รับการศึกษาในพระบรมมหาราชวังตามขัตติยราชประเพณี ได้ทรงเป็นอธิบดีบัญชาการกรมมหาดเล็ก และเมื่อมีพระบรมมายุครบผนวชก็ได้ทรงผนวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ระหว่างนั้นเองพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จสวรรคต โดยยังมีทันได้จัดการเรื่องพระรัชทายาทไว้ เป็นประการใด เจ้านายและข้าราชการในเวลานั้นพร้อมกันกราบบังคมทูลอัญเชิญพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งในเวลานั้นดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ พระเจ้าลูกเธอพระองค์ใหญ่ ซึ่งได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณเป็นกำลังสำคัญของแผ่นดินมาเป็นเวลานานจนถึงฉัตรราชสมบัติ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นแก่ประโยชน์ของราชการแผ่นดินเป็นสำคัญ จึงทรงดำรงอยู่ในสมณเพศตลอดรัชกาลนั้น เป็นเวลาถึง 27 พรรษา ทรงเป็นเจ้านายพระองค์แรกที่ปรากฏในพงศาวดารว่าได้เป็นเปรียญและทรงได้รับสมณศักดิ์ เป็นพระราชกณะเทียบเจ้าคณะรอง นอกจากนั้นยังทรงเป็นผู้สถาปนาคณะธรรมยุติกนิกายขึ้นในสังฆมณฑลด้วย

ตลอดระยะเวลาที่ทรงครองเพศบรรพชิตอยู่ 27 ปีนั้น พระองค์ทรงเอาพระทัยใส่ในการศึกษาแสวงหาความรู้ในแขนงต่าง ๆ วิชาที่ทรงสนพระทัยศึกษาได้แก่ปรัชญา ศาสนา โหราศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ โบราณคดี วิทยาศาสตร์ ดาราศาสตร์ คณิตศาสตร์ และภาษาต่างประเทศต่าง ๆ ได้แก่ บาลี สันสกฤต ลาว เขมร มอญ ญวน พม่า มลายู ฮินดี ลาทิน และที่สำคัญที่สุดคือภาษาอังกฤษ อาจกล่าวได้ว่าทรงเป็นเจ้านายพระองค์เดียวในเวลานั้นที่ทรงรอบรู้ศิลปวิทยาการทั้งของไทยและของตะวันตกอย่างกว้างขวาง

ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสวรรคตในเดือน
เมษายน ๒๓๕๔ เจ้านายและข้าราชการทั้งปวง พร้อมกันกราบบังคมทูลอัญเชิญให้
ทรงลาสมณเพศ ขึ้นครองแผ่นดินเป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๔ แห่งพระบรมราช
จักรีวงศ์ สืบสนององค์สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช ทรงครองแผ่นดินอยู่ ๑๗ ปี สวรรคต
เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๑๑ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีมะโรง สมฤทธิศก จศ. ๑๒๓๐ ตรงกับวันที่
๑ ตุลาคม ๒๔๑๑ พระชนมพรรษา ๖๕ พรรษา

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระ
ปรีชาสามารถ รอบรู้เหตุการณ์ความเป็นไปของโลก พระองค์ทรงเป็นอัจฉริยะทั้งในทาง
การเมือง ศาสนา วิทยาศาสตร์ และภาษาศาสตร์ พระองค์ได้ทรงแก้ไขปรับปรุงเปลี่ยนแปลง
ปฏิรูปกิจการในกานต่าง ๆ ตามแบบอย่างอารยธรรมตะวันตกเป็นครั้งแรก ทางด้านอักษร
ศาสตร์และวรรณคดี พระองค์ได้ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือต่าง ๆ ไว้มากเป็นจำนวนมาก
หลายประเภทหลายภาษา พระราชนิพนธ์ที่เป็นภาษาไทยส่วนใหญ่เป็นเป็นร้อยแก้ว ที่สำคัญ
และเป็นประจักษ์แก่คนให้เห็นพระอัจฉริยภาพทางกฎหมาย ได้แก่ชุมนุมพระบรมราชาธิบาย
พระราชหัตถเลขา และหนังสือที่ออกเป็นทางราชการ คือ หมายประกาศต่าง ๆ ประกาศ
ที่ออกในรัชกาลนี้มีเป็นจำนวนมาก บางฉบับก็มีผลใช้บังคับได้เช่นเดียวกับกฎหมาย และบาง
ฉบับก็เป็นแต่เพียงประกาศพระราชนิยม พระบรมราชาโฆวาทแนะนำคักเตือน เพื่อความสงบ
เรียบร้อยและความผดุงสุขของประชาชนพลเมืองของพระองค์ ที่น่าสังเกตที่สุดก็คือประกาศ
พระราชนิพนธ์ทุกฉบับนั้น ทรงอธิบายสาเหตุความจำเป็นในการที่ต้องมีพระบรมราชโองการ
เช่นนั้น อย่างละเอียดถี่ถ้วน ด้วยถ้อยคำสำนวนที่สละสลวย ถึงขนาดที่มีผู้กล่าวว่า ใครอ่าน
ประกาศของในหลวงรัชกาลที่ ๔ ไม่รู้เรื่อง ก็แสดงว่าพูดภาษาคนไม่เข้าใจเลยที่เดียว
ตัวอย่างเช่นประกาศเรื่องออกหนังสือราชกิจจานุเบกษา ดังนี้

ประกาศเรื่องออกหนังสือราชกิจจานุเบกษา
ณ วันจันทร์ เดือน ๕ ขึ้นค่ำ ๑ ปีมะเมีย ยังเป็นพัก

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อธิบดีกรมการปกครอง
จัดตั้งกรมการปกครองขึ้นใหม่ และให้ตั้งกรมการปกครองขึ้นใหม่ด้วย
จึงทรงพระราชวิตกว่าราชการต่าง ๆ ซึ่งส่งด้วยบัตรหมายแต่กรมวังให้ส่งไปแก่อธิบดี
บอกตามหมตามกรมต่าง ๆ นั้นก็ดี การที่บังคับนายอำเภอมีหมายไปว่าประกาศในกรุง
ก็ดี การที่มีท้องตราไปให้เจ้าเมืองบักไซได้ฝ่ายเหนือ มีหมายให้กำนันหัวแขวงอำเภอประกาศ
แก่ราษฎรในแขวงนั้น ๆ ก็ดี พระราชบัญญัติใหม่ ๆ ตั้งขึ้นเพื่อจะห้ามการที่ควรและบังคับ
การที่ควรก็ดี การเตือนสติให้ราษฎรกำหนดกฎหมายเก่าก็ดี ตั้งขึ้นแลเล็กทั้งอากร
ภาษีต่าง ๆ แลพักภานั้น ๆ แลลดหย่อนลงหรือเพิ่มขึ้นพิทักษ์ของในภานั้น ๆ ก็ดี การกะ
เกณฑ์หรือขอแรงแลบอกบุญก็ดี ว่าโดยสันโดยย่อเหตุใด ๆ การใด ๆ ที่ควรชำระราชการทั้งปวง
หรือราษฎรทั้งปวงจะพึงทราบทั่วกันนั้นแต่ก่อนเป็นแต่บัตรหมายแลหาคำประกาศเขียนเส้นดินสอด
กำลังกระดานส่งกันไปส่งกันมา แลให้ลอกต่อกันไปผิด ๆ ถูก ๆ แลเพราะฉบับหนังสือสั้นน้อย ผู้ที่
จะได้อ่านกันน้อยไม่รู้ทั่วถึงกัน ว่าการพระราชประสงค์แลประสงค์ของผู้ใหญ่ในแผ่นดิน จะบังคับ
มาแลตกลงประการใด ชำระราชการทั้งปวงแลราษฎรทั้งปวงก็ไม่ทราบทั่วถึงกัน ได้ยินแต่ว่ามี
หมายว่าเกณฑ์ว่าประกาศบังคับมา เมื่อการนั้นเกี่ยวข้องกับตัวใครก็เป็นแต่ตามกันต่อไป ผู้ที่
จะได้อ่านคณหมายตนของตนนั้นน้อยตัว ถึงจะได้อ่านก็ไม่เข้าใจ เพราะราษฎรเมืองไทยผู้
ที่รู้หนังสือสั้นน้อยกว่าที่ไม่รู้ คนโง่ในประเทศบ้านนอกหนังสือก็อ่านไม่ออก ดวงตราของขุนนาง
ในตำแหน่งซึ่งจะบังคับราชการเรื่องไร จะเป็นอย่างไรก็ไม่รู้จัก คิดแต่เห็นว่าเห็นแต่ดวงตราที่ดี
มาด้วยซากแลเส้นแดง ๆ แลว่ากลัว ผู้ที่ถือมาว่ากระไรก็เชื่อ เพราะฉะนั้นจึงมีคนโง่ ๆ ทด ๆ
แต่หนังสือเป็นท้องตราบัตรหมายอย่างส่งวังหลวงแลวังหน้า แลเจ้านายแลเสนาบดีที่เป็นที่
ราษฎรนับถือยำแวงแล้ว ก็ว่ากรบังคับไปต่าง ๆ ตามใจตัวปรารถนา ด้วยการที่ไม่ได้เป็น
ธรรม แลทำให้ราษฎรเดือดร้อนแลเสียพระเกียรติยศของพระเจ้าแผ่นดิน แลพระนามเจ้านาย

และชื่อขุนนางไป เพราะฉะนั้นคนที่ทรงพระราชดำริที่จะบังคับโทษต่าง ๆ ก็เข้ามาแล้วนี้
 ทุกประการจึง โปรดให้ตั้งการตีพิมพ์หนังสืออย่างหนึ่ง มีชื่อโดยภาษาสังสกฤตว่า หนังสือ
 ราชกิจจานุเบกษา แปลว่าหนังสือเป็นที่เพ่งดูราชกิจ มีตราเป็นรูปพระมหามงกุฎแลฉัตร
 กระหนาบสองข้างกว้างใหญ่ ตีในเส้นคำกับตัวหนังสือหน้าหน้าเป็นอักษรตัวใหญ่กว่า
 ราชกิจจานุเบกษาอยู่เบื้องบนมันท์ทุกฉบับเป็นสำคัญ แจกมาแก่คนต่าง ๆ ที่ควรจะรู้ทุกเดือน
 ทุกปีก็ ตั้งแต่เดือนห้าปีมะเมียเป็นปีที่แปดในรัชกาลอันเป็นปัจจุบันนี้ไป หนังสือในราชกิจจา
 นุเบกษา คือการใด ๆ ซึ่งได้มีท้องบัตรใบตรา แลบัตรหมาย แลประกาศด้วยหนังสือเขียน
 เส้นดินสอดำ ประทับตราตามตำแหน่งตามธรรมเนียมเก่านั้น ซึ่งได้มีแล้วไปในปีก่อน
 หรือปีก่อนที่ล่วงแล้วในเดือนนั้น หรือเดือนที่ล่วงแล้ว ก็จะเก็บเอาความมาว่าแต่ย่อ ๆ ใน
 สิ่งซึ่งเป็นสำคัญ เพื่อจะให้เป็นที่พยานแก่ท้องบัตรใบตราแลบัตรหมายคำประกาศ ซึ่งมีไป
 แล้วก่อนนั้น เพื่อจะให้คนที่ได้อ่านหนังสือก่อนเชื่อแท้แน่ใจไม่สงสัย ที่ไม่เข้าใจความจะ
 ได้เข้าใจ ผู้ใดไม่รู้ความในหนังสือท้องบัตรใบตราหมายก่อนก็จะไต่รูถนัด

อนึ่ง ถ้าเหตุแลการในราชการแผ่นดินประการใด ๆ เกิดขึ้น พระบาทสมเด็จพระ
 พระเจ้าแผ่นดิน แลเสนาบดีพร้อมกันบังคับไปอย่างไร บางทีก็จะเลาความนั้นใส่มาใน
 ราชกิจจานุเบกษานี้บ้าง เพื่อจะให้รู้ทั่วกันมิให้เลาภาณิด ๆ ไปต่าง ๆ ขาด ๆ เกิน ๆ
 เป็นเหตุให้เสียราชการแลเสียพระเกียรติยศแผ่นดินได้

หนังสือราชกิจจานุเบกษานี้ เมื่อตกไปอยู่กับผู้ใดขอให้เก็บไว้อย่าให้ฉีกทำลาย
 ล้างเสีย เมื่อใดฉบับอันต่อไปก็ให้เย็บต่อ ๆ เข้าเป็นสมุดเหมือนสมุดจีน สมุดฝรั่งตามลำดับ
 ตัวเลขที่หมายหนึ่ง สอง สาม สี่ ห้า ไปซึ่งมีอยู่ทุกหน้ากระดาษนั้นเกิด ขอให้มิหนังสือ
 ราชกิจจานุเบกษานี้เก็บไว้สำหรับจะได้อ่านดูขอราชการต่าง ๆ ทุกหมู่ทุกกรมข้าราชการ แล
 ทุกหัวเมืองโดยประกาศนี้ เทอญ

ประกาศมา ณ วันจันทร์ เดือนห้า ปีมะเมีย ยังเป็นนพศก เป็นวันที่ ๒๔๘๖
 ในรัชกาลปัจจุบันนี้ ขุนปฏิภาณพิจิตร ขุนมหาสิทธิโวหาร กรมพระอาลักษณ์เป็นผู้รับสั่ง

พระราชกรณียกิจอีกอย่างหนึ่งที่เป็นข้อสำคัญทางคานกฏหมายก็คือ ทรงเอาพระทัยใส่ในการรื้อปฏิภาณของราษฎรเป็นอย่างยิ่ง ทรงพระราชดำริเห็นว่า ราษฎรจะมีความทุกข์ร้อนอย่างไร ก็โปรดให้มาร้องถวายฎีกาในเวลาเสด็จออกทรงไปรพทาน ณ พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ เกือบละ ๔ ครั้ง เมื่อทรงรับฎีกาแล้วก็โปรดให้มิตุลาการชำระให้แล้วโดยเร็ว เป็นที่สรรเสริญพระเกียรติคุณสืบมาจนทุกวันนี้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระนามเดิมสมเด็จพระเจ้าฟ้าชายจุฬาลงกรณ์ ทรงเป็นพระบรมราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี พระราชสมภพ ณ วันอังคาร เดือน ๑๐ แรม ๓ ค่ำ ปีมะแม จ.ศ. ๑๒๑๕ ตรงกับวันที่ ๒๐ กันยายน ๒๓๙๖ ในรัชสมัยของพระบรมชนกาทิราชนั้น ได้ทรงรับสถาปนาเป็นกรมหมื่นพิฆเนศวรสุรสงคราม แล้วเลื่อนเป็นกรมขุนพิริยประชานาถ ตามลำดับ ได้ทรงกำกับราชการกรมมหาดเล็ก กรมพระคลังมหาสมบัติ และกรมทหารบกภูมิกำปั่น ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต ก็เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ ณ วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๔๑๑ เป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๕ แห่งพระราชวงศ์ เสด็จดำรงราชสมบัติอยู่ถึง ๔๒ ปี รัชกาลยังยืนกว่าบรรดาสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม อันปรากฏในพระราชพงศาวดารแตกออกมาทุกพระองค์

ตลอดรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นเวลาที่กรุงสยามกำลังจะเจริญยี่สิบขึ้น เป็นเวลาหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างเก่ากับใหม่ อาศัยพระปรีชาญาณอันสามารถของพระองค์ ทรงพระมหากรุณาธิคุณจงพระราชทานด้วยวิถุฎาภิบาลนโยบายอันสุขุม ประเทศไทยจึงย่างขึ้นสู่ความเจริญรุ่งเรืองอย่างนิรันดร์ ในมงคลสมัย เมื่อครองสิริราชสมบัติครบ ๔๐ พรรษานั้น อาณาประชาราษฎรต่างร่วมสมานกันทันถวายพระสมัญญาภิไธว่า "พระปิยมหาราช" และจัดสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ ประดิษฐานไว้ ณ ลานพระราชวังดุสิตจนเฝ้าทุกวันนี้

พระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกล่าวว่ามีมากมายมหาศาล แต่ที่เป็นข้อสำคัญที่สุดก็คือ ทรงสามารถสถาปนาอิสรภาพของประเทศไทยเป็นลัทธิแก่ไทย ไม่ตกไปอยู่ภายใต้อำนาจของชาติอื่น ก็การบำเพ็ญเพื่อความอิสระอย่างมั่นคงนั้น มิใช่กระทำได้ง่าย ๆ บางครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องตรากตรำต่อความทุกข์ยาก ทรงพระโหม่นสอยมากที่สุด เมื่อคราวที่ประเทศสยามใกล้จะถึงอันตรายน เช่น เมื่อเกิดเหตุการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ ขึ้นเป็นต้น แต่ด้วยความที่ทรงรักชาวไทย ได้ทรงพยายามอย่างซัดคิยะมานะ มิได้ย่อหย่อนการรักษาเอกราชของชาติ จึงสำเร็จสมดังพระราชประสงค์

พระราชกรณียกิจในส่วนที่เกี่ยวกับค่านิยมอันนั้น กล่าวอย่างย่อ ๆ ก็คือโปรดให้ยกเลิกระเบียบข้าราชการที่ศาลที่แยกย้ายสังกัดที่ต่าง ๆ มารวมขึ้นที่เดียวกัน ตั้งกระทรวงยุติธรรมและระบบศาลชั้นใหม่ ข้าราชการเก่าใหม่และประมวลลงเป็นบรรทัดฐาน เพื่อใช้ในการชำระอรรถคดีให้ราษฎรได้รับความยุติธรรมเสมอหน้ากัน

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว งานปฏิรูปกฎหมายและการศาลเป็นงานที่มีความสำคัญอันกับแรกของประเทศ เพราะปัญหาอันเกิดจากการขยายการใช้สิทธิ สถาปนากฎหมายและมีผลกระทบกระเทือนถึงการบริหารประเทศมากขึ้น กล่าวคือ แต่ละประเทศพยายามทุกวิถีทางที่จะเพิ่มจำนวนคนในบังคับของตนให้มากที่สุด เช่น ฝรั่งเศส ขยายสิทธิการเป็นชนในบังคับฝรั่งเศสออกไปถึงชั้นลูกหลานของคนในเอเชียที่เกิดในเมืองขึ้นของฝรั่งเศส จากปี พ.ศ. 2436 ฝรั่งเศสมีคนในบังคับเพียง ๒๐๐ คน แต่ได้เพิ่มขึ้นถึง ๘๐๐ คน ในปี พ.ศ. ๒๔๔๗ ได้มีชาวเอเชียเป็นจำนวนมาก เช่น ชาวจีน ชาวมลายู ชาวอินเดียน ชาวพม่า ชาวเขมร และชาวญวน ต่างก็ขอเข้าอยู่ในบังคับของประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสกันอย่างมากมาย นอกจากนี้ยังมีชาวไทยบางพวกไปขอหนังสือจากกงสุล เพื่อขอเป็นชนในบังคับต่างชาติอีกด้วย หนังสือคุ้มกันพิเศษนี้มีการซื้อขายกันอย่างลับ ๆ โดยทั่วไป สภาพเช่นนี้เป็นภาวะที่ประชาชนชาวไทยและรัฐบาลไทยสุดแสนจะทนทานได้ ทางเดียวที่จะลดปัญหานี้ได้ก็คือการจักรระบบกฎหมายและศาลไทยให้อยู่ในระดับที่ชาวต่างประเทศยอมรับ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

จึงทรงเร่งปฏิรูปการศาลและกฎหมายไทย โดยทรงเปรียบระบบยุติธรรมในขณะนั้นว่า เหมือนกับ "เรือกำปั่นที่ถูกเพรียงและปลวกกินผู้โถมทั้งลำ แต่ก่อนทำมานั้นเหมือนว่า เหนือโลกก็เข้าไมคามอกุยา แต่เฉพาะที่ตรงหัวนั้นที่คนก็โถมลงไปอีก ครั้นนานเข้าเข้าก็ยิ่งชำรุดหนักลงทั้งลำ เป็นเวลาสมควรที่ต้องตั้งกงขึ้นกระดานใหม่เป็นของมั่นคงถาวรสืบไป และเป็นการสำคัญยิ่งใหญ่ว่าจะต้องรีบจัดการโดยเร็ว หากไม่ก็จะต้องจมลงด้วยยับไป เหมือนเรือกำปั่นที่ชำรุดเหลือที่จะเยียวยาจนต้องจมลงละนั้น"

ตลอดรัชสมัยของพระองค์ กิจการด้านการยุติธรรมของประเทศได้เจริญก้าวหน้าไปเป็นอันมาก เริ่มแต่ได้จัดระเบียบการในศาลให้เป็นไปตามแบบยุโรป โดยตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นเป็นแผนกการในคานนี้โดยเฉพาะ รวบรวมศาลที่ตั้งกักกระทรวงที่แตกต่างกันมาไว้ในสังกัดกระทรวงยุติธรรมที่ตั้งขึ้นใหม่แต่แห่งเดียว ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนกฎหมายขึ้นเพื่อเป็นแหล่งระดมและสร้างทรัพยากรมนุษย์สำหรับรับใช้งานของชาติทางกานกฎหมาย และได้เริ่มงานด้านการจัดทำประมวลกฎหมาย จนกระทั่งได้มีการประกาศใช้กฎหมายลักษณะอาญา เป็นประมวลกฎหมายฉบับแรกของประเทศไทย ในตอนปลายแห่งรัชสมัยของพระองค์

พระราชกรณียกิจกานกฎหมายอีกเรื่องหนึ่ง ที่ประทับใจคนไทยทั้งชาติมีรูปลักษณ์คือ การเลิกทาส ซึ่งในการล้มเลิกขนบธรรมเนียมประเพณีซึ่งมีมาแต่โบราณกาลโดยสิ้นเชิง นับว่าเป็นสิ่งใหม่ในระบบการปกครองของไทย กฎหมายว่าด้วยการเลิกทาสมีหลายฉบับ เช่น พระราชบัญญัติพิทักษ์กระเชียรอายุลูกทาสลูกไทย พระราชบัญญัติลักษณะทาสมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ ร.ศ.๑๑๘ เป็นต้น การเลิกทาสเป็นการโค่นล้มเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองและนิติประเพณี ซึ่งใช้ในประเทศไทยมานับเป็นระยะเวลาหลายร้อยปี แต่เหตุที่ไม่ได้เสียศักดิ์กานจากขุนนางและข้าราชการบริหารผู้เสียประโยชน์มากนัก ก็เพราะพระองค์ทรงเลิกทาสด้วยวิธีละมุนละม่อม คือให้ลดค่าตัวลูกทาสเป็นระยะ ๆ จนหมดค่าตัวและเป็นไทยในที่สุด นับว่าเป็นการเลิกทาสที่มหัสจรรย์ที่สุดในโลก ด้วยเหตุว่าเป็นไปโดยสงบราบรื่น ในขณะที่ในบางประเทศถึงกับเป็นเหตุให้มีสงครามกลางเมือง เกิดขึ้นต้องสูญเสียชีวิตผู้คนเป็นจำนวนมาก

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร : อธิบดีศาลฎีกาพระองค์แรก และนักกฎหมาย
ผู้มีอิทธิพลที่สุดก่อนสมัยตั้งโรงเรียนกฎหมาย

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร มีพระนามเดิมว่า พระองค์เจ้าทัศนวงคฤกุล เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 และเจ้าจอมมารคำพิง ประสูติเมื่อวันที่ 27 ตุลาคม พ.ศ. 2398 เป็นต้นราชสกุล "ทัศนวงคฤ"

เมื่อยังทรงพระเยาว์อยู่นั้น ได้อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ครั้นทรงพระเจริญวัยขึ้น ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ใ้ไปเป็นนายงานคุมการก่อสร้างหอพระคันธารราษฎร์ ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แต่ปรากฏว่าพระองค์เจ้าทัศนวงคฤกุลไม่ทรงสนทนในการช่าง กลับมีพระอัชฌาศัยนิยมในการศึกษาด้วยบทกฎหมายและอรรถคดี เรียกได้ว่ามีพระนิสัย "เจ้าดอยหมอกวาม" มาแต่ต้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ใ้ไปศึกษาวิชากฎหมายในสำนักกรมพระเทววงศ์วิชิวันทร อธิบดีศาลรับสั่งซึ่งทรงเชี่ยวชาญพระราชกำหนดกฎหมายโบราณ¹

ครั้นถึง พ.ศ. 2417 ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ใ้ไปดำรงตำแหน่งอธิบดีศาลฎีกาพระองค์แรก ครั้นนั้นศาลฎีกาทั้งอยู่ที่อัญญาวิจารณ์ศาลา ข้างประตูสนมภายในพระบรมมหาราชวัง ตำแหน่งอธิบดีศาลฎีกาเพิ่งมีขึ้นใหม่ ทำหน้าที่เป็นผู้นิพนธ์ฎีกา เพราะขณะนั้นฎีกามีมากเกินกว่าที่พระมหากษัตริย์จะทอดพระเนตรเอง โดยลำพัง

สมัยที่ทรงรับราชการอยู่ศาลฎีกานั้นเอง ได้เป็นกำลังสำคัญพระองค์หนึ่งในการสนองพระราชดำริเลิกทาส ได้ทรงรับผิดชอบในการยกร่างกฎหมายและประกาศต่าง ๆ ทุกฉบับเกี่ยวกับการนี้ มาตั้งแต่เริ่มแรก ต่อมาในปี 2427 เกิดปัญหาขึ้นในหัวเมืองฝ่ายอีสาน ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ใ้พระองค์เจ้าทัศนวงคฤกุล ซึ่งขณะนั้นดำรง

¹ ประชุมพระนิพนธ์ กรมหลวงพิชิตปรีชากร (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, พ.ศ. 2472), หน้า 10.

พระยศเป็นพระเจ้านองยาเชอกรมหมื่นพิพิชปรีชากร ออกไปเป็นข้าหลวงสำเร็จราชการ
 จัดการปกครองมณฑลอิสาน ระหว่างนั้นพระองค์ได้ทรงสังเกตเห็นปัญหาเรื่องอำนาจศาล
 และระเบียบวิธีพิจารณาคriminal ความจึงกราบบังคมทูลพระกรุณาให้รวมศาลเข้าไว้ด้วยกันใน
 กระทรวงเดียวกันพระคำวินิจฉัยของผู้คัดค้านเป็นอันมาก การตั้งกระทรวงยุติธรรมจึงต้อง
 รังรัดท้อมาอีกหลายปี

เมื่อครั้งที่ทรงรับราชการอยู่ที่มณฑลอิสานนั่นเอง ได้ทรงชำระความ
 สำคัญในคดีประวัติศาสตร์เรื่องหนึ่งคือคดีพระยอดเมืองขวางซึ่งต้องคดีอาญาและฝรั่งเศส
 คอยจ้องจะจับผิดอยู่ คดีนี้เป็นเรื่องสำคัญมากและเกี่ยวด้วยอธิปไตยของประเทศ
 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเล่าว่า "คดีเรื่องพระยอด
 เมืองขวางนี้ถือว่าเป็นคดีตัวอย่างในประเทศอื่นๆถึงกับเอาไปลงเรื่องพงศาวดาร.....
 ในหนังสือนั้น เขาอ้างคดีเรื่องพระยอดเมืองขวางนี้เป็นอุทาหรณ์ว่าฝรั่งเศสมีเจตนา
 ในการเมืองอาจะเอายุติธรรมเป็นเครื่องประกอบเหมือนอย่างเป็นเครื่องมือที่จะให้
 สำเร็จเจตนาในการเมือง.....ศาลที่ตั้งขึ้นนี้ ผู้พิพากษาก็ตั้งใจเสียแล้วตกลง
 พิจารณาว่าจะตัดสินใจอย่างไรทั้งสองฝ่าย ฝ่ายผู้พิพากษาฝรั่งเศสก็ตั้งใจว่าอย่างไร
 กงจะเอาโทษพระยอดเมืองขวางให้จริงได้ ไม่ให้เสียแก่รัฐบาลฝรั่งเศส ข้างฝ่าย
 ผู้พิพากษาไทยเราก็ตังใจจะช่วยแก้ไขพระยอดเมืองขวาง และรู้อยู่ว่าคงแก้ไขไม่ไหว
 ด้วยจำนวนผู้พิพากษาฝรั่งเศสมากกว่า " 1

หัวหน้าผู้พิพากษายฝ่ายไทยในคดีนี้คือ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ซึ่งทรง
 ทำหน้าที่อย่างกล้าหาญเด็ดเดี่ยวเป็นที่น่าสรรเสริญ คดีที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
 กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงยกย่องว่า

1 หลวงจักรปาทีเสวีศรีวิสุทธิ, เรื่องของเจ้าพระยามหินทร (กรุงเทพฯ :
 โรงพิมพ์ศรีนครินทร์, พ.ศ. 2499), หน้า 162-163.

" กรมหลวงพิชิตปรีชากร อยู่ในที่ซึ่งคนทั้งหลายเห็นโดยทั่วกันว่า เป็น (ฐานะ) ที่ยากมาก ได้ทรงแสดงอิทธิฤทธิ์ทั้งในทางเที่ยงตรงกล้าหาญและมีความรอบรู้ ได้ริ่ด้วยความร่มรื่นของคนไทยและชาวต่างประเทศทั่วไปมิได้ ล้อลั่นหาก ถ้าจะว่าเหมือนดัง กรมหลวงพิชิตปรีชากรได้แสดงให้เห็นปรากฏแก่โลกว่าในเมืองไทยมีตุลาการที่รอบรู้กฎหมาย และมีความกล้าหาญในทางยุติธรรม พอจะเทียบเคียงกับประเทศอื่นได้ไม่เสียเปรียบ " 1

ถ้าพระเมตตาของพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์น้อยถูกตองก็นับว่ากรมหลวงพิชิตปรีชากร เป็นนักกฎหมายที่ยิ่งใหญ่คนหนึ่งของประเทศไทย ซึ่งมีชื่อที่นำส่งแก่ท้าว สมเด็จเจ้ากรมพระยาดำรงราชานุภาพไม่ทรงยกย่องผู้ใดใหม่เกินยศสูงขนาดนี้เลย นายคนนั้น เข้าใจว่าที่ทรงลงมือครั้งนี้ก็ถึงได้ทรงศึกษาผลงานของกรมหลวงพิชิตปรีชากรอย่างดองแท้แล้ว ในขณะที่เกิดเหตุพระองค์เองก็เป็นเสนาบดีว่าการกระทรวงมหาดไทยอยู่ด้วยและเมื่อวันเวลาผ่านไปนานจนถึง พ.ศ. 2472 ยังได้มีลายพระหัตถ์ไปถึงเจ้าพระยามหินทร เพื่อขออ่านสำนวนคำพิพากษาที่กรมหลวงพิชิตปรีชากร เรียบเรียงไว้ในคดีนั้นอีกด้วย 2

ในปี พ.ศ. 2435 ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกระทรวงยุติธรรม พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ ซึ่งภายหลังได้เลื่อนพระอิสริยยศเป็น กรมพระ สวัสดิวัตน์วิศิษฐ์ ได้เป็นเสนาบดีพระองค์แรก แต่ดำรงตำแหน่งนี้ได้สองปีก็กราบถวายบังคมลาออกเพื่อไปราชการประเทศยุโรป ขณะนั้น กรมหลวงพิชิตปรีชากร กลับมาจากราชการภาคอีสาน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมในปี พ.ศ. 2472 นับเป็นเสนาบดีอันดับที่สองของกระทรวงนี้ สองปีต่อมา พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ เป็นเสนาบดีพระองค์ที่สาม ส่วนกรมหลวงพิชิตปรีชากร ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งกรรมการตรวจคัดสรรความถูกต้องในเวลาดังมา และได้ทรงช่วยงานโรงเรียนกฎหมายโดยรับเป็นอาจารย์

1 ประชุมพระนิพนธ์ กรมหลวงพิชิตปรีชากร, หน้า 15.

2 บัญชีของเจ้าพระยามหินทร, หน้า 161 - 162.

มาแต่คนที่พระอนามัยไม่สู้จัก ท่องทันไป เสนมทกวีและนิยายเป็นเครื่องประโลมพระทัย

เมื่อตั้งโรงเรียนกฎหมายแล้ว กรมหลวงพิชิตปรีชากรมีบทบาทน้อยลง ตามลำดับ ทั้งนี้เพราะประชารออยู่เสมอตนเอง ในเรื่องประชนวนี่ สมเด็จพระยา คำรงราชานุภาพทรงเลวว่าพระโรคกำเริบขึ้นทุกทีแต่ไม่ทราบสาเหตุ จนกรมหลวงพิชิตปรีชากรถึงกับมีพระปรารภว่าถ้าสิ้นพระชนม์แล้ว มีพระประสงค์จะให้ฝังพระศพ เพื่อไม่ต้องสิ้นเปลืองพระราชทรัพย์ และถ้าเป็นไปได้ มีพระประสงค์จะให้แพทย์ผ่าพระศพ เพื่อสันนิษฐานโรค จะได้เป็นประโยชน์ต่อคนรุ่นต่อไป ¹

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร มีพระชนมายุต่อมาจนถึงวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2452 จึงได้สิ้นพระชนม์ สิริรวมพระชนมายุ 54 ชันษา พระญาติโกณนำพระอัฐิและอังคารไปบรรจุไว้ที่วัดมกุฏกษัตริยาราม และมีคำจารึกไว้ตอนหนึ่งว่า

"เป็นจินตกรวีมีพระโอบุษฐ์ไพเราะกลั่นกล้าสามารถ
เป็นเนติบัณฑิตธรรมศาสตร์ราชประเพณี
เป็นพลตรีทหารบก เป็นข้าหลวงต่างประเทศสำเร็จราชการ
แดนลาวเฉียงลาวกาว เป็นอธิบดีศาลแพ่งเกษมแพ่งกลาง "

ในประกาศพระบรมราชโองการเลื่อนกรมเป็นกรมหลวง มีคำยกย่องสละดี พระองค์ตอนหนึ่งว่า

"ทรงประกอบไปด้วยพระปรีชารอบรู้ในพระราชกำหนดกฎหมายเก่าใหม่
แม่นยำ ทรงสามารถหาเหตุในการที่จะพิจารณาพิพากษาคดีทั้งปวง ทรงเรียบแหลม
รอบคอบประกอบให้ถูกต้องด้วยกรงยุติธรรมและทรงพระบัญชาสามารถในการที่จะทรง
ตรีตรองเรียบเรียงข้อบังคับสำหรับราชการและราชกำหนดกฎประกาศทั้งปวง " ²

¹ ประชุมพระนิพนธ์ กรมหลวงพิชิตปรีชากร, หน้า 17.

ประกาศพระบรมราชโองการฉบับนี้เป็นประกาศนียบัตรรับรองเกียรติคุณ
 ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์น้อยองค์ที่สี่ ตลอดจนพระชนมชีพของกรมหลวงพิชิต
 ปรีชากร ล้วนแต่เป็นเรื่องของการใช้ "พระปณิญาสามารถในการที่จะทรงตรึงครอง
 เรียบเรียงขัดมันคัมสำหรับราชการและพระราชกำหนดกฎประกาศทั้งปวง" แทบจะกล่าว
 ได้ว่าทรงเป็นนักกฎหมายที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในประเทศไทยในระหว่าง พ.ศ. 2417 จนถึง พ.ศ.
 2439 เพราะในระยษะนี้ทรงมีงานสำคัญแทนทุกตำแหน่งในวงการกฎหมายไม่ว่าในพระ
 นครหรือในหัวเมือง พระองค์เป็นนักกฎหมายเถาแรกสุดท้ายที่ "ประกอบไปด้วยพระปรีชา
 ชาญในพระราชกำหนดกฎหมายเก่าใหม่แม่นยำ" ในขณะที่บ้านเมืองอยู่ในช่วงหัวเลี้ยว
 หัวต่อ รับอารยธรรมทางกฎหมายจากตะวันตก เพราะกรมพระสวัสดิวัฒนวิศิษฎ์ก็
 กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ก็ค ผู้นำทางกฎหมายในขณะนั้น ล้วนแต่ทรงรับการอบรมวิชา
 การกฎหมายแบบยุโรป แม้โรงเรียนกฎหมายซึ่งตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2492 ก็เป็นเรื่องแนว
 กิดแบบยุโรป และรับเอากฎหมายอังกฤษมาใช้โดยไม่ย่อ ครูบาอาจารย์อื่น ๆ เช่น ชุน
 หลวงพระยาไกรสี (เปล่ง) เจ้าพระยาอดิธยราช (โรแบงบักมินส์) และนายเก็กปากกรีก
 ก็เป็นนักเรียนกฎหมายยุโรป การที่พระสุรภาพทรุกโธรมลง และประชวรอยู่เนือง ๆ ทำให้
 ผลงานทางนิติศาสตร์ในระยะหลัง ๆ ลดน้อยถอยลงเป็นลำดับ จนกระทั่งเลื่อน ๆ ไปจาก
 ความทรงจำและความรู้ของนักกฎหมายรุ่นหลัง ทั้งที่ครั้งหนึ่งในสมัยที่ยังไม่มีโรงเรียน
 กฎหมายยังไม่มีนักเรียนนอก เมืองไทยเพิ่งเลิกทาสใหม่ ๆ ศาลทั้งหลายยังกระจาย
 อยู่ทั่วพระนคร อิทธิพลของฝรั่งเศสกรมวังราชการศาลยุติธรรมอยู่ทั่วไป พระเจ้า
 บรมวงศ์เธอพระองค์น้อยองค์ที่ทรงขึ้นหยักเป็นหลักประธานในทางนิติศาสตร์ของประเศ
 ไทยอยู่แต่พระองค์เดียว

พระยาอรรถการประสิทธิ์ (วิลเลียม แอลเฟรค คุณะกิลก) : เนติบัณฑิตชาวอังกฤษเป็น
ยอดทนาย และอธิบดีกรมอัยการของไทย

นักกฎหมายชาวต่างประเทศที่เข้ามาทำประโยชน์ในประเทศไทยมีอยู่หลายคน แต่ในบรรดาบุคคลเหล่านั้น มีอยู่เพียงน้อยคนที่ใช้ชีวิตทำประโยชน์อยู่ในประเทศไทยเป็นเวลานานจนยึดแผ่นดินนี้เป็นเรือนกายทั้งยอมประกาศตัวโดยเปิดเผยว่าจะขอยุ่ภายใต้พระบรมโพธิสมภารตลอดไป พระยาอรรถการประสิทธิ์เป็นบุคคลหนึ่งในจำนวนนักกฎหมายน้อยคนเช่นเท่านั้น แม่ท่านจะมีได้รับคำเชื้อเชิญจากรัฐบาลไทยให้เข้ามาทำราชการตั้งนักกฎหมายชาวต่างประเทศหลายคน แต่ท่านก็ได้เรวอนเข้ามาแสวงโชค หากแต่ท่านมาจากตระกูลมหาเศรษฐีที่มีเกียรติ และสละตำแหน่งซึ่งมีหนทางจะก้าวไปสู่ตำแหน่งสำคัญของประเทศ บัดนี้เกิดเมืองนอน เข้ามาเพื่อทำประโยชน์ในประเทศไทยโดยเฉพาะ จนกระทั่งได้รับราชการเป็นใหญ่เป็นโต ขอถือสัญชาติไทย ยึดแผ่นดินนี้เป็นที่อยู่ถาวรของตน และมีประวัติอันควรยกย่องไว้ว่าเป็นนักกฎหมายไทยผู้มีอุปการะคุณอย่างใหญ่หลวงต่อวงการกฎหมายผู้หนึ่ง นอกจากตัวท่านเองแล้ว น้อง บุตร หลาน หลานสาวก็ถือสัญชาติไทยและทำประโยชน์ให้กับประเทศไทยตลอดมาจนทุกวันนี้

พระยาอรรถการประสิทธิ์ มีนามเดิมว่า วิลเลียม แอลเฟรค เกิดในสกุลข้าราชการชั้นสูง ชาวลังกา (ศรีลังกา) บิดาชื่อนายเอ็ม คิลกี มีตำแหน่งเป็นหัวหน้ากรมวังของพระมหากษัตริย์แห่งลังกา (เมื่อครั้งยังมีพระมหากษัตริย์ปกครอง) ทั้งเป็นนักกฎหมายที่มีชื่อเสียงมากอีกด้วย สกุลคิลกี เป็นสกุลใหญ่รับราชการมีตำแหน่งสำคัญมาหลายชั่วอายุคน ภายหลังเมื่อสมาชิกในสกุลนี้เข้ามารับราชการในประเทศไทยแล้ว จึงได้รับพระราชทานนามสกุลว่า "คุณะกิลก" คำว่า "คิลกี" ก็คือคำว่า คิลกนั่นเอง นายเอ็ม คิลกี เองนั้นได้รับพระราชทานกระบี่ทองคำและสายสะพายทองคำประดับยศ และมีฐานะมั่นคงจัดว่าเป็นมหาเศรษฐีผู้หนึ่ง ส่วนบุตรคือนายวิลเลียม แอลเฟรค เกิดที่เมือง แคนดี ลังกา เมื่อวันที่ 21 สิงหาคม พ.ศ. 2403 เป็นบุตรคนโตในจำนวน 5 คน น้องชายของนายวิลเลียมสองคนไปทำงานในต่างประเทศตั้งแต่เยาว์วัย อีกสองคนเข้ามารับราชการใน

ประเทศไทยและได้อิทธิพลชาติไทยอีกด้วย คือ พระยาสิงหเสนี (เอ.เอฟ. กุณะกิล) มีตำแหน่งเป็นผู้ช่วยอธิบดีกรมเจ้าท่า และพระวิรัชเวงกิจ (อาร์. ที. กุณะกิล) มีตำแหน่งเป็นแพทย์ใหญ่วชิรพยาบาล

เมื่อเยาว์วัย นายวิลเลียม ได้ศึกษาอยู่ที่เมืองโคลัมโบลังกา ต่อมาได้เข้าศึกษาต่อวิชากฎหมายจนสอบได้เป็นเนติบัณฑิตจากมหาวิทยาลัยโคลัมโบ เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วได้รับเลือกเป็นเทศมนตรีเมืองแคนดี้ และต่อมาได้เป็นผู้พิพากษาประจำศาลท้องถิ่นแห่งหนึ่งเมื่ออายุได้ 25 ปี

ครั้นถึง พ.ศ. 2435 นายวิลเลียมได้เข้ามาทำงานในประเทศไทยโดยประกอบอาชีพเป็นทนายความ ทั้งสำนักงานร่วมกับหมอกฎหมายชาวอังกฤษชื่อ กิบบิ้นส์ สำนักงานนี้นำเอาชื่อหุ้นส่วนทั้งสองมาตั้งเป็นว่า "สำนักงานทิลลี่แอนดกิบบิ้นส์" ผลงานสำคัญของนายวิลเลียมคือ ได้เป็นทนายความให้กับพระยอดเมืองขวาง เจ้าเมืองคำม่วน ซึ่งถูกฝรั่งเศสผลักดันแก่งอันเป็นคดีประวัติศาสตร์ที่วงการกฎหมายไทยจะต้องจารึกไว้ นายวิลเลียมมีชื่อเสียงและเป็นที่รักใคร่ชอบของชาวไทยทั่วไปนับแต่บัดนั้นมา

ต่อมาในปี 2439 นายวิลเลียมได้เข้ารับราชการเป็นอัยการในศาลล่างสุดต่างชาติ และได้ทำหน้าที่ เจ้ากรมอัยการในกระทรวงยุติธรรมเรื่อยมาตั้งแต่ พ.ศ. 2440 ในบางครั้งได้ทำราชการพิเศษเป็นผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์กรุงเทพ ฯ ด้วย นอกจากนี้ยังได้เป็นกรรมการชำระเกาเมาตลกดสมัยรัชกาลที่ 5 จนกระทั่ง พ.ศ. 2453 เมื่อครั้งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ขอแปลงสัญชาติเป็นไทย ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ มีพระบรมราชานุญาต และได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระอรรคการประสิทธิ์ ต่อมาในรุ่งขึ้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระยาอรรคการประสิทธิ์ ตักดินา 1000 สังกัดกระทรวงยุติธรรม และในปีถัดมาคือ พ.ศ. 2455 จึงได้ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมอัยการ ครั้น พ.ศ. 2458 ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เป็นองคมนตรี อีกสองปีต่อมาก็ได้พระราชทานยศเป็นมหาอำมาตย์โท นับว่าสูงกว่าผู้มีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาทั้งหลายในขณะนั้น แต่

แต่แล้วยังมีหันจะก้าวหน้าต่อไป พระยาอรธการประสิทธิ์ก็ได้ถึงแก่อนิจกรรมในปีนั้น เมื่อวันที่ 7 มีนาคม พ.ศ. 2460 รวมอายุได้ 57 ปี

มหาอำมาตย์โท พระยาอรธการประสิทธิ์ เป็นนักกฎหมายคนสำคัญคนหนึ่งของไทย ได้มีส่วนในการตรวจชำระเก่าและยกร่างกฎหมายใหม่เป็นอันมาก ได้ร่วมกับเสด็จในกรมหลวงราชบุรี ฯ ตรวจชำระพระธรรมนูญศาลยุติธรรม และพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ได้เป็นทนายความในคดีประวัติศาสตร์ เป็นผู้ตั้งสำนักงานทนายความอันมีชื่อเสียงโด่งดัง ซึ่งต่อมาได้ขายสิทธิให้นายบริกเฮาส์และนายแอกกินซันดำเนินการต่อไป เป็นอธิบดีกรมอัยการซึ่งได้ปรับปรุงระเบียบงานอัยการใหม่ และพัฒนากรมอัยการให้เจริญขึ้นคุดของอารยประเทศ เป็นอาจารย์พิเศษโรงเรียนกฎหมาย ทั้งยังเป็นกรรมการบริษัท รถรางไทยจำกัด และบริษัทรถไฟปากน้ำจำกัดซึ่งช่วยงานค่านคมนาคนให้แก่วรัฐเป็นอย่างดี นอกจากนี้ ยังเคยเป็นเจ้าของกิจการหนังสือพิมพ์สยามออฟเซอรเวอร์อันมีชื่อเสียงอีกด้วย

เมื่อยังมีชีวิตอยู่ พระยาอรธการประสิทธิ์ได้รับคำยกย่องว่าเป็นผู้มีไหวพริบการ พุทธหาตัวจับยาก ท่านจึงเป็นทนายที่มีความสามารถมาก แม้เมื่อได้เป็นอัยการแล้วก็ได้รับคำยกย่องว่ามีฝีมือ เป็นเยี่ยมนับได้ว่าเป็นทั้งยอดทนาย ยอดอัยการ และนักกฎหมายอาวุโสผู้มีอุปการคุณอย่างยิ่งต่อวงการกฎหมายไทย

สถาบันวิทย์บริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระบิดาของกรมกฎหมาย
ไทยพระนามเดิม "พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์" เป็นพระราชโอรส องค์ที่ ๑๕ ในพระบาท
สมเด็จพระรามาธิบดี ศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเจ้าจอมมารดา
คล้าย ประสูติ ณ วันที่ ๒๑ ตุลาคม ๒๔๑๗ ซึ่งตรงกับวันพุธที่ ๒๑ ตุลาคม ๒๔๑๗ ขึ้น ๑๑ ค่ำ
เดือน ๑๑ ปีจอ

เมื่อพระองค์มีพระชนมายุพอสมควรจะศึกษาอักษรสมัยได้ สมเด็จพระบรม
ชนกาทิราชจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ศึกษาอักษรวิธีภาษาไทยในสำนักพระยาตรี
สุนทรโวหาร (น้อยอากาศ) เมื่อทรงศึกษาแล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
ศึกษาภาษาอังกฤษขั้นต้นในสำนักครูราชสามี.

ในปี พ.ศ. ๒๔๒๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ศึกษาภาษาไทยในชั้น
มัธยมในสำนักพระยาโอวาฬารกิจ ณ พระตำหนักสวนกุหลาบ

วันที่ ๒๖ พฤษภาคม ๒๔๒๗ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกอบ
พระราชพิธีโสกันต์พระราชทาน

วันที่ ๒๘ พฤษภาคม ๒๔๒๘ ทรงผนวชเป็นสามเณรที่วัดพระศรีรัตน
ศาสดาราม ครั้นลาผนวชกลับเข้าประทับในพระบรมมหาราชวังแล้วได้ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้ไปศึกษา ณ ประเทศยุโรปพร้อมด้วยพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระจันทร์
บุรีนฤนาถ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงปราจิณกิติบดีและพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรม
หลวงนครไชยศรีสุรเดช โดยทรงกำหนดให้ศึกษา ณ กรุงลอนดอน ทรงศึกษาชั้นมัธยม
ที่กรุงลอนดอนเป็นเวลา ๓ ปี ถึงกำหนดเวลาเดินทางศึกษาเฉพาะพระองค์ สมเด็จพระ
พระชนกาทิราชจึงทรงกำหนดให้ศึกษาวิชาพลเรือน พระองค์ทรงวิริยะ กอรปด้วยพระปรี
ชาสามารถมากทรงศึกษาวิชากฎหมาย ณ สำนักไครสต์เชิร์ช ในมหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด
ทรงสอบได้ไคชั้น บี.เอ. นับว่าพระองค์ได้ทรงปฏิบัติต่อพระประสงค์ของสมเด็จพระ
บรมชนกาทิราชทุกประการ เมื่อสำเร็จการศึกษากลับประเทศไทยแล้ว จึงทรงพระกรุณา

โปรดเกล้าฯ ให้เข้ารับราชการในกรมราชเลขาธุการในปี พ.ศ. ๒๔๓๗ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งเป็นองคมนตรีในปีนั้น

พ.ศ. ๒๔๓๘ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นสภานายกพิเศษจัดการตั้งศาลในมณฑลอยุธยา พระองค์ทรงทำหน้าที่ด้วยพระอุทิศสาหัส ทรงพิจารณาตัดสินคดีความทั้งปวงด้วยพระองค์เองอย่างรวดเร็วและยุติธรรม ปราบกฏพระปรีชาสามารถเป็นที่นิยมยินดีของหมู่ชนในมณฑลนั้น

ในปี พ.ศ. ๒๔๔๐ สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชปรารภว่า "บรรดากฎหมายสำหรับราชอาณาจักรตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ จนถึงบัดนั้น นับได้ ๑๐๓ ปีแล้ว พระราชกำหนดกฎหมายก็มีเพิ่มขึ้นมาก เป็นการไม่สะดวกแก่การที่จะบังคับบรรดาคดีที่เกิดขึ้นในโรงศาล เพราะเป็นสิ่งที่ล่วงกาลสมัยสมควรที่จะได้รับการชำระรวบรวมบรรดาพระราชกำหนดกฎหมายเหล่านั้นทั้งเก่าใหม่เข้าไว้เป็นระเบียบ" จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระองค์เป็นประธานพร้อมด้วยกรรมการไทยและต่างประเทศช่วยกันตรวจพระราชกำหนดคบทพระอัยการเก่าใหม่ชำระจัดระเบียบแล้วเรียบเรียงร่างขึ้นไว้เป็นเดิมมา

ในปี พ.ศ. ๒๔๔๐ ท่านเสนาบดีที่ปรึกษาราชการได้พร้อมกันกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า พระองค์เป็นผู้สมควรที่จะรับราชการในตำแหน่งใหญ่เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยได้ ในกระทรวงยุติธรรม ซึ่งได้จัดตั้งขึ้นไว้ยังไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย คำเนิการไปยังไม่ทันสมัย และยังมีใ้จัดการศาลให้แพร่หลายไปทั่วทุกมณฑล และจังหวัด จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมเมื่อมีพระพรรษาได้ ๒๒ พรรษานับเป็นเสนาบดีที่มีอายุน้อยที่สุดในโลก และคงอยู่ในตำแหน่งสภานายกพิเศษจัดการศาลคามเดิมด้วย

เมื่อพระองค์ทรงได้รับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมแล้วก็ได้ทรงเริ่มจัดการแก้ไขเปลี่ยนแปลงงานในกระทรวงยุติธรรมให้เป็นระเบียบยิ่งขึ้น ทรงเป็นประธานคณะผู้พิพากษา และเอาพระทัยใส่ในวิชากฎหมาย และจัดตั้งโรงเรียนกฎหมายในกระทรวง

ยุติธรรมเพื่อหวังให้บุคคลทั้งหลายมีโอกาสรับการศึกษา เสด็จมาทรงแนะนำสั่งสอนด้วยพระองค์เอง โดยอุทิศสวาท

เมื่อกรรมการชำระประมวลกฎหมายลักษณะอาญาเสร็จแล้ว ได้นำร่างขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระองค์เป็นกรรมการพร้อมด้วยกรรมการไทย และฝรั่ง ตรวจชำระร่างประมวลกฎหมายลักษณะอาญานั้นเป็นครั้งสุดท้าย และเมื่อโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศใช้เป็นประมวลกฎหมายลักษณะอาญาแล้ว พระองค์ยังทรงอุทิศสวาทนำทัณฑ์ตนอุทธรณ์อธิบายซึ่งทัณฑ์กฎหมายนั้นให้กระจ่างชัด สะดวกแก่การศึกษา และทรงรวบรวมคำพิพากษาบางเรื่องรวบรวมพิมพ์ไว้ให้เป็นบรรทัดฐานเป็นหลักในการพิจารณา และพิพากษารอรถคดี เป็นความดีความชอบของพระองค์ในราชการมาก

ในปี พ.ศ. ๒๔๔๒ ได้รับพระราชทานพระสุพรรณบัฏเป็นกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์

ในปี พ.ศ. ๒๔๕๓ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งเป็นองคมนตรี

ในปี พ.ศ. ๒๔๕๔ ได้รับพระราชทานยศเป็น มหาอำมาตย์เอก

ในปี พ.ศ. ๒๔๕๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเสนาบดีกระทรวงเกษตรราธิการ และในปีนั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็นกรมหลวง มีพระนามตามจารึกพระสุพรรณบัฏเดิม

ในระหว่างพระองค์เป็นเสนาบดีกระทรวงเกษตรราธิการได้ทรงพระวิริยะอุทิศสวาท จักการแก้ไขวางระเบียบวาระในกระทรวงให้ได้ผลดียิ่งขึ้น มีอาทิ ทรงแก้ไขระเบียบการของหอดูทะเบียนที่ดินทั้งหลายทั่วพระราชอาณาจักร โดยจัดให้มีการประชุมนายทะเบียน เสด็จประทับในที่ประชุม อธิบายการแก้ไขข้อที่ขัดข้อง วางทำนองการด้วยพระองค์เอง จนได้รับผลเป็นการสะดวกยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก นอกจากนี้ยังได้เห็นพระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดิน ร.ศ. ๑๒๗ บกพร่องไม่พอแก่ความเจริญของบ้านเมือง ทรงจัดให้มี พ.ร.บ. ออกโฉนดที่ดินขึ้นอีก ๒ ฉบับ และทรงจักการออกกฎหมายเสนาบดีแก้ไขกิจการอื่น ๆ อีกมากมาย นับว่าพระองค์ได้ทำราชกิจอันสำคัญเป็นประโยชน์ต่อมหาชนเป็นอันมากรวมถึงผู้ศึกษาวิชากฎหมายด้วย

อนึ่ง พระองค์ทรงพระปรีชาเห็นว่า กิจการกสิกรรมเป็นของสำคัญของประเทศ สมัยนั้นการกสิกรรมต้องอาศัยน้ำฝนอย่างเดี๋ยวจึงเป็นสิ่งไม่แน่นอน ถ้าได้มีการท่อน้ำจะได้ผลเพิ่มขึ้นมาก แต่การนี้จะต้องใช้เงินมาก ต้องหาผู้ชำนาญมาจัดการด้วย เมื่อนำความขึ้นกราบบังคมทูล พระกรุณาและได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตแล้ว พระองค์ทรงเล็งเห็นว่าชาวต่างประเทศผู้ชำนาญมารับราชการแผนกนี้ และทรงวางระเบียบเรื่องการจัดซื้อที่ดิน ค่าเนนการเรื่องท่อน้ำ การที่จะทำนี้ได้ค่าเนนการมาจวนจะเป็นผลสำเร็จพระองค์ทรงประจวบ

เมื่อวันที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๓ เนื่องด้วยพระองค์ประชวรด้วยไข้มาลาเรีย มีพระอาการกระเสาะกระแสะมานาน จึงได้กราบบังคมลาออกไปรักษาพระองค์ ณ หวีปยุโรป โดยเสด็จประทับที่ปารีส แพทย์ได้ประกอบพระโอสถถวายและนำคัตติการรักษายาบาลอย่างเต็มกำลัง พระอาการก็หายเลาเบาขึ้นไม่ มีแต่ทรงกับทรุดทุกวัน จนสุดความสามารถที่แพทย์จะประคับประคองไว้ได้ ครั้นวันที่ ๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๓ เวลา ๒๐.๐๐ น. ก็เสด็จสิ้นพระชนม์ พระชนมายุรวมได้เพียง ๔๗ พรรษา

พระกรุณาคุณของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ที่ทรงมีต่อวงการกฎหมายไทยนับเป็นเอณกปริยาย ในประการที่เป็นข้อสำคัญที่สุดก็คือ ทรงเป็นผู้บุกเบิก ริเริ่ม และจัดการศึกษากฎหมายอย่างใหม่ขึ้นในประเทศ นักกฎหมายไทยในรุ่นหลังจึงต่างพากันยกย่องและถวายพระสุบัณดูว่า พระองค์เป็นพระบิดาแห่งวงการกฎหมายไทย มาตราบเทาทุกวันนี้

พระยาฤทธราชทรงสวัสดิ์ (สุใจ ไกรจิตติ) : นักกฎหมายผู้เชี่ยวชาญงานบริหารและการวางระเบียบราชการศาล

พระยาฤทธราชทรงสวัสดิ์ เป็นชาวพุมธานี มีนามเดิมว่า สุใจ เกิดในสกุล ไกรจิตติ เป็นบุตรของสมิงสุรินทรศักดิ์ (ไกร) และนางเพื่อน ไกรจิตติ สมิงสุรินทรศักดิ์ มีเชื้อสายเป็นมอญ มีตำแหน่งเทียบบรรดาศักดิ์ชั้นพระสังกัตในกรมท่าซ้าย พระยาฤทธราชทรงสวัสดิ์เกิดเมื่อวันที่ 11 มิถุนายน พ.ศ. 2423 เป็นผู้เกิดร่วมปีกับพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 จึงทรงยกย่องว่าเป็น "สหชาติ" ครั้งต่อมาได้พระราชทานของที่ระลึกสหชาติไว้ บุตรของเจ้าคุณฤทธราช ๆ ผู้หนึ่งอยู่ในวงการกฎหมายเช่นกัน คือนายสรรเสริญ ไกรจิตติ

เมื่อเยาว์วัย พระยาฤทธราชทรงสวัสดิ์ ได้ศึกษาในสำนักวัดต่าง ๆ มา โดยตลอดได้แก่ วัดศาลาแดง วัดมเหยงคณ์ วัดจักรวรรดิราชาวาส วัดทองนพคุณ วัดเทพศิรินทราวาส และเข้าทำงานในกระทรวงนครบาล จนกระทั่งปี 2450 จึงได้รับพระราชทาน บรรดาศักดิ์เป็นหลวงพิณจักษุการและสอบได้เป็นเนติบัณฑิต ในเวลานั้น เพื่อร่วมรุ่นได้แก่ พระยาอรอดฤทธิรักษ์ และพระยาศรีธรรมราช เป็นต้น

ครั้นถึงปี 2451 หลวงพิณจักษุการได้ดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาศาลจังหวัดสมุทรสงคราม และได้ออกไปเป็นผู้พิพากษาศาลมณฑลอุบลราชธานี จนในที่สุดได้เป็นอธิบดีศาลดังกล่าวและได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ เป็นพระพิภพศาสตร์ราชสภามาศี หลังจากนั้นได้ย้ายไปรับราชการในหัวเมืองอีกหลายปี จนกระทั่ง พ.ศ. 2461 จึงได้เข้ามาเป็นผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ และได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ เป็นพระยาฤทธราชทรงสวัสดิ์

ในปี 2471 ได้มีผู้ทูลทวงจะให้เจ้าคุณฤทธราช ๆ ออกไปเป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลพายัพ ด้วยเห็นว่าเป็นนักบริหาร และนักปกครองฝีมือเป็นที่ปรากฏ แต่ยังไม่ทันตกลงปลงใจ ก็มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ไปเป็นที่อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง

เสียก่อน ซึ่งในปลายปีเดียวกันก็ได้รับตำแหน่งอธิบดีพิพากษาศาลต่างประเทศ ต่อจากนั้น
 ใ้ท้าวราชการพิเศษในพระองค์เป็นองคมนตรี กรรมการองคมนตรีสภา และในปี 2475 ก็ได้รับ
 รับตำแหน่งอธิบดีพิพากษาศาลอุทธรณ์ งานพิเศษทางเนติบัญญัติสภาได้เป็นนายทะเบียน
 และกรรมการสอคล้องพระพฤกษินายความ กรรมการร่างพระราชบัญญัติพินายความ
 พ.ศ. 2475 ท่านเจ้าคุณฤทธราช ๗ รับราชการอยู่ศาลอุทธรณ์ได้ไม่นานนักก็ได้รับแต่งตั้ง
 ให้เป็นกรรมการศาลฎีกาในปี 2476 ระยะเวลาที่ท่านได้เข้ามามีส่วนในการช่วยวางระเบียบ
 ธุรการทางศาลหลายประการ เช่น เป็นประธานคณะกรรมการประมวลข้อบังคับและระเบียบศาล
 ซึ่งผลงานของคณะกรรมการชุดนี้ยังปรากฏเป็นระเบียบแบบแผนมาจนทุกวันนี้ ในปี 2477 พระยา
 ฤทธราชทรงสวัสดิ์ ได้เป็นประธานคณะกรรมการร่างประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา และ
 ท่านได้เป็นประธานกรรมการวางระเบียบตามประมวลกฎหมายดังกล่าวอีกหลายคณะ ด้วยเหตุนี้
 เอง ในปี 2479 ท่านจึงได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ๗ ให้ดำรงตำแหน่งปลัดกระทรวง
 ยุติธรรม ระยะเวลาเป็นระยะหัวเดียวหัวต่อของกระทรวงยุติธรรม ซึ่งต้องเตรียมรับงานเอกราช
 ทวงการศาลซึ่งกำลังจะได้รับกลับคืนมา ท่านได้เป็นประธานคณะกรรมการพิจารณาระเบียบ
 ราชการกองหมายและประธานคณะกรรมการตรวจพิจารณาแก้ไขแบบพิมพ์ศาล เมื่อท่านเจ้าคุณ
 ฤทธราช ๗ มีอายุครบเกษียณในปี 2481 ทางราชการได้ตกลงจะต่ออายุให้ท่านเพื่อช่วยราชการ
 ต่อไป แต่ท่านปฏิเสธด้วยเห็นว่าเป็นเรื่องฉีกหลักการจึงออกจากราชการ อย่างไรก็ตาม
 ต่อมาท่านยังมีโอกาสกลับเข้าไปช่วยราชการอีกในตำแหน่งสมาชิกวุฒิสภา เมื่อ พ.ศ. 2490 และ
 ได้เป็นสมาชิกสภาองคมนตรีในปี 2491 ด้วย

พระยาฤทธราชทรงสวัสดิ์ เป็นเพื่อนสนิทร่วมโรงเรียนกับ เจ้าพระยาศรีธรรมมา
 ชิเบศ เมื่อครั้งเรียนที่โรงเรียนอัสสัมชัญ ซึ่งท่านเจ้าคุณศรี ๗ ยกย่องว่าเพื่อนของท่านผู้นี้เรียน
 หนังสือเก่งมาก พระยาศรีธรรมราช เพื่อนอีกคนหนึ่งของท่านเจ้าคุณฤทธราช ๗ กล่าวถึง
 ท่านว่า เจ้าคุณฤทธราช ๗ เป็นคนรูปร่างหาทางสง่าสุภาพสัทธิ มีทวนกโง้งงาม แต่มิว่าจา

อันหวานน่าฟังมาก คงเป็นลักษณะเหล่านี้เองที่ทำให้ท่านเป็นนักบริหารที่ดี และเป็น
เคารพนับถือของผู้ที่อยู่ใต้งค์กับบัญชาตลอดมา

ท่านเจ้าคุณภุชงค์ราชทรงสวัสดิ์ ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ 27 ตุลาคม พ.ศ. 2495
สิริรวมอายุได้ 72 ปี ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ทวีติยาภรณ์ช้างเผือก และ
ทุติยจุลจอมเกล้า

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระนามเดิมว่าสมเด็จพระเจ้าฟ้าชายมหาวชิราวุธ พระราชสมภพเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ค.ศ. ๑๘๖๘ ตรงกับวันที่ ๑ มกราคม ๒๔๒๓ ทรงเป็นพระบรมราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระพันปีหลวง ระหว่างที่เสด็จไปทรงศึกษาอยู่ ณ ประเทศอังกฤษ เมื่อยังทรงพระเยาว์อยู่นั้น ทรงได้รับสถาปนาเฉลิมพระนามาภิไธยเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร แล้วเสด็จเข้าศึกษาวิชาทหารในโรงเรียนนายร้อยทหารบกแซนด์เฮิสต์ และโรงเรียนวูลิช จากนั้นได้เสด็จเข้าศึกษาวิชาประวัติศาสตร์และกฎหมาย ที่วิทยาลัยไกรสรศึกเขมร มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด พระองค์ทรงปรีชาสามารถรอบรู้ทั้งในกิจการทหารและพลเรือนตั้งแต่ชั้นต่ำสุดจนถึงชั้นสูงที่สุด

ครั้งเสด็จกลับเข้ามาจากต่างประเทศแล้ว เสด็จเข้ารับราชการทางฝ่ายทหารได้เป็นนายพลเอก ราชองครักษ์ ตำแหน่งจเรทัพบก และทรงบัญชาการกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ตามราชประเพณีด้วย ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตเมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม ๒๔๕๓ พระองค์ได้เสด็จขึ้นเถลิงถวัลย์ราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์ลำดับที่ ๖ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระมหากษัตริย์นักปกครองและนักปราชญ์ ทรงริเริ่มสิ่งที่ค้ำจุน และนำคุณประโยชน์มาสู่ประเทศชาติมากมายหลายอย่าง ทั้งที่เป็นวัตรธรรมและวัฒนธรรม ประชาชนเคารพนับถือและระลึกถึงพระองค์ว่า ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีความสามารถยิ่งยง ทรงมีความคิดก้าวหน้า ทรงเป็นนักชาตินิยม นักประชาธิปไตย และเหนือเกล้าถึงถิ่นใด ทรงเป็นปราชญ์และกวีที่สำคัญในประวัติศาสตร์ของชาติ ประชาชนทั้งหลายจึงพร้อมใจกันถวายพระสมัญญา ให้แก่พระเกียรติว่าทรงเป็น "พระมหากษัตริย์เจ้า" ของชาวไทย

พระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในด้านที่เกี่ยวกับการกฎหมายนั้น มีอยู่มากมายนานับประการ อาทิเช่น ทรงพระราชดำริให้จัดตั้งเนติบัณฑิตยสภาขึ้น เป็นสถาบันสำหรับผู้ประกอบวิชาชีพทางกฎหมาย ทรงเอาพระราชหฤทัยใส่ในการจัดทำประมวลกฎหมายของชาติ และการเรียกร้องเอกราชทางการศาลของไทย

คืนจากนานาประเทศ ทรงจัดการระเบียบการในกระทรวงยุติธรรมเสียใหม่ โดยแบ่งแยกราชการบริหาร และราชการฝ่ายตุลาการออกจากกันอย่างเด็ดขาด และที่สำคัญยิ่งก็คือ ทรงแต่ พระบรมเลขาฯ ภาควิชาความยุติธรรมให้แก่งานของพระองค์โดยเสมอหน้า นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณอันประเสริฐและยังคงเป็นที่สำนึกอยู่เสมอมาในบัดนี้

พระราชกรณียกิจที่ทรงจัดตั้งเนติบัณฑิตยสภาขึ้นนั้น ประมุขแห่งมาจากว่าแต่เดิมมานั้น ผู้ที่ประกอบวิชาชีพทางกฎหมาย เช่น ผู้พิพากษา อัยการ ทนายความเหล่านี้หาเมืองการหรือหน่วยงานที่จะช่วยส่งเสริมหรือควบคุมการประกอบวิชาชีพได้อย่างใดไม่ ในขณะที่การศึกษากฎหมายของประเทศไทยได้เจริญขึ้นโดยลำดับ สมควรจะจัดให้มีสมาคมเป็นที่รวมนักกฎหมายสำหรับวัตถุประสงค์ดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิศุภบาล อธิบดีศาลฎีกา รักษาภิบาลเจ้าพระยาอภัยราชา มหายุติธรรมธร เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ร่วมกันเลือกกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง รักษาตั้งข้อบังคับของเนติบัณฑิตยสภาขึ้น โดยพระราชทานชื่อ สภาที่ว่า "เนติบัณฑิตยสภา" ทั้งยังได้พระราชทานรางวัล ข้อบังคับของเนติบัณฑิตยสภา มาเป็นแนวทางแก่คณะกรรมการด้วย และตั้งแต่วันที่พุทธศักราช 2457 เป็นต้นมา เนติบัณฑิตยสภาได้จัดตั้งขึ้นโดยพระราชโองการ และอยู่ในพระบรมอุปถัมภ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวสืบแต่นั้นมา

ในด้านการจัดทำประมวลกฎหมายของชาติ และการเรียกร้องเอกราชทางการศาลของไทยคืนจากนานาประเทศนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงคำเนิพระราชโองการมายกราบของพระยุคลบาทของสมเด็จพระบรมชนกนาถ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มิได้ผิดเพี้ยน ในรัชสมัยของพระองค์ อาจเรียกได้ว่าเป็นสมัยของการทำประมวลกฎหมายทั้งสมัย โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมร่างกฎหมายขึ้นในสังกัดกระทรวงยุติธรรม ซึ่งเป็นที่มาของสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา

ในปัจจุบัน โปรดเกล้าให้จัดระเบียบการพิชิตนากวางประมวลกฎหมายเสียใหม่ โดยเพิ่มกรมการไทยเป็นกรมการชำระประมวลกฎหมายไทยกับกรมการชาวต่างประเทศ ทำให้ประมวลกฎหมายที่ยกร่างขึ้นเหมาะสมกับประเพณีนิยม ชีวิตความเป็นอยู่ความต้องการของประเทศ และประชาชนชาวไทย ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งแรก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตกลงพระราชหัตถ์ยอมยกเขตปกครองสงครามเข้าข้างฝ่ายสัมพันธมิตร โดยทรงถือพระราชอาญาสิทธิ์แห่งการเป็นเกียรติยศ ทรงคืนมณฑลเสนาบดีและพระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่ ในที่สุดฝ่ายเราก็ได้ชัยชนะ ผลแห่งการนี้ทำให้โคเอกราชทางศาลเกิดขึ้นมา โดยสหรัฐอเมริกาเป็นประเทศแรกที่สละสิทธิสภาพนอกอาณาเขต และให้สิทธิทางการศาลแก่ศาลไทยอย่างเต็มภาคภูมิตามสัญญาทางพระราชไมตรี พ.ศ. 2464 ด้วยการเจรจาของพระยาภิธานไมตรี (ดร.พรานซีส บี.แซร์)

ทางด้านการศึกษายุติธรรมนั้น ทรงจัดระเบียบการเสียใหม่ โดยแยกให้ราชการบริหารอยู่ความรับผิดชอบของเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ส่วนงานราชการทางฝ่ายตุลาการ คือการพิพากษาคดีนั้น โปรดเกล้าให้มีตำแหน่งอธิบดีศาลฎีกาเป็นประธาน ดังความละเอียดในประกาศจัดระเบียบราชการกระทรวงยุติธรรมใหม่ ลงวันที่ 3 เมษายน รศ.131 ดังนี้

" พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ ว่า กระทรวงยุติธรรมเวลานี้มีเสนาบดีผู้เดียว เป็นผู้บังคับบัญชาและวินิจฉัยราชการทั้งฝ่ายตุลาการและฝ่ายตุลาการรวมกัน ทรงพระราชดำริเห็นว่า การที่คนผู้เดียวจะดำริและบังคับบัญชาราชการทั้ง 2 ประเภทนั้นให้ตลอดไปได้โดยเรียบร้อย ย่อมเป็นการยาก สมควรจะแยกหน้าที่ให้มีฝ่ายตุลาการส่วนหนึ่ง และฝ่ายตุลาการส่วนหนึ่งราชการในกระทรวงยุติธรรมจะได้เจริญยิ่งขึ้นกว่าที่เป็นมาแล้ว

อนึ่ง ศาลฎีกาซึ่งนับว่าเป็นศาลสูงสุดในพระราชอาณาจักรสยาม ก็ยังไม่เมื่ออธิบดี และยังมีได้รวมอยู่ในกระทรวงใด นับว่าต้องเป็นพระราชฐานะพิเศษอยู่ส่วนหนึ่ง จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้ยกศาลฎีกาไปรวมอยู่ในกระทรวงยุติธรรม ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน ร.ศ. 131 เป็นต้นไป และจะได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งอธิบดีศาลฎีกาในเวลาต่อไป เพื่อเป็นผู้ใหญ่เป็นประธานในแผนกตุลาการ

ส่วนหน้าที่ราชการนั้น ให้เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมมีอำนาจและหน้าที่ได้บังคับบัญชาราชการและรับผิดชอบทั่วไป และบรรดาข้าราชการอันนับว่าเป็นส่วนราชการในกระทรวงนี้เป็นหน้าที่เสนาบดีบังคับบัญชาได้โดยทั่วถึง แต่ในส่วนที่เป็นฝ่ายตุลาการนั้น ให้เสนาบดีปรึกษาหารือและฟังความเห็นของอธิบดีศาลฎีกาแล้ว และวินิจฉัยบังคับบัญชาไปตามที่ตกลงกัน หรือถ้ามีความเห็นแตกต่างกันก็ให้เสนาบดีพร้อมด้วยอธิบดีศาลฎีกานำความกราบบังคมทูลเรียนพระราชาธิบดี

ให้อธิบดีศาลฎีกามีหน้าที่ดำริระเบียบราชการแผนกตุลาการและนำความเห็นเสนอเสนาบดี ตลอดจนถึงการตั้งและปลด เปลี่ยนหรือเลื่อนตำแหน่งผู้พิพากษา ส่วนการแก้ไขข้อขัดข้องปัญหาที่เกี่ยวข้องด้วยกฎหมายนั้น เป็นหน้าที่อธิบดีศาลฎีกาเป็นผู้วินิจฉัย แต่ตามข้อใดซึ่งจำจะต้องเรียนพระราชาธิบดี ให้อธิบดีศาลฎีกานำขอความนั้นขึ้นกราบบังคมทูลเรียนพระราชาธิบดีโดยทรงได้

ข้อปัญหาในทางราชการที่เกี่ยวกับนานาประเทศนั้น ให้เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมปรึกษาหารือเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศแล้ว จึงวินิจฉัย "

การที่ทรงจัดระเบียบการยุติธรรมเสียใหม่ครั้งนี้ เป็นฐานอันสำคัญที่ช่วยให้ศาลดำรงความเป็นอิสระ และเป็นที่ยังของประชาชนได้อย่างแท้จริงมาครบเท่าทุกวันนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสวรรคตเมื่อวันพฤหัสบดี

ที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468 พระชนมพรรษา 46 พรรษา

พระยาปริกานตเบศวร์ (พัก พันธุ์พัก) : นายความอาวุโสผู้อยู่ในวงการถึง 40 ปี

ถ้าจะเอ่ยชื่อ นายความอาวุโสสักคนในอดีตที่เป็นผู้นำในวงการวิชาชีพ
กานนี้ และดำรงตนอยู่ได้อย่างมีเกียรติ เป็นที่เคารพยกย่องในฝีมือลายมือ ก็เห็นจะ
ต้องกล่าวถึง มหาเสวกตรี พระยาปริกานตเบศวร์ด้วยคนหนึ่ง

พระยาปริกานตเบศวร์ มี ชื่อเดิมว่า พัก เกิดในสกุล เกียนเสวี เป็นบุตร
ของพ่อค้าชาวเยอรมันชื่อ แฮนซ์ กัสตัพ ฟเอร์คินเนก ฟัลค์ (Han Gustav Ferdinand
Falk) มารดาเป็นไทยชื่อ นางเป็ลเลียน เกิดเมื่อวันที่ 15 มีนาคม พ.ศ.
2425 ต่อมาท่านได้เปลี่ยนชื่อและนามสกุลเป็น พัก พันธุ์พัก

เมื่อเยาว์วัยได้เริ่มศึกษาที่โรงเรียนหม่อมแมกฟาแลนด์ โรงเรียนสุนันทาลัย
และโรงเรียนวัดมหาพรหมตามลำดับ ต่อมาก็ได้เข้าศึกษาต่อในโรงเรียนอัสสัมชัญ
และโรงเรียนกฎหมายพร้อมกันเป็นดามในกระทรวงยุติธรรม นายพัก สอบได้เป็นเนติ-
บัณฑิตเมื่อ พ.ศ. 2448 รุ่นเดียวกับเจ้าพระยาศรีธรรมราชเบศ ต่อมาก็ได้เข้าเป็นผู้
พิพากษาฝึกหัดในศาลแพ่ง ศาลอาญา และศาลสมณฑลพายัพ โดยได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์
ก็เป็นหลวงสดตถกิจวิจารณ์ หลังจากนั้นได้ย้ายไปเป็นผู้พิพากษาศาลจังหวัดจันทบุรี
และโดยเหตุที่เป็นผู้มีความรู้ภาษาอังกฤษดีเยี่ยมถึงขนาดได้คบกับฝรั่งในการประชุมได้
จึงได้ย้ายไปเป็นผู้พิพากษาศาลต่างประเทศในปี 2456 พร้อมกับได้รับพระราชทาน
บรรดาศักดิ์สูงขึ้นเป็นพระสุชนวินิจัยในปี 2457 ระหว่างที่รับราชการอยู่ที่ศาลต่าง-
ประเทศนั่นเอง ประเทศไทยได้เข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 กับฝ่ายสัมพันธมิตร
ต่อสู้กับเยอรมัน อยู่มาคราวหนึ่งท่านได้เป็นเจ้าของสำนักงานคดีฝรั่งชาติสัมพันธมิตร
ผู้หนึ่งคำผิ่นเดือน ศาลได้พิพากษาจำคุกฝรั่งผู้นั้น วงการผู้ใหญ่ในกระทรวงยุติธรรม
เห็นว่าควรผ่อนผันบ้าง เพราะเป็นชนชาติสัมพันธมิตร แต่ท่านไม่ยอม ภายหลังมีผู้สงสัย
ว่าเหตุใดท่านมีความรู้ภาษาอังกฤษดีเยี่ยมจึงได้สอบสวนราวเรื่องพบว่า ท่านมีเชื้อชาติ
เยอรมัน จำเลยจึงโวยวายขึ้นหาว่าผู้พิพากษาลำเอียง เรื่องจึงบานปลายแทนที่จะ

เป็นเรื่องศาลกับจำเลย กลายเป็นเรื่องเยอรมัน. เสด็จงานชาติสัมพันธมิตร เมื่อเกิดเรื่องขึ้นท่านน้อยใจถึงกับจะลาออก แต่ผู้ใหญ่ก็ช่วยคลี่คลายเรื่องให้โดยย้ายท่านไปเป็นคณบดีพาณิชยศาสตร์วิทยาลัย และได้เป็นผู้ช่วยสมุหพระนิติศาสตร์ ในกรมพระนิติศาสตร์ในปี 2462¹ ระยะเวลาที่รับราชการอยู่ที่ศาลต่างประเทศ ท่านได้เป็นอาจารย์สอนกฎหมายอาญาและวิธีพิจารณาความอาญาที่โรงเรียนกฎหมายด้วย และได้เรียบเรียงตำราว่าความขึ้นครุชั้น เล่มหนึ่ง ชื่อ "วิธีว่าความแพ่งและอาญา โดยพระสุเมธวินิจฉัย" ซึ่งใช้เป็นคู่มือของทนายความในเวลานั้น ใครท้อใครเมื่อไถ่ถามก็พากันวิจารณ์ว่า วันหนึ่งท่านผู้เขียนซึ่งมีฝีมือไม่ลายมือในเชิงวิชาว่าความถึงปานนี้ จะต้องกระโดดลงมาอยู่ในวงการทนายความแน่ และก็เป็นอย่างจริงเมื่อเวลาผ่านไปอีก 10 ปี ต่อมา

เมื่อได้ย้ายไปอยู่กรมพระนิติศาสตร์ กระทรวงวังแล้วท่านได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์สูงขึ้นตามตำแหน่ง เป็นพระยาปริกานธุเบศร์ แต่ต่อมาในปี 2465 ก็ได้ย้ายกลับไปรับราชการศาลอีกในตำแหน่งคณบดีพาณิชยศาสตร์วิทยาลัย ผู้ที่มาเป็นผู้ช่วยสมุหพระนิติศาสตร์ต่อจากท่านคือ พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ พระยาปริกานธุเบศร์รับราชการเป็นผู้พิพากษารั้งหลังอยู่อีกสองปีก็มีพระบรมราชโองการให้ย้ายกลับไปรับราชการกระทรวงวังอีกในตำแหน่งปลัดพระราชมณฑลฝ่ายใน แต่ครั้งนั้นอยู่ได้เพียงปีเดียว ทางการก็ยุบตำแหน่งนี้ เพราะกรมสมุททางเศรษฐกิจ มีผู้เสนอขอให้ท่านกลับไปรับราชการศาลตามเดิม แต่ท่านเกิดความเบื่อหน่ายในชีวิตราชการแล้ว จึงกราบบังคมทูลลาออกเมื่อ พ.ศ. 2468 หันมาประกอบอาชีพทนายความ ตั้งสำนักงาน "ปริกาและบุตร" ทั้งที่ขณะนั้นมีอายุได้ 43 ปี และอยู่ในวงการนี้ ต่อมาอีกถึง 40 ปี นับเป็นบุคคลสำคัญผู้หนึ่งในวิชาชีพแขนงนี้ และทำให้มีผู้เห็นว่าวิชาชีพนี้เกี่ยวข้องกับกิจการที่ท่านประพฤติปฏิบัติกันอย่างสุภาพ แต่แข็งแกร่ง อดอาจในเวลาปฏิบัติหน้าที่ ในเรื่องความสุภาพ ท่านได้รับ

¹ อนุสรณ์ มหาเสวกศรี พระยาปริกานธุเบศร์ (พระนคร: โรงพิมพ์มิ่งมงคลการพิมพ์, พ.ศ. 2508), หน้า 11.

ค่ายกองว่าเป็นไม้สูงที่ไม้ต่ำ ทั้งที่ท่านมีบรรดาศักดิ์เป็นถึงพระยาและยานตำแหน่ง
ราชการสูงมาแล้ว นอกจากนี้ยังเป็นครูมาอาจารย์สอนกฎหมายแก่ผู้พิพากษาชั้นสูง ๆ
ต่อมาอีกหลายรุ่น แต่ในเวลาทำหน้าที่ในศาล ท่านยกย่องผู้พิพากษาอยู่เสมอในฐานะ
ผู้ทำการในพระปรมาภิไธยพระมหากษัตริย์ หลวงจำรูญเนติศาสตร์ เล่าว่า ท่านเรียก
ศาลทุกคำว่า "โตเท่า" จนศาลเงิน เพราะเป็นศิษย์ท่านมาก่อน ในเรื่องความ
แข็งแรงแรงองอาจ ท่านเป็นผู้กล้าหาญเด็ดเดี่ยว พูจาโผงดวงตรงไปตรงมา เสียงถึง
หังจัด และปฏิบัติหน้าที่โดยไม่เกรงกลัวใคร ๆ กตัญญู ๆ ที่ท่านเคยเข้าเป็นนายมา
แล้วอาทิเช่น ท่านเป็นนายให้เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีฟ้องพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ
สวัสดิวัฒนวิษณุซึ่งเคยเป็นเจ้านายเก่าของท่านเอง และท่านเคยฟ้องกรมตุลาการเรียก
ลาอากรที่เรียกเก็บเกินไป 3 สตางค์กัน จนชนะคดีด้วย

ศาสตราจารย์ประพนธ์ ศาตะมาน ได้เคยยกย่องท่านไว้ว่า

"อายุอาณามของท่านขนาดนี้แล้ว ท่านก็ยังมี ความแคลงคล่องว่องไว มีความ
สามารถไม่เฉพาะแต่กฎหมายไทย แต่รวมถึงกฎหมายต่างประเทศด้วย ทั้งท่านมีความสามารถ
ในเชิงนายความอย่างหาตัวจับยาก ในคานกรรมการเนติบัณฑิตยสภา ท่านเป็นนักโต
เถียงที่ประกอบด้วยเหตุผล และไม่ยอมใครง่าย ๆ เว้นเสียแต่ผู้อื่นจะยกเหตุผลที่หนักแน่น
กว่าท่านมาอ้าง"²

พระยาปริกานฤเบศร์ เป็นนายความที่ประสบความสำเร็จในชีวิตมากคนหนึ่ง
ท่านได้เป็นที่ปรึกษากฎหมายให้กับกิจการต่าง ๆ เป็นอันมาก อาทิเช่น ธนาคารไทยพาณิชย์
ซึ่งท่านได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เข้าแก้สถานการณ์ทางการเงิน และเป็น

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 14

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 55

กรรมการบริหาร มาตั้งแตงสมัยรัชกาลที่ 7 บริษัทปูนซีเมนต์ไทยจำกัด บริษัทโคโยต้า จำกัด บริษัทเบอร์ดีบุกเกอร์จำกัด บริษัทอุตสาหกรรมไทยมอเตอร์ จำกัด บริษัทไทยสมุทรประกันภัยจำกัด เป็นต้น รวมทั้งได้เคยเป็นผู้จัดการมรดกในพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระกำแพงเพชรอัครโยธินด้วย

ในระยะ 40 ปีนี้ ท่านได้เคยเป็นกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ กรรมการเนติบัญญัติสภา กรรมการสอดส่องความประพฤตินายความ วุฒิสมาชิก นายกสมาคมทนายความแห่งประเทศไทย กรรมการร่างพระราชบัญญัติทนายความ และเคยเป็นผู้แทนเนติบัญญัติสภา ไปประชุมต่างประเทศ นอกจากนี้ท่านยังเป็นนักปาฐกถา และนักเขียนบทความ เคยเขียนบทความสอนใจนายความและนักกฎหมายไว้หลายเรื่อง อาทิ เช่น "ทนายความเป็นคนสำคัญในการดำเนินคดี" ในระยะหลังท่านได้ทะนุบำรุงพุทธศาสนาลายทางอีกด้วย

พระยาปริคานธุเบศร์ ถึงอนิจกรรมเมื่อวันที่ 29 ธันวาคม พ.ศ. 2507 สิริรวมอายุได้ 83 ปี เครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุดที่ได้รับคือ ตติยจุลจอมเกล้าวิเศษ

จากประวัติที่กล่าวมานี้ นับได้ว่าพระยาปริคานธุเบศร์เป็น "ยอดทนายความ" คนหนึ่งในสมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองและเป็นผู้บุกเบิกในวงการวิชาชีพแขนงนี้คนหนึ่ง ตลอดสมัยที่ท่านมีชีวิตอยู่ ซึ่งศาสตราจารย์วิกรม เมธาภรณ์ เคยปรารภไว้ว่า น่าจะมีการตั้งกองทุนพระยาปริคานธุเบศร์ขึ้นเป็นอนุสรณ์แก่ยอดทนายความผู้

พระยาตรีธรรมราชชาติเคโตะไชยมโหฬารวิชัยดิษฐ์ (ทองคำ กาญจนโชติ) : ลูกชานาและเด็กวัด
ผู้จากตำแหน่งอธิบดีศาล ไปเป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑล จนกระทั่งเป็นนักการเมืองเจ้าปากกล้า และ
นักเขียนบทความการเมือง

เมื่อเอ่ยถึงพระยาตรีธรรมราช อาจมีนักกฎหมายน้อยคนรู้จักท่านแต่เมื่อเอ่ยถึง
 พระยาทุษยันตรังสฤษดิ์แล้ว มักเป็นที่รู้จักกันดีในหมู่นักกฎหมายรุ่นเก่า แท้จริงท่านเป็นบุคคล
 เกี่ยวกันแต่ได้รับพระราชทานราชทินนามในบรรดาศักดิ์เดิมสองครั้ง

พระยาตรีธรรมราชมีนามเดิมว่า ทองคำ กาญจนโชติ เป็นบุตรนายแสง และ
 นางแหม่ กาญจนโชติ ชาวนาอยุธยา เกิดเมื่อวันที่ 17 กันยายน พ.ศ. 2427 เมื่อเล็ก ๆ
 ได้เข้ามาเป็นเด็กวัดที่วัดบูรณารามและเรียนที่โรงเรียนวัดราชบพิตร โรงเรียนวัดอรุณ ฯ
 โรงเรียนสวนกุหลาบ ฯ จนกระทั่งสอบได้เป็นเนติบัณฑิต เมื่อ พ.ศ. 2450 รุ่นเดียวกับพระยา
 กฤตราษฎ์ทรงสวัสดิ์และได้เป็นเพื่อนรักสนิทสนมกันจนถึงอนิจกรรม

พระยาตรีธรรมราชเป็นคนเรียนหนังสือเก่ง เคยสอบได้ทั้งสองในการรับทุนไป
 เรียนต่อที่อังกฤษ แต่ในนี้เห็น กระทรวงยุติธรรมต้องการเพียงคนเดียว จึงให้สอบได้คนหนึ่ง
 คือนายบุญช่วย วิณิกกุล เป็นผู้รับทุน ซึ่งต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาเทพวิฑูร

เมื่อเจ้าคุณตรีธรรมราช สอบไม่ได้ทุนดังกล่าว จึงเข้ารับราชการในกระทรวง
 ยุติธรรมตั้งเดิมเป็นผู้พิพากษาโดยไม่คิดจะเข้าสอบชิงทุนอีก เนื่องจากท่านเป็นผู้มีความรู้ภาษาอังกฤษ
 อังกฤษดีทั้งที่ไม่ต้องไปศึกษาต่อต่างประเทศ ท่านจึงได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น พระยา
 ทุษยันตรังสฤษดิ์ และไปครองตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษาศาลมณฑลนครศรีธรรมราช เมื่อ
 พ.ศ. 2462 ศาลนี้เป็นศาลคดีต่างประเทศ ชำระความชาวต่างประเทศ และตั้งที่ทำการ
 ศาลอยู่ที่จังหวัดสงขลา ในระหว่างที่รับราชการอยู่ที่จังหวัดสงขลา ท่านเป็นที่รักใคร่ของชาว

จังหวัดสงขลาอย่างถึง ทั้งที่มีใครงั้นเพื่อกิมนี้ ท่านได้รับคำยกย่องว่ามีมนุษยสัมพันธ์ดี
ปกครองเก่ง เข้ากับคนได้ง่าย กว้างใหญ่ ในปี 2470 จึงได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ
ให้ย้ายจากกระทรวงยุติธรรมไปรับราชการในกระทรวงมหาดไทย ตำแหน่ง สมุหเทศาภิบาล
มณฑลนครศรีธรรมราช ทั้งที่ทำการอยู่ที่จังหวัดสงขลาถือว่าเป็นตำแหน่ง ฝ่ายปกครองหัวเมือง
ที่สูงที่สุดในขณะนั้น มณฑลนครศรีธรรมราชเป็นมณฑลใหญ่มีอาณาเขตปกครองกว้างขวางหลายจังหวัด
ตำแหน่งของท่านจึงสำคัญมากในราชการมหาดไทย ขณะเดียวกันท่านก็ได้รับพระราชทานราชทินนาม
ใหม่ในบรรดาศักดิ์เดิมเป็น "พระยาศรีธรรมราชชาติ เกจิ ไชยมิตรสุริยาธิบดีพิริยพาหุ"

พระยาศรีธรรมราช เป็นผู้มีความรู้ทั้งภาษาอังกฤษและภาษาไทย ท่านสนใจ
การค้นคว้าวิชาเขียนมาตั้งแต่เยาว์วัย ระหว่างที่เป็นอธิบดีศาลและสมุหเทศาภิบาลอยู่นั้นก็ได้
ค้นคว้าแปล เรื่องชาวภาษาต่างประเทศไว้เป็นภาษาไทยหลายเรื่อง และได้เขียนบทความลง
หนังสือพิมพ์มาตั้งแต่ พ.ศ. 2465 โดยใช้นามปากกาว่า "เซอร์มิต" ท่านได้เขียนบทความกฎหมายลง
หนังสือพิมพ์บางกอกไทมส์ ซึ่งรัฐบาลก็รับฟังและมีการออกกฎหมายตามแนวทาง
นั้นในเวลาต่อมา

ครั้น พ.ศ. 2476 หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ทางรัฐบาลได้ยุบมณฑล
ท่านถูกปลดออกจากราชการแต่ก็ได้ประกอบอาชีพเป็นนายความอยู่ที่จังหวัดสงขลา ต่อมาจน
กระทั่ง พ.ศ. 2481 จึงได้รับเลือกเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดสงขลา กล่าวได้ว่า นับ
แต่ พ.ศ. 2481 เป็นต้นมา พระยาศรีธรรมราช ได้เบนเข็มไปเป็นนักการเมืองอย่างแท้จริง
ระหว่างที่เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอยู่นั้น ท่านได้รับคำยกย่องว่าเป็น "ดาวอภิปราย" ที่นำ
ถวิลของรัฐบาล ท่านมีลีลาการอภิปรายไม่ซ้ำแบบใคร เพราะพูดจาเฝื่องวาง เน้นร้อน เสียงดัง
ฟังชัด แต่ไหวพริบก็เป็นเลิศ ท่านเป็นตัวตั้งตัวตีคนสำคัญในการออกประมวลรัษฎากร และเป็น
ฝ่ายค้านที่สำคัญที่สุดในการเปลี่ยนชื่อประเทศจาก "สยาม" เป็น "ไทย" การยึดบทเฉพาะกาล
ทำให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้อยู่ในวาระนานขึ้น การออกกฎหมายอาชญากรรมสงคราม และ
การออกกฎหมายพุทธบัญญัติ และนครเพชรบูรณ์โดยเฉพาะประการหลังนี้ ท่านคัดค้านหนักจน
กระทั่งรัฐบาลต้องกราบถวายบังคมทูลลาออก

ในปี 2487 เจ้าคุณศรีธรรมราชได้เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย ในรัฐบาลขุนนาง อภัยวงศ์อยู่ขณะหนึ่ง แต่ท่านก็ได้พอใจมากนัก ใน พ.ศ. 2490 ท่านได้รับตั้งแต่งตั้งให้เป็นสมาชิกวุฒิสภาด้วยคนหนึ่ง และต่อมาได้เป็นสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญด้วยในปี 2491 ในสมัยนั้นท่านได้เสนอรูปแบบรัฐสภาแบบใหม่ กล่าวคือ ท่านเสนอให้สภาสูงประกอบด้วยสมาชิกประเภทแต่งตั้ง 25 คน และเลือกตั้ง 25 คน ส่วนสภาล่างประกอบด้วย สมาชิกประเภทแต่งตั้ง 75 คน และเลือกตั้ง 175 คน บางกรณีให้ประชุมร่วมกันทั้งสองสภา แต่ความคิดนี้ไม่มีใครเห็นด้วย

เมื่อพ้นจากตำแหน่งสมาชิกวุฒิสภาแล้ว ท่านมีได้มีบทบาททางการเมืองอีก คงเป็นแต่นักเขียนบทความลงหนังสือพิมพ์ เช่น "ประชาธิปไตย" บ้าง "Standard Post" บ้าง โดยเขียนทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ และเคยออกหนังสือพิมพ์เอง ชื่อ "ชาวบ้านการเมือง"

ครั้งหนึ่ง เจ้าคุณศรีธรรมราชได้เรียบเรียงหนังสือชื่อ "สหรัฐอเมริกา" ซึ่งเป็นงานแปลและงานเรียบเรียงสำคัญเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญสหรัฐอเมริกาที่ดีที่สุดเท่าที่จะหาได้ในภาคภาษาไทยในยุคนั้น ท่านได้เขียนไว้ตอนหนึ่งว่า "ทหารจะมาเกี่ยวข้องกับการเมืองไม่ได้..... พนายพล 5 คาว ไอเซนฮาวเป็นประธานาธิบดี ก็ลาออกจากยศนายพลทันที เราจึงควรจำเป็นคดีไว้ว่า เขาไม่แตกคอดอย่างเรา เขาจึงได้เจริญ"

พระยาศรีธรรมราช ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. 2497 สิริรวมอายุได้ 70 ปี นับเป็นนักกฎหมายที่มีชีวิตที่น่าสนใจมากคนหนึ่ง เพราะได้ได้เข้าจากเด็กวัดลูกชวานาจนกระทั่งเป็นรัฐมนตรี ในราชการศาลก็ได้เป็นอธิบดีศาลมณฑล ในสำนักงานปกครองก็ได้เป็นสมุหเทศาภิบาล นอกจากนั้นยังเป็น คาวสภาคนสำคัญประจำยุค และนักเขียนบทความที่มีอิทธิพลที่สุดคนหนึ่ง เมื่อต้นสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง

1

พระยาศรีธรรมราช, สหรัฐอเมริกา, อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ
พระยาศรีธรรมราช (พระนคร: โรงพิมพ์ที่รณสาร, 2497)

มหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิบดี (จิตร ณ สงขลา)

เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิบดี เดิมชื่อจิตร ณ สงขลา เกิดที่บ้านพระยาสุนทรานุรักษ์ (เนตร ณ สงขลา) ถนนวิเชียรชม ตำบลบ่อทราย อำเภอกลาง จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 30 ตุลาคม 2428 เป็นบุตรพระอนันตสมบัติ (เอม) ภูษายราชากร เมืองสงขลา เป็นหลานเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เนม) กับท่านเชื้อบุตรีหลวงอุปการโกศากร (เวท วัชรากัย) และท่านปั้น ซึ่งเป็นบุตรของเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เนม) เช่นกัน ท่านสมรสครั้งแรกกับท่านผู้หญิงนอม (พหลโยธิน) มีบุตรธิดาด้วยกัน 11 คน และหลังจากท่านผู้หญิงนอมถึงแก่อนิจกรรม ท่านก็ได้สมรสครั้งที่สองกับท่านผู้หญิงประภา (วัชรากัย)

เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิบดี เรียนหนังสือแบบเรียนหลวงชุดมูลบทบรรพกิจของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) จบเล่มพิศาลกานต์ จากครูชาวที่เมืองสงขลา เมื่อพ.ศ. 2435 หลังจากอพยพมาอยู่กรุงเทพฯ แล้ว จึงเข้าโรงเรียนอัสสัมชัญ เมื่อ พ.ศ. 2438 เรียนอยู่ 7 ปี สอบได้ชั้น 6 บริบูรณ์ โทคะแนนเป็นที่ 1 ตลอดระยะเวลาที่ศึกษาอยู่ท่านได้ชื่อว่าเป็นนักเรียนที่มีความประพฤติดีและเรียนเก่ง จนได้รับการยกย่องจากคณาจารย์ให้เป็นนักเรียนตัวอย่าง หลังจากนั้นท่านได้เข้าศึกษาวิชากฎหมาย และสอบเป็นเนติบัณฑิตได้ในปี 2448 เมื่อมีอายุได้ 20 ปี

ต่อจากนั้นประมาณหนึ่งปี เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิบดี จึงไปศึกษาวิชากฎหมายต่อยังประเทศอังกฤษ เป็นเวลาสามปีครึ่ง จึงได้เป็นเนติบัณฑิตอังกฤษจากสำนักเกรส อินน์ เมื่อ พ.ศ. 2453

ท่านเข้าทำงานครั้งแรกโดยฝึกหัดเป็นล่ามอังกฤษ กรมกองหมาย
กระทรวงยุติธรรม เมื่อปี 2445 และเริ่มรับราชการเป็นผู้ช่วยเจ้ากรมกองหมาย
เมื่อปี 2446

หลังจากจบการศึกษากฎหมายจากประเทศอังกฤษแล้วท่านจึงได้รับการ
แต่งตั้งให้เป็นผู้พิพากษาศาลแพ่ง และได้รับบรรดาศักดิ์ เป็นหลวงจินดาภิรมย์แล้ว
ย้ายมาดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาศาลทางประเทศ

ในปี 2455 ท่านได้รับแต่งตั้งให้เป็นว่าที่อธิบดีกองหมาย กองลม
ละลายและห่อหุ้มเป็นหุ้นส่วนบริษัท นับเป็นคนไทยคนแรกที่ดำรงตำแหน่งดังกล่าว
เพราะก่อนหน้านี้ผู้ดำรงตำแหน่งล้วนเป็นชาวต่างประเทศ และในปีเดียวกันท่าน
ก็ได้เป็นอาจารย์สอนกฎหมายและกรมการสอบไล่ โรงเรียนกฎหมายกระทรวง
ยุติธรรม ซึ่งท่านได้เป็นตลอดมาจนถึง ปี 2465

ในปี 2456 ท่านได้เป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง และได้รับบรรดาศักดิ์
ศักดิ์เป็นพระจินดาภิรมย์ราชสภาพดี และเลื่อนเป็นพระยาจินดาภิรมย์ราชสภาพดี
ในปี 2459

ในปี 2460 ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้พิพากษาศาลทรัพย์สิน และ
เป็นเลขาธิการเนติบัณฑิตยสภาด้วย ในปีถัดมาก็ได้รับแต่งตั้งเป็นองคมนตรี และ
เป็นอยู่จนถึงปี 2518

ท่านได้รับแต่งตั้งให้เป็นตุลาการแห่งศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ
ของสันนิบาตชาติ ณ กรุงเฮก ในปี 2465 และเป็นกรรมการศาลฎีกา ทั้ง
แต่ปี 2465 ถึง 2468

เป็นกรรมการกรมร่างกฎหมาย ในปี 2466 และเป็นนายกรรมการเนติบัณฑิตยสภา ในปี 2467

ท่านดำรงตำแหน่งอธิบดีศาลฎีกา ในปี 2470 หลังจากที่ตั้งตำแหน่งนี้มาตั้งแต่ปี 2469 และดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ระหว่างเป็นอธิบดีศาลฎีกา ในปี 2471

ในปี 2471 ถึง 2475 ท่านดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมในระหว่างนี้ท่านได้เลื่อนบรรดาศักดิ์ขึ้นเป็น "เจ้าพระยาศรียรรมาธิเบศร์สมันตเนตรพิศุทธ ยุติธรรมธร วิสตรนันทิศาสตร์ราชประเพณี วิเชียรศรีสวัสดิ์วงศวิชัยวัฒน์ บรมกษัตริย์สุนทรมหาสวามิภักดิ์ สุขุมลัทธินฤสุนทรวิจิตรชาตวิชัย ศรีรัตนศรีสรณภักดิ์ อภัยพิริยปรากฏมพาศุ" นับว่าท่านเป็นเจ้าเจ้าพระยาคนสุดท้ายของประเทศไทย

หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ท่านได้รับแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ตั้งแต่ปี 2476-2477 และได้รับแต่งตั้งให้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภท 2 ด้วยโดยเป็นจนถึงปี 2487 ทั้งยังรักษาการแทนนายกรัฐมนตรีในปี 2477 อีกด้วย

ในปี 2477 ถึง 2479 ท่านได้รับความไว้วางใจให้เป็นประธานสภาผู้แทนราษฎร และเป็นหัวหน้าผู้แทนรัฐบาลไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ กรุงลอนดอน เพื่ออัญเชิญเสด็จกลับคืนมาครองราชย์ และไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ณ เมืองโลซานในการเสด็จขึ้นครองราชย์

ท่านได้รับเลือกจากสภาผู้แทนราษฎรให้เป็นประธานกรรมการ

วิสามัญพิจารณาร่างกฎหมายหลายฉบับ รวมทั้งได้รับแต่งตั้งให้เป็นศาสตราจารย์
วิสามัญ แห่งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองด้วย

สำหรับตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมนั้น ท่านได้รับ
แต่งตั้งรวมทั้งสิ้นถึง 3 ครั้ง คือ ครั้งที่ 1 ในปี 2480 ครั้งที่ 2 ในปี 2487
และครั้งที่ 3 ในปี 2489

นอกจากนี้ยังได้รับแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศในปี 2481 และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข ในปี 2487

แม้ในรัชกาลปัจจุบันท่านก็ได้ทำหน้าที่สำคัญในทางนิติบัญญัติหลาย
ตำแหน่ง เช่น

ปี 2490-2494 เป็นสมาชิกวุฒิสภา และประธานวุฒิสภา

ปี 2491-2492 เป็นสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญและประธานสภา
ร่างรัฐธรรมนูญ

ปี 2492-2494 เป็นประธานรัฐสภาโดยตำแหน่งและเป็นประธาน
ตุลาการรัฐธรรมนูญโดยตำแหน่ง

สมัยเมื่อเจ้าพระยาศรีธรรมราชิเบศดำรงตำแหน่ง เป็นเสนาบดีกระทรวง
ยุติธรรม ท่านได้ปรับปรุงงานของกระทรวงยุติธรรมหลายประการ เช่น
ประกาศจัดตั้งศาลหลวงพิเศษยุติธรรม เพื่อกำเนินการตรวจราชการศาลยุติธรรม
ให้ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย ปรับปรุงการพิจารณาพิพากษาคดีโดยปรับปรุง
บทบัญญัติกฎหมายเกี่ยวกับธรรมนูญศาลและวิธีพิจารณาความเพื่อให้การพิจารณา
พิพากษาคดีดำเนินไปอย่างรวดเร็ว และจำกัดสิทธิอุทธรณ์ฎีกา เพื่อให้คดีขึ้น
สู่ศาลน้อยลง ให้มีการอบรมผู้พิพากษา เพื่อยกฐานะผู้พิพากษาให้มีตำแหน่งสูง

และมีฐานะพิเศษและท่านได้ออกระเบียบแบบแผนเกี่ยวกับข้อบังคับและคำชี้แจงต่าง ๆ เพื่อใช้ในราชการกระทรวงยุติธรรมจำนวนมาก

สมัยท่านเป็นสภานายกพิเศษคณะกรรมการเนติบัณฑิตยสภา ท่านได้ดำเนินงานอันยิ่งใหญ่แก่เนติบัณฑิตยสภาหลายเรื่อง เช่น ได้สร้างที่ทำการเนติบัณฑิตยสภาจัดงานสโมสรสันนิบาต เพื่อให้สมาชิกเนติบัณฑิตยสภามีโอกาสพบปะกัน จัดให้มีสโมสรและสนามกีฬาของสมาชิกเนติบัณฑิตยสภา

ตอนที่ท่านเป็นนายกสภานิติศึกษา ท่านได้ส่งเสริมให้สตรีศึกษากฎหมาย ซึ่งต่อมาให้สตรีศึกษากฎหมายสำเร็จเป็นเนติบัณฑิตเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. 2473 คือ นางสาวแรม พรหมโอบอด นอกจากนั้นท่านยังสนับสนุนให้สร้างโรงเรียนกฎหมายใหม่อีก ทั้งให้มีการปรับปรุงหลักสูตรโรงเรียนกฎหมายใหม่เป็นหลักสูตร 5 ปี สามปีแรกเรียนสำเร็จเป็นเนติบัณฑิต สองปีต่อมาเรียนสำเร็จจួយการคนควาแดงตำราเป็นนิติศาสตรบัณฑิตเทียบชั้นปริญญาเอก

ส่วนงานร่างกฎหมายนั้น ท่านได้มีส่วนสำคัญในการร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ทั้ง 6 บรรพ และได้ร่วมร่างกฎหมายใหม่ออกใช้เป็นหลักในการปกครองประเทศเป็นอันมาก

นอกจากนี้ท่านยังได้ทำงานให้แก่ประเทศชาติอีกหลายด้าน อาทิเช่น งานด้านกระทรวงการคลัง กระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงสาธารณสุข รัฐบาล องคมนตรี สภากาชาดไทย และงานระเบียบข้าราชการพลเรือนและกรรมการ ก.พ. ซึ่งล้วนแต่มีประโยชน์ต่อประเทศชาติอย่างมากมาย สู้ที่จะนำมากดวาทให้ครบถ้วนได้

เข้าใจว่าสิ่งที่ท่านเจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศร์ยึดมั่นตลอดชีวิตการทำงานของท่านคือท่านถือว่าบ้านเมืองจะอยู่เป็นสุข ถ้ามีกฎหมายดี และกฎหมายจะดีได้นั้น ต้องประกอบด้วยผู้ซึ่งกฎหมายเป็นคนที่มีความดีมีคุณธรรม เห็นได้จากคำกล่าวอบรมนักเรียนกฎหมายสมัยเมื่อท่านเป็นพระยาจินดาภิรมย์ราชสภาพที่ อธิบดีศาลฎีกา เมื่อวันที่ 1 มิถุนายน 2469

"....ความคิดถึงคณะ esprit de corps นักปราชญ์ยอมสละเสรีญาทุกคนทางคิดถึงคณะเป็นใหญ่กว่าคิดถึงเฉพาะตัว ยอมเสียสละเฉพาะตัวเพื่อประโยชน์ของคณะ แล้วทำความสามัคคีให้เกิดขึ้น ทุกคนยอมได้รับผลอยู่ในตัวกล่าวคือ การช่วยคณะก็เท่ากับช่วยตัวเองด้วยทุกครั้งไป...."

ในปี พ.ศ. 2472 ขณะท่านดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม เมื่อผู้พิพากษาใหม่จะออกไปราชการทวนหน้าที่ ท่านได้กล่าวคำเตือนผู้พิพากษาไว้เป็นที่ประทับใจมาก แม้กวดเวลาจะล่วงมากแล้ว 40 ปี ก็ยังเป็นคำตักเตือนที่มีคุณค่าควรที่นักกฎหมายทั่วไปจะยึดถือเป็นคติเตือนใจท่านกล่าวว่า

"...ผู้พิพากษาคควรรักษาตำแหน่งให้สมฐานะ กล่าวคือ ต้องรักษาเกียรติยศของผู้พิพากษาให้เป็นที่เคารพนับถือของประชาชนผู้มาเป็นความตลอดถึงชนชั้นอื่นทั่วไปด้วย ต้องอยู่ในคลองมรรยาทของผู้พิพากษาซึ่งมีหน้าที่กองตั้งตัวเป็นกลาง คัดลึงความตามกฎหมายเพื่อให้ความยุติธรรมแก่ทุกคน ดังมีในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์กล่าวไว้ว่าผู้พิพากษาต้องปราศจากอคติทั้ง 4 คือ ฉันทา โทสา ภยา โมหาคติ

ถัดจากนั้นความประพฤติเป็นข้อสำคัญ ท่านทอระวังกิริยาและวาจาให้เป็นไปโดยสุภาพจะว่ากล่าวบังคับคู่ความก็ดี จะซักถามพยานก็ดี หรือจะตัดสิน

ความถี่ ครรใช้จำนวนโหวตที่สุภาพ ตามธรรมเนียมที่มีตำแหน่งเป็นผู้พิพากษา
 ประชาชนยอมเคารพยำเกรงอยู่แล้ว เมื่อประพฤติก็น่าชื่นชมมากจน
 ตรงกันข้ามเมื่อประพฤติน่าติเตียนได้รับความติฉินนินทาและขาดความเคารพยำเกรง
 อย่างถึงเสียเวลาทำราชการประพฤติก็น่าหนึ่ง เวลานอกราชการประพฤติก็น่า
 หนึ่งได้ แม้ในเวลาราชการจะประพฤติก็น่าสักปานใด ถ้านอกเวลาราชการ
 กลับประพฤติก็น่าแล้วก็ยอมเป็นที่ติเตียนทำให้ขาดความนับถือ ลบล้างคุณความดีลง
 ได้ จึงต้องระวังข้อนี้ให้จงหนัก.."

ภัยเหตุที่ผู้พิพากษาทั้งหลายมีในคุณธรรมดังกล่าวนี้ ศาลจึงเป็น
 ที่วางใจของประชาชน ถือเป็นที่ยิ่งแห่งสุดท้ายเสมอมา

เจ้าพระยาตรีธรรมาธิเบศร์ถึงแก่อสัญกรรมเมื่อวันที่ 25 กันยายน
 2519 สิริรวมอายุได้ 90 ปีเศษ หลังจากได้รับราชการในตำแหน่งตุลาการ บริหาร
 นิติบัญญัติมา 5 แผนดิน และเป็นองคมนตรี 3 รัชกาล รวมอายุราชการ 72 ปี

สถาบันวิทยบริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เจ้าพระยาพิชัยญาติ (กัน บุนนาค) : อธิบดีศาลฎีกา เจ้าตำรับกฎหมายที่กินสมัยราชาธิปไตย
ผู้รับพระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับถาวร พ.ศ. 2475

สกุลบุนนาคใคร่ขอว่าเป็นสกุลขุนนางเก่าแก่ และเป็นสกุลสามัญชนที่มีอิทธิพล
 ที่สุดในกรุงรัตนโกสินทร์สมัยก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง สมาชิกในสกุลนี้บรรพการศักดิ์เป็น
 สมเด็จเจ้าพระยาถึง 3 คน เป็นเจ้าพระยาอีกจำนวนมาก และที่เป็นพระยา หลวง ขุน
 อีกจำนวนมากมายแต่จะนับไม่ถ้วน บุคคลสำคัญในราชการบริหารส่วนใหญ่เป็นสมาชิกในสกุล
 นี้ แต่ในราชการตุลาการแล้วมีผู้ที่เด่นในทางนี้ผู้น้อยคน จนแทบจะสรุปได้ว่า สมาชิกในสกุล
 บุนนาคสนใจงานบริหาร งานปกครอง มากกว่า งานศาลงานตุลาการ ในบรรดาสมาชิกสกุล
 บุนนาคน้อยคนที่เอาดีทางราชการตุลาการ ผู้ที่เด่นที่สุดในสกุลนี้ และเป็นบุคคลสำคัญยิ่งในวงการ
 กฎหมายไทยก็คือ มหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาพิชัยญาติ (กัน บุนนาค) ผู้ทำให้สกุลบุนนาค
 ใคร่ขอว่ามีสมาชิกเป็นเจ้าพระยาอันเป็นบรรพการศักดิ์ชั้นสูงที่สุดเพิ่มขึ้นอีกคนหนึ่ง และเป็น
 เจ้าพระยาคนสุดท้ายของสมาชิกในสกุลนี้ด้วย

เจ้าพระยาพิชัยญาติ มีนามเดิมว่า กัน เป็นบุตรพระยาไพลยสมบัติ (เกษ)
 ทานเป็นผู้สืบสกุลบุนนาคสายสมเด็จเจ้าพระยาองค์น้อย หรือสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ
 (สกุลบุนนาคซึ่งสืบเชื้อสายจาก เจ้าพระยามหาเสนา (บุนนาค) มีสองสาขาใหญ่ ๆ คือ สมเด็จ
 เจ้าพระยาบรมมหาประยุรวงศ์ และสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ สมเด็จเจ้าพระยาทั้งสอง
 นี้เป็นบุตรเจ้าพระยามหาเสนา) พระยาไพลยสมบัติ บิดาเจ้าพระยาพิชัยญาติ เป็นบุตรพระยา
 อิศราภูกาฬ ซึ่งพระยาอิสราภูกาฬนี้เป็นบุตรสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ (ทัต)

เจ้าพระยาพิชัยญาติ (กัน) เกิดในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้เข้าเรียนชั้นต้นที่โรงเรียน
 สวนกุหลาบ ๆ ต่อมาได้เข้าฝึกหัดที่กระทรวงยุติธรรม เมื่อ พ.ศ. 2440 และสอบไล่ได้เป็น
 เนติบัณฑิตชั้นที่ 1 พ.ศ. 2441 นับว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถยอดเยี่ยม ในปลายปี
 เดียวกันนั่นเอง ได้เข้าเป็นอุปัชฌาย์ศาลแพ่ง ต่อมาได้รับแต่งตั้งให้เป็นข้าหลวงพิเศษจัดหา

ที่นา ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงเมธีนฤปกร ระหว่างนั้นเองก็ทำความดีความชอบรับข้อพิพาทเรื่องนา ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่รบกวน พระราชหฤทัยในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาเป็นเวลานาน ผลงานของท่านในครั้งนั้นเป็นที่ลือเลื่อง เพราะต้องอาศัยความรู้ความสามารถในกฎหมายที่ค้นอย่างลึกซึ้ง จนถึงกับนำไปสวดึกเกียรติคุณในเวลาต่อมา เมื่อสถาปนาท่านเป็นเจ้าพระยาวา "เป็นคนแรกที่ไต่ทำการชำระความเรื่องที่ดินให้สำเร็จเด็ดขาดตามพระราชประสงค์ เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยและแสดงให้เห็นว่า เป็นผู้ชำนาญในกฎหมายเรื่องที่ดินอย่างแท้จริง"

ต่อมา หลวงเมธีนฤปกรได้ย้ายไปเป็นผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ และอธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่งตามลำดับ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์สูงขึ้นเป็นพระเมธีนฤปกร ภายหลังได้เลื่อนขึ้นเป็นกรรมการศาลฎีกา มีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาฤทธิกานุกรณกิจ เมื่อตั้งเนติบัณฑิตยสภาแล้ว ท่านได้เป็นกรรมการชุดแรกอยู่ด้วย จนกระทั่งต่อมาท่านได้รับพระราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งอธิบดีศาลฎีกา และมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาพิชัยญาติ อันเป็นราชทินนามเดียวกับที่บรรพบุรุษของท่าน เคยได้รับพระราชทานมาแล้วในสมัยรัชกาลที่ 3 นอกจากราชการในตำแหน่งอธิบดีศาลฎีกาแล้ว ท่านยังเป็นนายกรัฐมนตรีเนติบัณฑิตยสภา แม่กองสอบไล่ความรู้ เนติบัณฑิตและอุปนายกแห่งสภานิติศึกษาด้วย ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 7 ได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม และภายหลังได้เป็นเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการด้วย เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ท่านได้เป็นประธานสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งได้รับพระราชทานรัฐธรรมนูแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475 จากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

เจ้าพระยาพิชัยญาติ ได้รับคำยกย่องว่าเป็นนักกฎหมายที่มีความรู้ความสามารถทางกฎหมายไทยดีเยี่ยมผู้หนึ่ง ในสมัยนั้น การที่ท่านเป็นเนติบัณฑิตชั้นที่ 1 และมีประสบการณ์ในการใช้กฎหมายที่ค้นทำให้ท่านเป็นเจ้าตำรับกฎหมายที่ค้นที่ใครต่อใครต่างอ้างอิงถึง แม้ในประกาศตั้งเจ้าพระยาภิรมย์ภักดีผู้สวดึกเกียรติคุณนี้ ในที่สุดท่านก็ได้รับบรรดาศักดิ์สูงสุด

เป็นเจ้าพระยา ซึ่ง มีนักกฎหมายที่ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ชั้นเที่ยงไปกี่คน คือ เจ้าพระยา
อภัยราชา (ยศเมงส์) ที่ปรึกษาราชการแผ่นดินสมัยรัชกาลที่ 5 และเป็นชาวต่างประเทศ เจ้า
พระยามหิธร (ล่อ ไกรฤกษ์) ซึ่งก็ไปได้ดีทางกรมราชเลขาธิการ เจ้าพระยาอภัยราชา
(บ.ร.ว. สท สู้ตัน) นักปกครองซึ่งโอนมาว่าการกระทรวงยุติธรรมสมัยรัชกาลที่ 6 จึงไปใช้
นักกฎหมายโดยแท้ เจ้าพระยาสุรธรรมมนตรี (ปลับ สุจริตกุล) เนติบัณฑิตอังกฤษ ซึ่งทรง
ยกย่อง เพราะเป็นพระญาติผู้ใหญ่ คือเป็นพระชนกในสมเด็จพระบรมราชินีในรัชกาลที่ 6
เจ้าพระยาพิชัยญาติ (กัน บุณนาค) เจ้าของประทิวที่กล่าวถึงอยู่นี้ และเจ้าพระยาตรี
ธรรมชาติเบศ (จิตร ณ สงขลา) เนติบัณฑิตไทยและเนติบัณฑิตอังกฤษ เสนาบดีกระทรวง
ยุติธรรมสมัยรัชกาลที่ 7 แต่เป็นนักกฎหมาย "หัวโน" แท้ ๆ และบริหารราชการตุลาการ
ไต่ผลดีทั้งงานศาลฎีกา งานกระทรวงยุติธรรม และงาน เนติบัณฑิตยสภาคงมีแต่เจ้าพระยามหิธร
และเจ้าพระยาพิชัยญาติเท่านั้น ซึ่งเป็นเนติบัณฑิตชั้น 1 เหมือนกันทั้งคู่ แต่ต่างสมัยกัน
เจ้าพระยาพิชัยญาติก็น่าพิเคราะห์อีกประการหนึ่ง คือนอกจากว่าการกระทรวงยุติธรรมแล้ว ต่อมา
ไต่เป็น เสนาบดีกระทรวงเกษตรราชการควบเหมือนกันเสด็จในกรมหลวงราชบุรี ฯ

มีเรื่องเล่าว่า เมื่อทางราชการดำริจะสร้างอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยเป็นที่
ระลึกถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้มีผู้เสนอให้สร้างเป็นรูปพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงเครื่องบงกชพิไชยมงกุฎพระราชทานรัฐธรรมนุญแก่เจ้าพระยาพิชัยญาติ ซึ่งยื่นมือออก
ไปรับพระราชทาน อันเป็นภาพจริงที่เกิดขึ้นในพระราชพิธีพระราชทานรัฐธรรมนุญเมื่อ พ.ศ.
2475 แต่มีผู้ทักท้วงว่าอาจไม่เหมาะสมเวลาถวายสักการะหรือวางพวงมาลา เพราะจะคิดที่
มีรูปเจ้าพระยาพิชัยญาติหันหลังให้อยู่ควาย ในที่สุดจึงเปลี่ยนเป็นรูปรัฐธรรมนุญประดิษฐานบน
พานกึ่งที่เห็นอยู่ทุกวันนี้

เจ้าพระยาพิชัยญาติ อธิบดีศาลฎีกา เสนาบดีสองกระทรวง และเจ้าพระยา
คนสุดท้ายในสกุลบุณนาค ถึงแก่อสัญกรรมเมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม พ.ศ. 2489

ศาสตราจารย์ พระยานิติศาสตรไพศาลย์ (วัน จามรมาน) : เจ้าตำรับวิชา
ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย และมีส่วนสำคัญในการปฏิรูปกฎหมายและศาลหลังสมัย
เปลี่ยนแปลงการปกครอง

พระยานิติศาสตรไพศาลย์ มีนามเดิมว่าวัน เป็นบุตรของจมนั้นเสนาสงคราม (ช่าง) และนางพลอย จามรมาน เกิดเมื่อวันที่ 15 กันยายน พ.ศ. 2431 มีพี่น้อง เป็นนักกฎหมายคือ พระไชยศาสตราภักดิ์ และหลวงคุดยการณโกวิท ในชั้นต้น ได้ศึกษาที่โรงเรียนวัดเทพธิดาราม โรงเรียนวัดราชบูรณะ และได้ฝึกหัดภาษาอังกฤษที่โรงเรียนสวนกุหลาบ ต่อมาได้เข้าเป็นล่ามในศาลฎีกา ศาลแพ่ง ศาลอุทธรณ์ และศาลต่างประเทศพร้อมกับเข้าเรียนในโรงเรียนกฎหมายจนสำเร็จได้เป็นเนติบัณฑิต เมื่อ พ.ศ. 2453 ทุนเดียวกับ พระยาสังฆาภิรมย์ (สรวง ศรีเพ็ญ)

ในปี พ.ศ. 2454 สอบได้ทุนกระทรวงยุติธรรมไปเรียนต่อในประเทศ อังกฤษ และสอบได้เนติบัณฑิตในสำนัก เกรย์อินน์ (Gray's Inn) เมื่อ พ.ศ. 2459 ได้กลับมารับราชการเป็นผู้พิพากษาในปี พ.ศ. 2460 ต่อมาในปี พ.ศ. 2461 ได้รับพระราชทานยศและบรรดาศักดิ์เป็นอำมาตย์ตรีหลวงอรอดกัลยาณานภัย และได้เลื่อนเป็นอำมาตย์โท พระนิติศาสตรไพศาลย์ ตำแหน่งผู้ช่วยกรรมการศาลฎีกา ในปีต่อมา รวมทั้งได้เป็นอาจารย์สอนในโรงเรียนกฎหมายต่อมาอีกหลายปีด้วย ซึ่งศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ เล่าว่า เป็นอาจารย์สอนวิชาธรรมศาสตร์ของท่าน และศาสตราจารย์ กัณฑ์กร พินธุลาภ เล่าว่า ภายหลังได้เปลี่ยนมาสอนวิชาทรัพย์สินในสมัยที่ท่านเรียนกฎหมาย

ใน พ.ศ. 2463 พระนิติศาสตรไพศาลย์ได้รับความไว้วางพระราชหฤทัย ให้อายไปเป็นเจ้ากรมกองการต่างประเทศ กรมราชเลขาธิการ และใน พ.ศ. 2465 ได้เลื่อนขึ้นเป็นผู้ช่วยสมุหพระนิติศาสตร์ ซึ่งต่อมาได้เลื่อนเป็นผู้ช่วยราชเลขาธิการ ฝ่ายต่างประเทศและได้เป็นพระยานิติศาสตรไพศาลย์ ในปี 2466 ต่อมาในสมัย รัชกาลที่ 7 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยานิติศาสตรไพศาลย์ดำรงตำแหน่ง

อธิบดีกรมพระอาลักษณ์ซึ่งเดิมเคยใช้ผู้มีความรู้ทางอักษรศาสตร์และราชประเพณี เป็น
 เหตุให้บุคคลอื่นขอว่า สมัยนี้คงตั้งนักเรียนฝรั่งเป็นอธิบดีกรมอาลักษณ์ ในระหว่างนั้น
 ท่านได้ทำหน้าที่สำคัญหลายอย่างอาทิเช่น ช่วยเสนาธิการสร้างสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์
 เสนาธิการกรมการองคมนตรี เสนาธิการเสนาบดีสภา และประธานกรมการร่าง
 กฎหมายคุ้มครองวรรณกรรมและศิลปกรรม ถึงปี 2473 พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์
 ย้ายกลับมารับราชการเป็นผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ และได้เป็นกรมการร่างกฎหมาย
 ต่อมาได้เป็นอธิบดีศาลอาญาและอธิบดีศาลต่างประเทศ เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครอง
 แล้วในปี 2475 ก็ได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทแต่งตั้งด้วยตั้งแต่วันที่แรก
 ในระหว่างหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้นเอง ท่านได้เป็นอาจารย์
 สอนกฎหมายในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม ศาสตราจารย์
 ใหม่ของวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประธานคณะกรรมการพิจารณาร่างพระ
 ชธรรมนูญศาลยุติธรรม ประธานกรรมการร่างบทกฎหมายเก่าที่ขัดกับระบอบการปกครอง
 แบบประชาธิปไตย และในปี 2478 ได้รักษาการแทนผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชา
 ธรรมศาสตร์และการเมือง (หลวงประดิษฐมนูธรรม) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง
 (พระยามานวราชเสวี) และนายกรัฐมนตรี (พระยาพิชิตพัฒนพิบูล) ตรวจกล่าวด้วย
 ว่า ในสมัยที่ท่านเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมนี้เอง ท่านได้ดำริให้มีระบบ
 คณะกรรมการตุลาการ (ก.ต.) ขึ้น และเป็นผู้ปรับปรุงเงินเดือนผู้พิพากษาครั้งใหญ่
 ที่สุด หลังจากคิดขึ้นกันมานานหลายปีเพราะรัฐบาลไม่มีเงินก้อนให้

อนึ่ง สมควรเน้นไว้ที่นี้ด้วยว่า พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์เป็นผู้มีส่วน
 สำคัญในการปฏิรูปศาลหลังสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยเป็นประธานคณะกรรมการ
 พิจารณาร่างพระธรรมนูญศาลยุติธรรมในชั้นรัฐสภาซึ่งท่านแล้วว่า กรรมการประชุม
 ปรีกษากันตามรุ่งหามค่ำถึงสองยามทุกคืนจนสว่าง¹

¹ พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย (พระนคร:
 โรงพิมพ์วิริยะการพิมพ์, พ.ศ. 2502), หน้า 131

ท่านเป็นผู้ในระบบ ก.ต. มาใช้และปรับปรุงเงินเดือนผู้พิพากษาครั้งใหญ่สมัยเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม ที่สำคัญคือท่านเป็นผู้เล็งเห็นปัญหาเรื่อง ความเป็นอิสระของผู้พิพากษามาแต่ต้น ดังที่ท่านได้แสดงวาทีออกมาไว้ว่า

" เสรีภาพของบุคคลจะมั่นคงแน่นอนเพียงใด ก็ยอมแล้วแต่ความเป็นอิสระของผู้พิพากษาในการพิจารณาพิพากษา เพราะผู้พิพากษาย่อมเป็นผู้ที่รู้สึกความอ่อนไหวของเหตุการณ และถ้าตำแหน่งหน้าที่ของผู้พิพากษาไม่มั่นคง อาจถูกถอดถอนโยกย้ายหรือให้กระทบถึงความดีความชอบในหน้าที่จากทางฝ่ายบริหารโดยลำพัง และโดยไม่ต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการตุลาการแล้ว ความหวาดหวั่นอาจทำให้วินิจฉัยคดีความไปโดยประกอบด้วยอคติ " 1

เมื่อพ้นจากตำแหน่งทางการเมืองแล้ว ท่านได้กลับไปดำรงตำแหน่งทางศาลอีกครั้งในตำแหน่งกรรมการศาลฎีกาและได้เคยทำการแทนประธานศาลฎีกาด้วย จนกระทั่งเกษียณอายุเมื่อ พ.ศ. 2486 เมื่อเกษียณอายุแล้วก็หันมาสนใจทางพุทธศาสนา จนถึงกับเรียบเรียงตำราว่าด้วยการทำวิปัสณากรรมฐานขึ้น แต่ท่านก็ยังมิได้หันมาในทางกฎหมายเสมอมาในฐานะอาจารย์ซึ่งได้เรียบเรียงตำราว่าด้วยและบทความขึ้นหลายเรื่อง เช่น ตำราประวัติศาสตร์กฎหมายไทยสำหรับชั้นปริญญาตรีและปริญญาโท กำหนดกฎหมายว่าด้วยศาล คดีอธิบายกฎหมายระหว่างประเทศที่บุคคลบทความเรื่องความอิสระของผู้พิพากษาและองค์ธรรมสี่ประการของผู้พิพากษา บทความเรื่องตระลาการ ตำราวิชาว่าความ นอกจากนี้ท่านยังเอาใจใส่ในงานร่างกฎหมายอย่างจริงจัง จนถึงกับกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงยกย่องว่า " เจ้าคุณนิติศาสตร์ เป็นนักกฎหมายที่หมัดหัวทางกฎหมายที่สุดคนหนึ่งที่เขาเจ้ารู้จัก " 2 ท่านได้เป็นกรรมการร่างกฎหมายจนกระทั่งล้มป่วยในที่ประชุม และถึงอนิจกรรมในเวลาต่อมา

1 พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์, " ความเป็นอิสระของผู้พิพากษา ", บทคัดย่อ, เล่มที่ 29 , พ.ศ. 2514 , ตอน 3, ปกหลัง.

2 อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์

ในปี พ.ศ. 2492 พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ ได้ดำรงตำแหน่งคณบดี
คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และได้รับปริญญานิติศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์
ในปี 2500

ในบั้นปลายแห่งชีวิต พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ หรือที่นักศึกษาเรียกกันว่า
"อาจารย์เจ้าคุณ" ทูมเทให้กับการค้นคว้าทางประวัติศาสตร์กฎหมายไทยอย่างเอาจริง
เอาจัง ซึ่งขณะนั้นวิชานี้ตกต่ำมากไม่มีผู้ใดเห็นความสำคัญ แม้ในอดีตรัฐบาลก็ต้องใช้
ชาวต่างประเทศสอน ท่านได้รวบรวมตำรากฎหมาย และพระราชกำหนดกฎหมายแต่
โบราณ แล้วนำมาเรียบเรียงอธิบาย พร้อมทั้งค้นคว้าเพิ่มเติมจนได้เป็นตำราหลักใน
วิชาการด้านนี้ซึ่งไม่มีตำราของผู้ใดสมบูรณ์เสมอเหมือน และยังใช้เป็นตำราอ้างอิงแม้จน
ทุกวันนี้

พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ อดีตผู้ช่วยสมุหพระนิติศาสตร์ผู้ช่วยราชเลขา
ธิการ อธิบดีกรมพระอาลักษณ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมผู้มีส่วนสำคัญในการ
ปฏิรูปกฎหมายและศาล หันเปลี่ยนแปลงการปกครอง กรรมการร่างกฎหมาย คณบดี
คณะนิติศาสตร์ และศาสตราจารย์ทางกฎหมาย ผู้เป็นเจ้าของตำราวิชาการศึกษาประวัติศาสตร์
กฎหมายไทย ถึงอนิจกรรมเมื่อวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2510 สิริรวมอายุ
ได้ 79 ปี เครื่องราชอิสริยาภรณ์ ชั้นสูงที่ได้รับคือ ทูตียจุลจอมเกล้าประถมาภรณ์
ช้างเผือก ประถมาภรณ์มงกุฎไทย และทูตียจุลจอมเกล้า

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มหาอำมาตย์โท พระยาเทพวิฑูรพหุลศรุตาศบถ (บุญช่วย วณิกกุล)

พระยาเทพวิฑูรพหุลศรุตาศบถ นามเดิมว่าบุญช่วย วณิกกุล เกิดเมื่อวันที่ ๑๕ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๓๒ บิดาของท่านชื่อแสง มารดาชื่อชื่น ได้เริ่มเรียนวิชาหนังสือไทยที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ แล้วเข้าเรียนภาษาอังกฤษต่อที่โรงเรียนราชวิทยาลัย จนจบการศึกษาระดับ ๖ สอบไล่ได้เป็นที่ ๑ ซึ่งตามเกณฑ์ของทางการสมัยนั้น สามารถรับทุนไปศึกษาต่อต่างประเทศได้ แต่ท่านกลับสมัครเข้ารับราชการเป็นนักเรียนดามในกระทรวงยุติธรรม พร้อมทั้งเป็นนักเรียนกฎหมายที่โรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรมพร้อมกันไปด้วย แต่ยังไม่ทันสอบไล่เป็นเนติบัณฑิต กระทรวงยุติธรรมก็ส่งให้ไปศึกษาวิชากฎหมายในประเทศอังกฤษ ณ กรุงลอนดอน พร้อมกับพระยามโนปกรณนิติธาดา (ก้อน หุตะสิงห์) พระยาเทพวิฑูรฯ ได้เข้าเป็นนักเรียนกฎหมายในสำนักเกรสอินน์ (Grays's Inn) อยู่ในราว ๓ ปี ก็สอบไล่เป็นเนติบัณฑิตอังกฤษ อนันเนอร์ ชั้นที่ ๑ และได้รับเงินรางวัลจากโรงเรียนอีก ๕๐ ปอนด์ ซึ่งมีน้อยคนที่จะสอบไล่ได้ถึงขนาดนี้

เมื่อกลับมารับราชการในประเทศไทย เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๒ ก็ได้รับราชการเป็นผู้พิพากษาในกระทรวงยุติธรรมเรื่อยมาโดยลำดับ จนได้เป็นกรรมการศาลฎีกาอยู่พักหนึ่ง ก็มีพระบรมราชโองการให้ย้ายไปเป็นอธิบดีกรมอัยการในกระทรวงมหาดไทยอยู่ ๕ ปีเศษ จึงย้ายกลับมาดำรงตำแหน่งอธิบดีศาลฎีกา ในกระทรวงยุติธรรม จนภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว พระยาเทพวิฑูรฯ ได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม เมื่อวันที่ ๒๕ มิถุนายน ๒๔๗๕ และในวันที่ ๑๐ ธันวาคมปีเดียวกัน ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม ในคณะรัฐมนตรีของพระยามโนปกรณนิติธาดา นายกรัฐมนตรีในเวลานั้น และในเดือนมิถุนายน ๒๔๗๖ ได้กราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่ง พร้อมกับรัฐมนตรีอื่นทั้งคณะ รวมเวลารับราชการนาน ๒๕ ปี ๑๑ เดือน

นอกจากราชการประจำที่กล่าวมาแล้ว พระยาเทพวิฑูรฯ ได้ปฏิบัติหน้าที่และช่วยเหลือราชการเป็นพิเศษอีกหลายประการคือ ได้เป็นกรรมการร่างโคต

ซึ่งมีหน้าที่ร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์และกฎหมายอื่น ๆ ได้เป็นกรรมการชำระประมวลกฎหมาย เป็นครูสอนกฎหมายที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม อยู่นานถึง ๑๗ ปี เป็นกรรมการในสภาจัดการโรงเรียนข้าราชการพลเรือนและเมื่อประเทศไทยได้เข้าร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตร ในสงครามโลกครั้งที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ ท่านก็ได้เป็นผู้พิพากษาศาลทรัพย์สินเชลยด้วยกันหนึ่ง ในจำนวนทั้งสิ้นรวม ๓ คนเท่านั้น มีอำนาจหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดีในศาลทรัพย์สินเชลย เกี่ยวกับการยึดเรือราชศัตรูหลายเรื่องตามกฎหมายและโดยนัยแห่งกฎหมายระหว่างประเทศ ต่อมาท่านได้เป็นกรรมการเนติบัญญัติสภา, องคมนตรี, กรรมการร่างกฎหมาย, กรรมการสมานิติศึกษา, นายกเนติบัญญัติสภา, กรรมการองคมนตรี และอุปนายกกรรมการองคมนตรี ตามลำดับ ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ท่านได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรรุ่นแรก และได้รับเลือกเป็นอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับदार พ.ศ. ๒๔๗๕ ด้วยผู้หนึ่ง

หลังจากที่พระยาเทพวิฑูรฯ ได้กราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งรัฐมนตรีในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ แล้ว ท่านได้วางมือจากการเมืองสักหนึ่ง ทศมาประกอบอาชีพส่วนตัว โดยเปิดสำนักงานทนายความ "เทพศรีทริส" ร่วมกับนักกฎหมายอาวุโสอีกสองท่าน เป็นสำนักงานทนายความที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งในพระนคร ชื่อของสำนักงานนี้ นำมาจากคำสรรพนามของบรรพบุรุษทั้งสามท่านคือ พระยาเทพวิฑูรฯ พุทศร์ กาบคีพระยาตรีวิสารวาจา และพระยาทริสจันทรราชสุวิท จนกระทั่งมีการรัฐประหาร เมื่อเดือนพฤศจิกายน ๒๔๙๐ จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เป็นสมาชิกวุฒิสภา และได้เป็นสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญมีส่วนอย่างสำคัญในการยกร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๔๙๒ ซึ่งได้รับยกย่องว่าเป็นรัฐธรรมนูญที่เหมาะสมกับประเทศไทยและมีความเป็นประชาธิปไตยอย่างยิ่ง

ในบั้นปลายของชีวิต ท่านได้ดำรงตำแหน่งสมาชิกฝ่ายไทย ในศาลประจำอนุญาโตตุลาการ ณ กรุงเฮก และได้รับเลือกตั้งจากรัฐสภาให้เป็นตุลาการรัฐธรรมนูญ จนกระทั่งถึงแก่อนิจกรรม

พระยาเทพวิฑูรฯ ได้รับพระราชทานเครื่องอิสริยาภรณ์สูงสุดคือ ประถมาภรณ์ช้างเผือก, ประถมาภรณ์มงกุฎไทย, ทูตียจุลจอมเกล้าพิเศษ และเหรียญดุษฎีมาลา เข็มศิลปวิทยา

พระยาเทพวิฑูรฯ เป็นอธิบดีกรมตำรวจในวงศสกุล มีชื่อเสียงว่าเป็นผู้มี
 ความรู้ในวิชากฎหมายอย่างดีเยี่ยมคนหนึ่ง จนมีผู้ตั้งฉายาว่าเป็นผู้กฎหมายในระหว่าง
 เวลาที่รับราชการ ตั้งแต่ตำแหน่งต่ำจนถึงตำแหน่งสูง ได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อ
 สัตย์สุจริตตลอดมา ไม่เห็นแก่ลาภสักการะใด ๆ พระเทพวิฑูรฯ เป็นผู้หนึ่งที่อุทิศแรง
 กายแรงใจของท่านไปกับการพัฒนาการศึกษาวิชากฎหมายในประเทศไทยอย่างเข้มแข็ง
 นอกจากท่านจะเป็นครูสอนกฎหมายอยู่นานหลายปีจนกรรมการเนติบัญญัติสภาได้ยกให้
 เป็นเนติบัญญัติพิเศษแล้ว ท่านยังได้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษากฎหมาย ในฐานะ
 หน้าที่ต่าง ๆ เช่น กรรมการในสภาจัดการโรงเรียนข้าราชการพลเรือน, กรรมการ
 สถานศึกษา และนายกเนติบัญญัติสภา เป็นต้น ยิ่งไปกว่านั้น ท่านยังได้ใช้เวลาว่าง
 แ่งตำรากฎหมายไว้เป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจอีกหลายเล่ม ที่มีชื่อเสียงแพร่หลายมาก
 และมีอิทธิพลต่อความคิดในทางกฎหมายเป็นที่อ้างอิงกันอยู่ในปัจจุบันนี้ก็ได้แก่ คำอธิบาย
 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พ.ศ. ๒๔๗๖ ซึ่งท่านได้เรียบเรียงไว้อย่างสมบูรณ์
 ครบถ้วน

ผลงานดีเด่นของท่านอีกประการหนึ่งคือ ท่านได้เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการ
 ร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับ พ.ศ. ๒๔๗๖ เริ่มตั้งแต่ท่านได้รับเลือกเป็น
 สมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ เป็นกรรมาธิการยกร่างรัฐธรรมนูญและกรรมาธิการชั้นแปร
 ญัตติด้วยคนหนึ่ง การจัดทำร่างรัฐธรรมนูญนี้ เป็นงานรีบเร่ง บางครั้งกรรมาธิการยกร่าง
 ต้องประชุมในเวลาเย็นเวลากลางคืน ถ้าไฟฟ้าดับก็ต้องจุดตะเกียงประชุมร่างกันจนเป็น
 ผลสำเร็จทันเวลาที่กำหนด และน่าประหลาดใจไม่น้อย ที่รัฐพิธีเปิดสมัยประชุมรัฐสภา
 เป็นครั้งแรกตามรัฐธรรมนูญฉบับนั้นตรงกับวันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๔๗๖ วันครบรอบอายุ
 ๖๐ ปีบริบูรณ์ของพระยาเทพวิฑูรฯพอดี แต่ขณะนั้นท่านพักรักษาตัวอยู่ที่โรงพยาบาล
 จุฬาลงกรณ์ จึงไม่สามารถไปร่วมพิธีได้

พระยาเทพวิฑูรฯ พุทธศักราช ๒๔๗๖ ถึงแก่อนิจกรรม เมื่อวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน
 ๒๔๗๖ คำนำอายุได้ ๖๐ ปี ๕ เดือน กับ ๓ วัน

ศาสตราจารย์ พระสารสาสน์ประพัทธ์ (ชั้น จารุวัตร) หมอกฎหมายฝรั่งเศษคนแรกของไทย
และเจ้าตำรับกฎหมายแพ่งสมัยโรงเรียนกฎหมาย

พระสารสาสน์ประพัทธ์ (ชั้น จารุวัตร) บุตรนายยิ้ม และนางเด็ก จารุวัตร เกิดเมื่อวันที่ 27 กันยายน พ.ศ. 2433 ศึกษาชั้นคำที่โรงเรียนบ้านพระยานานา โรงเรียนสำหรับ และโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว ได้เข้ารับราชการในกระทรวงธรรมการ ทางกระทรวงจะส่งไปศึกษาวิชาครูในประเทศอังกฤษ แต่ลาออกเสียก่อน ครั้นเข้ารับราชการในกระทรวงมหาดไทย ก็ไม่ชอบงาน ในกรมป่าไม้ (ขณะนั้นสังกัดกระทรวงนี้) จนกระทั่งได้ทำงานที่กระทรวงยุติธรรม จึงรับราชการอยู่ที่นั่นเป็นต้นมาตั้งแต่ พ.ศ. 2451

ด้วยเหตุที่พระสารสาสน์ประพัทธ์เป็นผู้มีความรู้ทางภาษาต่างประเทศดีมาก กระทรวงการต่างประเทศจึงขอตัวไปช่วยราชการที่ปารีส ในปี 2455 ในตำแหน่งเลขานุการสันนิบาตชาติผสม ครั้นถึง พ.ศ. 2458 จะต้องเดินทางกลับประเทศไทย กระทรวงยุติธรรมก็ได้ให้ทุนศึกษาต่อวิชากฎหมาย จนกระทั่งถึง พ.ศ. 2465 จึงได้เดินทางกลับ โดยได้รับปริญญา Docteur Science จากมหาวิทยาลัยปารีส และสอบไล่เนติบัณฑิตอังกฤษ ในสำนัก อินเนอร์ เทมเปิล (Inner Temple) นับเป็นคนไทยคนแรกที่สอบไล่ปริญญาเอกทางกฎหมายจากประเทศฝรั่งเศษ และเป็นคนไทยคนแรกที่สอบไล่ทั้งปริญญาเอกจากฝรั่งเศษและเนติบัณฑิตอังกฤษ

เมื่อเดินทางกลับมาแล้ว พระสารสาสน์ประพัทธ์ได้เข้ารับราชการ เป็นผู้พิพากษา ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงสารสาสน์ประพัทธ์ ต่อมาในปี 2468 ได้ดำรงตำแหน่งเลขานุการศาลฎีกา และในปี 2469 ได้ทำหน้าที่เลขานุการกรมร่างกฎหมาย และกรรมการร่างกฎหมายด้วย จนกระทั่ง พ.ศ. 2471 จึงได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระสารสาสน์ประพัทธ์

ครั้นเมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว พระสารสาสน์ประพันธ์ ได้ดำรง
ตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงธรรมการ และได้เป็นรัฐมนตรีว่าการในที่สุด นอก
จากนี้ ยังได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภท 2 (แต่งตั้ง) และศาสตราจารย์ในมหา
วิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองด้วย ต่อมาได้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตร
รัฐมนตรี และรัฐมนตรีสั่งราชการแทนนายกรัฐมนตรีตามลำดับ ท่านได้ลาออกจาก
ตำแหน่ง เมื่อ พ.ศ. 2481 และประกอบอาชีพนายความตลอดมาจนถึงอนิจกรรม

พระสารสาสน์ประพันธ์เป็นนักวิชาการคนสำคัญคนหนึ่งระหว่าง พ.ศ. 2466
ถึง พ.ศ. 2477 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มีการตราประมวลกฎหมายสำคัญ ๆ หลายฉบับ รวมทั้ง
ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ซึ่งมีการประกาศใช้ถึงสองครั้ง ด้วยเหตุที่ท่านเป็นผู้มีความ
รู้ทางกฎหมาย และภาษาฝรั่งเศสดี ทั้งยังรอบรู้ในกฎหมายของประเทศทั้งหลายที่ใช้ประมวล
กฎหมาย ท่านจึงเป็นเจ้าคำรับกฎหมายไทยเปรียบเทียบกับกฎหมายยุโรปในสมัยนั้น โดย
เฉพาะอย่างยิ่งในทางกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ซึ่งถือกันว่าท่านเป็นปรมาจารย์ผู้หนึ่งจนถึง
กับนักกฎหมายบางท่านปรารภว่าท่าน "เฝ้า" เกินสมัย ท่านเป็นคนไทยคนแรกที่เรียบเรียง
คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เรียงมาตรามาตั้งแต่ พ.ศ. 2467 เป็นเหตุให้
ได้รับพระราชทานเหรียญคุณภุชกาลาเข็มศิลาพิทยา ในปีนั้น นอกจากนั้นท่านยังได้เรียบเรียงวรรณ
กรรมสำคัญเรื่อง "เรื่องที่น่าคิดและน่าสนใจบางประการ กรณี "หนี้" ซึ่งมีใจความเป็นงาน
นิพนธ์ทางกฎหมายในลักษณะที่ลึกซึ้ง พิสดารที่สุด ๑๓๓ หน้า

พระสารสาสน์ประพันธ์ ได้เป็นอาจารย์สอนในโรงเรียนกฎหมายทั้งได้สอนที่
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง มาแต่ต้น ด้วย
ผลงานและความสามารถดังกล่าวนี้ ควรนับว่า พระสารสาสน์ประพันธ์เป็นผู้มีอุปการคุณ
หนึ่งในวงการกฎหมายไทยในฐานะเป็นผู้บุกเบิกงานเขียนคำอธิบายกฎหมายเรียงมาตรา
เป็นผู้ "ปลุก" ให้นักกฎหมายหันมาตื่นตัวในการเขียนตำรา การวิจัยกฎหมาย และการเปรียบเทียบ
กฎหมายไทยกับกฎหมายต่างประเทศ

พระยาสาริกพงศธรรมพิลาส (สวัสดิ์ สาริกะภูติ) : นักกฎหมายชั้นนำผู้เชี่ยวชาญกฎหมายเกษตร และสหกรณ์

พระยาสาริกพงศธรรมพิลาส มีนามเดิมว่า สวัสดิ์ เป็นบุตรพระประเทศธรรมาธิบดี และนางนาก สาริกะภูติ เกิดเมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2433 เป็นชาวฉะเชิงเทรา เมื่อสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนในจังหวัดฉะเชิงเทราแล้วได้เข้ามาเรียนต่อในโรงเรียนกฎหมาย จนกระทั่งสอบได้เป็นเนติบัณฑิตเมื่อ พ.ศ. 2452 คุ้นเคยกับพระยาพิจารณาปริชามาศย์ และ ก่อนพระยานิติศาสตร์ไพศาลย์รุ่นหนึ่ง

เมื่อสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนกฎหมายแล้วได้เข้ารับราชการ เป็นผู้พิพากษาใน กระทรวงยุติธรรมจนกระทั่งถึง พ.ศ. 2467 ได้ดำรงตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษาศาลมณฑลนครราชสีมา โดยได้เลื่อนบรรดาศักดิ์จากหลวงวรวาทีวินิจัย ตรีสุพิพากย์วินิจัย และเป็นพระยาสาริกพงศธรรมพิลาส เมื่อ พ.ศ. 2469 ต่อมาในปี 2475 ได้ย้ายไปดำรงตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษาศาลมณฑลพระนครศรีอยุธยา จนกระทั่งเกิดเมื่อขบถพระองค์เจ้าบรมวงศ์เธอใน ปี 2476 ท่านถูกกล่าวหาว่า พัวพันกับคดีดังกล่าว จึงออกจากราชการและได้ไปประกอบอาชีพเป็นทนายความอยู่พักหนึ่ง

ต่อมาในปี 2480 ได้กลับเข้ารับราชการใหม่ในตำแหน่งที่ปรึกษากฎหมายเทศบาล นครกรุงเทพฯ ในระยะนี้ทางกระทรวงเกษตรกำลังรื้อฟื้นงานสหกรณ์ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยนักกฎหมาย ที่มีความรู้ทางด้านกฎหมายที่ดิน กฎหมายเกษตรและมีความเข้าใจงานสหกรณ์อยู่บ้าง พระประกาศสหกรณ์บุรีนิคมของงานด้านนี้จึงได้ขอเชิญท่าน เจ้าคุณสาริกพงศ ๗ มาเป็นที่ปรึกษากฎหมาย กรมสหกรณ์ในปี 2481 ส่วนเจ้าคุณสาริกพงศ ๗ ได้ทำหน้าที่อย่างถึงถิ่นถือว่าท่านเป็นหลักในด้าน กฎหมายสหกรณ์ ท่านได้ร่วมเป็นกรรมการร่างกฎหมายเกือบทุกฉบับของกระทรวงเกษตร เป็นผู้ร่างกฎกระทรวงเกี่ยวกับงานเกษตรและสหกรณ์ เป็นทนายให้กับกระทรวงเกษตรฟ้องร้องผู้บุกรุกที่ดินป่าสงวน นอกจากนี้ยังเป็นผู้ดำเนินการอบรมความรู้ทางกฎหมายแก่พนักงานสหกรณ์ และเป็นอาจารย์พิเศษสอนวิชากฎหมายเกี่ยวกับงานสหกรณ์ในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์อีก หลายปีด้วย

เมื่อท่านเจ้าคุณสาริกพงศ์ ฯ ครบเกษียณอายุแล้ว ในปี 2489 ก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็นวุฒิสมาชิกในปี 2490 สมาชิกสภาข้าราชการรวมอยู่ในปี 2491 วุฒิสมาชิกในปี 2492 และได้เป็นกรรมการ สอดส่องความประพฤตินายความมาตั้งแต่ พ.ศ. 2494 ด้วย นอกจากนี้ท่านยังได้คลุกคลีกับงานเกษตรภาคเอกชนอีกหลายอย่างด้วย อาทิเช่น เป็นนายกรรมการบริษัทประมงไทย กรรมการบริษัทชาวไทย และผู้จัดการธนาคารกสิกรไทยสาขาคณะเชิงเทรา

ในด้านวิชาการ นอกจากจะเคยเป็นผู้สอนในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์แล้วยังเคยเรียบเรียงคำอธิบายกฎหมายที่ดิน และกฎหมายครอบครัวอีกด้วย

ท่านเจ้าคุณสาริกพงศ์ ฯ ได้รับความยกย่องมากในฐานะผู้เชี่ยวชาญกฎหมายเกษตรและสหกรณ์ ในด้านส่วนตัว ท่านได้รับความยกย่องว่าเป็นผู้ซื่อสัตย์สุจริต ปกป้องผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา และดำรงตนอย่างมีสันติสมกับที่เป็นผู้หลักผู้ใหญ่ที่ประสบความสำเร็จและความดีคิดหวัง ให้คนร่วมงานของท่านเคยเล่าว่า สมัยที่ท่านเจ้าคุณสาริกพงศ์ ฯ เป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ตรราชสีมานั้น เคยเกิดคดี ผู้พิพากษาใต้บังคับบัญชาของท่านผู้หนึ่งขัดแย้งกับอัยการ เพราะผู้พิพากษานายนั้นขอให้อัยการส่งสำนวนการสอบสวนมาให้พิจารณา แต่อัยการไม่ยอมส่งกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาในขณะนั้นก็มีใครจะรู้ว่าศาลมีอำนาจหรือไม่ ท่านเจ้าคุณสาริกพงศ์ ฯ พยายามเชิญพนักงานอัยการมาไกลเกลี่ยขอให้ยอมส่งสำนวนการสอบสวน อัยการก็ไม่ยอม ท่านจึงลงนามในคำสั่งบังคับให้อัยการปฏิบัติตาม ต่อมาในฐานะเรื่องไปทูลเกล้าฯ ในกรมพระนครสวรรค์ ฯ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ผู้บังคับบัญชางานอัยการ แต่ท่านเจ้าคุณสาริกพงศ์ ฯ ก็มีใจหวั่นไหว ท่านยืนยันว่า ศาลมีอำนาจสั่งไต่เพื่อความยุติธรรม แต่ท่านลงนามเองโดยมิได้ให้เจ้าของสำนวนลงนามสั่ง เพราะท่านคาดหมายแล้วว่าเรื่องจะต้องไปถึงเสนาบดี เมื่อเรื่องจะต้องบานปลายถึงปานนี้ ท่านจะปล่อยให้ลูกน้องรับภาระไต่อย่างไร ในฐานะที่ท่านเป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาล ท่านควรเข้ารับผิดชอบเสียเอง ¹ ปัจจุบันนี้ประมวล

¹ พระยาสาริกพงศ์ธรรมพิลาส, คำบรรยายกฎหมายครอบครัว, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระยาสาริกพงศ์ธรรมพิลาส (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ, 2510) หน้า 28-30

กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา โดยอรรถการคดี โคมัย ฐิติว่าศาลมีอำนาจเรียกสำนวน
มาประกอบการพิจารณาภายหลังได้

ม.ล. เคช สนิทวงศ์ อธิบดีประธานองคมนตรี ผู้เคยบุกเบิกงานสหกรณ์ด้วย
ผู้หนึ่ง ได้กล่าวถึงท่านเจ้าคุณสาริกวงษ์ ๑ ไว้ว่า

"เป็นผู้ที่มั่นคงในความซื่อสัตย์ และเที่ยงตรงแน่นอนในความเห็น เขาเป็นที่
ประจักษ์แก่ฝ่ายตุลาการ" ๑.

พระยาสาริกวงษ์ธรรมพิลาส ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ.
2509 สิริรวมอายุได้ 75 ปี

๑ เรื่องเดียวกัน , หน้า 11

พระยาบริหารนิติธรรม (ชั้น ขรรษโรช) : นายความอาวุโสผู้มีศิษย์เต็มเมืองและเคยเป็น "มือขวา" ของเสด็จในกรมหลวงราชบุรีฯ ในราชการกระทรวงเกษตราธิการ

พระยาบริหารนิติธรรม มีนามเดิมว่า ชั้น ขรรษโรช เป็นบุตรนายเล็กและนางลูกจัน ขรรษโรช เกิดเมื่อวันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2435 เมื่อเยาว์วัยได้เข้าศึกษาที่โรงเรียนวัดสังเวช และโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยตามลำดับ ต่อมาได้เข้าเรียนในโรงเรียนกฎหมาย สอบได้เป็นเนติบัณฑิตเมื่อ พ.ศ. 2454 รุ่งเกี่ยวกับพระยาเลขาภิธรรมวิทักษ์ พระยาวิฑูรธรรมพิเนตุ และพระยาบานราชเสวี

ตอนแรกนั้น เจ้าคุณบริหาร ฯ มิได้คิดจะเรียนกฎหมาย เมื่อจบจากโรงเรียนสวนกุหลาบ ฯ แล้ว จึงได้ทำงานที่กรมสุขาภิบาล กระทรวงนครบาล เมื่อตัดสินใจจะเรียนกฎหมายนั้น เล่ากันว่า ผู้ใหญ่ที่อุ้มชูมาดั่งกับน้ำตาตกด้วยความเสียใจ เพราะรังเกียจว่าเป็นวิชาเอาเปรียบคน ต่อมาเมื่อสอบได้เป็นเนติบัณฑิตแล้ว ก็ได้เข้ารับราชการในกรมอัยการ อยู่ขณะหนึ่ง จึงโอนไปเป็นผู้ช่วยเจ้ากรมทะเบียนที่ดิน กระทรวงเกษตราธิการ และได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงบริหารนิติเกษตร ในปี 2456 ครั้นปี 2460 ได้ทำการแทนเจ้ากรมโลหกิจอยู่ชั่วคราว แล้วได้ทำการแทนปลัดทูลฉลองกระทรวงเกษตราธิการ และได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระบริหารนิติเกษตร ระยะที่ท่านทำการแทนปลัดทูลฉลองอยู่นั้น เป็นเวลาเดียวกับที่ เสด็จในกรมราชบุรี ฯ ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ และเนื่องจากพระองค์ประจวบ ระอณานิยมในสุทินัก อำนาจหน้าที่ทั้งหมดจึงตกอยู่แก่พระบริหารนิติเกษตร จนถึงกับกล่าวกันว่า ท่านเป็น "มือขวาคนโปรดปรานในการงานของเสด็จในกรมบรมเสาศตราจารย์กรมหลวงราชบุรี" ¹ เมื่อเสด็จในกรม ฯ สิ้นพระชนม์ลง พระบริหารนิติเกษตรก็กราบถวายบังคมลาออกจากราชการไปประกอบอาชีพนายความในปี 2462

¹ ถ้าใจอาลัยของพระยาวิฑูรธรรมพิเนตุ ใน นิพนธ์งานพระราชทาน ของ พระยาบริหารนิติธรรม (ฉะนกร : โรงพิมพ์ศรีนคร 2507)

ต่อมาในปี 2471 พระยาวิฑูรธรรมาพิเนศุ นิตรสนิทของท่านได้ชักชวนให้ท่าน กลับเข้ารับราชการใหม่ ในตำแหน่งเจ้ากรมกฤษฎีกาในกรมราชเลขาธิการ เป็นเหตุให้อีกสอง ปีต่อมาท่านได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์สูงขึ้นเป็น พระยาบริหารนิติธรรม และได้เป็นผู้ช่วย ราชเลขาธิการในพระองค์ แผนกการแผ่นดินซึ่งต่อมาได้เลื่อนเป็นเจ้ากรมกองกฎหมาย และ หัวหน้ากองกฎหมาย สังกัดกรมราชเลขาธิการในพระองค์ตามลำดับ จนกระทั่งเมื่อพระบาท- สมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ทรงสละราชสมบัติในปี 2477 ท่านเจ้าคุณจึงลา ออกจากราชการอีกครั้ง และประกอบอาชีพทนายความ ตั้งสำนักงานอยู่ที่บางขุนพรหมเรื่อยมา จนถึงอนิจกรรมในปี 2505 รวมเวลาที่ประกอบอาชีพทนายความอยู่เกือบ 30 ปี

เจ้าคุณบริหารนิติธรรม เป็นทนายความที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในยุคของท่าน ได้รับคำ ยกย่องเป็นอันมากว่า ซื่อสัตย์สุจริตต่อลูกความ เช่นเดียวกับที่มีกิตติศัพท์ในเรื่องความจงรักภักดี ต่อเมื่ออุปการคุณ มีเสด็จในกรมหลวงราชบุรี ฯ และสมเด็จพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เป็นอาทิ ท่านได้รับความไว้วางพระทัยจากพระบรมวงศานุวงศ์ให้เป็นทนายความอยู่เนือง ๆ ขณะเดียวกัน ก็เป็นผู้เชี่ยวชาญกฎหมายที่ดินที่สุดคนหนึ่งในยุคนั้น เพราะท่านคลุกคลีกับงานนี้มาเป็นเวลานาน แม้เสด็จในกรมหลวงราชบุรี ฯ ก็ทรงไว้วางพระทัย ลูกความของท่านพระองค์หนึ่ง ทรงนิพนธ์ คำไว้อาลัยไว้ว่า

"ฉัน เริ่มรู้จักพระยาบริหารนิติธรรมคุณพ่อของ เชื้อตั้งแต่ พ.ศ. 2477 ขณะที่ท่าน ยังรับราชการอยู่ในกระทรวงวัง หรือตอนนั้นจะได้เปลี่ยนเรียกเป็นสำนักพระราชวังดังเช่น ที่เรียกกันอยู่ในปัจจุบันนี้แล้วก็ไม่สู้แน่ชัด ทั้งนี้ เพราะพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินไปรักษาพระองค์ ณ ประเทศอเมริกาและยุโรป เมื่อใน พ.ศ. 2476 ปี พระบรมราชองค์การโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ฯ เสด็จพ่อของฉันทรง ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ปฏิบัติพระราชกิจสนองพระเดชพระคุณ ทั้งในส่วน ราชการแผ่นดินและราชการในพระองค์ จึงได้ทรงทำงานร่วมกับคุณพ่อของเชื้ออย่างใกล้ชิด ได้รู้จักอัธยาศัยและความคิดเห็นกัน เป็นอันดี คุณพ่อของ เชื้อเป็นสหายตรงกับท่านอยู่หลายประการ

เช่นมีความสนใจหมักน้อยทำงานละเอียดถี่ถ้วนรอบคอบมีความสัตย์ สุจริตซื่อตรงจงรักภักดีต่อใต้
ฝ่าสองขลุพระบาทและชาติบ้านเมือง และที่สำคัญที่สุดคือรักความยุติธรรมเป็นอย่างมากยิ่งกว่าสิ่ง
อื่นใด จึงต่างมีศรัทธาเลื่อมใสในกันและกันเป็นอย่างมาก คุณพ่อของเธอได้กราบทูลปวารณาถวาย
ตัวทานให้ทรงใช้สอยในกิจธุระส่วนพระองค์ ก็เป็นที่พอพระทัยได้ทรงอาศัยใช้สอยปรึษาหารือใน
เรื่องที่เกี่ยวข้องกับนิติกรรมอยู่เป็นนิจ ฉะนั้นจึงมีโอกาสดูคุณเคยกันท่านด้วย

เสด็จพ่อของดิฉันนั้นทรงอบรมลูกให้เชื่อตัวเองยิ่งกว่าผู้อื่น จะทำการสิ่งใดให้
พิจารณาตัดสินใจเองอย่างรอบคอบ แท้ก็ไว้วางพระทัยในคุณพ่อของเธอพอที่จะทรงแนะนำลูก ๆ
ไว้ว่า "พอตายแล้ว ทิศซัดของใจจะไว้ในเรื่องเกี่ยวกับกฎหมายจงปรึกษาพระยาบริหาร เป็น
คนมีความคิดความเห็นสมควร เชื่อถือได้" ทั้งยังได้ตรัสสั่งฝากฝังลูก ๆ ไว้กับคุณพ่อของเธอให้
ช่วยอนุเคราะห์จัดธุระให้ต่อไป ท่านก็รับสนองพระเดชพระคุณมีเมตตาช่วยเหลือพวกเรามาอย่าง
ดีที่สุด โดยมีชื่อแทนความต่อลูกความ แต่เป็นโดยฉันทัญญาศรัทธาผู้มีอุปการะคุณต่อกัน เป็น
ที่พึ่งของเราได้ปรึกษาหารือตลอดมาจนสิ้นความสามารถของท่านที่จะช่วยได้อีกต่อไป เมื่อสิ้นท่าน
แล้วจึงพากันอาลัยรู้สึกสำนึกในพระคุณเป็นอย่างมาก

เมื่อเธออายุได้ 4-5 ขวบ คุณพ่อของเธอก็พา "หนู" ของท่านมาเฝ้าถวาย
ตัวให้ทรงรู้จัก ถาดามข่าวถึง "แม่หนู" ครั้งใด ท่านมักจะแสดงความปิติยินดีพูดถึงด้วย
ความกรุณาปราณีและห่วงใยอยู่เสมอ เธอยังเด็กอยู่มากในขณะนั้น จึงขอเล่าเรื่องที่เกี่ยวข้อง
ประวัติของท่านซึ่ง เคยได้ฟังจากท่านมาเล่าต่อ ท่านเล่าว่าในสมัยที่ท่านรุ่นหนุ่มและตกลงใจ
ที่จะเรียนกฎหมายนั้น คุณยายที่เคยเลี้ยงท่านมาตั้งแต่เยาว์ตกด้วยความเสียใจ เพราะใน
สมัยนั้นคนโดยมากยังมีความรังเกียจวิชากฎหมาย หว่านเป็นการเรียนเพื่อเอาเปรียบคนอื่น
จนถึงแก่มีคำประนามว่า "เจ้าถอยหมอกความ" คุณพ่อของเธอได้ให้สัตย์ปฏิญาณไว้กับคุณยาย
ว่า ท่านตั้งใจจะเรียนกฎหมายก็เพื่อจะใช้รักษาความยุติธรรม ฉะนั้นท่านจะไม่ใช้วิชา
กฎหมายที่เรียนนี้ไปเบียดเบียนเอาเปรียบผู้อื่นเลย แต่จะใช้ช่วยกับทุกคนให้แก่คนที่ถูกผู้อื่น
ข่มเหงเพื่อจะได้เป็นบุญกุศลต่อไป เท่าที่ใดเคยเห็นมาด้วยตัวเองนั้น ก็ปรากฏว่า ท่านประพฤติ

ตัวอย่างที่ตั้งใจไว้จริง ๆ เมื่อท่านเป็นนายโทก จ่าเสคนโคฉึกเพราะความโง่เขลา
 ไร้ไหว้ถึงการณ์หรือเพราะอคติอคติคน ท่านมักจะกลับช่วยเหลือขอให้ประนีลทยอมผ่อนผัน
 บางตามสมควร แต่ถาเป็นจ่าเสคนที่เจณาเอาเปรียบฉฉโกงแล้ว ถึงแม้จะเป็นเรื่องเล็กน้อย
 ท่านก็ไม่ยอมให้ละเลิกเพิกเฉยเสีย สู้ต่อสู้หาหน้อยยากกว่าความเอาชนะให้ได้เพื่อรักษาความ
 ยุติธรรม นอกจากนั้น ฉันยังเคยส่งลูกความที่ได้รับเคราะห์กรรมมาสงสารอื่น ๆ ไปให้คนพ่อ
 ของเธอ เชื้อหน้าทาให้หลายครั้ง บางทีท่านก็ตองเป็ลื่องกระตางหมึกปากกาไปโดยไมไ่รับ
 ประโยชน์สิ่งใดตอบแทน" 1.

ในระยะที่เจ้าคุณบริหารนิติธรรมประกอบอาชีพนายความอยู่นั้น ท่านได้รับ
 นักเรียนกฎหมายไว้ฝึกงานเป็นอันมาก จนมีผู้กล่าวว่า นายความในเวลาต่อมา เป็น
 "ลูกศิษย์" หรือ "หลานศิษย์" (ในความหมายว่าฝึกงานกับผู้ที่เคยฝึกกับท่าน) เป็นส่วนใหญ่
 นายความที่มีชื่อเสียง อาทิ เช่น หลวงวินลัสจักรรักษ์ นายพยงค์ ผลานุสนธิ นายสามึก
 เอี่ยมปริธา นายฉัฐ เสรมฐบุตร เป็นต้น

เจ้าคุณบริหารนิติธรรม ได้เคยเป็นที่ปรึกษากฎหมายหลายแห่ง อาทิ เช่น บริษัท
 ข่า ไทยจำกัด บริษัทปูนซีเมนต์ไทยจำกัด การไฟฟ้านครหลวง
 ธนาคารไทยทนุ เป็นต้น ในทางวิชาการท่านก็ได้รับคำยกย่องว่าเป็นเจ้าตำรับกฎหมายที่ดิน
 และกฎหมายทั้งหลายที่เกี่ยวกับการเกษตร ท่านเคยเป็นอาจารย์สอนกฎหมายเหมืองแร่ ใน
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เคยเขียนบทความเกี่ยวกับกฎหมายที่ดินและการทำพินัยกรรมเผยแพร่
 ในวารสารต่าง ๆ ในคานการ เมืองก็เคยเป็นวุฒิสมาชิกด้วย

พระยาบริหารนิติธรรม เป็นตัวอย่างของนายความอาวุโส ที่มีศิลปะในการ
 ว่าคดี และข้อสัตย์สุจริตอย่างแท้จริง ท่านถึงแก่อนิจกรรมเมื่อวันที่ 6 มิถุนายน พ.ศ. 2505
 สิริรวมอายุได้ 69 ปี

1 คำไว้อาลัยของ น.จ. ควางจิตร จิตรพงศ์ ในเรื่องเดียวกัน

ศาสตราจารย์พระยาฉัตรธรรมประภักดิ์ (วงศ์ ฉัตร) : นักกฎหมายผู้ปฏิบัติงานสำคัญ

ทุกตำแหน่งในราชการยุติธรรม และประธานศาลฎีกาผู้อยู่ในตำแหน่งนานที่สุดในประเทศไทย

พระยาฉัตรธรรมประภักดิ์ มีชื่อเดิมว่า วงศ์ เป็นบุตรคนที่สองของ หลวงประจักษ์สมุทรเขตร (จำปา) และนางเขียน ฉัตร เป็นชาวจังหวัดสมุทรปราการ (เมื่อครั้งยังเป็นจังหวัดพระประแดง) เกิดเมื่อวันที่ 14 มีนาคม พ.ศ. 2436 เมื่อสำเร็จการศึกษาจากประเทศไทยแล้วก็สอบไล่ชิงทุนไปศึกษาต่อที่อังกฤษ เข้าศึกษาใน สำนักเกรย์ส อินน์ (Gray's Inn) และสอบได้เป็นเนติบัณฑิตอังกฤษเมื่อ พ.ศ. 2495 โดยทำคะแนนได้เยี่ยมในวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญและกฎหมายที่กิน เมื่อสำเร็จ การศึกษาแล้วก็ได้เรียนฝรั่งเศส และฝึกหัดว่าความทออยู่พักหนึ่งจึงได้กลับมารับราชการ เป็นผู้พิพากษาในกระทรวงยุติธรรม และสอบได้เป็นเนติบัณฑิตชั้นที่ 1 เมื่อ พ.ศ. 2461 รุนเดียวกับพระวรวงศ์เธอไชยสุภะ ในปีเดียวกันเองก็ได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เป็นผู้พิพากษาศาลแพ่ง และรับพระราชทานมรรคาศักดิ์เป็นหลวงอินทปัญญา ต่อมา ได้เลื่อนขึ้นเป็นผู้พิพากษาศาลคดีต่างประเทศ ผู้ช่วยกรรมการศาลฎีกา เสนาธิการ กรมร่างกฎหมาย ผู้ช่วยปลัดทูลฉลองกระทรวงยุติธรรม และในปี พ.ศ. 2471 ก็ ได้เลื่อนมรรคาศักดิ์จากพระอินทปัญญา (ได้มรรคาศักดิ์เมื่อ พ.ศ. 2465) เป็น พระยาฉัตรธรรมประภักดิ์ มนุษย์บัณฑิตที่มีดี ตำแหน่งผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์

ต่อมาในปี 2473 ก็ได้เป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลปริศนา และศาลจังหวัด เขตพระมหานคร เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ท่านก็ได้เป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาล พระราชอาญา และศาลคดีต่างประเทศทั้งในปี 2476 ท่านก็ยังได้รับราชการในตำแหน่ง อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่งพร้อมกันอีกตำแหน่งหนึ่ง นับว่าได้ครองตำแหน่งสำคัญสูงสุดในศาลชั้นต้นทุกศาลในเวลาเดียวกัน ในขณะนั้น ท่านมีอายุได้ 40 ปี และใน ปลายปีเดียวกันนั้นเองก็ได้เลื่อนขึ้นเป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์

ครั้นเมื่อ พ.ศ. 2482 พระยาฉัตรพิชัยธรรมประคัลภ์ ก็ไต่โอรสไปเป็น
ข้าราชการตุลาการตำแหน่งปลัดกระทรวงยุติธรรม สองปีต่อมาคือ พ.ศ. 2484
ท่านก็ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งประธานศาลฎีกา และครองตำแหน่งประมุขทางฝ่าย
ตุลาการนี้เรื่อยมาจนถึง พ.ศ. 2496 จึงได้ลาออกเพื่อไปรับตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการ
กระทรวงยุติธรรมอยู่พักหนึ่ง รวมเวลาที่พระยาฉัตรพิชัยธรรมประคัลภ์ดำรงตำแหน่งประธาน
ศาลฎีกา 12 ปี นับว่านานยิ่งกว่าประธานศาลฎีกาทุกคน

ท่านเจ้าคุณฉัตรพิชัย เป็นอาจารย์สอนวิชากฎหมายอาญาอยู่หลายปี จึงมี
ความเชี่ยวชาญในกฎหมายอาญาเป็นพิเศษ ดังจะเห็นได้จากคำวินิจฉัยของท่านในคดีซึ่งท่าน
เป็นผู้วินิจฉัยถึงตัวอย่างต่อไปนี้

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 996/2492 ข้อเท็จจริงมีว่า บ้านเจ้าทรัพย์เป็น
ห้องแถวอยู่ในตรอกสลักหิน กางเกงของเจ้าทรัพย์ตากอยู่ในห้องนอนจำเลยโดยมีมือเข้า
ไปทางประตูห้อง เอาไม้เล็ก ๆ สอยเอากางเกงไปได้ บัญหามีว่า การที่จำเลยไต่
มือเข้าไปในประตูแล้วใช้ไม้สอยอีกทอดหนึ่งนี้เป็นการเรียกได้ว่า ไต่เข้าไปในเคหสถาน
ที่อยู่อาศัยของเจ้าทรัพย์แล้วหรือไม่ อันจะเป็นความผิดตามกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ.
127 มาตรา 294 ข้อ 1 ศาลฎีกาโดยท่านเจ้าคุณฉัตรพิชัย เจ้าของสำนวน วินิจฉัย
ว่า มาตรา 294 ข้อ 1 ใช้คำว่า "เข้าไปลักทรัพย์ถึงในเคหสถาน" ซึ่งท่านได้
อนุญาตให้มันเข้าไป" ซึ่งท่านได้อธิบายว่า คำว่า "เข้าไปถึงใน" แสดงความระมัดระวัง
อยู่แล้ว ยิ่งกว่านั้นยังมีคำในตอนที่ว่า เจ้าทรัพย์มิได้อนุญาตให้มันเข้าไปอีก คำว่า
"มันเข้าไป" จะทำให้สงสัยเป็นอย่างอื่นไม่ได้ นอกจากว่า "มัน" จะต้องได้เข้าไป
เท่านั้น มิใช่ส่วนใดส่วนหนึ่งทั้งเช่นมือและไม้ในคดีนี้ ท่านวินิจฉัยปัญหาข้างต้นไว้
ดังนี้ เมื่อบ้านเมืองมีนโยบายประสงค์จะให้การกระทำตามข้อเท็จจริงในคดีนี้เป็น
ความผิดในลักษณะลักทรัพย์ในเคหสถาน ก็ชอบที่จะแก้ไขด้วยคำในกฎหมายเสียใหม่
ถึงที่ได้เขียนไว้ในประมวลกฎหมายอาญามาตรา 335 (8) เป็นต้น

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 117/2493 ข้อเท็จจริงมีว่า คดีที่เกิดเหตุเวลาประมาณ 21 นาฬิกา จำเลยกับเพื่อนซึ่งรู้จักกันมานานมาคนละคัน จอดที่หน้าร้านแล้วเข้าไปซื้อกาแฟและขนมในร้านผู้เสียหายรับประทาน รับประทานแล้วชำระราคาเสร็จแล้ว จำเลยได้ขอแลกขนมปังโมละ 100 บาท ค่อยผู้เสียหาย ผู้เสียหายนำขนมปังไปให้คนอื่นในร้านดูว่าเป็นขนมปังที่กินแล้ว จึงหยิบที่ใส่ขนมปังย่อยออกมานับ มอมเงินที่แลกให้จำเลย ตอนที่จำเลยจะเอาขนมปังไปนี้ ฝ่ายโจทก์พยายามจะแสดงให้เห็นว่า จำเลยได้ตั้งใจหยิบรวมเอาขนมปังโมละร้อยแล้วหนีไปก่อนหน้า แต่ตามข้อเท็จจริงที่ศาลฎีกาฟังนั้นได้ความว่าเป็นเรื่องทอนเงินด้วยพลังเงินสดไม่ยอมยอมให้โมละ 100 บาท ซึ่งขอแลกปนไปด้วย โจทก์มาฟ้องขอให้ลงโทษจำเลยฐานฉ้อโกงทรัพย์ เพราะเจ้าทรัพย์เรียกให้จำเลยหยุดก่อนแต่จำเลยไม่หยุด ข้อเท็จจริงเท่านั้นศาลฎีกาเห็นว่าจะลงโทษจำเลยฐานลักทรัพย์หรือฉ้อโกงไม่ได้ การที่จำเลยไม่หยุดนั้นก็เพราะเห็นว่ามีมากแล้ว ทานเจ้าคุณเลิศพิสิฐ รมประคัลลย์ เป็นเจ้าของสำนวนเรื่องนี้ได้เขียนอธิบายต่อไปอีกว่า "เงินที่เจ้าทรัพย์มอบให้เป็นค่าแลกเงินโมละ 100 บาทของจำเลยที่จำเลยเอาไปรวมทั้งโมละ 100 บาทด้วย จะโดยรู้หรือไม่รู้ก็ดี ไม่ใช่เป็นเรื่องที่จำเลยเอาไป โดยไม่รับอนุญาตจากเจ้าทรัพย์"

แม้ว่าประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาจะได้ประกาศใช้มาตั้งแต่ พ.ศ. 2478 ซึ่งได้กำหนดหลักเกณฑ์ของกระบวนการพิจารณาความอาญาตามหลักวิธีสมัยใหม่ไว้มากหลาย แต่ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (พ.ศ. 2478) ก็มี ความหมายเป็นเพียง "ตัวบท" หรือ "law in the book" มาเป็นเวลา อีกนานกว่าที่เราจะใคร่รู้สึกกันจริงจึงว่า เมื่อบุคคลถูกเกี่ยวข้องกับคดีความขึ้น "ตัวบท" นั้นก็กลายเป็นกฎหมายที่มีคัมภีร์แท้จริง (law in action) ตรงตามหลักเกณฑ์ ดังกล่าวไว้ นั้น ศาลฎีกาในสมัยท่านเจ้าคุณเลิศพิสิฐ รมประคัลลย์ได้สร้าง "ตัวบท" ให้เป็น "กฎหมาย" ไว้เป็นบรรทัดฐานอยู่หลายเรื่อง โดยเฉพาะท่านเจ้าคุณเอง ดังนี้ เช่น

มีหลักฐานสำคัญในการพิจารณาคดีอาญาทั้งปวงว่า จำเลยต้องมีตัวอยู่ให้ศาล
เรียกมาได้ เมื่อต้องการพิจารณาไม่ว่าเวลาใด ๆ ปรากฏว่า ศาลชั้นต้นพิพากษายก
ฟ้องให้ปล่อยตัวจำเลย โจทก์อุทธรณ์ ศาลชั้นต้นส่งจำเนาคอุทธรณ์ให้จำเลยทั้งสอง
ไม่ได้ ศาลอุทธรณ์จึงจำหน่ายคดีเพราะไม่มีตัวจำเลยในชั้นพิจารณา เมื่อโจทก์ฎีกา
ขึ้นมา ศาลฎีกาโดยท่านเจ้าคุณัดกพลี ๆ ได้วินิจฉัยยืนยันหลักดังกล่าวนี้ไว้ และ
ได้อธิบายต่อไปว่า "ที่โจทก์ฎีกาว่า แม้จำเลยไม่มีตัวอยู่ก็อ่านคำพิพากษาลับหลัง
จำเลยได้นั้น ไม่แปลว่า ในเวลาพิจารณาจะไม่มีตัวจำเลยอยู่ก็ได้" (คำพิพากษา
ฎีกาที่ 1249-1250/2492)

ทวิบทมาตรา 39 (4) ว่า สิทธินำคดีอาญามาฟ้องยอมระงับไปเมื่อ
มีคำพิพากษาเสร็จเด็ดขาดในความผิดซึ่งใดฟ้อง คดีก่อนโจทก์ฟ้องจำเลยว่า ชั่วแระไว้
โดยมิได้รับอนุญาต และนำแระเคลื่อนไปโดยไม่มีหนังสือกำกับ ศาลพิพากษายกฟ้อง คดี
ถึงที่สุดแล้ว โจทก์มาฟ้องจำเลยเป็นคดีนี้หาว่า ชั่วแระไม่ได้รับใบอนุญาต ซึ่งแระของกลาง
ในคดีนี้เป็นแระรายเดียวกับคดีก่อน ศาลฎีกาวินิจฉัยว่า สิทธินำคดีมาฟ้องครั้งหลังของโจทก์
ยอมระงับไป (คำพิพากษาฎีกาที่ 752/2486) ท่านเจ้าคุณัดกพลี ๆ ผู้เขียนคำพิพากษา
อธิบายมาตรา 39 (4) ว่า "การที่ความจะเจาะจงหยิบยกเฉพาะโดยคำแยกเป็นตอน ๆ
ไปไม่ได้ จะต้องดูข้อความทั้งหมดประกอบกัน แล้วเพ่งเล็งถึงความมุ่งหมายอันแท้จริงของ
กฎหมาย ซึ่งเมื่อพิจารณาเหตุในการที่ความดังกล่าวแล้ว จะได้ว่าความที่ชัดแจ้งว่า กฎหมาย
มุ่งถึงว่า มีคำพิพากษาเสร็จเด็ดขาดในกรณีความผิดซึ่งใดฟ้อง กรณีความผิดซึ่งใดฟ้อง
ในคดีหลังนี้ไม่มีคำพิพากษาเสร็จเด็ดขาดแล้ว"

นอกจากราชการทางศาลซึ่งท่านได้ดำรงตำแหน่งสำคัญทุกตำแหน่งโดย
ไม่มีเว้นไม่วางงานราชการศาล คือผู้ช่วยปลัดทูลฉลอง (เทียบได้กับรองปลัดกระทรวง)
ปลัดกระทรวงยุติธรรม และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม หรืองานตุลาการคือ
อธิบดีศาลชั้นต้นทุกศาล อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ และประธานศาลฎีกาแล้ว ท่าน
ยังได้ดำรงตำแหน่งสำคัญ มีราชการพิเศษในวงการกฎหมายอีกหลายตำแหน่ง ซึ่งยาก
ที่จะหาผู้ใดเปรียบได้ อาทิเช่น ได้เป็นอาจารย์สอนกฎหมายลักษณะอาญาที่โรงเรียน

กฎหมายของกระทรวงยุติธรรมมาตั้งแต่ พ.ศ. 2468 ซึ่งท่านได้เขียนคำพากฎหมายไว้
 มากมายหลายเล่มและคำวินิจฉัย ของกฎหมายในครั้งนั้น เป็นผลงานการทรมาร่างกฎหมาย
 และงานการเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ในการไปตรวจราชการศาล และได้เป็นกรรมการ
 ธรรมศาลากฎหมายมาตั้งแต่ พ.ศ. 2472 ในปี 2472 ได้เป็นบรรณารักษ์เนติบัณฑิตยสภา
 ซึ่งต่อมาได้เป็นนายทะเบียนเนติบัณฑิตยสภา จนกระทั่งเป็นนายกเนติบัณฑิตยสภาในที่สุด
 นอกจากนี้ท่านยังได้เป็นอาจารย์พิเศษสอนวิชากฎหมายในคณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัยตั้งแต่ พ.ศ. 2476 กรรมการพิจารณาประมวลกฎหมาย วิธีพิจารณา
 ความแพ่งและประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ประธานกรรมการเรียงอรรถคำ
 ข้าราชการตุลาการ ประธานกรรมการพิจารณาการตั้งศาลและการพิจารณาคดีของศาล
 ในดินแดนที่ได้คืนมาเป็นของไทย กรรมการและประธานกรรมการพิจารณา
 พระราชบัญญัติหลายเรื่องในรัฐสภาใน พ.ศ. 2493 ได้เป็นสมาชิกฝ่ายไทยในศาลประจำ
 อนุญาโตตุลาการ ณ กรุงเฮก ในปี พ.ศ. 2495 ก็ได้เป็นกองคดีคณะนิติศาสตร์ มหา
 วิทยาลัยธรรมศาสตร์จนกระทั่งถึง พ.ศ. 2503 และในปี พ.ศ. 2498 ก็ได้เป็นผู้รักษาการ
 ในตำแหน่งอธิการบดีของมหาวิทยาลัยแห่งนี้ และเป็นศาสตราจารย์ประจำ จนกระทั่งเมื่อ
 พ.ศ. 2500 จึงได้รับพระราชทานปริญญานิติศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์และเป็นศาสตราจารย์
 พิเศษเมื่อพ้นจากตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมแล้ว ท่านก็ได้เป็นกรรมการ
 ตุลาการประเภทรองคุณวุฒิดอกฟ้าหนึ่ง เครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุดที่ได้รับคือ
 มหาวชิรมงกุฎมหาปรมาภรณ์ช้างเผือกทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ และเหรียญรัตนาภรณ์ชั้นสอง
 โดยสรุปแล้วคงกล่าวได้ว่าพระยาดัดพลีธรรมประภักดิ์ เป็นบุคคลสำคัญใน
 วงการกฎหมาย ซึ่งประสบความสำเร็จสูงสุดในชีวิตราชการคนหนึ่ง นับตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 จนถึง พ.ศ. 2500 ท่านเป็นผู้มีอิทธิพลอย่างสูง
 ในวงการกฎหมายไทย ไม่ว่าในฐานะผู้บังคับบัญชาระดับสูงของราชการศาลฎีกา
 ซึ่งท่านก็ได้เป็นประธานกรรมการทรวาระเนียบศาลได้เป็นอันมากรวมทั้งในการใช้อำนาจ
 ของประธานศาลฎีกาต่อกระเนียบราชการตุลาการไว้หลายฉบับซึ่งอาจกล่าวได้ว่า 12 ปี
 ที่ท่านเป็นประมุขทางฝ่ายตุลาการอยู่นั้นคงนับว่า เป็นยุคทองของศาลฎีกาโดยแท้

เพราะการพัฒนาศาสตร์ก็สามารถทำได้ต่อเนื่องกันและเป็นยุคที่มีผู้พิพากษามืออยู่คืออยู่ในศาลฎีกาเป็นต้นมาก หรือในฐานะอาจารย์ หรือคณะที่มีอำนาจกำหนดนโยบายทางการศึกษา วิชานิติศาสตร์ของชาติ ซึ่งทำให้ท่านมีผู้คล้อยและผู้อยู่ใฝ่บังคับบัญชามากมาย หรือแม้ในฐานะกรรมการร่างกฎหมายตลอดจนกรรมการอื่นๆ ซึ่งมีอิทธิพลอย่างยิ่งในการออกกฎหมายหลายฉบับ

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชเป็นผู้นิยมความสนใจในพุทธศาสนาเป็นอันมาก แต่ความสนใจของท่านมีลักษณะแตกต่างกว่าผู้อื่น ดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุ ไชยบูลย์กล่าวไว้ว่า

"ถ้าข้าพเจ้ามาจากกรุงเทพฯ สิ่งที่ท่านชอบทำก็คือ ตอนเย็นถึงค่ำ... นั่งรถไปแอบสนทนาธรรมกันอย่างอิสระไม่มีใครรบกวน ในที่ซึ่งมีแสงสว่าง ส่วนสูงที่มี (สมัยโน้น) และข้างถนนที่ลงไปทางปากน้ำ ดูคล้ายกับคนเขาพูดความลับกัน ที่บ้านก็ไม่สะดวก ที่วัดก็ไม่สะดวก เพราะมีแขกเสมอ ทำอย่างนั้นจนหมดเรื่องที่จะคุย....."

บุคคลอย่างท่านเจ้าคุณ ฯ เป็นพวกที่กล่าวได้ว่า สนใจพุทธศาสนาเข้ามาจากภายนอก คือจากหนังสือต่างประเทศ จากบุคคลผู้มีชื่อเสียงในต่างประเทศโดยไม่จำกัดว่าเป็นพุทธบริษัทหรือไม่ สิ่งที่ท่านต้องการนั่นก็คือ "ธรรม" ไม่ใช่พุทธศาสนาที่ศึกษาพุทธศาสนา ก็เพื่อจะได้หรือถึงสิ่งที่เรียกว่า "ธรรม" ซึ่งไม่เป็นของศาสนาไหนโดยเฉพาะ โดยเหตุนี้ จึงไม่รู้จักพระเครื่อง ไม่สนใจพิธีรีตอง ไม่หลงใหลในพระโลกนาถ และอื่นอีกมากมาย พร่ำหาแต่สิ่งที่เรียกว่า "ธรรม" อย่างเดียว....

สิ่งที่น่าสนใจต่อไปก็คือคำว่า "ธรรมประคัลล" คำคำนี้แปลตามตัวอักษร ก็แปลได้ว่า "ผู้ครองธรรม" อะไรเป็นต้นเหตุหรือบังเอิญก็ตาม ท่านเจ้าคุณมีลักษณะสมชื่อ "ธรรมประคัลล" ทุกประการ.....¹

¹ อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พระยาธรรมาธิบดี (พระนคร :

พระยาลักขณ์ธรรมประคัลล เป็นผู้อยู่ปกครองกิจการของสวนโมกข์มาแต่
ต้น จนท่านพุทธทาสภิกขุเองยกย่องว่า "ท่านเจ้าคุณ ๆ ได้ตั้งอยู่ในฐานะที่เป็นสหาย
ธรรมท่านหมายเลขหนึ่ง" ทั้งที่พุทธทาสภิกขุได้อธิบายไว้ว่า

"ท่านเจ้าคุณ ๆ ได้ช่วยเหลือข้าพเจ้าในกิจการของสวนโมกข์พลารามมา
ตั้งแต่ในสมัยเริ่มแรก อันเป็นสมัยที่ข้าพเจ้าตกอยู่ในฐานะอาการหนักเปรียบเสมือน
"ถด แพ้ ทวนน้ำ เขียว กลางฝนและแดด" เพราะพอเริ่มกิจการของคณะธรรมทาน
และสวนโมกข์ขึ้น ก็ถูกระแวงว่าเป็นกิจการของคนบ้า....แต่ท่านเจ้าคุณ ๆ ได้ยื่นมือ
เข้ามาสนับสนุนทันทีที่ไทราม เรื่องของเรา....."

สิ่งที่ทำให้พวกเราถึงกับงงก็คือ อยุธยา ๆ ก็จะมีจุดหมายฉบับแรกของท่าน
ส่งไปถึงคณะธรรมทาน ทั้งคำถามไปว่า ถ้ามีคนสำเร็จการศึกษาจากเมืองนอก อยู่
ในตำแหน่งราชการที่มีเกียรติสูงจะสละหน้าที่นั้นมาเพื่อทำงานให้แก่คณะธรรมทาน ในการ
เผยแพร่วรรณศาสนาที่กำลังทำกันอยู่ จะว่อย่างไร? พวกเราเรียนให้ท่านทราบว่
กิจการของคณะธรรมทานไม่ใหญ่โตพอที่จะให้ใครทำเช่นนั้นได้ และยังคงอยู่ในขั้นทดลอง
อยู่มากกว่า ต่อมาก็ได้รับความช่วยเหลือจากท่าน ทั้งทางกำลังใจ และกำลังวัตถุ
ปัจจัย เป็นลำดับมาตามความเหมาะสม จนกระทั่งวาระสุดท้าย"¹

โดยเหตุที่ท่านเป็นผู้แทนตำแหน่งสูงสุดในราชการมาหลายตำแหน่ง และ
บางตำแหน่งก็ยังอยู่ในระยะเวลาที่วงการเมืองมีเสียงครหา มาก ท่านจึงถูกวิพากษ์
วิจารณ์อยู่บางระยะหนึ่ง แต่ท่านก็มีไต่สวนไหวคงประพฤติปฏิบัติตามแนวทางที่เคยยึด
ถือตลอดมาทั้งกลับหันเข้าหาธรรมให้มากขึ้น และทำใจได้ตั้งที่ท่านพุทธทาสภิกขุยกย่อง
ว่า "ท่านเห็นธรรมถึงขนาดที่ให้อธิษฐานว่ามีใจเรื่องเสรี หรือแห่งแล่ง เหมือนคน
คนโดยมากเข้าใจกัน แต่เป็นสิ่งที่ทำให้รุ่งและเรืองไค้จริง.....แต่สิ่งที้นานักกว่าสิ่งอื่น

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 5

ก็เห็นจะไต่ถ่การที่ท่านคัมจิตในขณะที่เป็นผู้ครองธรรมนั่นเอง....."¹

ศาสตราจารย์ พระยาลัดพลีธรรมประคัลภ์ ไต่ถึงแก่นิจกรรมด้วยโรค
หัวใจวาย เมื่อ พ.ศ. 2511 สิริรวมอายุได้ 75 ปีเศษ

¹ เรื่องเดียวกัน , หน้า 9-10

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พระนิติการณประสม (สงวน ชัยเจษณ)

พระนิติการณประสม (สงวน ชัยเจษณ) เป็นบุตรนายคิด นางก๊ลิบ ชัยเจษณ เกิดเมื่อวันที่ 9 เมษายน 2437 ณ ตำบลมหาไชย อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร

พระนิติการณประสม ได้ศึกษาประโยคมัธยมที่โรงเรียนเทพศิรินทร์ ต่อมาเข้าศึกษาที่โรงเรียนราชวิทยาลัย นนทบุรี สำเร็จมัธยม 8 ศึกษากฎหมาย สอบไล่ได้เป็นเนติบัณฑิตเมื่อ พ.ศ. 2495 อุปสมบทที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม สอบไล่ธรรมะวินัยได้ดีมาก พระนิติการณประสม เป็นคนที่มีจิตใจกว้างขวาง คิดแต่จะทำความดี ให้ความช่วยเหลือคนยากมาก ๆ ตลอดนี้ทำความเจริญให้พระนิติการณประสมขึ้นมาเป็นลำดับ ในทางราชการ เข้ารับราชการที่ศาลฎีกา แรกชั้นน้อย ได้เลื่อนขึ้นมาเป็นลำดับ จนถึงรองยกกระบัตรศาลฎีกา มีความรู้ทางกฎหมายดี ได้เลื่อนขึ้นเป็นเลขานุการศาลฎีกา เป็นผู้ช่วยกรรมการศาลฎีกา เป็นผู้พิพากษาศาลแพ่ง, เป็นผู้พิพากษาศาลทางประเทศ เป็นผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์, เป็นข้าหลวงยุติธรรมภาคใต้ประจำอยู่ที่จังหวัดสงขลา ในระหว่างที่ปฏิบัติงานพลชั้นมด เกิดครอบครัวลำบากมาก แต่สามารถรักษาหน้าที่ได้เป็นอย่างดี ได้เลื่อนขึ้นเป็นอธิบดีศาลอาญาที่กรุงเทพฯ เป็นตำแหน่งใหญ่ในศาลยุติธรรม เป็นผู้ที่ชอบศึกษาแต่ตนเอง เรียนกฎหมายมีความรู้วิธีพิจารณาความแพ่งดีกว่าวิธีพิจารณาความแพ่งจึงตั้งให้ เป็นกรรมการร่างกฎหมายพิจารณาความแพ่ง เป็นอาจารย์สอนวิธีพิจารณาความแพ่งที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แต่งตำราอย่างดีไว้นับเล่มต่อมาก เป็นกรรมการ, และเป็นหัวหน้าคณะกรรมการร่างกฎหมายในคณะกรรมการกฤษฎีกา ตลอดมาจนถึงแก่กรรม

ในพุทธศักราช 2489 ได้ลาออกจากราชการ ได้มีโอกาสเป็นสมาชิกพฤฒิสภากำการทางการเมืองอยู่คราวหนึ่ง ต่อมาทำการค้าขาย เคยเป็นกรรมการธนาคารแห่งประเทศไทย เป็นกรรมการข้าราชการพลเรือน

เป็นกรรมการตุลาการ เป็นกรรมการธนาคารเอเชีย เป็นประธานกรรมการธนาคารกสิกรไทย เป็นประธานกรรมการบริษัทโลหการไทยจำกัด จนถึงเกษียณกรรม

ตำรากฎหมายที่พระนิติการุณพระสมเริบเริ่งขึ้นไว้ และมีชื่อเสียงเป็นที่อ้างอิงนิยมใช้กันอยู่เสมอ แม้ในปัจจุบันก็คือ คำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ซึ่งท่านได้อธิบายไว้ว่า

"การที่ได้ทำเช่นนั้น เป็นผลสืบเนื่องมาจากที่ข้าพเจ้าได้มีโอกาสเกี่ยวข้องกับกรร่างประมวลกฎหมายฉบับนี้ด้วย กล่าวคือ เมื่อ พ.ศ. 2476 ระหว่างที่รับราชการ เป็นผู้พิพากษาอยู่ที่ศาลแพ่ง กระทรวงยุติธรรมได้ส่งข้าพเจ้าไปช่วยราชการที่คณะกรรมการกฤษฎีกาในการร่างประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ซึ่งได้อนุญาตให้คอกเตอร์ชาลส์เลอเวกส์ (Dr. Charles L' Evesgnes) อดีตที่ปรึกษากฎหมายแห่งคณะกรรมการกฤษฎีกาเป็นผู้ร่าง ข้าพเจ้าได้ทำงานร่วมกับคอกเตอร์ชาลส์เลอเวกส์ อยู่เป็นเวลาประมาณ 1 ปี การร่างประมวลกฎหมายนี้ก็เสร็จทั้งในภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

การที่ได้ไปร่วมทำกรนี้ จึงได้รับความรู้และเข้าใจในเหตุผลที่มาแห่งบัญญัติพิพอสสมควร ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์แก่ข้าพเจ้ามาก เพราะประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งได้บัญญัติวิธีการใหม่ ๆ เปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 127 ซึ่งเป็นกฎหมายที่ใช้อยู่ในเวลานั้นเป็นอันมาก ในระหว่างนั้นได้คิดอยู่ว่า หากมีโอกาสถ่ายทอดความรู้อันน้อยนี้ให้แก่ผู้สนใจใฝ่บางทีจะเป็นที่ยินดี พอสิ้นปีต่อมา ข้าพเจ้าได้รับเชิญเป็นผู้บรรยายกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จึงทำให้ความตั้งใจนั้นเป็นจริงขึ้น ได้สอนอยู่ 2 ปี ก็ต้องย้ายไปรับราชการที่จังหวัดสงขลา เมื่อกลับมาเข้ามากรุงเทพได้บรรยายกฎหมายลักษณะพยานอีก 3 ปี จึงทำให้การเรียบเรียงจบลงได้"

หนังสือคำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งนี้ ต่อมา
ท่านได้จัดพิมพ์ขึ้นโดยออกค่าใช้จ่ายเองทั้งสิ้น และโดยกรรมสิทธิ์และลิขสิทธิ์
แห่งหนังสือดังกล่าวให้แก่เนติบัณฑิตยสภาคนเดียว โดยเนติบัณฑิตยสภา ว่าเป็น
ผู้จัดการจำหน่ายนำเงินรายได้ทั้งสิ้นเป็น "ทุนพระนิติการุณธรรม" เก็บคอกผล
อุดหนุนนิสิตนักศึกษาในวิชากฎหมายตามสถาบันการศึกษาต่าง ๆ มาจนทุกวันนี้

นอกจากงานเขียนตำราอรรถกถาแล้ว พระนิติการุณธรรม
ยังเป็นผู้บุกเบิกการจัดพิมพ์คำพิพากษานิติศาสตร์สำหรับไว้เป็นบรรทัดฐานในการค้นคว้า
อ้างอิงแก่บรรดาผู้ประกอบวิชาชีพกฎหมาย โดยจัดทำหนังสือธรรมสาร ขึ้น โดย
ขอเรื่องจัดทำหัวข้อและหมวดหมู่ให้เข้าลักษณะทับทิมกฎหมาย จัดทำสารบัญ
และรวบรวมจัดพิมพ์ขึ้น หนังสือนี้ได้เริ่มพิมพ์ตั้งแต่ พ.ศ. 2460 เรื่อยมาจน
ถึงปี พ.ศ. 2484 เกิดสงครามมหาเอเซียขึ้น กระทบพิมพ์ขาดแคลน
การออกหนังสือธรรมสารจึงชะงักลง ครั้นเมื่อสงครามเสร็จจึงลง ทางเนติบัณฑิตยสภา
ได้รวบรวมจัดพิมพ์คำพิพากษานิติศาสตร์ตั้งแต่ พ.ศ. 2485 ขึ้นเอง หนังสือธรรมสาร
จึงได้ยุติการพิมพ์

นอกจากผลงานทางตำราหนังสือดังกล่าวข้างต้นแล้ว ต้องนับว่า
พระนิติการุณธรรมเป็นนักกฎหมายที่ประสบความสำเร็จในด้านกิจการค้าไม่น้อย
ท่านเป็นผู้มีความสนใจในกิจการอุตสาหกรรมเป็นอันมาก ท่านได้ลงทุนจัดตั้งอุตสาหกรรม
ที่น่าสนใจขึ้นในประเทศไทยหลายแห่ง อาทิเช่น อุตสาหกรรมผลิตภาชนะอลูมิเนียม
โรงงานผลิตเสาเข็มคอนกรีตแรงเหวี่ยง และกิจการท่องเที่ยวเก็บอาหารทะเล
สำหรับส่งจำหน่ายต่างประเทศเป็นคน

ท่านถึงแก่กรรม ด้วยเหตุเส้นโลหิตในสมองแตก เมื่อวันที่ 16
พฤศจิกายน 2519 สิริรวมอายุได้ 82 ปีเศษ

พันเอก พระยาตรีวิสารวาท (เทียนเลี้ยง ฮุนตระกูล)

พระยาตรีวิสารวาท นามเดิมว่าเทียนเลี้ยง ฮุนตระกูล เกิดเมื่อวันที่ 25 กุมภาพันธ์ พุทธศักราช 2439 บิดาของท่านชื่อนายฮุนกุญ มารดาชื่อทองคำ ท่านเกิดในตระกูลคหบดีผู้เป็นเจ้าของตลาดน้อย แรกเข้ารับการศึกษาในโรงเรียนอัสสัมชัญในปี พ.ศ. 2448 จนจบชั้น 6 ภาษาอังกฤษ เมื่ออายุได้ 15 ปีทางบ้านจึงส่งไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษโดยทุนส่วนตัว โดยเมื่อแรกไปถึงกรุงลอนดอนนั้น ได้เข้าศึกษาในโรงเรียนอินเทอร์เนชันแนล คอลเลจ เป็นเวลา 1 ปี แล้วย้ายจากโรงเรียนเดิม เข้าศึกษาในชั้นสูงของโรงเรียนคัลลิส ซึ่งในปีสุดท้ายของการศึกษาที่โรงเรียนนี้ ทางโรงเรียนได้จารึกชื่อของท่านเป็นศิษย์กษัตริย์ในหอประชุมของโรงเรียนเพื่อเป็นเกียรติในฐานะที่ท่านเป็นนักเรียนที่สอบได้เป็นที่ 1 ตลอดระยะเวลาที่ท่านทำการศึกษาในโรงเรียนนี้มา ยิ่งกว่านั้นในปี พ.ศ. 2459 โรงเรียนได้ส่งท่านเข้าสอบแข่งขันชิงทุนเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ปรากฏผลว่าท่านได้รับทุนของวิทยาลัยลินคอล์น ปีละ 50 ปอนด์ เป็นเวลา 4 ปี ซึ่งเวลาไม่นานนักคือในปี พ.ศ. 2462 ท่านก็สอบได้ปริญญา B.A. ของมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด โดยได้เกียรตินิยมอันดับ 1 ด้วย นับเป็นคนไทยคนแรกที่เคยได้รับเกียรติถึงขนาดนี้ในอังกฤษ ท่านสอบได้รับปริญญา B.C.L. (เกียรตินิยมอันดับสอง) ของมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด และสอบผ่านการสอบได้เป็นเนติบัณฑิตอังกฤษ ในสำนักมิดเดิลเทมเปิล โดยได้รับเกียรตินิยมอันดับสองเช่นเดียวกัน ทั้งนี้ โดยท่านมีเวลาเตรียมสอบเพียง เดือนเดียวเท่านั้น

เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วท่านได้ปฏิบัติงานทางกฎหมายในกรุงลอนดอน อยู่พักหนึ่งและในปี พ.ศ. 2464 ท่านก็เริ่มเข้ารับราชการเป็นเลขานุการตรี ในสถานทูตไทย ณ กรุงปารีส ซึ่งขณะนั้นพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจรรยาพิทักษ์ กฤดากร ทรงเป็นอัครราชทูต แล้วย้ายกลับเข้ามารับราชการในกรุงเทพฯ

และในปี พ.ศ. 2471 ท่านก็ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น มหาอำมาตย์ตรี พระยาตรีวิสารวาท ดำรงตำแหน่งปลัดทูลฉลอง ในกระทรวงการต่างประเทศ เมื่ออายุได้เพียง 32 ปีเท่านั้น

หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 แล้วท่านได้รับแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ในคณะรัฐบาลชุดแรกของการปกครองระบอบประชาธิปไตย โดยมี พระยามโนปกรณนิติธาดา เป็นนายกรัฐมนตรีคณะรัฐบาลชุดนี้มีอายุเพียง 361 วัน ต่อจากนั้นท่านได้ออกจากราชการมาทำงานส่วนตัวโดยร่วมกับพระยาเทพวิฑูร และพระยาหริศจันทร์ราชบุรุษ ตั้งสำนักงานทนายความขึ้นในชื่อว่า "เทพศรีหริศ" ดำเนินกิจการทนายความมาจนถึงปี พ.ศ. 2489 จึงได้กลับมาสู่วงการ เมืองอีกครั้งหนึ่ง ในคราวนี้ท่านได้มีส่วนร่วมเป็นกรรมการยกร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492 ด้วยท่านหนึ่งจนถึงปีพ.ศ. 2495 จึงได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เป็นองคมนตรี ซึ่งเป็นตำแหน่งที่ท่านมีความชื่นชมและภาคภูมิใจเป็นอันมาก แม้ว่าต่อมาจะได้กราบถวายบังคมลา โดยถูกยืมตัวมาดำรงตำแหน่งประธานที่ปรึกษานายกรัฐมนตรีในคณะรัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และจอมพลถนอม กิตติขจร เพื่อรับใช้ประเทศชาติในอีกด้านหนึ่งก็ตาม ท่านก็ยังได้รับพระมหากรุณาธิคุณต่อมาอยู่กึ่งเดิมนั้น จนถึงวาระสุดท้ายแห่งชีวิต

นอกจากราชการประจำแล้ว ท่านยังได้รับราชการในหน้าที่พิเศษต่าง ๆ อีกมากมาย อาทิเช่น เป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นหัวหน้าคณะผู้แทนไทยในการประชุมคณะมนตรีสหภาพสมาชิกรัฐสภาเอเชีย ครั้งที่ 3 เป็นกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิของสภามหาวิทยาลัยต่าง ๆ เป็นประธานคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยรักษาในตำแหน่งเลขาธิการสภาความมั่นคงแห่งชาติ และเป็นตุลาการรัฐธรรมนูญระหว่าง ปี พ.ศ. 2492-2494 เป็นต้น

ทางด้านกิจการอุตสาหกรรมนั้น ท่านได้เป็นเลขาธิการสภาอากาศ
ไทย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2480 จนถึงแก่อสัญกรรม เป็นเลขาธิการมูลนิธิอานันทมหิดล
แล้วเป็นรองประธานโรตทรีสากล คนที่ 2 ด้วย

เกี่ยวกับงานทางด้านกฎหมาย ท่านเป็นผู้บรรยายวิชากฎหมาย
ระหว่างประเทศ แขนกคดีบุคคล ในโรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรม
และเป็นผู้บรรยายพิเศษในวิชากฎหมายลักษณะต่าง ๆ ในคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี
และคณะรัฐศาสตร์ ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ด้วยเหตุนี้ท่านจึงได้รับพระราชทาน
ปริญญาคุณวุฒิ บัณฑิตกิตติมศักดิ์ในวิชาพาณิชยศาสตร์ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพื่อ
เป็นเกียรติสืบไป

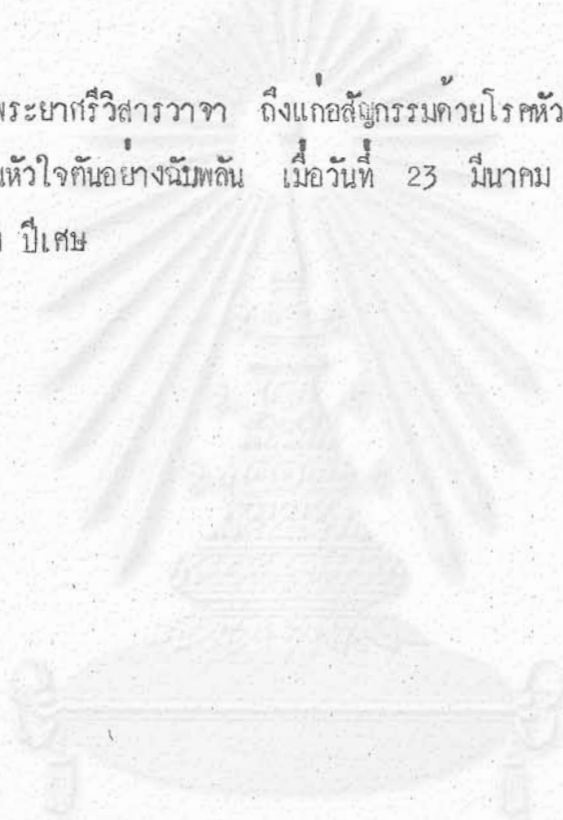
ท่านได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ คือ ปฐมจุลจอมเกล้า
มหาปรมาภรณ์ช้างเผือก, มหาวชิรมงกุฎ และเหรียญรัตนาภรณ์ ภ.ป.ร. ชั้นที่ 1

พระยาศรีวิสารวาท เป็นผู้มีความซื่อสัตย์สุจริต เป็นผู้มีคุณสมบัติดีงามหลายอย่างประจำตัว
คือได้ปฏิบัติราชการด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ราชการอันตกเป็นภาระของท่านที่จะต้อง
กระทำท่านมักรีบจัดทำด้วยความรวดเร็วและรวดเร็ว ทั้งนี้ เป็นด้วยท่านมีพื้นความ
รู้อย่างแน่นแฟ้น ประกอบทั้งมีปฏิภาณดี ในการประกอบอาชีพเป็นทนายความ
ในสมัยที่เห็นราชการไปแล้ว ท่านได้รับความยกย่องว่าเป็นทนายความชั้นดีเยี่ยม
และได้รับความไว้วางใจของลูกความ เพราะเป็นผู้ที่ซื่อสัตย์สุจริต
และให้ความเป็นธรรมแก่ลูกความโดยไม่เอาผิดธรรมเนียมอันดี

อีกเรื่องหนึ่ง ที่ไม่ค่อยจะมีใครทราบกันก็คือ พระยาศรีวิสารวาท
ได้เข้าร่วมอยู่ในคณะของพระยาถวิลภักดี (Dr. Francis B Sayre)
ในการประชุมสันนิบาตชาติและเจรจาสัญญาต่างประเทศต่าง ๆ ในยุโรป เพื่อนำ

อธิปไตยทางศาลโดยสมบูรณ์กลับคืนสู่ประเทศไทยของเรา จึงนับว่าท่านมีบทบาท
สำคัญในการเสริมสร้างความเป็นไทยของเราเป็นอย่างมาก

พระยาตรีวิสารวาท ถึงแก่อสัญกรรมด้วยโรคหัวใจ เนื่อง
จากเส้นเลือดในหัวใจตันอย่างฉับพลัน เมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2511 สิริ
รวมอายุได้ 71 ปีเศษ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พระยาอรรดกรมมณฑุคิ (อรรดกรม ศรียาภย์) : เล็กบ้านนอกผู้โตเถาจาก ตำแหน่งเสมียน
กรมอัยการไปสู่ตำแหน่งอธิบดีกรมราชทัณฑ์ กรมอัยการ และปลัดกระทรวงมหาดไทย

นักกฎหมายที่มีชื่อเสียงส่วนใหญ่เป็นชาวกรุงเทพฯ หากจะมาจากต่างจังหวัดบ้าง ก็เป็นหัวเมืองรอง ๆ กรุงเทพมหานคร เช่น พระนครศรีอยุธยา ปทุมธานี สมุทรปราการ อ่างทอง หรือไกลออกไปหน่อยก็เช่น จันทบุรี แต่พระยาอรรดกรมมณฑุคิ นักกฎหมายผู้มีชื่อเสียงมากคนหนึ่ง ในสมัยที่ท่านรับราชการอยู่นั้น มีถิ่นเพเคิมอยู่ไกลถึงจังหวัดสุราษฎร์ธานี ท่านเกิดเมื่อวันที่ 17 เมษายน พ.ศ. 2439 ที่ตำบลพุมเรียง อำเภอลำพูน จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นบุตรของนายเค็ง และนางเคิม ศรียาภย์ เมื่อเยาว์วัยได้เป็นเพื่อนสนิทกับท่านพุทธทาสภิกขุ เพราะเป็นคนบ้านเดียว เริ่มเรียนครั้งแรกที่อำเภอลำพูน อำเภอบ้านดอน ต่อมาได้เกาะเรือสำปั้น เข้ากรุงเทพฯ และเรียนที่โรงเรียนวัดพุทธคยา จนกระทั่งเข้าโรงเรียนกฎหมายและสอบได้เป็นเนติบัณฑิตเมื่อ พ.ศ. 2458 ได้เป็นเนติบัณฑิตไทยรุ่นเดียวกับพระศิลปสิทธิวินิจัย

เจ้าคุณอรรดกรม ฯ เข้ารับราชการเมื่อ พ.ศ. 2457 ในตำแหน่งเสมียนกรมอัยการ ต่อมาได้เป็นพนักงานอัยการฝึกหัด เลขานุการกรมอัยการ อัยการศาลมณฑลต่าง ๆ จนกระทั่งได้เป็นรองอธิบดีกรมอัยการ เมื่อ พ.ศ. 2481

ในด้านความคิดความชอบทางราชการ ท่านได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2461 เป็นหลวงอรรดกรมมณฑุคิ ต่อมาได้เลื่อนเป็นพระในราชทินนามเดิมเมื่อ พ.ศ. 2467 และได้เป็นพระยาอรรดกรมมณฑุคิ ใน พ.ศ. 2473 ราชการพิเศษอื่น ๆ ก่อนหน้าจะเป็นรองอธิบดีกรมอัยการคือ ในปี 2473 ได้เป็นประธานคณะกรรมการชำระกฎหมายไปรษณีย์ ในปี 2474 เป็นกรรมการและเลขานุการคณะกรรมการพิจารณาพิจารณาาร่างประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา และกรรมการวิสามัญ พิจารณาาร่างพระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายนี้ในชั้นสภาผู้แทนราษฎร ต่อมาในปี 2479 ได้เป็นกรรมการร่างกฎหมายจนกระทั่งได้เป็นประธานกรรมการร่างกฎหมายในปี 2497 และอยู่ในตำแหน่งนี้จนถึงอนิจกรรมในปี 2508

หลังจากพระราชกรณียกิจในตำแหน่งรองอธิบดีกรมอัยการอยู่ประมาณ 6 ปี ท่านก็ได้
รับพระบรมราชโองการ โปรดเกล้า ฯ ให้เป็น อธิบดีกรมราชทัณฑ์ และรักษาการในตำแหน่ง
อธิบดีกรมอัยการ ด้วย เมื่อ พ.ศ. 2487 ครั้นปีรุ่งขึ้นก็ได้เป็นอธิบดีกรมอัยการและรักษาการใน
ตำแหน่งอธิบดีกรมราชทัณฑ์ แต่ในปีต่อมาได้รับตำแหน่งปลัดกระทรวงมหาดไทยต่อจาก พระยา
อรรถการีย์นันทน์จนกระทั่งเกษียณอายุราชการ

พระยาอรรถกรม ฯ ได้เป็นกรรมการข้าราชการพลเรือนมาตั้งแต่ พ.ศ. 2487
และได้เป็นประธานอนุกรรมการข้าราชการพลเรือน วิสามัญเกี่ยวกับวินัย ตั้งแต่ พ.ศ. 2505
ประธานกรรมการอาชญากรรมสงครามในปี 2489 วุฒิสมาชิกในปี 2490 และได้รับเลือกเป็น
กรรมการอัยการ ผู้ทรงคุณวุฒิตั้งแต่ พ.ศ. 2504

ท่านเจ้าคุณอรรถกรม ฯ ได้รับคำยกย่องมากในฐานะนักกฎหมายที่รักความยุติธรรม
ขยันหมั่นเพียร อุตุน ปกครองเก่ง และที่สำคัญคือท่านเป็นนักกฎหมายที่มีความรู้ภาษาอังกฤษ
ดีมากทั้งที่ไม่เคยไปศึกษาต่างประเทศเลย ประวัติชีวิตของท่านมักเป็นที่กล่าวขวัญกันเสมอใน
ฐานะนักกฎหมายจากบ้านนอกซึ่งขยันขันแข็งและอุตุน ต่อสู้กับความยากลำบากนานาประการ จน
กระทั่งกลายเป็นนักกฎหมายชั้นแนวหน้า เป็นที่เคารพยำเกรงทั่วไป อย่างที่ไม่มีใครสับสนประมาท
ได้ นับว่าท่านเป็นบุคคลตัวอย่างของผู้ประสบความสำเร็จในชีวิตการทำงานคนกฎหมายอย่างน่า
ยกย่องได้ ผู้หนึ่ง

พระยาอรรถกรมมณฑลศักดิ์ ถึงแก่อนิจกรรมเมื่อวันที่ 14 สิงหาคม พ.ศ. 2508
สิริรวมอายุได้ 69 ปี เครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุดที่ได้รับคือ ประถมาภรณ์มงกุฎไทย ประ-
ถมาภรณ์ช้างเผือก และมหาวัชรมงกุฎ

หลวงประภอบนิตินสาร (ประภอบ บุนนาค) : ทนายความอาวุโส และนักกฎหมายผู้ชำนาญงานด้านรัฐสภา

หลวงประภอบนิตินสาร มีนามเดิมว่า ประภอบ เป็นบุตรหลวงสำเร็จนฤปกิจ (เบ็งกิม) และนางเป้า บุนนาค เป็นชาวจันทร์โดยกำเนิด น้องชายของคนหลวงประภอบ ๓ คนหนึ่งเป็นนักกฎหมายที่มีชื่อเสียงเช่นกัน คือ นายเสกต บุนนาค อดีตรองเลขาธิการสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา หลวงประภอบนิตินสารเกิดเมื่อวันที่ 16 ตุลาคม พ.ศ. 2444

เมื่อเยาว์วัย คุณหลวงประภอบ ๓ เข้าเรียนที่โรงเรียนวัดจันทร์ทาราม จังหวัดจันทร์ ต่อมาได้โยกย้ายตามบิดาไปจังหวัดอื่น ๆ จนกระทั่งเข้ามาเรียนในโรงเรียนราชวิทยาลัยและเข้าเรียนต่อในโรงเรียนกฎหมาย

จังหวัดจันทร์ได้ชื่อว่า เป็นดินแดนกำเนิดของนักกฎหมายที่มีชื่อเสียงหลายคน ชาวจันทร์รุ่นพี่ของคุณหลวงประภอบ ๓ ที่ได้เข้ามาเรียนกฎหมาย และที่ได้เป็นใหญ่เป็นโตในวงราชการก็มีหลายคน อาทิ พระยามโหสถ ศรีพิพัฒน์ ปลัดทูลฉลองกระทรวงยุติธรรม พระยาหริสจันทร์สุวิทย์ พระยาภักดีรอดเรืองเดช อดีตกรรมการศาลฎีกา โดยเหตุนี้เองเมื่อได้รับการศึกษามาจบแล้ว คุณหลวงประภอบ จึงเดินทางมากรุงเทพฯ ๓ สมัครเข้าเป็นนักเรียนกฎหมายของโรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม และสอบไล่ได้เนติบัณฑิต เมื่อปี 2464 เพื่อเรียนรู้เกี่ยวกับคุณหลวงประภอบที่ได้เป็นใหญ่เป็นโต ต่อมาในปัจจุบันก็มีคุณหลวงสุทธีวาทนฤทธิ (สอาน รมยานนท์) ผู้พิพากษาศาลฎีกา คุณหลวงบรรณกมลบุญยานุวัตร (สง่า กมลบุญตร) รองอธิบดีกรมกัญการ พระนิติเอนทรสุนทร (เชง โสติปาละ) อดีตอธิบดีกรมที่ดิน คุณหลวงประภอบโลกกฎหมาย ไคกอนคุณหลวงจ้าวบุญเนติศาสตร์ (จ้าวบุญ โปษยานนท์) ปีหนึ่ง เล่ากันว่าคุณหลวงประภอบ เป็นนักเรียนกฎหมายที่สอบตกได้ถึง และชักถามมีปัญหากฎหมายกับครูบาอาจารย์และเพื่อน ๆ นักเรียนรุ่นเดียวกันจนเป็น "ดาว"

หลวงสำคัญของโรงเรียนกฎหมาย¹

เมื่อคุณหลวงประกอบ ฯ เข้ามาเรียนกฎหมายในกรุงเทพฯ นั้นแล้วฝาก
เนื่อฝากตัวเป็นศิษย์คนแรกของพระยามานวราชเสวี ซึ่งท่านก็ได้ให้ความเมตตาปรานีมา
โดยตลอด จนกระทั่งสนับสนุนให้ได้รับทุนไปศึกษาต่อในต่างประเทศอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. 2467

คุณหลวงประกอบนิติสาร สอนได้เป็นเนติบัณฑิตอังกฤษ จากสำนักเม็คเกิ้ล
เท็มเปิ้ล เมื่อ พ.ศ. 2471 และได้เข้าเป็นผู้พิพากษาศาลฎีกาในรัชสมัยท่านเจ้าพระยา
ที่ท่านจะได้รับทุนไปศึกษาต่อที่อังกฤษก็ได้ ทุนนี้ที่หักที่สหกรณ์แห่งแรกก่อนแล้วการเป็นผู้พิพากษา
ในครั้งหลังนี้ไม่ใช่เรื่องลำบากสำหรับท่านเท่าใดนัก ในมีเกี่ยวกับเงินเองก็ได้ไปช่วยงานใน
ตำแหน่งผู้ช่วยอธิบดีกรมอัยการอีกด้วยจนได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงประกอบนิ
ติสารในปี 2473 และในปี 2474 ได้ถูกไปเป็นผู้พิพากษาศาลมณฑลนครศรีธรรมราช ซึ่ง
เป็นศาลคดีต่างประเทศ คั้งที่ทำการอยู่ที่จังหวัดสงขลา

ในปี 2476 ท่านได้รักษาการในตำแหน่งอธิบดีศาลมณฑลนครศรีธรรมราช ใน
ระยะนั้นเองท่านต้องขอหาทางการเมืองว่าเป็นขบถเพราะเข้าข้างพระองค์เจ้าวรวิเศษ
หลังจากที่ต้องขอหาติดคุกอยู่สามขวบได้ 133 วัน ศาลก็พิพากษายกฟ้องรัฐมนตรีว่าการ
กระทรวงยุติธรรมในขณะนั้นจะบรรจุท่านกลับเข้ารับราชการแทนไม่ยอม คงทอดอภัยหมก
กำลังใจจะทำการเอาการต่อไปอีกแล้วจึงขอให้ปลดออกจากราชการในปี 2477 นั้นเอง แล้ว
หันไปประกอบอาชีพทนายความ

ในระยะแรก หลวงประกอบนิติสารได้ตั้งสำนักงานร่วมกับหลวงเทพวินทร์
อธิบดีอัยการ สำนักงานนี้ตั้งที่ตึกโคงคัง เป็นที่รู้จักกันไปในหมู่ชาวไทยและชาวต่างประเทศ

1 ว.ช. ประสังสิศกรอนุสรณ์หลวงประกอบนิติสาร" อนุสรณ์หลวงประ
กอบนิติสาร (พระนคร โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2514) หน้า 56

เพราะเมื่อสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น หลวงประกอบนิติสาร เป็นทนายความคนเดียวที่เป็น ทั้งเนติบัณฑิตอังกฤษ เกียรติคุณอันดับ 2 และเนติบัณฑิตไทย

นับแต่นั้นมา คุณหลวงประกอบนิติสารก็เป็นที่รู้จักกันในฐานะทนายความชั้นนำ ของประเทศ นอกจากนั้นท่านได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการสออสองความประพฤติทนายความ ตั้งแต่ พ.ศ. 2479 จนกระทั่ง พ.ศ. 2508 เป็นกรรมการอำนวยการสำนักอบรมศึกษากฎหมาย แห่งเนติบัณฑิตยสภา ตั้งแต่ พ.ศ. 2491 จนถึง พ.ศ. 2511 ในปี 2508 ก็ได้เป็นผู้แทนเนติบัณฑิตยสภา อัญเชิญศิลาจารึกจำลองไปมอบแก่คณะกรรมการแห่งนักนิติ ศาสตร์ระหว่างประเทศ เห็นว่า ท่านที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทาน

เมื่อหลวงเทพรินทร์ ผู้เป็นหุ้นส่วนถึงแก่กรรมแล้ว คุณหลวงประกอบก็ดำเนินการ งานสำนักงานหลวงประกอบนิติสารมาแต่ผู้เดียว คดีสำคัญที่ท่านได้เข้าเป็นทนายให้คือคดี 207 ลานซึ่งอื้อฉาวอยู่ในระยะนั้น ท่านรับวาทคดีให้เทศบาลนครกรุงเทพ ฯ ฟ้องคดีจนชนะโดยไม่คิด ค่าทนายความ

ในวงการ เมืองภายในและภายนอกประเทศ ท่านรู้จักคุณหลวงประกอบนิติสาร ในอีกฐานะหนึ่ง คือ ฐานะนักการเมืองเป่ากกล่าวซึ่งรัฐบาลเกรงกลัวนักหนา และฐานะบุคคล สำคัญในวงการสหภาพรัฐสภาระหว่างประเทศ แต่เดิมนั้น คุณหลวงประกอบ ฯ มิได้มีความ คิดจะหันเหไปทางการเมืองเลย ดังที่ท่านเคยให้การในคดีที่ท่องเที่ยวว่าเป็นขอบคอบหนึ่งว่า

"ข้า ฯ ไม่เคยคิดว่าจะเกี่ยวข้องช่วยการเมือง เพราะรู้สึกว่ ข้า ฯ ทำงาน ที่เกี่ยวข้องหน้าที่ตุลาการและสิ่งไม่มีนัยเกี่ยวกับการ เมืองเลย"

อย่างไรก็ตาม วิถีชีวิตของท่านได้เปลี่ยนแปลงไปตั้งแต่ครั้งคดีขบถเป็นต้นมา ในปี 2490 ท่านได้รับแต่งตั้งให้เป็นวุฒิสมาชิก และได้เป็นสมาชิกสภาอง รัฐธรรมนูญในปี 2491 รวมทั้งเป็นผู้หนึ่งในสมาชิก 9 คน ผู้มีหน้าที่ยกร่างรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2492

ต่อมาในปี 2500 ได้รับเลือกเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดพระนคร ค่ายผู้หนึ่ง ครั้นจอมพลสฤษดิ์ ปฏิวัติแล้ว ท่านก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็นสมาชิกสภาองคมนตรี จนกระทั่งถึงปี 2511 และในปี 2511 นั้นเอง ท่านได้เป็นสมาชิกวุฒิสภาและตุลาการรัฐธรรมนูญผู้ทรงคุณวุฒิ ค่าย จนกระทั่งถึงแก่อนิจกรรมเมื่อวันที่ 15 มีนาคม พ.ศ. 2513 ในหน้าที่สมาชิกวุฒิสภา เครื่องราชอิสริยาภรณ์สูงสุดที่ได้รับคือ ประถมาภรณ์ช้างเผือก และทุติยจุลจอมเกล้า

ในด้านการเมืองระหว่างประเทศ ท่านได้เป็นตัวแทนประเทศไทยในการ จัดตั้งสหภาพรัฐสภาฝ่ายเอเชีย และได้เป็นหัวหน้าคณะผู้แทนฝ่ายไทยไปประชุมสหภาพรัฐสภาระหว่างประเทศ หลายหน

คุณหลวงประกอบ ฯ เป็นนักกฎหมายที่ได้เปรียบผู้อื่นอยู่หลายประการ กล่าวคือ ท่านเป็นผู้มีนิสัยขยันดี สมาคมดี เช่น เคนตรา เก่ง พูดจาสนุกสนาน นอกจากนี้ท่านยังเป็นนักพูดฝีปากเอก ไม่ว่าการอภิปรายหรือการแสดงปาฐกถา เป็นภาษาไทยหรือภาษาอังกฤษ กิตติศัพท์เรื่องความสามารถในทางภาษาอังกฤษของท่านนั้น เล่ากันว่า ท่านถึงกับเคยแก่งัดหนังสือที่เจ้าของภาษาเขียนหรือพูดหลายครั้ง พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นราชปัทมาภรณ์ประพันธ์ทรงเล่าวว่า "คุณหลวงประกอบ ฯ แสดงความปราดเปรื่องในการพูดเท่าเทียมกับคุณหลวงจำรูญเนติศาสตร์.....ทั้งสองคนมีชื่อเสียงว่าจะมีอนาคตสดใสทางกฎหมาย"

กิตติศัพท์อื่น ๆ เกี่ยวกับท่านนั้น ได้มีผู้เขียนไว้อย่างน่าสนใจดังนี้

"คุณหลวงประกอบเป็นหนายความที่มีชื่อเสียง เค้นขันนำคนหนึ่งของเมืองไทย ใคร ๆ ก็รู้จักความเก่งกลาสามารถของคุณหลวงได้เป็นอย่างดี คุณหลวงได้ให้ความเห็นไว้ว่า การที่จะเป็นหนายความที่มีลูกความขึ้นมา ๆ และมีลูกความนิยมนับถือไคนั้น เพื่อสิ่งอื่นทั้งหมดหนายความจะต้องเป็นบุคคลที่มีความซื่อสัตย์สุจริต วางตนให้เป็นที่ไว้วางใจได้ หรือที่ฝรั่งเขาเรียกว่า

Trustworthiness

คุณธรรมอันเป็นข้อสำคัญมาก ถาหนายความปราดจาก

คุณสมบัติข้อนี้เสียแล้ว ลูกความเขาจะไว้วางใจได้อย่างไร และคนเขาไม่สามารถจะไว้วางใจได้
แล้วเขานี้ จะดำเนินการต่อสู้ในทางอรรถคดีไปถึงพริกถึงชิงคามวิสัยหนายที่คดีได้อย่างไร และผล
ต่อไปก็มีว่าถ้ามิได้ดำเนินการต่อสู้อย่างสุดความสามารถแล้วเขานี้ คดีนั้นก็อยู่ในข่ายที่นำวิกตอเรีย
วาคงจะไม่รอดจากความปราศรัยไปได้ และผลที่สุดลูกความเขาคงต้องเสียเงินเสียทองไป สำหรับ
คดีแพ่งซึ่งอาจจะเป็นจำนวนหมื่น ๆ แสน ๆ หรืออาจจะหลายล้านก็ได้ และถ้าเป็นคดีอาญา ลูก
ความอาจต้องถูกลงโทษ แม้ว่ามิได้กระทำความผิด ถ้าหนายความหยอนความรู้และความสามารถ
หรือไปรับจ้างฝ่ายตรงกันข้าม ลูกความเขาฝากอนาคตไว้กับหนายความ เช่นเดียวกับคนไข้
ฝากชีวิตไว้กับแพทย์ คุณหลวงประกอบกล่าววาทนายความที่ขาดความซื่อสัตย์สุจริตต่อลูกความ
เมื่อใด อนาคตในวิชาชีพของเขาจะไม่วันรุ่งเรืองเลย ความสุจริตของหนายความนั้นมีตัวอย่าง
อยู่เหลือหลาย ที่ปรากฏผลว่าก่อให้เกิดศรัทธาขึ้นแก่ฝ่ายตรงกันข้าม จนถึงในกาลภายหลัง
กลายเป็นลูกความของหนายความผู้นั้นก็มี ตรงกันข้าม ความไม่สุจริตนั้นจะทำให้มีชื่อเสียง
ชื่อเสียง

ในทางการเมือง คุณหลวงประกอบนิติสารได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ แต่ง
ตั้งให้เป็นสมาชิกวุฒิสภา ต่อมาได้เป็นสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ (ฉบับ พ.ศ. 2492) ในฐานะ
ที่เป็นสมาชิกวุฒิสภา คุณหลวงประกอบก็เป็นคาราวางเคนอยู่ในสภา ได้คัดค้านการกระทำผิด ๆ
ถูก ๆ ของรัฐบาล จอมพล แปลก พิบูลสงคราม เอาไว้จนได้ชัยชนะก็หลายคราว ในฐานะที่
เป็นสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ คุณหลวงประกอบก็ได้เป็นหัวแรงคนสำคัญคนหนึ่งในการยกวาง
ได้แสดงความคิดเห็น ตลอดจนอ้างอิงหลักกฎหมายต่างประเทศมาประกอบเป็นอันมาก ใน
สมัยที่รัฐบาลจอมพล แปลก พิบูลสงคราม ได้ฉวยโอกาสร่างและประกาศใช้กฎหมาย บำเหน็จ
บำนาญข้าราชการ เพื่อช่วยเหลือบุคคลที่รัฐบาลพิสมัยเป็นบางคนให้คงรับราชการต่อไปได้ (ยึด
เกษียณอายุออกไป) คุณหลวงประกอบก็เป็นสมาชิกวุฒิสภาที่ยืนอยู่แถวหน้าคัดค้าน และต่อสู้
กับรัฐบาลอย่างเด็ดเดี่ยวร่วมกับพระยาสุริยธรรมราช (ทองคำ กาญจนโชติ) พระยาอาญา
จักรบริหาร และพระยาปริคานฤเบศร์ ในสภาคุณหลวงได้ตั้งกระทู้ถามเล็งงานรัฐบาลอย่างเผ็ด
ร้อน ส่วนนวนโวหารของคุณหลวงเป็นที่ครันครามของรัฐบาลมาก คุณหลวงได้เคยให้ทัศนะไว้ว่า

"เข่าว่ากัน พรรคการเมืองจำเป็นต้องมีในระบบประชาธิปไตย ข้าพเจ้า
 ว่าจะระบบประชาธิปไตย จำต้องมี "พักการเมือง" ยิ่งกว่า ถ้ามีการเมืองคนใดไม่ยอมพัก
 การเมือง เมื่อถึงคราวควรพัก เขาก็ไม่ให้นักการเมืองที่แท้ เพราะนักการเมืองควรรู้อา
 านการ เมืองนั้นเป็นสิ่งที่น่าอัศจรรย์ การเมืองอาชวินคาลาใหม่หยุดยั้งทำทอนอยศักดิ์เมื่อเข่าวันนั้นก็กลับ
 กลายเป็นปีศาจรกรกที่คนทั้งหลายสาบเซ่งในคำวันนักใด ถ้ามีการเมืองไม่คอบุคคิตตาเสียก็ควร
 จะรู้คววว่า ตัวของตัวเองจะไปไหวหรือไม่ไหวในทางการเมือง และหากรู้ตัวว่าไปไม่ไหว
 เมื่อไร เมื่อนั้นแหละเป็นคราวที่ควรพักการเมือง คั้งนี้กระมัง จึงปรากฏตลอดมาในประวัติศาสตร์
 ทั้งในสมัยโบราณและสมัยนี้ว่านักการเมืองมากหลาย เมื่อถึงคราวที่รู้ตัวว่าจะไปไหวในการ เมือง
 เขาก็พักการเมือง ในคานส่วนตัวเพื่อถนอมคองงามความคือนเขาได้ประกอบไว้ และในคาน
 ส่วนรวม เพื่อถนอมประเทศชาติไว้ไม่ให้พินาศ นักการเมืองตัวอย่างคนสุดท้ายในประเทนี้ เห็น
 จะได้แก่ประธานาธิบดีรูแมนแห่งสหรัฐอเมริกา ตรงกันข้ามกับนักการเมืองฆางคน ซึ่งทั้ง ๆ
 ที่รู้ตัวว่าจะไปไม่รอด แต่แล้วก็ยังขึ้นไปแล้วในที่สุดประวัติศาสตร์ก็จารึกความทายนะ มิใช่เพียง
 แคของเข่า แคของประเทชาติของเข่าควย นักการเมืองประเทหลังนี้สำหรับศควรรษปัจจุบัน
 เห็นจะไม่มีใครโง่คั่งไปกว่าอีตเลอและบูสโซนี่..... ถ้ามีการ เมืองที่ดีพักการเมือง
 แล้วกลับมาทำหน้าที่พลเมืองที่ดีของชาติให้เต็มเบ็ดเตล็ดหนวย ก็ใ้ชื่อว่าช่วยบ้านเมืองไบนอย
 กว่านักการเมืองที่ดี (ที่ยังเล่นการเมืองอยู่) และแน่นอนว่ายิ่งกว่านักการเมืองที่เลวเสียอีก
 เพราะอย่างน้อยก็ไม่ซ้นชื่อว่า ทำลายชาติ"

นี่แหละโวหารของคุณหลวงประกอบนิติสาร โปรดพิจารณาถุเอาเองว่าเป็น
 อยางไร นีรสเปรี้ยวหวาน เผ็ดร้อน หรือเกินคณเพียงไร

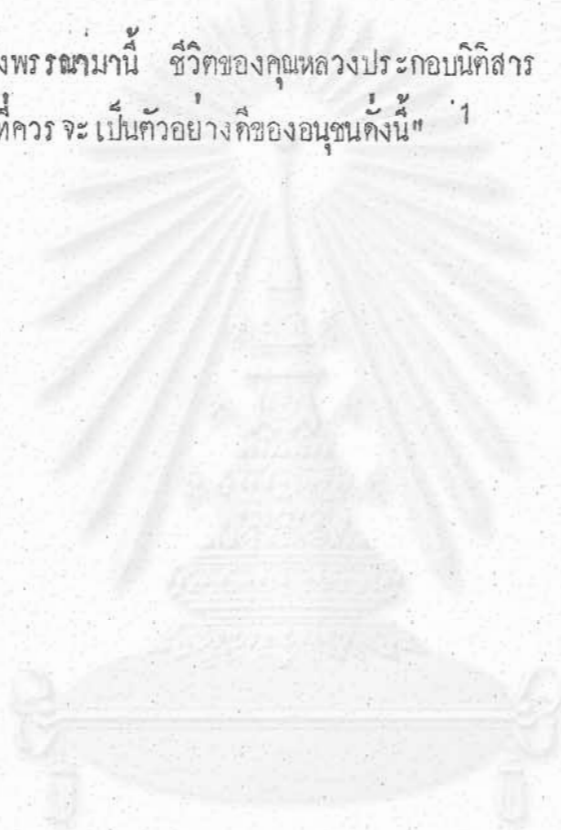
ในสมัยรัฐบาล พนั สารสิน ได้จัดให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรขึ้น
 ใหม่ พรรคประชาธิปไตย ไ้ส่งคุณหลวงประกอบนิติสารสมัครรับเลือกตั้งในจังหวัดพระนคร
 โดยมีนาย ควง อภัยวงศ์ อดีตนายกรัฐมนตรี ึ่งเป็นหัวหน้าพรรคประชาธิปไตยเป็นหัวหน้าทีม
 ปรากฏว่าคุณหลวงประกอบได้รับเลือกเป็นผู้นำราษฎร (ประเภทที่ 1) จังหวัดพระนครควย

คะแนนเสียงค่อนข้างสูง ต่อมาเมื่อเกิดปฏิวัติ 20 ตุลาคม 2501 ขึ้นแล้ว เมื่อมีการแต่งตั้งสมาชิกสภาการรัฐธรรมนูญขึ้น หลวงประกอบนิติสารก็ได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เป็นสมาชิกสภาการรัฐธรรมนูญด้วยคนหนึ่ง เมื่อได้วกเข้าสู่อีกสภาอีกครั้งหนึ่ง วิทยฐานะของนักการเมืองปากกล้า ก็เข้าสิงคุณหลวงอีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันรัฐบาลสฤษดิ์แถลงนโยบาย ปรากฏว่าคุณหลวงได้ชี้รัฐบาลควยโหวตหารและความรอบรู จนจอมพลสฤษดิ์ ฆนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี ต้องชมเชยว่าคุณหลวงประกอบพุกตรงกับใจก็เหลือเกิน หลวงประกอบอภิปรายได้ก็ เพราะเป็นผู้มีความรู้กว้างขวาง ทั้งในทางกฎหมาย การศึกษา การเศรษฐกิจของบ้านเมือง เพราะคุณหลวงสนใจ ได้ติดตามเหตุการณ์ต่าง ๆ อย่างใกล้ชิดโดยตลอดมา

ในทางสมาคม คุณหลวงเป็นนักเทนราที่ลือชื่อ เคยดำรงตำแหน่งนายกสมาคมลีลาศแห่งประเทศไทย นอกจากนั้นเป็นกรรมการสวดส่องความประพฤตินายความ กรรมการอำนวยการอบรมศึกษาของสำนักศึกษาอบรมแห่งเนติบัณฑิตยสภา คุณหลวงเป็นคนกว้างขวางในวงการสมาคม ถึงแม้คุณหลวงค่อนข้างจะเป็นคนขวานผ่าซากหน่อย แต่ก็เป็นคนใจกว้างขวาง โอบอ้อมอารีต่อมิตรสหาย และไม่ว่าเนื้อถึงตัวต่อบุคคลทั่วไป ในฐานะที่เป็นนายความ ใครเคียดแค้นร้อนใจอย่างไร จะพบได้เสมอ จนกระทั่งมีผู้เคียดร้อนไปพบขอความช่วยเหลือกันอย่างมากมาย จนคุณหลวงต้องบ่นเห็บเห็บยิบ ยิงในสมัยที่เป็นผู้แทนค้ายแล้ว กล่าวหาแทบไม่ต้องทำอะไรเลย เพียงแต่รับแขกก็แทบจะไม่ไหวอยู่แล้ว ขอแถมตรงนี้อีกสักเล็กน้อย คุณหลวงเป็นนายความที่ถนัดในทางข้อกฎหมายยิ่งกว่าในทางข้อเท็จจริง ต่างกับเอ็ดเวอร์ต มาร์แชลฮอลล์ (Edward Marshall Hall) นายความที่เก่งที่สุดคนหนึ่งของอังกฤษ ซึ่งท่านผู้ถนัดในทางปัญหาข้อเท็จจริงยิ่งกว่าในทางปัญหาข้อกฎหมาย คุณหลวงประกอบเป็นนักกฎหมายที่รอบรู้กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ รวมตลอดถึงกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งด้วยก็อย่างวิเศษ คุณหลวงเป็นบุคคลที่มีความเชื่อมั่นในตนเอง หรือที่เรียกว่า มีอคตการวะ คือเป็นผู้เคารพบูชาต่อเหตุผล มีความเฉลียวฉลาดเป็นทุนเดิม มีไหวพริบคี่เป็นแรงหนุน ประกอบกับมีความซื่อสัตย์สุจริตเป็นที่ตั้ง ทำให้คุณหลวงก้าวขึ้นมาสู่ความเป็นนักกฎหมายและนายความชั้นนำได้อย่างงดงาม ปรากฏความจริง ซึ่งเป็นที่รู้กันโดยทั่วไปในขณะนี้ว่า คดีทุกคดีที่คุณหลวงประกอบรับว่าความ

ไม่ว่าจะแพ้หรือชนะ จะไม่ปรากฏว่ามีการใช้อิทธิพลทางลับเอาชนะแก่ฝ่ายปรปักษ์โดยมิชอบ
เหมือนอย่างที่มีหนายความอาวุโสบางคนได้กระทำอยู่ในขณะนี้เลยแม้แต่คดีเดียว

โดยนัยทั้งพรรณานี้ ชีวิตของคุณหลวงประกอบนิติสาร เนติบัณฑิตจึงเป็นชีวิต
แบบฉบับของสุภาพบุรุษ ที่ควรจะเป็นตัวอย่างดีของอนุชนดังนี้" ¹

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 56-58

ศาสตราจารย์ หลวงจำรุงเนติศาสตร์ (จำรุง โปษยานนท์) : เจ่าดำรับกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง

หลวงจำรุงเนติศาสตร์ นามเดิมว่า จำรุง เกิดเมื่อวันที่ 7 เมษายน พ.ศ. 2445 บิดาคือนายสง มารดาชื่อนางเนย โปษยานนท์ เมื่อเล็ก ๆ ใ้ได้อยู่ในความอุปการะของพระยาพิพัฒน์นาคครูเป็นอา เมื่อสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนสวนกุหลาบ และโรงเรียนราชมหาวิทยาลัยแล้วได้เข้าศึกษาวิชากฎหมายในโรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรม และสอบไล่ได้เป็นเนติบัณฑิตในปี 2465 รุน่เกี่ยวกับหลวงจำรุงเนติศาสตร์ ต่อมาในปี 2466 กระทรวงศึกษาธิการได้ส่งไปศึกษาวิชากฎหมาย ต่อมาในประเทศอังกฤษ โดยได้เข้าศึกษาในสำนักมิดเดิลเทมเปิ้ล (Middle Temple) อยู่ 3 ปี ก็สอบไล่เป็นเนติบัณฑิตอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. 2471

ในปี 2472 ก็ได้เข้ารับราชการเป็นผู้พิพากษาในกระทรวงยุติธรรม และผ่านงานต่าง ๆ มาเป็นลำดับตั้งแต่ศาลแพ่ง ศาลอาญา ศาลสมณฑลภูเก็ท อธิบดีผู้พิพากษาศาลสมณฑลเจ้าหลวงยุติธรรมภาคใต้ ผู้พิพากษศาลอุทธรณ์ อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ (ครั้งแรก) ผู้พิพากษาศาลฎีกา อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ (ครั้งที่สอง) และในปี 2502 ก็ได้ดำรงตำแหน่งประธานศาลฎีกา จนกระทั่งกรมเกนียณอายุราชการในปี 2505 หลังจากนั้นได้ประกอบอาชีพเป็นทนายความอยู่พักหนึ่ง จึงได้รับพระราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม เมื่อ พ.ศ. 2512 ในปี 2516 ได้รับแต่งตั้งให้เป็นประธานคณะที่ปรึกษาองนายกรัฐมนตรีอนุญาโตตุลาการของศาลโลก ณ กรุงเฮก และประธานคณะกรรมการเรื่องรางวัลทูต

ในระยะเวลาที่รับราชการอยู่นั้น หลวงจำรุงเนติศาสตร์ ได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติราชการพิเศษเป็นอันมาก อาทิเช่น เป็นกรรมการตรวจพิจารณาแก้ไขร่างประมวลกฎหมายอาญา กรรมการร่างกฎหมายในคณะกรรมการกฤษฎีกา และเป็นอาจารย์พิเศษบรรยายวิชา

กฎหมายของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์ และการเมืองมาตั้งแต่ พ.ศ. 2483 ในปี 2493 ได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาคriminal และพระธรรมนูญศาลยุติธรรมในปี 2497 เป็นศาสตราจารย์ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และประธานกรรมการพิจารณาปรับปรุงพระราชบัญญัติหมายความ ต่อมาในปี 2500 ได้เป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และหลังจากนั้นไม่นานก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติและประธานกรรมการปรับปรุงประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง

ศาสตราจารย์หลวงจำรฎูเนติศาสตร์ ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์สูงสุดคือ มหาวิริยมงกุฎ มหาปรมาภรณ์ช้างเผือก หุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ และเหรียญคุณวุฒิมาลา เข็มศิลปวิทยา

ในระหว่างที่รับราชการเป็นผู้พิพากษาอยู่นั้น หลวงจำรฎูเนติศาสตร์ได้รับคำยกย่อง เป็นอันมากว่าเป็นผู้พิพากษามีมือที่สุกคนหนึ่งของกระทรวงยุติธรรม เป็นผู้มีสติปัญญาเฉียบแหลมและมีปฏิภาณดีเยี่ยม ถึงจะเห็นได้จากคำพิพากษาศาลฎีกาที่ท่านเป็นผู้เรียบเรียงหลายเรื่อง ได้กลายมาเป็นบรรทัดฐานแม้จนกระทั่งทุกวันนี้ในส่วนที่เกี่ยวกับการสอน ท่านก็ได้รับคำยกย่องว่าเป็นอาจารย์ที่มีฝีมือในการสอนเป็นเยี่ยมคนหนึ่ง และได้เขียนตำราตลอดจน บทความทางกฎหมายไว้หลายเรื่องซึ่งนับว่ามีประโยชน์อย่างยิ่งในวงการนิติศาสตร์ของไทย โดยเฉพาะ ตำราคำอธิบายกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของท่านนั้น นับว่าเป็นตำราชั้นครูและมีอิทธิพลต่อวิวัฒนาการของกฎหมายแขนงนี้มากที่สุดเล่มหนึ่ง ยิ่งมาในระยะหลัง ท่านได้รับแต่งตั้งให้เป็นประธานกรรมการปรับปรุงประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง หลังจากที่ เป็นกรรมการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติม ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งนี้ นับว่าท่านเป็นปรมาจารย์คนหนึ่งในวงการกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งนี้

ด้วยเหตุที่ท่านได้รับราชการอยู่ในวงการศาลมาเป็นเวลานานทำให้มองเห็นปัญหา
 มากแต่ที่ทำให้เกิดเรื่องอื้อฉาวขึ้นก็คือท่านเป็นผู้คำริให้มีการออกประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ 299
 เมื่อวันที่ 12 ธันวาคม 2515 ซึ่งมีสาระสำคัญให้แก่ใจพระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบข้าราชการ
 ฝ่ายตุลาการ พ.ศ. 2497 ซึ่งท่านอ้างว่า "โดยมีความประสงค์จะปรับปรุงราชการศาลยุติธรรม
 ให้ดำเนินไปโดยเรียบร้อยและรวดเร็ว เพื่อความผาสุกของประชาชนทั้งส่งเสริมให้ยุติพิกานามี
 หลักประกันและมีฐานะดีขึ้น"¹ แต่ประกาศของคณะปฏิวัติฉบับนี้ ถูกยกเลิกในเวลาต่อมาเพียงไม่
 กี่วัน ทั้งแกยังไม่ทันได้ลงใช้ ท่านเองบันทึกไว้ว่า "ข้อที่ว่าเพราะเหตุใดประกาศของคณะปฏิวัติ
 จึงถูกยกเลิกกระชั้นทันโดยยังมีทันใช้ให้รู้วาทิตหรือไม่นั้น ขอท่านผู้อ่านผู้ประสงค์จะทราบโปรดค้น
 ความข้อเท็จจริงเอาเอง"²

ต้องนับว่า เมื่อครั้งที่ประกาศของคณะปฏิวัติฉบับนี้ออกมาใช้บังคับนั้น ได้มีการต่อต้านคัดค้านกันทั่ว
 ไปอย่างกว้างขวางมากที่สุดเท่าที่เคยมีการออกกฎหมายใดมา การคัดค้านขยายไปทั่วทั้งแวดวงการ
 ศาล ทนายความ มหาวิทยาลัย ตลอดจนประชาชนทั่วไปรูปแบบของการ คัดค้านมีตั้งแต่การวิพากษ์
 วิจารณ์ทางหนังสือพิมพ์ทุกฉบับในขณะนั้น การรวมกลุ่มประท้วง การเดินขบวนคัดค้านและการ
 ยื่นบันทึกท้วงติงตามสายงาน เป็นที่ยอมรับกันว่า เหตุผลของประกาศของคณะปฏิวัติฉบับนี้เป็นสิ่งที่ค
 แต่หลักการค่อนข้าง เคลือบคลุมและอาจเป็นช่องทางให้นักการเมือง เข้าแทรกแซงและใช้กฎหมาย

1. ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงจำรูญเนติศาสตร์ (กรุงเทพฯ:
 โรงพิมพ์พิมพ์กฎหมายราชวิทยาลัย, 2518 , หน้า (1)

2. เรื่องเดียวกัน , หน้า (20)

เป็นเครื่องมือกลั่นแกล้งหรือสร้างอิทธิพลเหนือผู้พิพากษาได้ แม้ท่านเองจะอ้างว่าไม่ได้เปิดทาง
เช่นนั้น เพราะ "ยังมีวิธีอื่นอีกมากมายที่จะได้ผลอย่างจริงจัง เช่น แกล้งไม่ให้มีงบประมาณเพียง
พอ ขอสร้างบ้านผู้พิพากษา ก็ไม่จัดงบประมาณให้ ขอรถยนต์สำหรับประจำตำแหน่งก็ไม่ให้ ขอ
ความสะดวกอื่นใดก็ไม่ให้ เหล่านี้มีเป็นผลยิ่งกว่าให้รัฐมนตรีเข้าไปเป็นประธาน ก.ต. หรือ"¹
อย่างไรก็ตามในระยะหลัง ท่านก็เสี่ยงอ่อนลงโดยปรารถนา "ความจริงถ้าพิจารณาเห็นว่าประ-
ภาศของคณะปฏิวัติมีส่วนดีบ้างก็น่าจะเพียงแต่แก้ไข"²

ไม่มีใครรู้ว่าประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ 299 เป็นกฎหมายที่ดีหรือเลว แต่เมื่อ
ตอนออกใช้ท่านมีเสียงคัดค้านแข็งแรงแป่ตัว สักวันหนึ่งอาจหวนกลับมาใช้อีกก็ได้ และหากใช้แล้ว
เกิดผลคืออย่างที่หลวงจำลองเนติศาสตร์คำไว้ ท่านก็จะกลายเป็นผู้บุกเบิกในด้านการบริหารการ
ยุติธรรมอีกด้านหนึ่ง อย่างไรก็ตามในขณะที่กฎหมายปรับปรุงราชการศาลคามคำไว้ของท่านยังไม่
มีผลใช้บังคับจริง เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นครั้งนั้นจึงเป็นประวัติศาสตร์สำคัญอันหนึ่งในรอบ 200 ปี
ของประวัติศาสตร์กฎหมายไทย

ศาสตราจารย์หลวงจำลอง เนติศาสตร์ ถึงอนิจกรรมเมื่อวันที่ 3 มิถุนายน
พ.ศ. 2518 สิริรวมอายุได้ 74 ปี

1. เรื่องเดียวกัน, หน้า (16)

2. เรื่องเดียวกัน, หน้า (17)

หลวงอรอดปรีชาขุณการ (อรอด แสนโกติก) : อธิบดีกรมอัยการผู้อยู่ในตำแหน่ง
นานที่สุดในประเทศไทย

หลวงอรอดปรีชาขุณการ ชื่อเดิมว่า ฉ้อณ เกิดในสกุลแสนโกติก ต่อมา
ได้เปลี่ยนชื่อใหม่เป็นอรอด เป็นบุตรขุนแสนพานิชการ (เลื่อม) และนางฉิว เกิดเมื่อ
วันที่ 27 มกราคม พ.ศ. 2445 มีพี่น้องเป็นชาวอ่างทอง ได้ศึกษาที่โรงเรียน
ประจำจังหวัดอ่างทอง โรงเรียนราชวิทยาลัย และโรงเรียนกฎหมายตามลำดับ สอบ
ได้เป็นเนติบัณฑิตไทยเมื่อ พ.ศ. 2467 คุ้นเคยกับนายไชยเจริญ สันติศิริ และนาย
ประมุข สุวรรณทร ในครอบครัวของท่านมีบุตรๆ ที่มีความสามารถมากคนหนึ่ง คือ
นายอุทิศ แสนโกติก อธิบดีอัยการ ซึ่งได้รับปริญญาเอกทางกฎหมายจากสหรัฐอเมริกา

หลวงอรอดปรีชาขุณการ ได้เข้ารับราชการเป็นพนักงานอัยการมา กั้ง
แต่ พ.ศ. 2468 และได้ดำรงตำแหน่งสูงขึ้นตามลำดับ จนกระทั่งได้เป็นรองอธิบดี
และอธิบดีกรมอัยการในปีเดียวกันเมื่อ พ.ศ. 2491 โดยดำรงตำแหน่งนี้เรื่อยมาจน
กระทั่งเกษียณอายุราชการในปี 2505 ในระหว่างที่รับราชการอยู่นั้น ท่านเคยเป็น
กรรมการร่างกฎหมายสำคัญ ๆ ของรัฐบาลหลายฉบับ อาทิเช่น กฎหมายจราจรทางบก
ประมวลกฎหมายที่ดิน ประมวลกฎหมายอาญา กฎหมายศาลแขวงและวิธีพิจารณาคดีความใน
ศาลแขวง เป็นต้น ได้เป็นกรรมการเนติบัณฑิตยสภามาตั้งแต่ พ.ศ. 2483 จนถึง พ.ศ.
2511 ได้เป็นตุลาการรัฐธรรมนูญโดยตำแหน่ง เป็นผู้ดำเนินคดีฟ้องพระชนม์พระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 ตั้งแต่ พ.ศ. 2491 ถึง พ.ศ.
2497 นอกจากนี้ยังเป็นอาจารย์สอนกฎหมายในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มาตั้งแต่
พ.ศ. 2493 เป็นกรรมการประจำคณะนิติศาสตร์ ตั้งแต่ พ.ศ. 2495 เป็นกรรมการ
ร่างกฎหมายตั้งแต่ พ.ศ. 2496 เป็นสมาชิกสภาาร่างรัฐธรรมนูญ กรรมการอัยการยก
ร่างรัฐธรรมนูญ กรรมการเตรียมเรื่องข้อกฎหมายในคดีปราสาทเขาพระวิหาร

เมื่อเกษียณอายุราชการแล้ว ก็ได้เป็นกรรมการเรื่องร่วรร้องทุกข์มาตั้ง
 แต่ พ.ศ. 2505 จนกระทั่งได้เป็นประธานในปี 2508 เป็นกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ
 สาขานิติศาสตร์ ที่ปรึกษากฎหมายนายกรัฐมนตรีก กรรมการสอบสวนมรดกจอมพลสฤษดิ์
 ธนะรัชต์ และกรรมการปรับปรุงประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

หลวงอรุณปรีชาชนูปการ เป็นอธิบดีกรมอัยการนานถึง 14 ปี และได้
 พัฒนากกรมอัยการให้เจริญขึ้นเป็นอันมาก ทั้งเป็นบุคคลสำคัญในวงการกฎหมายอาญาผู้หนึ่ง
 ความเห็น คำชี้ขาด หรือคำคำอธิบายหรือทางกฎหมายในสมัยที่ท่านเป็นอธิบดีกรมอัยการ
 อยู่นั้น ได้รับความยกย่องว่าเป็นบรรทัดฐานสำคัญแม้จนทุกวันนี้ ท่านได้พระราชทานเครื่อง
 ราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุด คือ มหาปรมาภรณ์ ชั้นเผือก มหาวิรมงกุฏ และทุติยจุลจอมเกล้า
 วิเศษ ท่านถึงแก่กรรมด้วยโรคมะเร็งของตับ เมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2513
 รวมอายุได้ 68 ปี

สถาบันวิทยบริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศาสตราจารย์ หลวงจักรปาดิ ศรีศิริวิสุทธิ (วิสุทธิ ไกรฤกษ์) : เจ้าตำรับกฎหมายล้มละลาย และเพชรนำเอกของกระทรวงยุติธรรม

เจ้าพระยามหิธร และท่านผู้หญิงกลีบ ไกรฤกษ์ มีบุตรหลายคน บุตรคนต้น ๆ 5 คนแรกท่านนำเอาราชทินนามเดิมที่ท่านเจ้าคุณมหิธรได้รับคือ "จักรปาดิศรีศิริวิสุทธิ" มาแยกตั้งเป็นชื่อ บุตรคนที่ห้าชื่อ วิสุทธิ ไกรฤกษ์ ต่อมาได้รับราชการจนได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงจักรปาดิศรีศิริวิสุทธิอีก คุณเหมือนว่าบรรดาศักดิ์นี้ นักกฎหมายในสกุลไกรฤกษ์ จะเป็นเจ้าของโดยแท้ เพราะถัดจากเจ้าพระยามหิธร ซึ่งเคยเป็นพระยาจักรปาดิศรีศิริวิสุทธิมาก่อน นายอุ๋นองชายของท่านก็เคยได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เกี่ยวกับนี้ จนกระทั่งมาถึงชั้นบุตรคือนายวิสุทธิ ไกรฤกษ์ ก็ได้เป็นหลวงจักรปาดิศรีศิริวิสุทธิอีก

หลวงจักรปาดิ ฯ เกิดเมื่อวันที่ 3 กรกฎาคม พ.ศ. 2446 เมื่อเยาว์วัยได้เข้าเรียนที่โรงเรียนคึกฤทธิในวัดราชผาติการาม โรงเรียนอัสสัมชัญ และโรงเรียนสวนกุหลาบ ต่อมาได้รับพระราชทานทุนจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษ ภายหลังได้ออนเป็นนักเรียนทุนกระทรวงยุติธรรม และสำเร็จการศึกษา ได้รับปริญญา B.A เกียรตินิยมอันดับ 3 จากมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด สำนักควีนส์ คอลเลจ (Queen's Collage) และสอบได้เนติบัณฑิตอังกฤษ จากสำนักมิดเดิล เทมเปิล (Middle Temple) เมื่อ พ.ศ. 2471

เมื่อหลวงจักรปาดิ ฯ เดินทางกลับมาแล้ว ท่านได้เข้าเป็นผู้พิพากษาฝึกหัดในศาลแพ่งอยู่พักหนึ่ง แล้วจึงย้ายไปอยู่ศาลอาญา และได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงจักรปาดิศรีศิริวิสุทธิ ขณะนั้นได้เรียนกฎหมายไทยไปด้วย จนสอบได้เนติบัณฑิตเมื่อ พ.ศ. 2474 รุ่นเดียวกับนายโกวิท ธีระวัฒน์ นายทวี ตเวทิกุล นายจินดา บุญยอาคม นายกิติ สีสันทน์ นายชมพู อรรคจินดา นายไพโรจน์ ชัยนาม นายโอสถ โกศิน พลโทสุช เปรมาวิน นายบรรจบ เสาวรรณ เนติบัณฑิตอังกฤษที่สอบได้เป็นเนติบัณฑิตไทยรุ่นเดียวกับท่านคือ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช

หลังจากสอบได้เป็นเนติบัณฑิตไทยแล้ว หลวงจักรปาณี ฯ ได้ย้ายไปเป็น ผู้
 พิพากษาศาลไปริสภา ศาลคดีต่างประเทศ และศาลแพ่ง เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
 ในปี 2475 ท่านได้เรียบเรียงหนังสือชื่อ "คำอธิบายธรรมนูญการปกครองแห่งราชอาณาจักรสยามเปรียบ
 เทียบกับประเทศต่าง ๆ " ออกจำหน่าย นับว่าเป็นวรรณกรรมยุคคนในทางกฎหมาย รัฐธรรมนูญ
 ที่มีอิทธิพลมากที่สุดเล่มหนึ่ง มหาวิทยาลัยต่าง ๆ ใช้เป็นตำราศึกษาทั้งในชั้นปริญญาตรีและโท
 นักการเมืองเองก็สนใจอ่าน กรมการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรก็ใช้เป็นแนวทาง ท่านได้ยก
 หลักกฎหมายของโซเวียต จีน ตุรกี อิตาลี อังกฤษ ฝรั่งเศส สหรัฐอเมริกา และญี่ปุ่น มาอธิบาย
 อย่างพิสดาร และได้เสนอแนะว่า รัฐธรรมนูญที่สมบูรณ์จะต้องมีส่วนที่เป็นบทบัญญัติ เกี่ยวกับสิทธิ
 เสรีภาพของพลเมือง และอำนาจของรัฐบาลในการเสนอให้ยุบสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งรัฐธรรมนูญ
 ฉบับแรกที่ใช้บังคับอยู่ในขณะนั้น ไม่มีส่วนสำคัญสองส่วนนี้ นอกจากนี้ท่านยังได้ เรียบเรียงบท
 ความเรื่อง "แง่กฎหมายไทยและเทศ" อันเป็นวรรณกรรมกฎหมาย เปรียบเทียบออกเผยแพร่อีกด้วย

ในระยะหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง หลวงจักรปาณี ฯ เป็นคาวจรัสแสงดวง
 หนึ่งในของศาลคู่กับ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ซึ่งต่างเป็นนักวิชาการและเนติบัณฑิตอังกฤษด้วยกัน
 ทั้งคู่ หลวงจักรปาณี ฯ เสียอีกที่สอแวว่าสนใจกฎหมายมหาชนมากกว่า ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช
 ซึ่งหันไปเอาดีทางกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ หลวงจักรปาณี ฯ ได้เป็นอาจารย์สอนกฎหมายปกครอง
 ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมาตั้งแต่ พ.ศ. 2476 ต่อมายังได้สอนกฎหมายล้มละลายทั้งที่จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์ และการเมืองอีกด้วย

ในปี 2477 ท่านได้โอนไปรับงานธุรการในตำแหน่งหัวหน้ากองหมาย และ
 ต่อมาได้เป็น หัวหน้ากองรักษาทฤษฎี นอกจากนี้ยังมีราชการพิเศษ เป็นกรรมการตรวจร่างพระ
 ราชบัญญัติและคำแปลประมวลกฎหมายที่ออกประกาศใช้ใหม่ และเป็นที่ปรึกษากฎหมายกระทรวง
 การคลังอีกด้วย ที่นับว่าสำคัญคือ ท่านเป็นตัวตั้งตัวตีคนสำคัญในการร่างพระราชบัญญัติ
 ล้มละลาย ทั้งยังได้ตามไปเป็นกรรมาธิการวิสามัญพิจารณาร่างพระราชบัญญัตินี้ ในรัฐสภา
 อีกด้วย

ระยะนั้น ทางกระทรวงยุติธรรมกำลังจะขยายสร้างอาคารใหม่ ท่านจึงได้
รับมอบหมายให้ไปดูงาน การจัดระเบียบขุการศาลและคูแบบแปลนศาลในยุโรปและเอเชีย เมื่อ
กลับมาแล้วก็ได้เป็นกรรมการสร้างศาลและกระทรวงยุติธรรม

ต่อมาในปี 2484 หลวงจักรปาณี ฯ ได้โอนไปรับราชการศาลในตำแหน่ง
พิพากษาศาลอุทธรณ์ ระยะนี้เองท่านได้เข้าเป็นกรรมการเนติบัญญัติของสภา กรรมการร่างกฎหมาย
และกรรมการสอดส่องความประพฤตินายความ

ระหว่าง พ.ศ. 2489 ถึง พ.ศ. 2494 ท่านได้ออกไปเป็นข้าหลวงยุติธรรม
ภาค 4 ที่เชียงใหม่ จนกระทั่ง พ.ศ. 2494 จึงได้กลับเข้ามาเป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง
ในปี 2495 ได้กราบบังคมทูลเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเยี่ยมศาล และได้ออกนั่ง
พิพากษาพร้อมองค์คณะกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในคดีแก่งที่ 74/2495 (เรื่องละเมิด)
และ 75/2495 (เรื่องฟ้องหย่า) พร้อมกันนั้น ก็ได้เป็นกรรมการสาขาเนติกรรม ซึ่งมีหน้าที่
เขียนบทความทางกฎหมาย ออกอากาศ และพิมพ์เผยแพร่เป็นประจำจนถึงปี 2500 รวมทั้งเป็น
ผู้ร่วมกร่างพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชนและกฎหมายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องอีกด้วย

หลวงจักรปาณีศรีคีติวิสุทธิ ได้เลื่อนขึ้นดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาศาลฎีกาเมื่อ
พ.ศ. 2496 และผู้พิพากษาหัวหน้าคณะในศาลฎีกา เมื่อ พ.ศ. 2501 ในปี 2501 นั้น ท่าน
ได้เป็นหัวหน้าคณะผู้แทนไทยในการประชุมกฎหมายทะเลที่เจนีวา และได้เป็นผู้ลงนามในอนุสัญญา
ว่าด้วยกฎหมายทะเลด้วย นอกจากนั้นยังได้เป็นกรรมการเตรียมข้อกฎหมายในคดีเขาพระวิหาร
ด้วย แต่ไม่ทันลงมือทำงานก็ล้มป่วยเสียก่อน จนกระทั่งถึงแก่อนิจกรรมด้วยโรคตับ เมื่อวันที่
6 ธันวาคม พ.ศ. 2501 สิริรวมอายุได้ 55 ปี

หลวงจักรปาณี ฯ เป็นเพชรน้ำหนึ่งของกระทรวงยุติธรรมโดยแท้ ท่านเป็นนัก
 วิชาการและนักบริหารชั้นเยี่ยม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางวิชาการ ทว่าใจดีใจดีให้กับการสอน
 การเขียน และการพูด เพื่อเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายตลอดมาอย่างที่จะหาผู้ใดเสมอเหมือน
 ท่านเป็นอาจารย์สอนวิชากฎหมาย ปกครองมาตั้งแต่ พ.ศ. 2476 เมื่อครั้งคณะพาณิชย์ศาสตร์
 และการบัญชีแล้ว ท่านได้สอนกฎหมายล้มละลายมาแต่ต้น ต่อมาก็ได้สอนกฎหมายลักษณะตัวเงิน
 กฎหมายลักษณะประกันภัย กฎหมายพาณิชย์ และกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ทั้งยังได้เป็น
 กรรมการประจำคณะพาณิชย์ศาสตร์และการบัญชีแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยอีกด้วย

เมื่อครั้งคณะรัฐศาสตร์ ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์แล้ว ท่านก็ได้สอนวิชาหลัก
 กฎหมายแพ่งในคณะดังกล่าว ทั้งได้สอนกฎหมายลักษณะหนี้ และภาษาอังกฤษทางกฎหมาย ในคณะ
 นิติศาสตร์อีกหลายปี จนกระทั่งได้เป็นศาสตราจารย์ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัย
 ธรรมศาสตร์ เมื่อ พ.ศ. 2500 และกรรมการสภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อ พ.ศ. 2501
 นอกจากนี้ยังได้เป็นผู้บรรยายในสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา วิทยาลัยป้องกัน
 ราชอาณาจักร และโรงเรียนเสนาธิการทหารอากาศ

ศาสตราจารย์ หลวงจักรปาณีศรีคีรีวิสุทธิ ได้เรียบเรียงตำราและบทความทาง
 กฎหมายไว้หลายเรื่อง และได้แสดงปฐกถาทางกฎหมายหลายครั้งหลายหน อาทิเช่นเรื่อง
 "เอกราชทางการศาล" "แผนการจักศาลและเจ้าหน้าที่ฝ่ายตุลาการในเวลาสงคราม" และ
 "หน้าฉากและหลังฉากการประทุมระหว่างประเทศ เรื่องกฎหมายทะเล พุทธศักราช 2501"

เป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่งที่ หลวงจักรปาณี ฯ ถึงแก่อนิจกรรมตั้งแต่อายุไม่มากนัก
 คาดหมายกันว่า ทายาทของเจ้าพระยามหิธรผู้นี้จะก้าวหน้าในวงราชการอีกมาก ถ้าท่าน
 ไม่ควนถึงอนิจกรรมเสียก่อน อย่างไรก็ตาม ผลงานที่ท่านได้สร้างไว้ นับว่าเป็นเกียรติประวัติ
 แก่วงศ์ตระกูล และเป็นประโยชน์แก่วงการนิติศาสตร์ของไทยไม่แพ้ท่านเจ้าคุณมุนีบิดา

ศาสตราจารย์ประมูล สุวรรณศรี : เจ้าตำรับกฎหมายลักษณะพยานและลักษณะทรัพย์ ผู้พิพากษา

ผู้ปฏิเสฐตำแหน่งประธานศาลฎีกา คุณหลวงมูลาออกจากบรรดาศักดิ์

ศาสตราจารย์ประมูล สุวรรณศรี เป็นบุตรหลวงอรรถสารสิทธิกรรม (นู สุวรรณศรี)
 ในบัญชีคนที่ 3 ของประเทศไทย และนางเงิน สุวรรณศรี เกิดเมื่อวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2446
 ทานศึกษาชั้นต้นที่จังหวัดเพชรบุรีและได้เข้าศึกษาต่อที่โรงเรียนมัธยมวัดเทพศิรินทร์ และโรงเรียน
 กฎหมายศาลาคับ โดยสอบได้เป็นเนติบัณฑิตไทยเมื่อ พ.ศ. 2467 รุ่นเกี่ยวกับหลวงอรรถปรีชาชูปการ
 นายไชยเจริญ สันติศิริ ขุนสมหารทิศคดี

เมื่อสำเร็จเป็นเนติบัณฑิตไทยแล้วก็สอบชิงทุนรพีมูลนิธิได้เป็นคนแรกไปศึกษาวิชา
 กฎหมายที่สำนักมิคเกิล เทมเปิ้ล ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ สอบได้เป็นเนติบัณฑิตอังกฤษเมื่อ
 พ.ศ. 2471 และได้เข้ารับราชการเป็นผู้พิพากษานับแต่นั้นเป็นต้นมา

ในปี 2473 ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงประสาทรุณินิติ ตำแหน่งผู้พิพากษา
 ศาลแพ่ง และต่อมาได้เลื่อนขึ้นตามลำดับ เป็นผู้พิพากษาศาลพระราชาอาญาศาลมณฑลพายัพ ข้าราชการ
 ยุติธรรมภาคเหนือ ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ อธิบดีผู้พิพากษาศาลอาญา และผู้พิพากษาศาลฎีกาในปี
 2486 ขณะเมื่อมีอายุ ได้ 40 ปี

ศาสตราจารย์ประมูล สุวรรณศรีได้รับราชการอยู่ในศาลฎีกานานต่อมาอีก 20 ปีเศษ
 โดยได้ดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาหัวหน้าคณะในศาลฎีกา เมื่อ พ.ศ. 2498 และต่อมาได้เป็นผู้พิพากษา
 อาวุโสสูงสุดในศาลนี้ สืบมาเป็นเวลานาน โดยไม่ยอมรับตำแหน่งที่สูงกว่านั้น ถือตำแหน่งประธานศาล
 ฎีกา ทั้ง ๆ ที่ท่านได้มีโอกาสทำการแทนประธานศาลฎีกาชั่วคราวถึง 3 - 4 คน และมีอาวุโสสูงสุด
 ยิ่งกว่าผู้ใด ที่ท่านเองเคยเลวว่า

" ในระหว่างอยู่ศาลฎีกา ผมได้รับแต่งตั้งให้รักษาราชการในตำแหน่งประธานศาลฎีกา

หลายครั้ง 3 เดือนบ้าง 6 เดือนบ้างถึง 1 ปีก็มี ใคร ๆ ก็คิดว่าผมจะได้เป็นประธานศาลฎีกา แต่ผมก็กลัวว่าเป็นนักเท่านั้น ไม่เป็นนักเท่านั้น ผมไม่ได้หวังตำแหน่งใหญ่โต นอกจากนั้นสุขภาพผมก็ยังไม่สู้ดีนักจึงมีหนังสือถึงกระทรวง ขออย่าตั้งให้ผมเป็นประธานศาลฎีกาเลย " 1

ในระหว่างที่รับราชการอยู่นั้น ท่านได้เป็นอาจารย์พิเศษสอนกฎหมายในคณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองมาแต่ต้น ทั้งได้เรียบเรียงคำบรรยายไว้หลายลักษณะวิชา งานนิพนธ์ชิ้นสำคัญคือ คำบรรยายกฎหมายลักษณะทรัพย์ กฎหมายลักษณะพยานและกฎหมายลักษณะตัวเงิน งานนิพนธ์ดังกล่าวทุกเล่มได้รับคำยกย่องว่าเป็น " ต้นตำรับ " วรรณกรรมทางกฎหมายในแขนงนั้น ๆ และใช้เป็นแบบฉบับอ้างอิงถึงมาจนทุกวันนี้ นอกจากนี้ท่านยังได้เรียบเรียงบทความทางกฎหมายอีกหลายเรื่อง และได้เข้าร่วมการประชุมทางวิชาการหลายครั้ง โดยได้ออกความเห็นไว้เป็นแบบฉบับให้ยึดถือต่อมา อาทิเช่น คำตอบปัญหากฎหมายลักษณะพยานของท่านในการประชุมประจำปี วิชาชนาของกฎหมายลักษณะพยาน เมื่อ พ.ศ. 2497 ซึ่งนักกฎหมายหลายคนในครั้งนั้น อาทิเช่น นายเชื้อ คงคากุล นายสอาด นาวิเจริญ นายจิตติ กิ่งศภิตย์ นายประกอบ หุตะสิงห์ นายมนี ชูติวงศ์ นายวิริยะ เกิดศิริ ท่างพากันซักถามข้อสงสัยและขอคำแนะนำวิธีปฏิบัติจากท่าน

นอกจากนี้แล้ว ท่านยังได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการร่างกฎหมายในคณะกรรมการกฤษฎีกามาตั้งแต่ พ.ศ. 2483 และในปี 2503 ก็ได้เป็นประธานกรรมการร่างกฎหมาย กองที่ 6 ตลอดเวลาที่ปฏิบัติหน้าที่ ท่านได้มีส่วนร่วมในร่างพระราชบัญญัติสำคัญหลายฉบับ รวมทั้งเป็นกรรมการพิจารณาชำระสะสางประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์และกรรมการพิจารณาปรับปรุงประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาชญาอีกด้วย

1 วารสารกฎหมาย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ 3, ฉบับที่ 1, พ.ศ. 2520

ราชการพิเศษอื่น ๆ นอกจากนี้ ได้แก่ กรรมการสภาวิจัยแห่งชาติสาขานิติศาสตร์ กรรมการพิเศษเพื่อพิจารณาอนุญาตต่าง ๆ ในกระทรวงการต่างประเทศ แม้เมื่อเกษียณอายุราชการแล้วก็ยังเป็นกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิต่าง ๆ ทั้งกล่าว รวมทั้งเป็นกรรมการเรื่องรางวัลและกรรมการตุลาการต่อมาอีกหลายปี

ศาสตราจารย์ประมุข สุวรรณศรี เป็นนักกฎหมายอาวุโส มีประสบการณ์มาก และมีหลักวิชามั่นคง ทั้งยังดำรงตนตั้งมั่นเป็นแบบอย่างอันควรยึดถือ ในด้านความรู้ความสามารถท่านได้ชื่อว่าเป็น "ศาลฎีกาของศาลฎีกา" หนึ่ง คือออกความเห็นได้เฉียบแหลม เต็มไปด้วยเหตุผล ซึ่งที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกามักยอมรับ คำพิพากษาที่ท่านเขียนก็ได้อีกว่า " เป็นแบบอย่างคำพิพากษาที่ดีที่ผู้พิพากษารุ่นหลัง ๆ จะต้องถือตาม ท่านเขียนคำพิพากษาได้สั้น กระชับรัด แต่ละเอียดลออทุกแง่มุม ทอยคำแต่ละคำในคำพิพากษาของท่านเต็มไปด้วยความหมายที่ถูกคองทั้งสิ้น " 1 ท่านได้รับพระราชทานปริญญานิติศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อ พ.ศ. 2502 ในด้านการปฏิบัติตนและครองตัวท่านได้ชื่อว่าเป็นคนสมณะ มีความเป็นอยู่เรียบง่าย ไม่เห่อยศศักดิ์ ไม่อยากได้อยากมีเกินตัว ศาสตราจารย์ประมุข สุวรรณศรี ธรรมศักดิ์ ยกของไว้ว่า

" อาจารย์หลวงประสาธน์ปฏิปทาที่ดีเยี่ยมจริง ๆ... ท่านมีคุณธรรมอันล้ำเลิศ บริสุทธิ์ บริบูรณ์ ทั้งกาย วาจา ใจ ท่านเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งความยุติธรรมอันเที่ยงแท้ เป็นบรรพบุรุษตุลาการที่ผู้ครองหามลทินราคีควาแก่ประการใดมิได้เลย ผมทำงานศาลกับท่านมานาน ไม่เคยมีสักครั้งที่ผมจะรู้สึกแสบเข้ามาในใจว่า ท่านอาจารย์มีอคติ

ผมจำได้ว่าท่านเคยบอกผมว่าในศาลนี้ท่านก็นั่งก็มีภูเขนเป็นเวลา 5 นาที 10 นาที (เสมอ) โดยนั่งสงบที่โต๊ะทำงาน ท่ามกลางส่วนความกองโตนั้นแหละ " 2

1 อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายประมุข สุวรรณศรี (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวพร, 2524), หน้า(24)

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า (14) - (15)

การที่ท่านปฏิเสธไม่ยอมรับตำแหน่งประธานศาลฎีกา และขอพระราชทานคืนบรรดาศักดิ์ " หลวงประสาตฤๅณิ " มาเป็นนายประมุข สุวรรณศร เป็นตัวอย่างของความเป็นคนสมถะ มีก่น้อย ซึ่งท่านยึดเป็นหลักในการดำเนินชีวิตมาตลอดจนถึงอนิจกรรม เมื่อมีผู้ถามท่านถึงเรื่องการครองชีพอย่างสมถะว่าทำได้อย่างไร ท่านตอบว่า

" ให้อีกหลักเรื่องอนัตตา คือความไม่มีตัวตน ต้องถือว่าตัวเราก็คืออนัตตา ตัวของตัวไม่เป็นตัว ตัวคนไม่มี หลักใหญ่ก็มีอยู่อย่างนั้น อย่าไปถือว่า ฉันทใหญ่ ฉันทเก่ง ไม่มีหรือ ก็นั่นแหละ อนัตตาไว้ เขาคว่าเราอย่างไรข้างเขา ไปโกรธเขาทำไม " 1

ในส่วนที่เกี่ยวกับประวัติชีวิต และวิธีการทำงานของท่านเช่นการเรียงคำพิพากษา การปรับบทกฎหมายเข้ากับข้อเท็จจริงในคดี การร่างกฎหมาย และการสอนกฎหมาย ท่านได้ให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ไว้ดังนี้

" ท่านอาจารย์มีเหตุจูงใจอย่างไรจึงได้มาเรียนกฎหมาย :

คุณพ่อผมเป็นผู้พิพากษา ท่านเป็นผู้พิพากษามากล่อเวลาจนสิ้นชีวิตลง ผมก็เลยตั้งใจว่าจะเป็นผู้พิพากษาเจริญรอยตามคุณพ่อ จึงได้มาเรียนกฎหมาย พอสอบเป็นเนติบัณฑิตได้ครบสองภาค ก็พอดีมีการเปิดสอบชิงทุนพิชญ์นิธิเป็นปีแรก ให้ไปเรียนเนติบัณฑิตอังกฤษ ทุนนี้พวกผู้พิพากษาที่เป็นลูกศิษย์ของเสด็จในกรมราชบุรีฯ รัลลิกถึงบุญคุณที่พระองค์ท่านทรง เป็นผู้จัดระบบศาลระบบกฎหมายต่าง ๆ ทำให้ประเทศเราได้มีเอกราชทางศาล เมื่อเสด็จในกรมราชบุรีฯ สิ้นพระชนม์ก็รวบรวมเงินกันตั้งขึ้นเป็นมูลนิธิถวายเป็นพระกุศล เอาดอกเบ็ยออกเป็นทุนเล่าเรียน ผมสอบได้ที่ 1 จึงได้ไปเรียนอังกฤษ

การเรียนกฎหมายอังกฤษในสมัยนั้นเป็นอย่างไรบ้าง :

ก็ไม่มีอะไรมาก ผมเรียนตามสบายไม่ได้จำกัดเวลาหรือมีวิธีการอย่างใดเป็นพิเศษ โรงเรียนกฎหมายประเทศอังกฤษ เขาแบ่งเป็น 4 สำนัก (Inn) รวมกันเรียกว่า The Inn of Court ผมไปเรียนสำนักที่เรียกว่า Middle Temple มีประวัติที่ละเอียดให้ฟังสักเล็กน้อย

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 5.

คือ แต่เดิมผู้พิพากษาเมื่อเสร็จงานเสร็จการแล้วก็นั่งคุยกันในสโมสร (Bar) ซึ่งเป็นที่กินข้าว
 อยู่ข้าง ๆ ศาล เขาก็มาถกเถียงปัญหากฎหมายกัน พวกนักเรียนกฎหมายก็ไปนั่งฟัง เขาถกเถียงกัน
 จนพอมีความรู้อย่าง พวกผู้พิพากษาก็จะเรียกมารวมถกเถียงปัญหาด้วย เรียกว่า "called
 or the Bar" คือเรียกมารวมสนทนาด้วย จึงกลายเป็นประเพณีว่า นักศึกษากฎหมายที่จะได้รับเรียก
 เป็นเนติบัณฑิต จะต้องมารับประทานอาหารค่ำ ณ สำนักเนติบัณฑิตที่ตนสังกัดอยู่เป็นเวลาไม่น้อยกว่า
 12 ภาค ภาคละไม่น้อยกว่า 6 ครั้ง ปีหนึ่งแบ่งเป็น 4 ภาค ผมสอบได้เมื่อยังไม่ครบ 3 ปี คือ
 ประมาณ 2 ปีครึ่ง แต่ก็ยังกลับเมืองไทยไม่ได้ต้องไปคอยกินข้าวให้ครบ 12 ภาคเสียก่อน

ท่านอาจารย์มีวิธีเรียนกฎหมายอย่างไร :

อ่านหนังสือให้เข้าใจและจำให้ได้ แต่ไม่ใช่ท่องจำ ผมอาจมีความจำก็เพราะ
 พอล้อตำราแล้วก็จำได้ บางครั้งจำได้แม้กระทั่งว่าอยู่หน้าไหน เรื่องอย่างนี้ไม่มีการสั่งสอนมัน
 เกิดขึ้นเอง

ตำรากฎหมายไทยสมัยนั้นเป็นอย่างไรบ้าง :

ตำราที่น้อยเต็มที ต้องอาศัยเล็กเซอร แล้วก็กฎหมายเก่า ๆ ที่เสด็จในกรมราช-
 บุรีฯ ทรงรวบรวมไว้ เช่น กฎหมายตราสามดวง กฎหมายลักษณะทาส ก็อาศัยกฎหมายพวกนี้
 แล้วก็อาศัยพระราชบัญญัติต่าง ๆ ประกอบกับคำแนะนำที่ผู้บรรยายแนะนำให้ แล้วก็คำพิพากษากรม-
 การศาลฎีกา

อยากทราบชีวิตการเป็นผู้พิพากษาของท่านอาจารย์ :

ขากลับจากอังกฤษ ผมลงเรือมามาถึงสิงคโปร์ ตอนนั้นอายุครบ 25 ปีพอดี
 กระทรวงยุติธรรมก็ตั้งให้ผมเป็นผู้พิพากษาเลย คือตั้งแต่ยังอยู่สิงคโปร์ เมื่อผมกลับมาถึงกรุงเทพฯ
 ก็เข้าทำงานได้เลยทันที ก็ไต่ย้ายวนเวียนไปเรื่อย อยู่ศาลแพ่ง ศาลไปริสสภา ศาลพระราชอาญา
 ฯลฯ เรื่อยไป ในที่สุดก็มาอยู่ที่ศาลฎีกาจนเกษียณอายุ

ในชีวิตการเป็นผู้พิพากษามีคดีที่ประทับใจท่านอาจารย์เป็นพิเศษบ้างหรือไม่ :

ไม่มี ก็เหมือน ๆ กันทุกคดี ผลงานที่ผมภาคภูมิใจก็คือ การให้ความยุติธรรม รู้สึกภูมิใจว่า ได้ให้ความยุติธรรมแก่ประชาชนผู้ไร้เรื่อง เค็ดรอน.....

เป็นที่ถกเถียงกันในหมู่นักกฎหมายว่า คำพิพากษาฎีกาที่ท่านอาจารย์เป็นผู้เรียบเรียง มีความละเอียดชัดเจนและใช้ถ้อยคำรัดกุมดีมาก ท่านอาจารย์หลักในการเรียงคำพิพากษาอย่างไร :

เริ่มต้นเราคงตีปัญหาให้แตก แล้วเขียนคำพิพากษาให้ชัดเจน เพื่อคนอ่านจะได้เข้าใจเรื่องอย่างนี้ไม่มีแนวเขียนะ มันเกิดขึ้นเองในความคิด หลักสำคัญเมื่ออยู่ว่า เขียนให้ผู้ฟังคำพิพากษา เกิดความรู้สึกว่า เราตัดสินถูกต้องดีแล้ว

เรื่องการใช้ถ้อยคำพิพากษานั้น เกิดจากการที่ผมมีความรู้ทางภาษาไทยอยู่บางตอนผมเป็นเด็กอยู่เพชรบุรี ป่าและย้ายก็ออกไปเช่าหนังสือไทย เช่น สามก๊ก วรรณกรรมนิทาน พอล้างก็มาจ้างผมอ่านให้ตาจางเล่มละ 1 สตางค์ ผมก็ไล่ลคจำ และอาศัยโวหารจากหนังสือเหล่านี้ เป็นแนวทางในการใช้ภาษาไทยให้ถูกต้อง

การเขียนคำพิพากษาฎีกา ผมไม่เคยคิดอย่างอื่นมากไปกว่าให้คนอ่านได้เข้าใจว่า เราตัดสินถูกต้องแล้ว ผมไม่ได้ใช้วิธีเขียนคำพิพากษาแบบศาลอังกฤษ

ในการตีความหมาย ผู้พิพากษาคควรพิจารณาถึงข้อมูลอื่น ๆ เช่นรายงานการประชุม มาประกอบ การตีความใดหรือไม่ :

ไม่ควร ควรยึดแต่เฉพาะความหมายและตีความโดยอาศัยข้อความในกฎหมายนั้นเท่านั้น หลักใหญ่ในระบบการศาลยุติธรรมก็คือว่า ศาลเท่านั้นเป็นผู้แปลกฎหมาย การพิจารณาพิพากษาคดีเป็นหน้าที่ของศาลโดยเฉพาะ เพราะฉะนั้น ถ้ายอมให้คนอื่นตีความให้ศาลฟัง ก็เท่ากับคนอื่นเป็นผู้พิจารณาพิพากษา ไม่ใช่ศาล

ทุกวันนี้มีคดีความค้างอยู่ในศาลเป็นจำนวนมาก ท่านอาจารย์เห็นว่าควรแก้ไขอย่างไร :

ก็เพิ่มบัลลังก์ เพิ่มศาลให้มากขึ้น และควรจำกัดสิทธิในการอุทธรณ์ - ฎีกาทุกวันนี้ ค่าของเงินมันเปลี่ยนทุนทรัพย์ของคดีที่กำหนดไว้ให้อุทธรณ์ - ฎีกาได้แทบทุกคดีต้องแก้ไขกฎหมาย กำหนดจำนวนทุนทรัพย์ของคดีให้อุทธรณ์ - ฎีกาได้ให้สูงขึ้น และความจำกัดทุนทรัพย์อุทธรณ์ - ฎีกาในข้อเท็จจริง แต่ผู้พิพากษาจะต้องเก่งและถี่พร้อมดวงทั่วกันด้วย ส่วนคดีอาญานั้นก็จำกัดตาม อัตราโทษ ถ้าโทษไม่สูงถึงขนาด ก็ไม่ควรให้สิทธิอุทธรณ์ - ฎีกา

อยากทราบเรียนตามข้อไปว่า ในส่วนที่เกี่ยวกับกฎหมายลักษณะพยาน ท่านอาจารย์มีความเห็นอย่างไร :

โดยทั่วไปก็คืออยู่แล้ว ในคดีความส่วนมากก็มีคู่ความ 2 ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งกล่าวอ้าง ขึ้นมาอีกฝ่ายหนึ่งก็กล่าวอ้างขึ้นไป ฝ่ายหนึ่งกล่าวอ้างยืนยัน อีกฝ่ายหนึ่งกล่าวอ้างปฏิเสธ ก็ต้องดูประเด็นพิพาทว่า ประเด็นนี้อยู่อย่างไร เช่นว่า ทำร้ายร่างกายเขาหรือเปล่า โจทก์น่าจะถือว่า ทำร้าย จำเลยกล่าวอ้างว่าไม่ได้ทำร้าย แต่การกล่าวอ้างในทางปฏิเสธขึ้นมาลอย ๆ มีน้อยมาก ผมเห็นว่าควรให้นำสืบกลับมา ไปกลับมา น่าจะยุ่งยากเสียเวลา ควรให้นำสืบเป็นฝ่าย ๆ ให้หมด จะดีกว่า

ทุกวันนี้ วิทยาการแขนงใหม่ ๆ อย่างเช่น เทป ก็อาจนำมาใช้ได้แต่ต้องระวัง เพราะอาจจะลบได้เช่นกรณี Watergate ของอเมริกา

ในฐานะที่ท่านอาจารย์เป็นกรรมการร่างกฎหมายของสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกาเป็นเวลานาน ท่านอาจารย์มีหลักเกณฑ์ในการร่างกฎหมายอย่างไร :

การร่างกฎหมายเท่าที่ทำกันอยู่ในเวลานี้ นโยบายหรือหลักการเป็นเรื่องของ คณะรัฐมนตรีที่จะสั่งมาว่าจะเอาอย่างไร เวลาจะร่างก็ดูแบบอย่างจากกฎหมายที่มีมาแล้ว รวมทั้งเทียบเคียงจากกฎหมายต่างประเทศ เช่น เยอรมัน จีน ญี่ปุ่น ฯลฯ แล้วก็นำมาใช้ความ คึกไตรตรองดูว่า เราจะเอาแค่ไหนอย่างไร

ท่านอาจารย์เคยเป็นอาจารย์สอนกฎหมายมานานหลายสิบปี ท่านอาจารย์คิดว่าวิธีการสอนกฎหมายที่ดีควรทำอย่างไร :

ตัวอาจารย์เองควรค้นคว้าให้มาก และเทียบเคียงกันว่า หลักเกณฑ์อย่างไรดีหรือไม่ เราก็นำมาสรุปอธิบายในชั้น แม้แต่กฎหมายเก่า ๆ อย่างกฎหมายตราสามดวงก็ต้องไปดู

หน้าที่ของอาจารย์คือให้ความรู้ เท่าที่เมื่อก่อนบรรยาย ก็ได้สังเกตเห็นเสมอ ๆ ว่านักศึกษาบางคนก็นั่งคุยกัน ก็ถามใจเขา เราก็ให้ความรู้ไปตามที่เราจะให้ได้ เราจะไม่เอ็ดอะไรเขาก็ไม่ได้ตามแต่เรื่องของเข เขาอยากได้ความรู้เขาก็ฟัง ไม่อยากได้ความรู้ก็ไม่ฟัง

มีอยู่วันหนึ่งนักศึกษาจะติกัน ขณะนั้นเป็นชั่วโมงที่ผมกำลังสอนอยู่ พอจวนจะหมดเวลาผมก็บอกว่า " นักศึกษา ขอให้จำไว้ว่า เราต้องใช้สติ ปัญญาแก้ไขปัญหาต่าง ๆ อย่าใช้กำลังเป็นอันขาด ขอให้จำไว้" พอผมพูดจบ ก็ลุกขึ้นออกจากคณะนิติศาสตร์ ไปที่กันนักศึกษา คณะรัฐศาสตร์ ล็อกกันให้มัวไปหมด ผมหลบแทบไม่ทัน.....

ในท้ายที่สุด ขอแนะนำนักศึกษาวิชากฎหมายว่าควรยึดหลักอย่างไรบ้าง :

จงสุจริตไว้เถิด แล้วไม่ต้องกลัวอะไร และจงยึดสุภาษิตลาภินไว้ว่า "จงประสพความยุติธรรมแม้ฟ้าจะถล่มทลาย" ¹

¹

"สนทนากับนักกฎหมาย", วารสารกฎหมาย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,

ปีที่ 3, ฉบับที่ 1 มกราคม - เมษายน, 2520, หน้า 101-104.

ในวัยปลายแห่งชีวิต ท่านล้มป่วยลงด้วยโรคตับ ทั้งต่อกระดูกที่เคຍผ่า
 ตักไว้ตั้งแต่ปี 2498 ก็ไม่ได้ผล ท่านต้องใช้ทาเพียงข้างเดียวตลอดมา ในที่สุดนักกฎหมาย
 ยี่งใหญ่แห่งยุคท่านนี้ถึงอนิจกรรมเมื่อวันที่ 26 เมษายน พ.ศ. 2524 สิริรวมอายุ
 ได้ 78 ปีเศษ เครื่องราชอิสริยาภรณ์สูงที่ได้รับคือ มหาจันทรภักดี มหาปรมาภรณ์
 ชั้นเอก ทูตียจุลจอมเกล้าวิเศษ และเหรียญคุณงามความดี เข็มศิลปวิทยา

สถาบันวิทยบริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศาสตราจารย์ไชยเจริญ สันติศิริ : ผู้บุกเบิกงานด้านอาชีวศึกษา ทักษิวิทยา กฎหมายเด็กและ
เยาวชน และผู้ศึกษาเพื่อการปลูกเกียรติวิชาชีพทางกฎหมายตลอดมา

ศาสตราจารย์ไชยเจริญ สันติศิริ เกิดเมื่อวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2446 เป็นบุตรของมหาอำมาตย์ตรี พระยาธรรมสารวิทย์วิเศษภักดี (สัน สันติศิริ) และคุณหญิงแถม สันติศิริ เมื่อเยาว์วัยได้ศึกษาในโรงเรียนวัดราชพิชและโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ในระหว่างศึกษาที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยชั้นได้ศึกษาเวลากลางคืนที่โรงเรียนสโมสรอังกฤษ ได้ทุนกระทรวงยุติธรรมไปเข้าศึกษา ณ โรงเรียนกฎหมาย สอบได้เป็นเนติบัณฑิตไทยเมื่อ พ.ศ. 2467 รุ่นเดียวกับนายประมูต สุวรรณศรี และหลวงอรุณปรีชาอุปการ ต่อมาได้ไปศึกษา ณ สำนักมิดเดิลเทมเปิล (Middle Temple) ประเทศอังกฤษ สอบได้เป็นเนติบัณฑิต เมื่อ พ.ศ. 2475

เมื่อสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนกฎหมายใหม่ ๆ นายไชยเจริญ ได้เข้ารับราชการเป็นพลตำรวจและผู้ช่วยพิพากษาศาลโปริสภาตามลำดับแต่เนื่องจากมีความรู้ภาษาอังกฤษดีจึงโอนมาเป็นผู้พิพากษาและสอบได้ทุนกระทรวงยุติธรรมไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษ เมื่อสำเร็จการศึกษากลับมาก็ได้รับราชการเป็นผู้พิพากษาต่อไป จมกระทั่งออกไปเป็นผู้พิพากษาศาลมณฑลนครศรีธรรมราช ศาลจังหวัดสงขลา ศาลแขวงพระนครใต้ ศาลอาญา ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดภูเก็ต ผู้พิพากษาแพ่ง และผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ ตามลำดับ ในปี 2494 ได้เป็นข้าหลวงยุติธรรมภาค 5 อยู่ขณะหนึ่งจึงได้รับตำแหน่งอธิบดีศาลคดีเด็กและเยาวชนกลางคนแรกในปี 2495 นายไชยเจริญ สันติศิริ พุ่มเทให้ทั้งงานศาลคดีเด็กและเยาวชนอย่างจริงจังและเอาใจใส่ในปัญหาการกระทำผิดทั้งของผู้ใหญ่และเด็ก จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นผู้บุกเบิกงานด้านอาชีวศึกษา ทักษิวิทยา ตลอดจนกฎหมายเด็กและเยาวชนในประเทศไทยผู้หนึ่ง

ในปี 2501 นายไชยเจริญ สันติศิริ ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้พิพากษาศาลฎีกา ในปีต่อมาได้เลื่อนขั้นเป็นผู้พิพากษาหัวหน้าคณะในศาลฎีกาจนกระทั่งถึงแก่อนิจกรรมด้วยเส้นโลหิตในสมองแตกเมื่อวันที่ 23 มกราคม พ.ศ. 2506 สิริรวมอายุได้ 58 ปีเศษ

ในระหว่างที่รับราชการอยู่นั้น ท่านได้อุทิศตนให้กับวงการวิชาชีพกฎหมายเป็นอย่างมาก โดยได้ดำรงตำแหน่งเลขาธิการเนติบัณฑิตยสถานจนถึง 10 ปีเศษ และบริหารงานได้อย่างมีประสิทธิภาพจนมีผู้กล่าวว่า "ถ้ามิใช่ท่านแล้ว ก็ยังสงสัยอยู่ว่างานของสถาบันเพื่อมุ่งเกียรติในวิชาชีพของเรานี้จะลุล่วงไปได้ด้วยดีหรือไม่หรือประการใด"

และ

นอกจากนี้ท่านเป็นผู้ริเริ่มการจัดงาน"วันรพี" มาแต่ต้น / เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการจัดสร้างอนุสาวรีย์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ รวมทั้งเป็นต้นคิดให้ฟื้นฟูวารสาร บทนิพนธ์ชั้น หลังจากที่เขาไปนานหลายปี

ในทางวิชาการ ท่านเป็นอาจารย์ในโรงเรียนสืบสวน กรมตำรวจเป็นกรรมการประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นศาสตราจารย์ทางกฎหมายแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นกรรมการร่างกฎหมาย กรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขานิติศาสตร์ กรรมการฝ่ายสังคมศาสตร์ในคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ กรรมการสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ และกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิในคณะกรรมการพินิจและส่งเสริมเด็กกำพร้า นอกจากนี้ท่านได้เรียบเรียงตำราและบทความทางกฎหมายไว้หลายเรื่อง อาทิเช่น คำอธิบายกฎหมายว่าด้วยตัวแทน นายหน้า เป็นต้น

ศาสตราจารย์ไชยเจริญ สันติศิริ เป็นที่เคารพรักของผู้ที่รู้จักอันได้แก่ ญาติ มิตร และศิษย์ ท่านได้รับคำยกย่องว่า "เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของมวลศิษย์และผู้ที่อยู่ใต้ร่มคันฉัตรของท่านกำลังดำรงตำแหน่งอันสูงส่งของวงราชการศาลสถิตยุติธรรม..... ท่านสมกับเป็นตุลาการผู้ถึงพร้อมด้วยอัจฉริยภาพ เป็นบุคคลตัวอย่างอันควรเคารพทุกสถานะ สำหรับความซื่อสัตย์สุจริตนั้น ก็เป็นคุณสมบัติ ที่หาได้ไม่ยากนักในปัจจุบัน ทั้งการบำเพ็ญตนเพื่อสาธารณประโยชน์โดยมิได้หวังผลตอบแทนอันใดก็เป็นคุณสมบัติที่หาได้ยากอยู่เป็นอันมาก แต่ที่หายากยิ่งกว่าก็คือ การเป็นบุคคลที่มีคุณสมบัติทั้งสองประการ"

1. "นพบรรณสาร" , บทนิพนธ์ , เล่ม 21, ตอน 1, มกราคม 2506, หน้า 254

ศาสตราจารย์ไชยเจริญ สันติศิริ ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงคือ
มหาจักรมงกุฎ และประถมาภรณ์มงกุฎไทย

ท่านผู้นั้นสมควรได้รับคำยกย่องว่าเป็นนักกฎหมายผู้อุทิศตนเพื่อการคุ้มครองเกียรติของ
นักกฎหมายตลอดมา เนติบัณฑิตสภาในสมัยที่ท่านเป็นเลขาธิการอยู่นั้น มีผลงานที่เด่นมากมายหลาย
ประการและเป็นที่ยู่อจกกันทั่ว ทำให้เป็นหลักเป็นประธานในทาง วิชาที่กฎหมายมาไ้จนทุกวันนี้
จึงนับว่าเป็นผู้มีอุปการคุณต่อวงการวิชาที่กฎหมายผู้หนึ่ง

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศาสตราจารย์เรก ชัยนาม : เนติบัณฑิตในประเทศไทยผู้กลายเป็นนักการทูต นักการเมือง
นักการศาสนา นักการศึกษา และผู้เผยแพร่กฎหมายไทยคนสำคัญที่สุดของประเทศไทย

เมื่อ นายติเรก ชัยนาม ถึงอนิจกรรมนั้น ได้มีผู้ ไต่ถาม
ว่า

" แม้จะเป็นเพียงเนติบัณฑิตใน ไม่ได้เรียนจากต่างประเทศ ก็แสดง
ให้เห็นว่า เป็นผู้เชี่ยวชาญในกฎหมายเป็นอย่างดี"¹

นอกจากนี้ยังยกย่องว่าท่านเป็นนักการศึกษา นักกฎหมาย นักการเมือง
นักการทูต และนักการศาสนา คนสำคัญคนหนึ่งแห่งประเทศไทย กายกย่องเหล่านี้อยม
เป็นความจริง เพราะตลอดชีวิตของท่าน ส่วนแถมเทให้กับวงการต่าง ๆ ที่กล่าวมา
ทั้งสิ้น ในด้านกฎหมาย แม้ท่านจะมีโคคลูกคล้อยในวงการนี้มากนัก แต่โดยเหตุที่ท่าน
มีพื้นความรู้เดิมทางกฎหมายประกอบกับความเป็นผู้รู้ทางภาษาต่างประเทศดีเลิศ ท่านได้
ใช้ความรู้ทั้งสองนี้เป็นเครื่องนำท่านไปสู่ความเชี่ยวชาญในกฎหมายระหว่างประเทศ และ
การเผยแพร่กฎหมายไทยให้ชาวต่างประเทศทราบ คำว่าภาษาต่างประเทศในระยะหลัง
นี้ ถ้าจะกล่าวถึงกฎหมายไทยก็ต้องอ้างอิงหนังสือบทความหรือปาฐกถา ของท่านอยู่เสมอ
นับว่าท่านมีอุปการคุณต่อวงการกฎหมายไทยเป็นอย่างมาก

นายติเรก ชัยนาม เป็นบุตรของพระยาอุภัยพิพากษา (เกลื่อน) และ
คุณหญิงจันทน์ ชัยนาม เกิดเมื่อวันที่ 18 มกราคม พ.ศ. 2447 น้องชายของ
ท่านคนหนึ่งก็เป็นนักกฎหมายคนสำคัญเช่นกัน คือ ศาสตราจารย์ไพโรจน์ ชัยนาม

¹ อนุสรณ์ ศาสตราจารย์เรก ชัยนาม (พระนกร : โรงพิมพ์
พระจันทร์, พ.ศ. 2510), หน้า 73.

เมื่อสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนอัสสัมชัญและโรงเรียนราชวิทยาลัย แล้ว ท่านได้เข้าเรียนต่อในโรงเรียนกฎหมาย สอบได้เป็นเนติบัณฑิต เมื่อ พ.ศ. 2471 รุ่งเกี่ยวกับ นายสงวน ชูปัญญา นายสอาด นาวีเจริญ พล ท. สำราญ กานต์ประภา นายสัญญา ธรรมศักดิ์ นายเล็ก จุฑานานนท์

เดิมที ท่านอยากเป็นผู้พิพากษาคตามท่านเจ้าคุณผู้เป็นบิดา จึงได้เข้าทำงานเป็นล่ามในกระทรวงยุติธรรม แต่ชะตาชีวิตของท่านเปลี่ยนแปลงไป ยังไม่ทันได้ไปศึกษาต่อต่างประเทศ ผู้พิพากษาก็ยังไม่ทันได้เป็น ก็เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองขึ้นเสียก่อน ในปี 2475 ท่านได้ร่วมในการเปลี่ยนแปลงนั้นด้วย และเป็นพลเรือนชั้นแนวหน้าผู้หนึ่ง ในคณะราษฎร จึงได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมาตั้งแต่ครั้งนั้นกระทั่ง พ.ศ. 2488 ในช่วงเวลา พ.ศ. 2476 ถึง พ.ศ. 2481 ได้เป็นเลขาธิการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ เลขาธิการคณะผู้แทนรัฐบาลไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในต่างประเทศ เรื่องการกราบบังคมทูลขอให้เสด็จกลับและได้เป็นเลขาธิการคณะรัฐมนตรีอยู่พักหนึ่งด้วย ในปี 2481 ได้เป็นผู้รักษากรในตำแหน่งอธิบดีกรมโฆษณาการและเลขาธิการกรมร่างกฎหมาย ต่อมาก็ได้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลัง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ เอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงโตเกียว และกลับมาเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศอีกหนในปี 2486 ขณะนั้นท่านเป็นเสรีไทยคนสำคัญผู้หนึ่ง ในปี 2488 ได้เป็นหัวหน้าคณะผู้แทนเสรีไทยไปปรึกษาเป็นการลับกับคณะสัมพันธมิตรที่ลังกา ในปีเดียวกันนั้นเองได้เป็นสมาชิกพรรคสหภาพกู้ชาติ ต่อมาในสมัยรัฐบาลนายทวี บุณยเกตุ ได้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังและกระทรวงยุติธรรมในเวลาเดียวกัน เมื่อ ม.ร.ว. เส็นีย์ ปราโมช กลับมาเป็นนายกรัฐมนตรี ก็ได้รับพระบรมราชโองการให้ไปรับตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง

ในปี 2489 ท่านได้รับเลือกเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดพระนคร ได้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศและรองนายกรัฐมนตรี

ต่อมาได้ออกไปเป็นเอกอัครราชทูตไทยประจำประเทศอังกฤษ เมื่อมีการรัฐประหารเกิดขึ้น ท่านก็ลาออกจากตำแหน่ง

ในปี 2492 นายคิเรก ชัยนาม ได้ดำรงตำแหน่งคณบดี คนแรกของคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และในปี 2496 ได้ลาออกจากตำแหน่งระหว่างที่ว่างอยู่นั้นได้รับทุนให้ไปบรรยายวิชากฎหมาย การเมือง และพุทธศาสนาในต่างประเทศหลายแห่ง อาทิเช่น มหาวิทยาลัยสแตนฟอร์ด มหาวิทยาลัยนิวยอร์ก มหาวิทยาลัยเยล มหาวิทยาลัยโคลัมเบีย มหาวิทยาลัยปรินซ์ตัน และมหาวิทยาลัยเวอร์จิเนีย ในสหรัฐอเมริกา มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ และมหาวิทยาลัยลอนดอนในอังกฤษ ในปี 2502 ก็ได้รับทุน ส.ป.อ. ให้ไปบรรยายวิชาประวัติศาสตร์กฎหมายไทยอีกที่ปากีสถาน และฟิลิปปินส์

ในปี 2502 ได้รับแต่งตั้งเป็นสมาชิกสภาข้าราชการกรมบัญชีกลาง แต่ต่อมาได้ลาออกเพื่อไปดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตไทยประจำกรุง บอนน์ เยอรมัน ระหว่างปี 2505 ถึง 2507 ก็ได้เป็นเอกอัครราชทูตประจำฟินแลนด์อีกตำแหน่ง และในปี 2506 ได้เป็นหัวหน้าคณะผู้แทนไทยไปประชุมอนุสัญญากรุงเวียนนาด้วย

เมื่อเกษียณอายุราชการในปี 2508 ท่านได้เป็นกรรมการข้าราชการพลเรือน กรรมการพิจารณาส่งพระธรรมทูตไปต่างประเทศ กรรมการบริหารสภาการศึกษาแห่งชาติ และกรรมการอื่น ๆ อีกหลายคณะซึ่งล้วนแต่อยู่ในวงการเผยแผ่พุทธศาสนาและการศึกษาทั้งสิ้น

พลเรือตรี หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ ได้ยกย่องว่ากรณีที่นายคิเรก ชัยนาม ประสบความสำเร็จในชีวิตอย่างงดงามก็เพราะมีคุณสมบัติสำคัญ 6 ประการ ซึ่งควรศึกษาและจดจำนำไปปฏิบัติอย่างยิ่ง กล่าวคือ เป็นผู้ตรงต่อเวลา จดจำดี เตรียมพร้อมอยู่เสมอ มีปฏิภาณดี สังคมดี และเป็นผู้รักษากเกียรติของตนยิ่งนัก¹

¹ นายคิเรก ชัยนามตามทัศนะของคณูจัก (พระนคร: โรงพิมพ์สมาคมสังคมนักข่าวแห่งประเทศไทย, 2510), หน้า 24

ในด้านวิชาการ นายดิเรก ชัยนาม เป็นนักวิชาการคนสำคัญของประเทศคนหนึ่ง โดยได้เป็นอาจารย์บรรยายวิชากฎหมายเลือกตั้งที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มาตั้งแต่ พ.ศ. 2477 จนถึง พ.ศ. 2484 และเป็นผู้บรรยายวิชาประวัติศาสตร์การปกครอง ตั้งแต่ พ.ศ. 2486 จนถึง พ.ศ. 2489 ในปี 2497 ได้เป็น / ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และในปี 2498 ได้รับปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ทางการทูต นอกจากนี้ท่านได้เขียนตำราและบทความไว้หลายเรื่อง เมื่อได้ไปแสดงปาฐกถาไว้ที่ใดก็ได้แปลเป็นภาษาไทย และพิมพ์ไว้เป็นหลักเป็นฐานเสมอ อาทิเช่น

ตำรา

พ.ศ. 2489	การทูต
..	รัฐธรรมนูญบริติช
พ.ศ. 2492	กฎหมายเลือกตั้ง
พ.ศ. 2494	รัฐธรรมนูญเปรียบเทียบ (2 เล่ม)
พ.ศ. 2507	The Evolution of Thai Laws
พ.ศ. 2509	ไทยกับมหาสงครามโลกครั้งที่ 2 ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

ปาฐกถา

พ.ศ. 2481	รัฐธรรมนูญบริติช
พ.ศ. 2482	เขตแดนของรัฐ
พ.ศ. 2496	Thai Legal History
.	Thai Family Laws
พ.ศ. 2499	พุทธศาสนากับการปกครอง
พ.ศ. 2501	พุทธศาสนาและอิสรภาพ

พ.ศ. 2503

Buddhism in Thailand

พ.ศ. 2505

รัฐธรรมนูญเยอรมันในอดีตและปัจจุบัน

ศาสตราจารย์ดิเรก ชัยนาม ไม่เคยไปศึกษาตลาในต่างประเทศ แต่มีความ
 ภูมิลักษณ์ไทยและกฎหมายต่างประเทศอย่างดี มีความรู้ภาษาต่างประเทศดี สามารถ
 เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง และกระทรวงการต่างประเทศได้หลายสมัย แม้
 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม และรองนายกรัฐมนตรีก็เคยเป็นมาแล้ว แต่ท่านก็มีชีวิต
 อยู่อย่างเรียบง่าย ไม่โอ้อวดวู่วาย ผู้ที่รู้จักมักคุ้นต่างยกย่องว่าท่านเป็นสุภาพบุรุษ สุขุม
 รอบคอบใจคอเยือกเย็น แต่เดิณฉลาดกลิ้งกลิ้ง เป็นผู้ดำรงชีพด้วยคุณธรรมในทางพระ
 พุทธศาสนา ที่สำคัญคือเป็นคนรักชาติเกียรติยศ ไม่ให้หมิ่นมองหรือถูกดูหมิ่นินหาได้ นับว่าควร
 ยกย่องสรรเสริญ¹ เป็นที่น่าเสียดายที่มีชีวิตอยู่ไม่ยืนยาวนัก หลังจากเกษียณอายุได้สองปี
 ท่านก็ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2510 รวมอายุ 62 ปี ได้รับเครื่อง
 ราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุดคือ มหาปรมาภรณ์ช้างเผือก มหาวิรมงกุฎ ทูลกิจจุลจอมเกล้าพิเศษ
 เหรียญดุษฎีมาลา เข็มศิลปวิทยา และเครื่องราชอิสริยาภรณ์ต่างประเทศอีกเป็นอันมาก

¹ คุณลักษณะของนายป๋วย อึ๊งภากรณ์, นายสัญญา ธรรมศักดิ์ และ
 นายสุลักษณ์ ศิวรักษ์ ใน นายดิเรก ชัยนาม ตามทัศนะของคนรู้จัก (พระนคร:
 โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2510)

ศาสตราจารย์ ดร. หยุต แสงดูทัย: ปริญญาเอกเกียรตินิยมทางกฎหมายเยอรมัน เจ้า
คำปรึกษากฎหมายรัฐธรรมนูญ กฎหมายอาญา กฎหมายซีกกัน และการร่างกฎหมาย นักกฎหมาย
ผู้ปฏิบัติงานทางวิชาการมากที่สุดในประเทศไทย รางวัลพิเศษทางนิติศาสตร์

คงไม่มีนักศึกษาวินิจฉัยกฎหมายคนใดในระยะสัก 40 ปีที่ผ่านมาที่ไม่รู้จัก
ศาสตราจารย์ ดร. หยุต แสงดูทัย เพราะชื่อเสียงเกียรติคุณของท่านเป็นที่รู้จักไปทั่ว
ประเทศ งานสอนและงานเขียนทางวิชาการครอบคลุมกว้างขวางทุกลักษณะวิชา ถ้าจะรวม
งานเขียนและถอดเก็บบันทึกเสียงเรื่องที่ท่านเคยอภิปรายหรือปรากฏาเอาไว้มารวบรวมจัดเป็นห้อง
สมุด ก็คงจะได้ ห้องสมุดขนาดกลางแห่งหนึ่ง ทั้งนี้ยังไม่แน่ว่าหากจะจัดห้องสมุด
รวมพระราชบัญญัติที่ท่านได้ร่างหรือมีส่วนเป็นกรรมการหรือกรรมการพิจารณา ซึ่งคง
ได้ห้องสมุดขนาดใหญ่ ขนาดหนังสือที่ท่านเคยซื้อหรือจัดรวบรวมไว้ก็สามารถนำมาจัดเป็น
ห้องสมุดได้อย่างดี (ถ้ามหาวิทยาลัยที่สอนหนังสือเหล่านี้บางส่วนแก่ห้องสมุดคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัย
วลัยธรรมศาสตร์) นับได้ว่าศาสตราจารย์ ดร. หยุต แสงดูทัย เป็นนักวิชาการทาง
กฎหมายที่ยิ่งใหญ่ที่สุดผู้หนึ่งในประวัติศาสตร์ของไทย

ศาสตราจารย์ ดร. หยุต แสงดูทัย เกิดเมื่อวันที่ 8 เมษายน พ.ศ. 2451
เป็นบุตรนายจาย และนางนุ้ม แสงดูทัย เป็นชาวชนบุรี เมื่อสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียน
มัธยมโชนบุรีแล้วได้เข้าเรียนภาษาอังกฤษที่โรงเรียนภาษาอังกฤษของสามัคยจารย์สมาคม
พร้อมเข้าเรียนกฎหมายที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม จนได้เป็นเนติบัณฑิตไทยเมื่อ
พ.ศ. 2468 รุ่นเดียวกับนายพจน์ ปุณฺณาคม ทวงนเรกิจบรรหาร และ พล.ท.ถ. อรรถสิทธิ์
สิทธิสุนทร

ท่านได้เข้ารับราชการครั้งแรกเป็นพลตำรวจกองบังคับการ เมื่อ พ.ศ. 2471
ต่อมาได้ไปศึกษาที่ประเทศเยอรมัน จนสอบได้ปริญญาเอกทางกฎหมาย ซึ่งได้รับความ
ชมเชยอย่างมาก (magna cum laude) จากมหาวิทยาลัยเบอร์ลิน เมื่อ พ.ศ. 2474

เมื่อกลับมาได้เข้ารับราชการเป็นด้วยการฝึกหัดอยู่ที่ท่งเมืองจึงโอนไปรับราชการในสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา สำนักนายกรัฐมนตรี นับแต่นั้นเป็นต้นมาท่านก็ได้ปฏิบัติงานในสำนักงานดังกล่าวตลอดมาจนกระทั่งได้เป็นกรรมการร่างกฎหมายและเสนาธิการสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกาซึ่งมีหน้าที่ร่างกฎหมายและระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ ให้กับรัฐบาล แม้เมื่อครบเกษียณอายุในปี 2511 ก็ยังได้ทำประโยชน์ต่าง ๆ ให้กับทางราชการอย่างยากที่จะหาผู้ใดเสมอเหมือน

ราชการพิเศษที่ท่านได้เคยปฏิบัติมาเมื่ออาทิเช่น เป็นกรรมการสอบนักเรียนชิงทุนรัฐบาลไปศึกษาต่อต่างประเทศ เป็นภาคีสมาชิกแห่งราชบัณฑิตยสถานในสำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ประเภทสังคมศาสตร์ สาขาวิชานิติศาสตร์ และต่อมาได้รับแต่งตั้งให้เป็นราชบัณฑิตทางนิติศาสตร์รวมทั้งกฎหมายระหว่างประเทศ แผนกคดีบุคคลและแผนกคดีอาญาอีกด้วย นอกจากนี้ได้เคยเป็นกรรมการป้องกันภัยทางอากาศ กรรมการเผยแพร่ระบอบประชาธิปไตย ที่ปรึกษากฎหมายของธนาคารแห่งประเทศไทย ที่ปรึกษากฎหมายธนาคารออมสิน กรรมการข้าราชการพลเรือนผู้ทรงคุณวุฒิ และอนุกรรมการข้าราชการพลเรือนหลายคณะ กรรมการไฟฟ้าแห่งประเทศไทย กรรมการสาขาเนติกรรม กรรมการพลังงานแห่งชาติ ที่ปรึกษาคณะกรรมการการบินพลเรือน กรรมการจัดที่ดินแห่งชาติ กรรมการปราบปรามการทุจริตในวงงานรัฐบาล กรรมการสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ กรรมการพิจารณาอนุสัญญากรรมการปรับปรุงกรมอัยการ กรรมการอำนวยการองค์การเหมืองแร่ใหม่ กรรมการจัดที่ดินแห่งชาติ กรรมการวิจัยแห่งชาติ กรรมการตรวจสอบผลการปฏิบัติงานเรื่องชื่อที่ดินบริเวณปลายชกยเสนาเฉลิมของเทศบาลนครกรุงเทพ สมาชิกสภากรุงเทพมหานคร กรรมการกฎหมายของสภากรุงเทพมหานคร เป็นต้น

ในด้านที่เกี่ยวกับการร่างกฎหมาย ศาสตราจารย์ ดร.หยุด แสงอุทัย ได้เป็นกำลังสำคัญยิ่งในคณะกรรมการต่าง ๆ ดังต่อไปนี้เช่น กรรมการร่างพระราชบัญญัติป้องกันการค้ากำไรจากราชการเกินสมควร พ.ศ. 2490 กรรมการพิจารณากฎหมายเกี่ยวกับเงินตรา กรรมการพิจารณาเรื่องการจัดตั้งศาลเด็ก กรรมการร่างพระราชบัญญัติเวนคืนที่ดินและจัดสรรที่ดิน กรรมการร่างพระราชบัญญัติจัดสรรที่ดินแห่งชาติ กรรมการร่างพระราชบัญญัติระเบียบราชการฝ่ายตุลาการ กรรมการพิจารณาแก้ไขพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน กรรมการร่างรัฐธรรมนูญ กรรมการร่างพระราชบัญญัติพรรคการเมือง กรรมการร่างพระราชบัญญัติสภาพัฒนาวิद्याลัยแห่งชาติ กรรมการพิจารณาการร่างพระราชบัญญัตินิรโทษกรรมและร่างพระราชบัญญัติกักขังโทษ

กรรมการร่างกฎหมายเลือกตั้ง กรรมการปรับปรุงประมวลกฎหมาย กรรมการร่างพระราชบัญญัติการตรวจเงินแผ่นดิน กรรมการร่างพระราชบัญญัติควบคุมค่าเช่านา กรรมการพิจารณาการประมวลรัษฎากร ประธานอนุกรรมการของคณะกรรมการพิจารณาชำระสะสางประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ อนุกรรมการพิจารณาปรับปรุงประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา นอกจากนี้ในฐานะกรรมการร่างกฎหมาย ท่านยังมีหน้าที่พิจารณาการร่างกฎหมายต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามายังสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกาอีกด้วย

ในส่วนที่เกี่ยวกับรัฐสภา ท่านได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมาธิการวิสามัญพิจารณาร่างพระราชบัญญัติต่าง ๆ รวมร้อยเรื่อง ที่นับว่าสำคัญยิ่งในทางนิติศาสตร์คือ กรรมาธิการวิสามัญพิจารณาร่างพระราชบัญญัติ ประกาศใช้ประมวลกฎหมายอาญา ร่างประมวลกฎหมายอาญา ร่างกฎหมายเลือกตั้งและร่างกฎหมายพรรคการเมืองทุกครั้งที่มีเรื่องนั้นเข้าสู่การพิจารณาของรัฐสภา กรรมาธิการวิสามัญพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ เมื่อ พ.ศ. 2490, 2491, 2495 และ 2517 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปี 2491 นั้น ท่านได้เป็นสมาชิกสภาาร่างรัฐธรรมนูญ เลขานุการสภาาร่างรัฐธรรมนูญ กรรมการพิจารณาการร่างรัฐธรรมนูญ กรรมการ

พิจารณาระเบียบวาระ และกรรมาธิการพิจารณาคำแปรญัตติ ในร่างรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2492 ด้วย นอกจากนี้ในปี 2519 ท่านได้เป็นตุลาการรัฐธรรมนูญอีกด้วย

ในส่วนที่เกี่ยวกับวิชาการด้านนิติศาสตร์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ท่านชอบมากที่สุดและอุทิศตนให้กับงานด้านนี้ มากยิ่งกว่าผู้ใด ปรากฏว่าท่านได้เป็นกรรมการอำนวยการศึกษากฎหมายของเนติบัณฑิตยสภามาตั้งแต่ พ.ศ. 2491 ในระยะหลังก็ได้เป็นกรรมการสอบความรู้กฎหมาย ผู้บรรยายในสำนักอบรมศึกษากฎหมาย และกรรมการสอบปากเปล่าผู้สอบความรู้วิชากฎหมายอีกด้วย ในส่วนที่เกี่ยวกับมหาวิทยาลัย ท่านได้เป็นผู้สอนที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มาตั้งแต่ พ.ศ. 2492 จนได้รับแต่งตั้งให้เป็นศาสตราจารย์ เมื่อ พ.ศ. 2506 และได้รับพระราชทานปริญญานิติศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ เมื่อ พ.ศ. 2515 ในครั้งแรกท่านได้สอนกฎหมายรัฐธรรมนูญ ต่อมาได้สอนวิชากฎหมายเลือกตั้งกฎหมายอาญา อรรถาธิบายกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคลและกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เปรียบเทียบ

นอกจากนี้ท่านได้เป็นอาจารย์พิเศษที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มาตั้งแต่ พ.ศ. 2482 จนได้เป็นศาสตราจารย์เมื่อ พ.ศ. 2497 และได้รับพระราชทานปริญญานิติศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์เมื่อ พ.ศ. 2513 ในขั้นต้นได้สอนวิชากฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล ต่อมาได้สอนกฎหมายอาญา ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป ประวัติทฤษฎีการเมือง กฎหมายรัฐธรรมนูญ กฎหมายเลือกตั้ง กฎหมายไทยเปรียบเทียบกับประมวลกฎหมายนานาประเทศ สัมพันธ์กับกฎหมายและกฎหมายลักษณะมุสลิม ทั้งนี้ยังได้สอนในโรงเรียนเสนาธิการทหารบก โรงเรียนนายร้อยตำรวจ เป็นผู้อบรมผู้ช่วยผู้พิพากษา และผู้บรรยายในวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรอีกด้วย

ศาสตราจารย์ ดร.หยุด แสงอุทัยได้เรียบเรียงตำราทางกฎหมายเป็นอันมาก และครอบคลุมกว้างขวางหลายสาขานับแต่กฎหมายรัฐธรรมนูญ กฎหมายปกครอง กฎหมายอาญา กฎหมายพรรคการเมือง กฎหมายเลือกตั้ง กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล

(กฎหมายชกกันและกฎหมายสัญชาติ) กฎหมายรักษากร กฎหมายเด็กและเยาวชน กฎหมายที่ดิน กฎหมายแรงงาน พระธรรมนูญศาลยุติธรรม จนกระทั่งถึงกฎหมายลักษณะนิติกรรมหนี้ ซื่อชาย และความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป ทั้งนี้ยังไม่ว่าเลยไปถึงบทความทางกฎหมายที่ตีพิมพ์แพร่หลายแล้วประมาณ 50 เรื่อง บันทึกความเห็นทางกฎหมายอีกจำนวนมากมายังไม่อาจนับได้ และบันทึกท้ายคำพิพากษาศาลฎีกาอีกประมาณ 200 เรื่อง

ข้อที่สนับสนุนว่าท่านรักษากันวิชากรอย่างยั่งยืนนั้น นอกจากการมีผลงานเขียนดังกล่าวแล้ว ท่านยังรับเป็นกรรมการพิจารณาปรับปรุงหลักสูตรคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. 2495 กรรมการพิจารณาปรับปรุงหลักสูตรคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อ พ.ศ. 2514 และยังรับเป็นที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ทางกฎหมายและรัฐศาสตร์อีกหลายเรื่อง ประการที่สำคัญคือท่านได้สมัครเข้าเป็นอาจารย์ประจำในคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทั้งแก่กรมเกษียณอายุในปี 2511 และเมื่ออายุครบ 65 ปี แลก็ยังไปปฏิบัติหน้าที่การสอนจนกระทั่งถึงแก่อนิจกรรม

เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้ศาสตราจารย์ ดร.หยุด แสงอุทัย จะเป็นนักกฎหมายคนสำคัญของรัฐบาลมาทุกยุคทุกสมัย และมีความเชี่ยวชาญทางกฎหมายรัฐธรรมนูญ กฎหมายเลือกตั้ง กฎหมายพรรคการเมือง และระเบียบบริหารราชการแผ่นดินอย่างลึกซึ้ง แต่ท่านก็มีได้เข้าไปรวมกิจกรรมทางการเมืองระดับบริหาร เช่น ใ้รับแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรีแต่อย่างใด นอกจากงานในหน้าที่กรรมการวิสามัญ สมาชิกสภาว่างรัฐธรรมนูญ และงานด้านรัฐสภาเท่านั้น ท่านเคยปรารถนาจะเข้าสังกัดพรรคการเมืองพรรคหนึ่ง หลังจากที่ มีข่าวว่าคณะรัฐมนตรีไม่ยอมให้ท่านเป็นอาจารย์ประจำ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แต่เมื่อ นักศึกษาเกินชวณเรียกร้องท่านจนรัฐบาลยอม ท่านก็สมัครเข้าเป็นอาจารย์โดย ไม่เกี่ยวข้องกับการเมืองอีก เช่น นอกจากปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับการร่างกฎหมายให้รัฐบาล และการพิจารณา ร่างกฎหมาย ให้กับรัฐสภา เท่านั้น

เมื่อครั้งที่ท่านยังมีชีวิตอยู่นั้น ท่านได้เคยให้สัมภาษณ์วารสารกฎหมายจุฬาลงกรณ์ไว้ มีข้อความสำคัญเกี่ยวกับตัวท่านดังต่อไปนี้

“ระหว่างการร่างกฎหมายกับการสอนกฎหมาย อาจารย์ชอบอย่างไรมากกว่า?

ผมชอบสอนหนังสือมากกว่า แต่เมืองไทยสอนหนังสือยากเหลือเกิน อย่างผมเข้ามาที่นี่ มีคนตามทรมานให้ผมสอนกฎหมายลักษณะพยาน ผมบอกว่าการกฎหมายลักษณะพยาน ผมสอนที่เขาเรียนกฎหมายถึงกฤษฎีกาไม่ได้ เวลาคนที่เรียนกฎหมายถึงกฤษฎีกาสอนก็บอกว่า ผมก็ปฏิบัติเสียไป จนกระทั่งผมมาทำ พรบ. ว่าด้วยการชดเชยแห่งกฎหมาย เขาก็ให้ผมสอนกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล พอต่อมาผมไปทำกฎหมายอาญา เขาให้ผมสอนกฎหมายอาญา เวลากฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคลไปให้คนอื่นสอนเพราะอย่างนี้ เราเสียวิชาสอนไม่ได้ ผมเรียนมาทางแพ่ง ตั้งใจจะเขียนคำบรรยายให้จบ 6 บรรพ ก็ไม่สำเร็จ เพราะสุขภาพไม่อำนวย ผมว่าสอนหนังสือที่สุด เพราะว่าคล้าย ๆ กับเราไปจุกโงมมาจากเมืองนอก เขาก็มาให้แก่นักศึกษา ถ้าเรามีวิธีสอนให้เขาเข้าใจได้ลึกซึ้งอะไรต่าง ๆ ก็จะเป็นการดี มันเป็นเรื่องที่สนใจที่แต่ละวัน เราให้ความรู้แก่คนไป

อาจารย์มีความเห็นอย่างไรเกี่ยวกับแนวการศึกษากฎหมาย?

ผมว่าต้องเรียนหลักทั่วไปก่อน ต้องเรียนทฤษฎี เวลาผมสอนก็พยายามเอาทฤษฎี ถ้าเราไม่มีหลักทฤษฎีแล้ว ก็ไปก็เลอะเทอะใหญ่ ไม่มีอะไรเป็นที่ยึดเหนี่ยว เช่นผมสอนกฎหมายอาญา ก็ต้องพยายามวางทฤษฎี มีองค์ประกอบ อะไรต่าง ๆ แล้วก็คิดจากแง่ทฤษฎีไป เพราะถ้าเราคิดจากแง่ทฤษฎีแล้วมันไม่ผิดพลาด เวลาที่เรื่องขึ้น เขาก็มีความมั่นใจเข้าทฤษฎี เขาองค์ประกอบข้อ 1-2-3 หรือไม่ตามนั้นเขาก็เป็นเจตนา เป็นปัจจัยกัน ฯลฯ ถ้าเขาไปสอนโดยไม่มีหลักทฤษฎี ตอนหลังนักศึกษาก็ไม่มีที่ยึดเหนี่ยว ถ้าไปคิดว่าเรื่องนี้ศาลฎีกาเคยตัดสิน เรื่องนี้มันคล้ายกัน ก็วินิจฉัยอย่างนี้ หลักคิดเลยไม่มี เพราะฉะนั้น ผมจึงไม่แนะนำให้ใครนับถือคำพิพากษาศาลฎีกาเหมือนอย่างพระเจ้า ก็ต้องเอาคำ

พิพากษาฎีกามาวิจารณ์ว่า เขาทฤษฎีหรือเปล่า คือต้องเป็นตัวของตัวเอง ในการเป็นตัว
 ของตัวเองก็ต้องมีหลัก ก็ต้องมีทฤษฎี การศึกษาที่ดี ต้องให้นักศึกษามีหลักคิด และเป็นตัวของ
 ตัวเอง ไม่ใช่เอาอาจารย์ แล้วบอกว่าอาจารย์หยุดพักก็เชื่อ อย่างนั้นไม่ได้ อย่าง
 นั้นไม่ได้ อาจารย์หยุดพัก ก็มนุษยธรรมคา อาจจะมีผิดพลาดได้ ต้องคิดว่าที่พูดนั้นมันเข้า
 หลักเกณฑ์หรือเปล่า มีเหตุผลหรือเปล่า ก็ต้องวิจารณ์ตลอดเวลา

ทราบว่าเคยมีนักศึกษาเดินขบวนเรียกร้องให้อาจารย์สอน?

เรื่องมันเป็นอย่างนี้ เมื่อตอนผมออกจากกฤษฎีกา ก็มีธนาคารชาติมาทาบ
 ทามผมให้เป็นที่ปรึกษากฎหมายประจำ ผมบอกว่าไม่ได้ ผมรักการสอน ต้องดูว่าผมเสนอ
 เป็นอาจารย์ประจำเขารับหรือเปล่า เพราะถ้าเป็นอาจารย์ประจำแล้ว เป็นสิทธิที่ว่าจะ
 ได้สอนกฎหมายอยู่ ตราบใดที่เป็นอาจารย์ประจำ ก็เสนอเข้าไป 3 คน คณะรัฐมนตรีเขา
 คัดผมออก นักศึกษาก็ว่าลาช้า ๆ กับแล้วผม ก็จะมีเดินขบวน เมลท์สู่รัฐสภาลี้ภัยผม เรียก
 ผมไปพบว่า เจ้าให้สอนได้ ให้บอกเขาเลิกอย่างเดินขบวนเลย เรื่องก็มีเท่านั้น

การเป็นอาจารย์นั้น ควรจะมีหลักอย่างไร ?

ตั้งใจดี มีเมตตาจิต ขยัน ผมว่าเท่านั้นหมดแล้ว คิดให้นักศึกษาเห็นจาก
 แววตา หรือท่าทางของครูว่า รักนักศึกษา อยากให้นักศึกษามีความรู้มาก ไม่ใช่สอนพอ
 วันหนึ่งไปชั่วโมง ๆ ตามบัญชาอะไรก็ยินดีตอบ แล้วมันก็เกิดขึ้นเอง เมื่อเรารักเขา เขา
 ก็รักเราด้วย เราต้องพยายามให้ครูกับนักศึกษาใกล้ชิดกันให้มาก ตามเขาในเรื่องส่วนตัว
 บ้าง เวลาพบเขาที่บ้านไหนหรืออะไรต่าง ๆ เล่าเรื่องส่วนตัวบ้าง วันขึ้นไปอะไรมาบ้าง เล่า
 เรื่องส่วนตัวนิด ๆ หน่อย ๆ เขาก็รู้ว่าอาจารย์เป็นกันเองมีเรื่องอะไรมาบอกเล่า เขาก็ยินดี
 ถ้าเราไม่สนใจเขาเสียก่อน เขาก็ไม่ยอมเข้ามา ถ้าเราสนใจเขา เขาชอบเราพอ
 เวลาที่เขาจะขาดก็ไม่ขาด ก็เข้ามาทั้งเล็กเขอร์ "

ศาสตราจารย์ ดร.หยุด แสงอุทัย เป็นเจ้าตำรับวิทยากรด้านกฎหมาย
 อย่างแท้จริงเป็นนักปราชญ์ราชบัณฑิตทางนิติศาสตร์ นักร่างกฎหมาย และนักวิชาการผู้รัก
 การสอนและการเขียนตำราเป็นชีวิตจิตใจ ท่านอุทิศตนให้กับการสอนในมหาวิทยาลัยรวม
 40 ปี รวมทั้งเคยยกร่างและพิจารณาร่างกฎหมายเป็นเว็อนร้อยฉบับ เขียนตำราและบทความ
 ความนับร้อยเรื่อง เป็นกรรมการทำหน้าที่ทางกฎหมายกว่าร้อยละ เป็นเจ้าของตำรากฎหมาย
 หลายพันเล่ม และเชี่ยวชาญกฎหมายหลายสิบแขนง นับว่าเป็นนักกฎหมายที่ยิ่งใหญ่ที่สุดคนหนึ่งใน
 ในประเทศไทย ท่านได้ถึงแก่กรรมด้วยโรคตับอักเสบ เมื่อวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ.
 2522 สิริรวมอายุได้ 71 ปีเศษ ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุดคือ มหา-
 วชิรมงกุฏ มหาปรมาภรณ์ช้างเผือก และทูลกระหม่อมเกล้าพิเศษ รวมทั้งเคยได้รับพระราช
 ทานเหรียญคุณงามความดีศิลปวิทยา ตั้งแต่ พ.ศ. 2496 และได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์
 ชั้นสูงจากสหพันธรัฐสาธารณรัฐเยอรมันด้วย

ปัจจุบันนี้ได้มีการตั้งมูลนิธิ ศาสตราจารย์ดร. หยุด แสงอุทัยขึ้น เพื่อเป็น
 อนุสรณ์แก่ท่าน และเป็นประโยชน์ในทางวิชาการด้านนิติศาสตร์ต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พลโท คร.อัมพร ศรีไชยันต์ : เจ้าตำรับกฎหมายทหารและกฎหมายเกี่ยวกับความมั่นคงของ
ราชอาณาจักร

พลโทอัมพร ศรีไชยันต์ เป็นนักกฎหมายที่มีประวัติรียบเรียง แม้วิถีการดำเนินชีวิตก็ไม่โลดโผนเป็นชาวเหมือนผู้อื่น ทั้งที่ในสมัยยังมีชีวิตอยู่นั้น ท่านเป็นบุคคลสำคัญคนหนึ่ง ในการใช้กฎหมายเพื่อรักษาความมั่นคงของชาติทั้งฝ่ายกิจการทหารและพลเรือน ในทางประวัติการศึกษาก็เป็นเยี่ยมถึงกับสอบไล่ทุนระพีมูลนิธิไปเรียนกฎหมายต่อที่ประเทศเยอรมัน จนได้รับปริญญาเอกทางกฎหมายเยอรมันเป็นคนแรก ในค่านราชการประจำก็เคยเป็นเจ้ากรมพระธรรมนูญถึงสองครั้ง และยังมีราชการพิเศษอีกมากมาย จิตใจว่าเป็นเจ้าตำรับกฎหมายทหารและกฎหมายเกี่ยวกับความมั่นคงของชาติผู้หนึ่ง ในค่านการเมืองก็เคยเป็นเลขาธิการรัฐมนตรีหลายสมัย เป็นที่ปรึกษากฎหมายรัฐบาลและในที่สุดก็ได้ถึงแก่อนิจกรรมในขณะดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงยุติธรรมอีกด้วย

1. ประวัติพลโทอัมพร ศรีไชยันต์ ลงพิมพ์ใน พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ , กฎหมายเล่ม 1 , พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ อาณาพลโทอัมพร ศรีไชยันต์ (พระนคร . โรงพิมพ์สำนักนายกรัชมন্ত্রী, 2513) , หน้า (1)

อนึ่งมีหนังสือบางเล่มเขียนว่า พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ากิดกนพรัตน์ พระโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นผู้สำเร็จปริญญาเอกทางกฎหมายจากมหาวิทยาลัยฮุม บิงเงิน เยอรมัน เป็นพระองค์แรก

พลโทอัมพร ศรีไชยันต์ เกิดเมื่อวันที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2451 เป็นชาวพระนครศรีอยุธยา บิดาชื่อนายอำนาจ มารดาชื่อนางเซย ศรีไชยันต์ เมื่อสอบไล่ได้ชั้นมัธยมปีที่ 8 โรงเรียนมัธยมวัดเทพศิรินทร์แล้วได้เข้าศึกษาต่อในโรงเรียนกฎหมายจนสอบได้เป็นเนติบัณฑิตเมื่อ พ.ศ. 2470 รุ่นเดียวกับนายมนูญ บริสุทธิ์ นายจិតติ กิ่งศภิตย์ ชูประเสริฐ-ศุภมาศ และนายวิจิตร สุลิตานนท์เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วได้รับราชการเป็นพนักงานอัยการอยู่ขณะหนึ่ง ต่อมาในปี 2472 สอบชิงทุนระพีมูลนิธิไปศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยแฟรงค์เฟิร์ต ประเทศเยอรมัน สอบได้ปริญญาทางกฎหมายในปี 2479 กระทรวงกลาโหมขอย้ายจากกระทรวงยุติธรรมให้ไปรับราชการในกรมพระธรรมมัญญู เพราะต้องการให้เป็นกำลังสำคัญในการจัดระเบียบกรมพระธรรมมัญญู พร้อมกับได้รับพระราชทานยศเป็นพันตรี ตำแหน่งตุลาการประจำศาลทหารกลาง

ในปี 2480 ได้รับตำแหน่งปลัดกรมพระธรรมมัญญูและรักษาการแทนเลขาธิการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ต่อมาก็ได้เป็นเลขาธิการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม และเป็นเจ้ากรมพระธรรมมัญญูใน พ.ศ. 2484 เมื่อมียศเป็นพันโท นอกจากนี้ยังมีราชการพิเศษเป็นกรรมการเกือบทุกชุดที่กองมืนักกฎหมายฝ่ายทหารร่วมด้วย

ในปี 2486 ได้รับพระราชทานยศเป็นพันเอก และไปรับราชการในหน่วยโยธาธิการ ตำแหน่งผู้สังราชการเกี่ยวกับโยธาธิการแทนปลัดกระทรวงกลาโหม และในปี 2489 ได้ออกจากประจำการเป็นนายทหารกองหนุนไม่มีเบี้ยหวัด และต่อมาได้เป็นเลขาธิการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมอีกครั้ง

ในปี 2492 ได้เป็นผู้เชี่ยวชาญทางกฎหมาย กรมเสนาธิการและเจ้ากรมพระธรรมมัญญูเป็นครั้งที่สอง จนพ.ศ. 2493 ได้รับพระราชทานยศเป็นพลตรี และต่อมาได้เป็นที่ปรึกษากฎหมายประจำกรมเสนาธิการกลาโหม เป็นกรรมการพิจารณาปรับปรุงร่างพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการทหาร ตุลาการศาลทหารสูงสุด ผู้แทนไทยไปร่วมประชุมกฎหมายทะเล

ที่นครเจนีวาและกรรมการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติจัดระเบียบป้องกันราชอาณาจักร

ครั้ง พ.ศ. 2503 ได้รับพระราชทานยศเป็นพลโทและโอนไปช่วยราชการสำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรีเคียงกง เป็นที่ปรึกษากฎหมายสำนักผู้บัญชาการทหารสูงสุดอยู่ ต่อมาได้เป็นกรรมการร่างกฎหมาย กรรมการพิจารณาปรับปรุงประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา กรรมการกองอำนวยการกลาง รักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ กรรมการร้อยกรองงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ กรรมการพิจารณาสนธิสัญญาระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ที่ปรึกษาคณะกรรมการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการทหาร

เมื่อ เกษียณอายุราชการแล้ว พลโทอัมพร ศรีไชยยันต์ ได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงยุติธรรม ในปี 2512 และได้เป็นที่ปรึกษากฎหมายของนายกรัฐมนตรีด้วย จนกระทั่งถึงอนิจกรรมด้วยโรคหัวใจวายเฉียบพลันเมื่อวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2513 สิริรวมอายุได้ 62 ปี

พลโทอัมพร ศรีไชยยันต์ สอบได้ปริญญาบัตรวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร รุ่นที่ 3 และได้เป็นผู้บรรยายกฎหมายเกี่ยวกับความมั่นคงของชาติในสถาบันทางทหารและความมั่นคงของชาติหลายแห่งอาทิเช่น วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร วิทยาลัยการทัพบก โรงเรียนเสนาธิการทหารบก โรงเรียนเสนาธิการทหารเรือ โรงเรียนเสนาธิการทหารอากาศ โรงเรียนรักษาความปลอดภัยแห่งชาติ โรงเรียนสงครามจิตวิทยา โรงเรียนนายอำเภอ โรงเรียนนายทหารเหล่าพระธรรมนูญ เป็นต้น ซึ่งมักเป็นที่กล่าวขวัญกันว่าท่านมีศิษย์อยู่ทุกวงการทหารมากมาย นอกจากนั้นยังได้เรียบเรียงตำราคำอธิบายกฎหมายเกี่ยวกับความมั่นคงของชาติไว้หลายเล่มอีกด้วย

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงที่ได้รับคือ มหาปรมาภรณ์ช้างเผือกมหาราชมงกุฎ ทิวติยจุลจอมเกล้า และเหรียญคุณภักดิ์มาลา เข็มศิลปวิทยา เนื่องในการใช้วิชาชีพทางกฎหมายเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน

ถึงกล่าวแล้วว่า ชีวิตของท่านเป็นไปอย่างราบเรียบ มิได้ทำตนเป็นคนอื้อฉาว
 เค้นในวงสังคม ทั้งที่ท่านมีพร้อมทุกอย่าง เล่ากันว่า เมื่อตอนที่รับตำแหน่งรัฐมนตรีใหม่ ๆ วัน
 หนึ่งนั่งรถไปทำงานที่กระทรวงยุติธรรม ภารโรงเฝ้าประตูไม่ยอมให้เข้าทางประตูหนึ่งซึ่งกันไว้
 สำหรับรัฐมนตรีและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ เพราะจำไม่ได้ว่าเป็นรัฐมนตรี ตลอดระยะเวลาที่อยู่ใน
 ในราชการได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริตและรับผิดชอบ แม้ก่อนถึงอนิจกรรมจะล้มป่วย
 หนักก็ปรารถนาจะไปเป็นประธานในพิธีวางศิลาฤกษ์อาคารศาลจังหวัดสมุทรปราการในฐานะรัฐมนตรี
 ช่วยว่าการกระทรวงยุติธรรมให้ได้

พลโทอัมพร ศรีไชยยันต์ เป็นเจ้ากำกับคนสำคัญในทางกฎหมายทหารและกฏ-
 หมายเกี่ยวกับความมั่นคงของชาติ ท่านได้รับคำยกย่องว่า "เป็นนักวิชาการผู้ฝ่ายพลเรือนที่
 เปลี่ยนมารับหน้าที่ทางทหารได้เป็นอย่างดี ประสพการณ์ในหน้าที่ครูและนักกฎหมายทำให้ท่าน
 สามารถช่วยราชการชำระระเบียบวินัย รักษาระบบความยุติธรรมแห่งสังคมทั้งในยามศึกและยาม
 ปกติ"¹

เมื่อถึงอนิจกรรม พลโทอัมพร ศรีไชยยันต์ ยังได้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น เพราะ
 ท่านอุทิศดวงตาให้แก่สภากาชาดไทย รุ่งขึ้นหลังจากถึงอนิจกรรม แพทย์ได้ผ่าตัดเปลี่ยนศาคาให้
 คนไข้สองคน และที่น่าประหลาดคือคนไข้รายหนึ่งมีชื่อว่า "อัมพร" ก๊วย นอกจากนั้น ยังได้
 ใช้เชื้อตาขาวของท่านไปเย็บหนังตาขาวของคนไข้อื่นอีกสองคนไม่ให้ประสาทตาหลุดออกจากกัน
 นับว่าเป็นกุศลเจตนาที่น่านุโมทนาอย่างยิ่ง

¹ เรื่องเดียวกัน , หน้า ๘.

ศาสตราจารย์ นายแพทย์สงกรานต์ นิยมเสน : บิดาแห่งวิชานิติเวชศาสตร์ของประเทศไทย
ผู้นำวิทยาการทางแพทยศาสตร์มาใช้ในวิชากฎหมายเป็นคนแรก

ศาสตราจารย์ นายแพทย์สงกรานต์ นิยมเสน เกิดเมื่อวันที่ 12 เมษายน พ.ศ. 2455 ได้เข้าศึกษาที่โรงเรียนวัดเทพศิรินทร์จนกระทั่งสำเร็จการศึกษาเมื่อ พ.ศ. 2470 ก่อจากนั้น จึงได้เข้าศึกษาต่อในคณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และได้รับปริญญาแพทยศาสตรบัณฑิตเมื่อ พ.ศ. 2477

เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว ได้เข้าเป็นแพทย์ประจำบ้านแผนกสูติศาสตร์และนรีเวชวิทยาในโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์อยู่ขณะหนึ่ง จึงได้เข้ารับราชการทหาร และต่อมาได้โอนไปอยู่กองแพทย์ กรมตำรวจ ได้รับพระราชทานยศเป็นร้อยตำรวจเอก ครั้นปี 2481 จึงได้รับทุนมูลนิธิเล็กชานเคอร์ ฟอน สุมโบลท์ ไปศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยฮัมบูร์ก ประเทศเยอรมัน จนได้รับปริญญา Dr. Med กลับมาเมื่อ พ.ศ. 2483 หลังจากนั้นได้โอนไปเป็นอาจารย์แผนกพยาธิวิทยา โรงพยาบาลศิริราช ในระหว่างนั้นเอง ท่านได้ขอให้เปิดสอนวิชานิติเวชวิทยาขึ้น แก่ผู้บริหารคณะแพทยศาสตร์ไม่เห็นพ้องด้วย กระนั้นก็ก็ตามท่านไม่ยอมย่อท้อ ได้เขียนบทความทางนิติเวชวิทยานี้หลายเรื่องตีพิมพ์ในวารสารทางวิชาการต่าง ๆ กัน เป็นที่แพร่หลาย ขณะเดียวกันท่านได้ตระหนักว่า เนื่องจากวิชานิติเวชวิทยาเป็นวิชาที่เกี่ยวข้องกันทั้งในกฎหมายทั้งในส่วนแพ่งและส่วนอาญา หากมีความรู้แก่ทางนิติเวชวิทยาอย่างเต็มพร้อมไม่เพียงพอ ท่านจึงสมัครเข้าเรียนกฎหมายในมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองด้วย

ข้อเสียของท่านมาโด่งดังขึ้น เมื่อท่านได้เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการฝ่ายแพทย์ ในคดีปลงพระชนม์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลโดยริเริ่มการพิสูจน์บาดแผลเนวใหม่ ซึ่งมีทั้งผู้เห็นด้วยและคัดค้าน

นับแต่นั้นมา นายแพทย์สังกรานต์ นิยมเสนก็ได้เริ่มมีชื่อเสียงโด่งดังในฐานะนักนิติเวชวิทยาคนสำคัญ ท่านได้รับปริญญาธรรมศาสตรบัณฑิตเมื่อ พ.ศ. 2495 และได้เป็นผู้อำนวยการวิชานิติเวชวิทยาในสถาบันต่าง ๆ หลายแห่ง จนถึงว่าเป็นเจ้าตำรับวิชาการแขนงนี้ในปี 2496 ท่านได้พิมพ์ตำรานิติเวชวิทยาออกแพร่หลายเป็นครั้งแรกในประเทศไทย หนังสือเล่มนี้ได้รับความนิยมนอย่างสูงจนต้องตีพิมพ์ใหม่หลายครั้ง นับเป็นจำนวนหลายหมื่นเล่ม ท่านได้เป็นผู้เชี่ยวชาญศาลสาขานิติเวชวิทยามาตั้งแต่ พ.ศ. 2490 จนกระทั่งถึงแก่กรรม และเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านนิติเวชวิทยาประจำกรมตำรวจตั้งแต่ พ.ศ. 2497 จนกระทั่งถึงแก่กรรม ในปี 2501 ท่านได้รับแต่งตั้งให้เป็นศาสตราจารย์ประจำมหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ และในปี 2503 ก็ได้รับพระราชทานปริญญาดุษฎีศาสตรบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากมหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ ในเวลาเดียวกันท่านได้เป็นบรรณาธิการวารสารจดหมายเหตุทางแพทย์ และได้เข้าทำงานในแพทยสมาคมแห่งประเทศไทย และสมาคมนิติวิทยาด้วย นอกจากนี้ท่านได้เป็นที่ปรึกษาทางนิติเวชวิทยาประจำองค์การตำรวจสากล มากตั้งแต่ พ.ศ. 2503

หลังจากที่อุทิศตนให้กับวงการวิชานิติเวชวิทยานานกว่า 20 ปี ศาสตราจารย์นายแพทย์สังกรานต์ นิยมเสนก็ประสบความสำเร็จในปี 2508 เมื่อได้รับอนุมัติให้ตั้งแผนกนิติเวชวิทยาขึ้น ท่านได้รับแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้าแผนกคนแรกและอยู่ในตำแหน่งนี้จนกระทั่งถึงแก่กรรม เมื่อวันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ. 2513 สิริรวมอายุได้ 58 ปี ท่านได้รับยกย่องว่าเป็นบิดาแห่งวิชานิติเวชวิทยา (ต่อมาเรียกว่านิติเวชศาสตร์) ในประเทศไทย ซึ่งได้ทุ่มเทชีวิตใจกับการค้นคว้า การสอน การเขียนตำราและการวางรากฐานวิชาการแขนงนี้มากยิ่งขึ้นกว่าผู้ใดในประเทศไทย¹

1. พ.ศ.อ. นายแพทย์ถวัลย์ ฉากนะเสน, นิติเวชศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ลาภพร้าวจารพิมพ์, 2519) หน้า 15

ศาสตราจารย์ ดร.มาลัย หุวะนันทน์ : ผู้มีอิทธิพลต่อการพัฒนาแนวความคิดทางกฎหมาย
ปกครองและกฎหมายสวัสดิการสังคม

นายมาลัย หุวะนันทน์ เป็นบุตรหลวงมหิทธิรัตการและนางเย็น หุวะนันทน์ เกิดเมื่อวันที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2455 เป็นชาวประจวบคีรีขันธ์ ได้ศึกษาที่โรงเรียนวัดบวรนิเวศ และโรงเรียนอัสสัมชัญตามลำดับ ต่อมาได้เข้าศึกษาต่อในโรงเรียนกฎหมายและสำเร็จการศึกษาเป็นเนติบัณฑิตไทยทั้งแต่ครั้งที่โรงเรียนกฎหมาย ถูกยุบไปตั้งเป็นคณะนิติศาสตร์และรัฐศาสตร์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำหรับเนติบัณฑิตรุ่น พ.ศ. 2476 รุ่นเดียวกับท่านมี นายโชค จารุจินดา นายทวี เจริญพิทักษ์ นายบุญชนะ อัครถาวร นายประยูร กาญจนกุล พระพิบูลใจสวรรค์ เป็นต้น นับได้ว่าท่านเป็นศิษย์เก่าที่มีชื่อเสียงคนหนึ่งของคณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว ท่านได้รับราชการ เป็นข้าราชการในกรมสรรพสามิตและกรมสรรพากร กระทรวงการคลังอยู่ขณะหนึ่งแล้วโอนไปรับราชการในกรมพลศึกษา กระทรวงธรรมการ ต่อมาได้ทุนรัฐบาลไปศึกษาต่อที่ประเทศฟิลิปปินส์ ได้รับปริญญาโททางรัฐศาสตร์ เมื่อ พ.ศ. 2480 และได้รับปริญญาโทและเอกทางรัฐศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยมิชิแกน สหรัฐอเมริกา เมื่อ พ.ศ. 2485 หลังจากนั้นท่านกลับมารับราชการในกระทรวงมหาดไทย ระหว่างปี 2491 ถึงปี 2492 ท่านได้โอนไปเป็นอาจารย์ในคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แลต่อมาไม่นานทางราชการก็ขอตัวกลับไปรับราชการในกระทรวงมหาดไทยอีกจนได้เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดภูเก็ต ใน พ.ศ. 2495

ในปีเดียวกันนั้นเองท่านได้ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยอธิบดีกรมประชาสงเคราะห์ และรักษาการในตำแหน่งคณบดีคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รวมทั้งเป็นกรรมการสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ สาขาเนติธรรม และเป็นกรรมการในงานสังคมสงเคราะห์หลายชุด

ต่อมาในปี 2497 ท่านได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งรองอธิบดีกรมประชาสงเคราะห์และคณบดีคณะรัฐศาสตร์ และรักษาการในตำแหน่งคณบดีคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ควบคู่กัน ในปี 2498 ได้เป็นผู้เชี่ยวชาญฝ่ายไทยในคณะกรรมการสันติสัญญาการป้องกันร่วมกันแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กรรมการปรับปรุงการบริหารราชการแผ่นดิน และศาสตราจารย์ประจำมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในระยะนั้น ศาสตราจารย์ ดร. มาลัย หุวะนันทน์สนใจและอุทิศตนอย่างแท้จริงเพื่อ การจัดทำกฎหมายสวัสดิการสังคม อาทิเช่น กฎหมายแรงงาน กฎหมายสวัสดิการเด็กและหญิง การที่ท่านเข้าไปปฏิบัติงานในกรมประชาสงเคราะห์และร่วมจัดตั้งคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ขึ้นก็เพื่อแสวงหาหนทางในการออกกฎหมายเพื่อคุ้มครองสวัสดิการ กรรมกร เด็ก และสตรีนั่นเอง ดังเห็นได้ว่าในปี 2499 ท่านได้เป็นกรรมการพิจารณากร่างกฎหมายคุ้มครองสวัสดิภาพของ กรรมกร หญิง และเด็ก และเป็นบุคคลสำคัญในการยกร่างพระราชบัญญัติแรงงาน พ.ศ. 2499 รวมทั้งกรมวิชาการวิสามัญพิจารณาร่างพระราชบัญญัติในรัฐสภา และผู้ยกร่างพระราชกฤษฎีกาตลอดจนกฎกระทรวงที่เกี่ยวข้อง ในเวลาต่อมาได้เป็นประธานกรรมการศึกษาเรื่องการจัดตั้งสหภาพแรงงาน ประธานกรรมการพิจารณาแรงงานสัมพันธ์ ประธานคณะกรรมการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติประกันสังคมและประธานกรรมการบริหารงานพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา ซึ่งล้วนแต่เป็นงานสวัสดิการสังคมทั้งสิ้น

ในปี พ.ศ. 2506 ท่านได้เป็นรองปลัดกระทรวงมหาดไทยและต่อมาได้เป็นที่ปรึกษากระทรวงมหาดไทย ในสมัยมีการปฏิวัติระหว่าง พ.ศ. 2514 ถึง พ.ศ. 2515 ท่านได้เป็นผู้ช่วยผู้อำนวยการกองอำนาจการฝ่ายพลเรือน ต่อมาได้เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย ประธานกรรมการการเคหะแห่งชาติ ประธานกรรมการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติ พระราชกฤษฎีกาและกฎกระทรวงทุกเรื่องของกระทรวงมหาดไทย กรรมการร่างรัฐธรรมนูญ กรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ อธิการบดีสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ และตำแหน่งราชการบริหารอีกมากมายซึ่งยากที่จะมีผู้ใด

ได้รับความไว้วางใจให้ทำงานบริหารมากถึงขนาดนี้

ศาสตราจารย์ ดร.มาลัย หุวะนันทน์ มีพื้นความรู้เดิมเป็นนักกฎหมายมาก่อน ต่อมาเมื่อศึกษาสูงขึ้นในทางรัฐศาสตร์ ท่านก็สามารถนำเอาความรู้ในทางกฎหมาย ไปใช้ในทางรัฐศาสตร์ได้เป็นอย่างดีโดยเฉพาะในด้านการจัดทำกฎหมายเพื่อสวัสดิการสังคม เช่นกฎหมายแรงงาน กฎหมายประกันสังคม และการจัดทำกฎหมายเกี่ยวกับงานปกครอง เช่นกฎหมายเกี่ยวกับการสอบสวนคดีอาญา กฎหมายเทศบาล กฎหมายระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน แม้กฎหมายผังเมือง กฎหมายที่อยู่อาศัย กฎหมายอาคารชุด ก็เป็นผลงานจากงานวิจัยของท่าน กฎหมายเหล่านี้บางเรื่อง ได้ยกวางเป็นพระราชบัญญัติใช้บังคับแล้ว บางเรื่องก็เป็นร่างพระราชบัญญัติค้างอยู่จนถึงทุกวันนี้ การที่ท่านมีความรู้ในทางรัฐศาสตร์แม่นยำและมีประสบการณ์ในทางบริหารราชการแผ่นดินมากมายทำให้เป็นนักบริหารชั้นเยี่ยมและเป็นที่เคารพรักของผู้ที่อยู่ใต้อำนาจบัญชาตลอดมา ท่านเป็นผู้มีความสามารถสูงในการระดมความคิดและดึงเอาผู้มีความรู้ความสามารถจากต่างสาขาวิชาทางหน่วยงานมาทำงานร่วมกันโดยมีท่านเป็นแกนกลาง ทั้งนี้เพราะท่านเป็นทั้งนักกฎหมาย นักปกครอง นักบริหาร นักการเมืองและนักวิชาการในเวลาเดียวกัน จึงกว้างขวางในหลายวงการ

ในทางวิชาการด้านรัฐศาสตร์ ท่านก็เป็นผู้บุกเบิกด้านการบริหารรัฐกิจ (public administration) และส่งเสริมวิชาการด้านนี้อย่างยากที่จะหาผู้ใดเสมอเหมือน ดังเห็นได้จากการทำงานที่ท่านทุ่มเทให้กับสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ตลอดมา นอกจากนี้ยังได้เป็นผู้บรรยายวิชากฎหมาย เสียดังในสถาบันการศึกษาอีกหลายแห่งด้วย

ในตำแหน่งระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน ท่านก็เป็นบุคคลสำคัญคนหนึ่ง ในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงระเบียบดังกล่าว ทั้งได้เป็นที่ปรึกษาและกรรมการเกี่ยวกับงานบริหารราชการแผ่นดินหลายคณะในบั้นปลายแห่งชีวิตก็ไม่มีโอกาส ใช้ความรู้หลักการบริหาร เข้าไปช่วยแก้ปัญหาบ้านสาธาณูปโภคอีกหลายเรื่อง เช่นได้เป็นประธานคณะทำงาน

แก้ปัญหาการเดินทางในเขตกรุงเทพมหานคร โดยใช้ระบบขนส่งมวลชน และที่ปรึกษา
ประธานคณะทำงานเพื่อพิจารณาจัดตั้งการระบายน้ำแห่งชาติ เป็นต้น

นอกจากนี้ ในระหว่างที่ท่านรับราชการอยู่นั้น ได้เรียบเรียงตำรา
และบทความทั้งในภาคภาษาไทยและภาษาอังกฤษไว้หลายเรื่อง อาทิเช่น คำบรรยาย
เรื่องการสังคมนาฬิกา บทความเรื่องเกี่ยวกับการเทศบาลในวารสารเทศบาล
บทความเกี่ยวกับการปรับปรุงเทศบาล และกิจการสาธารณสุขโลกในวารสารเทศบาล
เป็นต้น

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุดที่ได้รับคือ มหาปรมาภรณ์ช้างเผือก
หุ่ดยจุลจอมเกล้าวิเศษมหาธีรมงกุฏ และอิสริยาภรณ์จากต่างประเทศอีกมากมาย

ศาสตราจารย์ ดร.มาลัย หุ่ดยนั้นหน้ ควรได้รับการยกย่องว่า เป็นผู้
มีอิทธิพลต่อการพัฒนาแนวความคิดทางกฎหมายปกครอง กฎหมายระเบียบบริหารราชการ
แผ่นดิน กฎหมายสวัสดิการสังคมเพื่อคุ้มครองเด็กและสตรี มากที่สุดผู้หนึ่งในประเทศ
ไทย ท่านถึงอนิจกรรมด้วยหัวใจวาย เมื่อวันที่ 7 มิถุนายน พ.ศ.2522 สิริรวม
อายุ 67 ปี

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศาสตราจารย์ เจริญพิทักษ์

ศาสตราจารย์ เจริญพิทักษ์ เป็นชาวจีนบุรี เกิดเมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2455 เป็นบุตรนายเปี้ยวกี และนางกิมทอง เจริญพิทักษ์ ศึกษารองเองจบการศึกษาชั้นมัธยมปีที่ 8 จากโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย แล้วเข้าศึกษากฎหมายในโรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม แล้วสอบไล่ได้เป็นเนติบัณฑิต พ.ศ. 2477 โดยสอบไล่ภาคสองได้คะแนนเป็นที่หนึ่งของรุ่น เมื่อปี 2480 ท่านสอบแข่งขันได้รับทุนเล่าเรียนของรัฐบาลตามความต้องการของกระทรวงยุติธรรมส่งไปศึกษากฎหมายต่อที่ประเทศอังกฤษ สำเร็จเนติบัณฑิตจากสำนักเกรสอินน์ ในปี 2483 แล้วรับเงินทางกลับประเทศไทยเพราะเกิดสงครามขึ้นในยุโรป เมื่อกลับมาจากต่างประเทศแล้วศาสตราจารย์ เจริญพิทักษ์ ในหน้าที่ผู้พิพากษาในกระทรวงยุติธรรม มีความเจริญก้าวหน้ามาโดยลำดับ เมื่อท่านลาออกจากราชการเพื่อประกอบอาชีพส่วนตัว ในปี พ.ศ. 2501 นั้นท่านดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาหัวหน้าคณะในศาลอุทธรณ์

ตลอดจนเวลา 19 ปี ที่ศาสตราจารย์ เจริญพิทักษ์ ได้รับใช้ประเทศชาติในฐานะผู้พิพากษานั้น ท่านได้ใช้ความรู้ความสามารถในการวินิจฉัยปัญหาต่าง ๆ ที่ขึ้นมาสู่ศาลด้วยความซื่อสัตย์สุจริต และได้รับความไว้วางใจให้พิพากษาคดีสำคัญ ๆ มากมายหลายคดี รวมทั้งคดีสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลด้วย

ในด้านการประกอบอาชีพส่วนตัวนั้น ในระหว่างที่รับราชการอยู่ ศาสตราจารย์ เจริญพิทักษ์ ได้จัดตั้งโรงงานชักผ้าด้วยเครื่องจักรขึ้นเป็นแห่งแรกในประเทศไทยและเมื่อลาออกจากราชการแล้ว ศาสตราจารย์ เจริญพิทักษ์ ได้ตั้งสำนักงานทนายความขึ้น โดยตั้งชื่อว่า "สำนักงานนายทนาย เจริญพิทักษ์" และด้วยความสามารถของศาสตราจารย์ เจริญพิทักษ์ กิจกรรมของสำนักงานจึงได้รับความสำเร็จและเจริญก้าวหน้ามาด้วยดี ครบจนกระทั่ง

การว่าความของท่านเป็นที่สุดของศิลปการว่าความ ผู้ที่ได้เคยเห็น ศาสตราจารย์ที เจริญพิทักษ์ว่าความกล่าวได้ว่า ในเวลาที่ท่านว่าความอยู่ในศาล ท่านมีความเฉลียวฉลาดรอบรู้ในวิชาการกฎหมายและวิธีพิจารณาคดี ความเชื่อมั่นและความรับผิดชอบในงานในหน้าที่ ความกล้าหาญ ออกหน้าในการพิสูจน์ความจริงให้ประจักษ์ต่อศาล ท่านมีศิลปะในการพูดอย่างดีเยี่ยม มีไหวพริบปฏิธานที่เฉียบแหลมและฉับพลันทันที่มีความสง่างาม และสุภาพเรียบร้อยการประกอบวิชาชีพพยานความของท่าน จึงได้รับความนิยมนยกย่องอย่างสูง และช่วยให้ประชาชนโดยทั่วไป มีความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับวิชาชีพที่ซับซ้อนกว่าแต่ก่อนมาก

ศาสตราจารย์ที เจริญพิทักษ์ เป็นผู้มีความซื่อสัตย์สุจริตและอ่อนโยน ทั้งกาย วาจา ใจ เป็นผู้มีความยึดมั่นในหลักการที่ถูกต้อง มีสำนึก และรักความยุติธรรมเป็นอย่างยิ่ง มีสติปัญญาความสามารถ และขยันหมั่นเพียรในการสร้างฐานะของครอบครัว เป็นผู้มีความรักและห่วงใยในชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ เป็นชีวิตจิตใจ ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง ศาสตราจารย์ที เจริญพิทักษ์ เป็นผู้หนึ่งที่ได้เข้าร่วมอยู่ในขบวนการเสรีไทยด้วย

เกียรติคุณที่ชนชาติของเราเชิดชูท่านอีกเรื่องหนึ่งก็คือ ในด้านที่เกี่ยวกับการศึกษากฎหมาย เมื่อครั้งที่ท่านเป็นนักเรียนนั้นท่านเป็นนักเรียนกฎหมายที่ซำซังซำงามมากที่สุดคนหนึ่ง ศาสตราจารย์ หม่อมเส็นีย์ ปราโมช ได้บันทึกไว้ว่า

"บารมีของการให้นักเรียนซำงามมีมากหลาย บทเรียนที่ได้มาคือ นิสัยเรียนมิได้เรียนจากครูเท่านั้น ครูเองก็ได้เรียนจากนักเรียนเหมือนกัน คือได้เรียนรู้ถึงปัญหาที่คิดไม่ถึง เกิดสงสัยในสิ่งที่ไม่เคยสงสัย ปัญหาที่นักเรียนถามมันบางทีก็หาคำตอบไม่ได้ พอขอเวลาไปค้นคว้า ค้นคว้าไม่พบบอกไปนั่งคิด นอนคิด นอนคิดไม่ออก ไปคิดออกเอาตอนเช้าครู ครึ่งตื่นครึ่งฝันก็มี ขาพเจ้าจึงเคยปรารภกับนักเรียนว่า ในการวิชาการ นักเรียนที่คิดกลางครู คือต้องเรียนให้รู้ดีกว่าครู วิชาการจึงจะเจริญก้าวหน้า

คุณทวี เป็นนักเรียนกฎหมายคนหนึ่งที่ซักถามเด็กมากที่สุด และซักปัญหา
 คม ๆ เป็นอันมาก มาตายจากกันไปจึงอาลัย แต่ปัญหาที่คุณทวีซักถามข้าพเจ้ายัง
 อยู่ในตำราที่ข้าพเจ้าเขียนไว้"

และต่อมาเมื่อท่านศาสตราจารย์ทวี เจริญพิทักษ์ อยู่ในฐานะอาจารย์
 ผู้สอนกฎหมายเอง ท่านได้อุทิศกายใจ และสติปัญญาพร่ำสอนนิสิตกฎหมายแก่
 นิสิตนักศึกษาในเวลายาวนาน โดยมีได้เห็นแก่ความเหนื่อยยาก และได้เขียน
 ตำรากฎหมายขึ้นหลายเล่ม คือ คำอธิบายโดยพิสดารกฎหมายหุ้นส่วนและบริษัท
 เดมหนึ่งและคำอธิบายโดยพิสดาร และระเบียบปฏิบัติประมวลกฎหมายวิธีพิจารณา
 ความอาญาอีกเล่มหนึ่ง ซึ่งตำรากฎหมายทั้งสองเล่มนี้ได้ใช้เป็นประโยชน์แก่
 นักกฎหมายทั่วไปเป็นอย่างมาก และท่านเองได้รับแต่งตั้งเป็นศาสตราจารย์พิเศษ
 ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ด้วย

นอกจากด้านกฎหมายแล้ว ศาสตราจารย์ทวี เจริญพิทักษ์ ยังเป็นผู้
 มีศรัทธามั่นในพระพุทธศาสนา ได้อุปถัมภ์บำรุงพระศาสนาอยู่โดยสม่ำเสมอ และ
 ยิ่งไปกว่านั้น ท่านยังตระหนักถึงความสำคัญของการแพทย์เป็นอย่างมาก จึงได้บริจาค
 เงินจัดตั้งเป็นทุนเล่าเรียนแก่นักศึกษาแพทย์ในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ทั่วประเทศ
 ด้วย

จริงอยู่ที่ว่าไม่มีใครเลือกวันตายได้ แต่มีข้อความอัศจรรย์ว่า
 ศาสตราจารย์ทวี เจริญพิทักษ์ ถึงแก่กรรมในวันที่ 7 สิงหาคม 2520
 สิริรวมอายุได้ 65 ปีเศษ

ศาสตราจารย์ หลวงนฤจิบรรหาร (แดง นฤจิบรรหาร) : นักกฎหมายและนักปกครองผู้มี
ส่วนในการวางรากฐานวิชาการปกครองในประเทศไทย

ศาสตราจารย์ หลวงนฤจิบรรหาร นามเดิมว่าแดง เกิดในสกุลกนิษฐสูต เมื่อวันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2445 เป็นบุตรของหมื่นจินจคงคา ได้เข้าศึกษาที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย มาเป็นลำดับ และต่อมาได้ศึกษาต่อในคณะรัฐประศาสนศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว ยังหันไปศึกษาวิชากฎหมายต่อที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม จนสำเร็จเป็นเนติบัณฑิตเมื่อ พ.ศ. 2468 รุ่นเดียวกับนายพจน์ ปุณฺณาคม ศาสตราจารย์ ดร. หยุต แสงอุทัย และ พล.ต.ท. อรรถสิทธิ์ สิทธิสุนทร

หลวงนฤจิบรรหาร ได้เริ่มเข้ารับราชการในตำแหน่งปลัดอำเภอ และต่อมาได้มีตำแหน่งราชการสูงขึ้นเป็นลำดับ จนกระทั่งได้เป็นผู้ว่าราชการจังหวัด อธิบดีกรมราชทัณฑ์ และอธิบดีกรมมหาดไทย ในที่สุด ต่อมาได้ลาออกจากราชการ และในปี 2492 ได้รับเลือกเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดฉะเชิงเทรา ครั้นเมื่อรัฐบาลจัดตั้งสำนักงาน ก.ค.ภ. ขึ้นเพื่อตรวจสอบเกี่ยวกับภาวฉ้อฉลและรายได้ของรัฐ ท่านก็ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเลขาธิการคนแรก แต่ภายหลังได้มีข้อขัดแย้งกับผู้อำนาจทางการเมือง ในขณะนั้น เมื่อครบวาระแล้ว จึงมิได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งต่อไป

ในระหว่างที่รับราชการอยู่นั้น หลวงนฤจิบรรหารได้ชื่อว่าเป็นนักกฎหมายและนักปกครองคนสำคัญของกระทรวงมหาดไทยซึ่งมีความซื่อสัตย์สุจริตเป็นเยี่ยม ท่านได้มีส่วนร่วมในราชการพิเศษหลายประการ อาทิ เช่น เป็นกรรมการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายว่าด้วยการปกครอง กรรมการร่างกฎหมายว่าด้วยการเทศบาล กรรมการร่างกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้ง แม้ภายหลังเมื่อพ้นจากราชการประจำแล้ว ท่านก็ได้เป็นสมาชิกสภาข้าราชการกรมบัญชี กรมการสภาวิจัยแห่งชาติ และกรรมการปรับปรุงและสังคายนา

ประมวลรับถ่ายทอดอีกด้วย การที่ท่านเป็นนักปกครองที่มีภูมิความรู้ทางกฎหมายก็เยี่ยมด้วยในเวลาเดียวกัน ทำให้ท่านสามารถนำวิชาการปกครองและวิชากฎหมายมาประยุกต์ใช้ประโยชน์ได้เป็นอย่างดี และเป็นข้อที่ท่านได้เปรียบกว่านักปกครองคนอื่น ๆ ในสมัยนั้น

หลวงนรกิจบริหาร เป็นผู้สนใจในการศึกษาโดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาทางรัฐประศาสนศาสตร์ ท่านเป็นผู้ริเริ่มทำตัวแรงกล้าในการจัดตั้งคณะรัฐศาสตร์ขึ้นในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. 2491 นอกจากนี้ ยังได้เป็นอาจารย์พิเศษในสถาบันต่าง ๆ อีกเป็นอันมาก เช่น เป็นอาจารย์สอนวิชาการปกครองและหลักการบริหาร ในคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มาตั้งแต่ พ.ศ. 2475 เมื่อครั้งที่ เป็นคณะรัฐประศาสนศาสตร์ เป็นอาจารย์สอนวิชากฎหมาย เล่าถึงในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มาตั้งแต่แรกตั้ง เป็นอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิชาการ โรงเรียนข้าราชการฝ่ายปกครองของกระทรวงมหาดไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2483 นอกจากนี้ในปี 2494 ยังได้เป็นอาจารย์สอนวิชาเศรษฐศาสตร์รวม วิธีการและความชำนาญและชำนาญพิเศษในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์อีกด้วย ทั้งนี้ ท่านจึงเป็นผู้ที่มีศิษย์มากมายอยู่ทั่วประเทศ

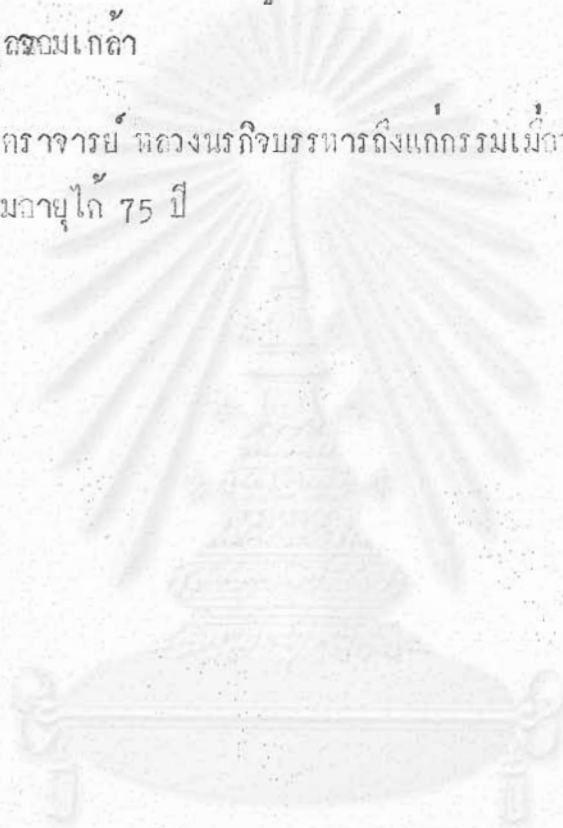
ในด้านการวิจัยและการเรียบเรียงตำรา ท่านได้ร่วมในการวิจัยหลายครั้ง อาทิเช่น การวิจัยเรื่องอำนาจหน้าที่ในการสอบสวนคดีอาญา การทุจริตในวงราชการ ระบบภาษีอากรเป็นต้น นอกจากนี้ยังเคยเขียนตำราอธิบายกฎหมายเทศมณฑลและกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งอีกด้วย

ในระยะหลัง ท่านได้ตั้งมูลนิธิบริหารกิจการกับมิตรและศิษย์ขึ้น เพื่อเก็บดอกดอกผลให้เป็นประโยชน์แก่คณะรัฐศาสตร์ ทั้งยังได้บริจาคหนังสือให้แก่ห้องสมุดคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยอีกเป็นอันมาก นับว่าทำประโยชน์ได้กับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยอย่างยิ่ง ในปี 2507 ท่านได้รับแต่งตั้งให้เป็นศาสตราจารย์พิเศษแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและในปี 2510 ก็ได้รับพระราชทานปริญญารัฐศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์เป็นเกียรติอย่างสูงแก่ท่าน และวงศ์ตระกูล ซึ่งต่อมาท่าน

ได้เปลี่ยนมาใช้นามสกุลตามราชทินนามว่า "นรกิจบรรหาร"

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงที่ท่านได้รับคือ มหาวิรมงกุฎ มหามงกุฎ
ช้างเผือก และทุติยจุลจอมเกล้า

ศาสตราจารย์ หลวงนรกิจบรรหารถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ 1 เมษายน
พ.ศ. 2520 สิริรวมอายุได้ 75 ปี

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พลเรือตรี พระยาวิชัยสุนทร (วิม ๒๒๑๑) : เจ้ากำรับศาลทหาร ผู้ไปใจเป็นทนายความมากกว่านายพล

ชีวประวัติของท่านผู้สนาสนใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะท่านเริ่มจากการเป็นเด็กวัดอยู่วัดบ้านนอก (ราชบุรี) จนกระทั่งมาขอเป็นบุตรเรือจะได้เรียนหนังสือคือเป็นเด็กเรือชุกงักเข้ามาอยู่วัดที่ชัยบุรีก็ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ สอบได้เปรียญโท และเป็นเลขานุการพระตำหนักโสม นายกษัตริย์กรมการหลวงราชวิทยาลัยอยุธยาชั้นหนึ่ง จึงลาสิกขาบทไปเรียนกฎหมาย และต่อมาได้เจริญรุ่งเรืองในราชการสูงขึ้นจนได้เป็นนายพลในสมัยที่ประเทศไทยมีนายพลอยู่ไม่กี่คน แทนที่จะกล่าวได้ว่าทุกขณะจิตของท่านผู้สนาตายใจเป็นทนายความหรือเนื่อกฎหมายดีหรืออยู่ตลอดเวลา

เมื่อพระยาวิชัยสุนทร จบการศึกษาจากโรงเรียนกฎหมายและสอบได้เป็นเนกบัณฑิตในปี 2446 นั้น ท่านเป็นลาวคนหนึ่ง ที่ได้ร่วมรุ่นของท่านได้แก่พระยามโนปกรณนิติธาดา ท่านได้เข้ารับราชการเป็นนายเวรในกระทรวงกลาโหม ภายหลังหนึ่งจึงออกไปเป็นทนายความทั่ว ๆ กับที่เรียนกฎหมายด้วยนั่นเอง ครั้นสอบได้เป็นเนกบัณฑิตแล้วก็ประสงค์จะเป็นทนายความต่อไปเพราะใจชอบ แต่มีผู้แนะนำว่าถ้าได้เป็นผู้พิพากษาสักสักแล้วจึงลาออกไปเป็นทนายความจะหาให้มีชื่อเสียงก็ขึ้น ท่านจึงเข้ารับราชการเป็นผู้พิพากษายุ้กหนึ่ง ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงสุทธิสาร ขำรง โดยออกไปประจำอยู่ที่ทะเลสาบ และสุราษฎร์ธานี

ต่อมาในปี 2451 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงชักชวนให้โอนมาอยู่กรมบัญชาการกวางกรมทหารเรือ เพื่อวางรากฐานการยุติธรรม ฝ่ายทหารเรือ ท่านจึงโอนมาดำรงตำแหน่งปลัดกรมพระธรรมนูญและได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ เป็นพระยาสุนทรานุกิจปรีชาในปี 2454 ต่อมาในปี 2459 ก็ได้เลื่อนขึ้นเป็นพระยาวิชัยสุนทร ได้รับพระราชทานยศเป็นพลเรือตรี ตำแหน่งเจ้ากรม

พระธรรมทูตทหารเรือ ในช่วงเวลานั้น ท่านได้ปฏิรูปร่างงานยุติธรรมฝ่ายทหารจนสำเร็จ
 ดุจดังกล่าวก่อนหน้านี้ว่าเป็นประโยชน์แก่ราชการอย่างยิ่ง เพราะงานนั้นมรดุกดุกดากันมาเป็น
 เวลานานจนแทบทาระเบียบไม่ได้ ผลงานสำคัญของท่านมี อาทิเช่น จัดระเบียบราชการ
 ศาลทหารเรือ ปรับปรุงวิธีคุมขังนักโทษ รวบรวมระเบียบเก่าไว้เป็นฉบับเดียวกัน ร่าง
 ข้อบังคับสำหรับกรมพระธรรมทูตทหารเรือและจัดระเบียบการราชนาวิกสภาใหม่โดยท่าน
 เองได้เป็นนายราชนาวิกสภา นอกจากนี้ท่านยังเป็นบุคคลสำคัญในคณะกรรมการร่าง
 ประมวลกฎหมายอาญาทหารด้วย

เมื่อจัดระเบียบราชการศาลทหารเรียบร้อยแล้ว ท่านได้ขอกราบบังคม
 ทูลลาออกเพื่อไปประกอบอาชีพทนายความตามที่ใจรัก แต่เสด็จในกรมพระนครสวรรค์ฯ
 เสนาบดีทรงทัดทานไว้ และทรงอนุญาตให้ท่านประกอบอาชีพเป็นทนายความในเวลาเดียวกัน
 ก็ได้ ซึ่งขณะนั้นยังไม่มียกกฎหมาย แต่เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้มีการออกกฎหมายทนายความ
 มาใช้ในเวลาคงมา

พระยาวิเชียรตุนทร ได้รับคำยกย่องจากในสมัยที่ท่านยังอยู่ในราชการว่า
 เป็นผู้มีความกล้าหาญ เด็ดเดี่ยว และตรงไปตรงมา ไม่ย่อหย่อนในระเบียบวินัย
 ท่านเป็นนักเขียน นักคิด และชอบแสดงความคิดเห็นโต้แย้ง จนบางคนอาจวิจารณ์ว่าท่าน
 "ดึกกะนอง" เกินไป แม้กับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านก็เคยเขียน
 บทความโต้แย้งพระราชกฤษฎีกาบางเรื่อง แต่ก็มิได้ทรงกริ้วแต่อย่างใด

ครั้งหนึ่ง เสนาบดีได้ออกกฎหมายเจ้าเพื่อใช้บังคับแก่กิจการศาลเจ้า
 ทั้งหลาย พระยาวิเชียรตุนทรเป็นผู้เก็บข้อที่ค้านว่า กฎเสนาบดีใช้บังคับมิได้ เพราะ
 ขัดกฎหมายแม่บท อันเป็นการผิดหลักเรื่องลำดับชั้นของกฎหมาย ข้อคัดค้านนี้เป็นที่
 วิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวาง เป็นเหตุให้มีการตั้งกรมร่างกฎหมายขึ้น เพื่อป้องกัน
 มิให้มีปัญหาทำนองนี้เกิดขึ้นอีกในเวลาต่อมา

กรนั้นถึง ปี 2462 พระยาริษย์สุนทร ได้ขอโอนกลับไปเป็นผู้พิพากษา
ในตำแหน่งผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ศาลหลวงพิเศษ แต่เป็นอยู่ได้มี ๒ ปี ก็ขอลาออกเพื่อไป
เป็นทนายความ แต่ไม่ได้รับอนุญาต ทั้งยังมีพระบรมราชโองการให้ท่านกลับไปดำรง
ตำแหน่งเจ้ากรมพระธรรมนูญทหารเรืออีกเป็นครั้งที่สอง เพราะขณะนั้นกองทัพเรือ
มีปัญหากฎหมายเกี่ยวกับกรณีเรือรบ "รัตนโกสินทร์" จึงจ้างบริษัทหนึ่งให้ทำการคดีเรือ
และมีข้อพิพาทเกิดขึ้น

ในปี 2468 เกิดปัญหาเศรษฐกิจกำลังขึ้นในประเทศ ทางราชการ
ต้องการประหยัดรายจ่ายจึงขอให้กระทรวงมหาดมกราบ ๑๑ กัดงบประมาณของกรม พระ
ยาริษย์สุนทร ให้ทำรายงานเสนอให้กีดกันในตำแหน่งของตนและยื่นคืนจากตำแหน่งไป
มีข่าวว่าท่านจะได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้ไปเป็นอธิบดีกรมพระดาจกณฑ์
แต่ท่านก็ตัดสินใจจึงลาออกจากราชการเสียก่อนในปี 2469 โดยไปประกอบอาชีพทนายความ
ตามที่เคยประสงค์ตลอดมา และยี่สิบสามปีจนกระทั่งถึงแก่กรรม ในปี 2482

ในปี 2474 นั้นเอง ทางรัฐบาลได้รวมกรมพระธรรมนูญทหารเรือ
และกรมพระธรรมนูญทหารบกเข้าด้วยกัน ตั้งเป็นกรมพระธรรมนูญขึ้นใหม่ ซึ่ง
ถัดมาในปี 2475 ได้เปลี่ยนชื่อเป็นกรมพระธรรมนูญและใช้เรียกมาจนทุกวันนี้ พลเรือตรี
พระยาริษย์สุนทร เป็นบุตรอาจารย์คนหนึ่งของกรมพระธรรมนูญ เมื่อครั้งยังเป็นกรม
พระธรรมนูญทหารเรือ และโดยเหตุที่ท่านได้ปฏิบัติงานรับราชการและวางราก
ฐานหน่วยงานไว้แก่กัน ทำให้การรวมกับกรมพระธรรมนูญทหารบกเป็นกรมใหม่ขึ้น
ไม่มีปัญหายุ่งยากแก่อย่างใด ทั้งกรมใหม่นี้ยังรับเอาระเบียบแบบแผนที่ท่านวางไว้
มาใช้โดยไม่เกิดความยุ่งยากเท่าใดนัก นับว่าท่านเป็นบุคคลสำคัญคนหนึ่งในการ
กฎหมายไทยฝ่ายนี้จึงควร ได้รับยกย่องอย่างสูง

ศาสตราจารย์สาธิต นาวิเจริญ : นักกฎหมาย "หัวใน" เจ้าตำรับกฎหมายลักษณะครอบครัว
และมรดก

ศาสตราจารย์สาธิต นาวิเจริญ เกิดเมื่อวันที่ 19 มีนาคม 2450 ที่จังหวัดฉะเชิงเทรา บิดาชื่อนายสุทธิ มารดาชื่อนางเกี้ยว นาวิเจริญ เมื่อเขาวัยเป็นผู้มีประวัติการศึกษาที่เยี่ยม เคยสอบไล่ชั้นมัธยมปีที่ 3 และ 6 ได้เป็นที่ 1 ของจังหวัดฉะเชิงเทรา ต่อมาได้เข้าศึกษาต่อในโรงเรียนกฎหมายและสอบไล่เป็นเนติบัณฑิตเมื่อ พ.ศ. 2471 รุ่นเดียวกับ นายสงวน ชูปัญญา นายติเรก ชัยนาม นายสัญญา ชรรณศักดิ์ นายเล็ก จุณณานนท์ เป็นต้น

เมื่อแรกเข้ารับราชการ ได้ดำรงตำแหน่งเสมียนตรีศาลอุทธรณ์ และต่อมาได้เป็นผู้พิพากษาฝึกหัด ซึ่งได้ดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาเรื่อยมาตั้งแต่ พ.ศ. 2473 จนถึง พ.ศ. 2510 จึงได้ลาออกจากราชการ ตลอดระยะเวลาที่รับราชการในตำแหน่งผู้พิพากษา ท่านไม่เคยต้องออกไปประจำศาลหัวเมืองเลย หลังจากเข้ารับราชการได้ไม่กี่ปี ท่านก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็นเลขานุการศาลฎีกาโดยในระหว่างนั้น ท่านได้ชวนชวรายศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองด้วยจนสอบไล่ได้ชั้นปริญญาโท เป็นนิติศาสตรมหาบัณฑิตคนแรก เมื่อ พ.ศ. 2482 หลังจากที่ได้ดำรงตำแหน่งเลขานุการศาลฎีกาอยู่านเกือบ 15 ปี จึงได้เลื่อนขึ้นเป็นผู้ช่วยผู้พิพากษาศาลฎีกา ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ ผู้พิพากษาหัวหน้าคณะในศาลอุทธรณ์ ผู้พิพากษาศาลฎีกา และในที่สุดได้เป็นผู้พิพากษาหัวหน้าคณะในศาลฎีกา เมื่อ พ.ศ. 2505 ในระยะเวลาดังกล่าว ท่านได้ช่วยราชการกระทรวงยุติธรรมหลายเรื่องโดยเฉพาะในคดีวิชาการ ตลอดจนระเบียบราชการต่าง ๆ เช่นเป็นประธานกรรมการดำเนินการประมวลคำสั่งและระเบียบราชการของกระทรวงยุติธรรม นอกจากนี้ยังได้ปฏิบัติราชการพิเศษ เป็นกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขานิติศาสตร์ กรรมการร่างกฎหมาย ในส่วนที่เกี่ยวกับราชการศาล ท่านเคยเป็นกรรมการตุลาการผู้ทรงคุณวุฒิอยู่หลายปี และเคยเป็นผู้ทำการแทนประธานศาลฎีกาชั่วคราวด้วย และในปี 2510 ท่านได้

ลาออกจากราชการเพื่อรับบำเหน็จบำนาญ และใช้ชีวิตอยู่อย่างสงบเรื่อยมาจนกระทั่งถึงแก่อนิจกรรมในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ขณะเกิดวิกฤติการณ์ในบ้านเมือง เครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงที่ท่านได้รับคือ ประถมาภรณ์มงกุฎไทย ประถมาภรณ์ช้างเผือก มหาวชิรมงกุฎ และทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ

ศาสตราจารย์สอาด นาวิเจริญ เป็นนักวิชาการ ชอบสนใจใฝ่หาความรู้ ทั้งที่ศาสตราจารย์ ดร.ประกอบ หุตะสิงห์ยกย่องว่า

"ในสายวิชาความรู้ นั้น แม้คุณสอาดจะไม่ขึ้นนักเรียนนอก แต่มีความรอบรู้ และแตกฉานในวิชากฎหมายเป็นอย่างดีคนหนึ่งในบรรดานักกฎหมายของเมืองไทย"¹

นอกจากนี้ท่านยังได้แต่งตำรา และบทความทางกฎหมายไว้หลายเรื่อง อาทิเช่น คำบรรยายกฎหมายลักษณะครอบครัวและมรดก ซึ่งเป็นตำราหลักในวิชาการแขนงนี้ แม้จนบัดนี้ ในด้านการประสิทธิ์ประสาทความรู้ ท่านก็ได้ชื่อว่าเป็นอาจารย์ผู้มี ความสามารถในการสอนดีเยี่ยมผู้หนึ่ง ท่านได้รับแต่งตั้งเป็นศาสตราจารย์พิเศษในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อ พ.ศ. 2504 กวญ ผศทางทางวิชาการที่เป็นที่รู้จักกันดีของท่าน อีกประการหนึ่งคือ ท่านได้เคยเป็นบรรณาธิการหนังสือคำพิพากษาศาลฎีกา ของเนติบัณฑิตยสภา อยู่หลายปี โดยได้เขียนความเห็นอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในทางนิติศาสตร์ไว้มากมาย ตั้งแต่ พ.ศ. 2487 จนถึง พ.ศ. 2492 ความเห็นของท่านหลายเรื่องยังคงเป็นบรรทัดฐาน มาจนทุกวันนี้ นับว่าท่านเป็นนักกฎหมายคนสำคัญของยุคนี้คนหนึ่ง ซึ่งทำประโยชน์ในด้านวิชาการอย่างมาก ทั้งที่ไม่เคยไปศึกษาต่อในต่างประเทศ แต่สติปัญญาและความสามารถในทางกฎหมายของท่านสูงส่ง เป็นที่ยอมรับนับถือทั่วไป

¹ อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพนายสอาด นาวิเจริญ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมสารบรรณทหารเรือ, พ.ศ. 2517)

ขุนหลวงพระยาไกรสี (เปล่ง เภาภระ) : เณรบิดาตั้งกฤษณแรกในประเทศไทยและ
ดาวารยส์อนกฤษณายารนแรกของไทย

ประวัติของท่าน^{๗๕} เป็นที่ทราบกันน้อยมากทั้ง ๆ ที่น่าศึกษาย่างยิ่ง และมีชีวิตอยู่เพียงไม่กี่ในสมัยรัชกาลที่ 5 นี้เอง เพราะท่านเป็นนักกฎหมายอาวุโสในสมัยก่อนถึงโรงเรียนกฎหมายซึ่งมีผลงานทางวิชาการมากมาย

ขุนหลวงพระยาไกรสี เภม^{๗๖} เกิดในสกุลเภาภระ เป็นบุตรของนายหรั่ง ซึ่งนายหรั่งนี้เป็นบุตรเจ้าพระยาพลเทพ (ฉิม) ถอดมาได้เข้าเรียนที่โรงเรียนในพระราชวังนั้นต่อหลายปี และไ้ทุนพระราชทานไปศึกษาต่อจนสำเร็จเป็นเนกบัณฑิตตั้งกฤษณแรกในสมัยกษัตริย์กาลที่ 5 จากสำนักมิกเกลิด เหมเบ็ด ซึ่ง^{๗๗}นี้ว่าเป็นเรื่องแปลกในสมัยนั้น ผู้ที่มีเกียรติคุณเช่นนี้มาจะปรากฏประวัติชัดเจนกว่านี้มาก เมื่อสำเร็จการศึกษากลับมา ท่านได้เข้ารับราชการในกรมท่าและต่อมาได้ย้ายไปอยู่กรมตัญการ จนกระทั่ง ใน พ.ศ. 2437 ท่านไ้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงรัตนฤทธิ อธิบดีกรมตัญการ ในปี 2440 ท่านไ้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นขุนหลวงพระไกรสี และในปีต่อมาได้ดำรงตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษาศาลพระราชอาญา การที่ไ้ร่วมงานใหญ่ในกรมตัญการและศาลอาญา เช่นนี้แสดงว่าท่านทั้ง เป็นผู้เชี่ยวชาญในกฎหมายอาญามาก ในระหว่างนั้นพระเจ้าอุฎยาเสด พระองค์เจ้ารพีพัฒน์ศักดิ์ ทรงสำเร็จการศึกษาจากประเทศอังกฤษ แต่ก็มีควมเชี่ยวชาญทางกฎหมายไทยอย่างยิ่ง เห็นว่าไ้เป็นหลักเป็นประธานแห่งการนิติศาสตร์ในครั้งนั้น ซึ่งเกิดไ้จากบรรดาศักดิ์ชั้น "ขุนหลวงพระ" ที่ท่านไ้รับ ซึ่งเป็นบรรดาศักดิ์ชั้นสูงทางกฎหมาย มีไ้พระราชทานเกตุไ้โปรดพระไ้ร่กนัก ในอดีต ผู้ไ้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ชั้นกองเป็นเจ้ากรมแห่งกลาง ถัดถัดถัดถัด 3000 นอกจากนี้ จะนับว่าท่านเป็นนักวิจัยทางนิติศาสตร์ รุ่นแรกไ้ว่าไ้ เพราะระหว่าง พ.ศ. 2437 ถึง พ.ศ. 2443 ท่านเป็นผู้นักวางรวบรวมกฎหมายไทย

โดยรวมกฎหมายและประกาศสมัยรัชกาลที่ 5 ทั้งหมดไว้ด้วยกัน และจำแนกประเภท เป็นหมวดหมู่ได้ 7 หมวด และระหว่าง พ.ศ. 2441 ถึง พ.ศ. 2444 ท่านเป็นผู้จัดทำ หนังสือธรรมนูญการสมัยของกระทรวงยุติธรรมรวม 7 หมวด ซึ่งเป็นแหล่งค้นคว้าทาง วิชาการด้านกฎหมายที่เก่าแก่สมบูรณ์ที่สุด แม้เสด็จในกรมราชบุรีฯ เองก็ทรงใช้ หนังสือเหล่านี้เป็นครูและทรงอ้างถึงถึงเสมอในคำร่างกฎหมายของพระองค์ เช่น พระ ราชบัญญัติ บัญญัติ 1 เป็นต้น

ที่หน้าปกหนังสือ "กฎหมายไทย" ท่านได้เขียนวัตถุประสงค์ของ การรวบรวมกฎหมายเอาไว้ว่า "รวบรวมเอามาลงพิมพ์ไว้เป็นสมุดเล่มเดียวกันเพื่อ ให้เป็นประโยชน์แก่การพิจารณาพิพากษาคดีทั้งปวง" และระบุตำแหน่งว่า เคยเป็นสมาชิก รัฐมนตรีสภา ข้าราชการพิเศษประจำการ จักศาลยุติธรรมตามหัวเมือง และได้รับพระราชทาน เครื่องราชอิสริยาภรณ์ พ.ช. และ ร.ค.บ.

มีเกร็ดที่น่าสนใจเกี่ยวกับท่านผู้ว่า เมื่อครั้งที่ท่านยังมีบรรดาศักดิ์เป็นที่ หลวงรัตนานุปัติ อธิบดีกรมอัยการอยู่นั้น ท่านเป็นผู้มีความเที่ยงตรงและหนักแน่นมาก ใครจะมาขอต่อรองอย่างไรเป็นไมยอม ก็ดัดจริตเกี่ยวกับความเป็นคนตรงของท่าน เลื่องลือ ไปทั่ว ทำให้มีคนเกลียดชังท่านไม่น้อย จนกระทั่งลอบทำร้ายท่าน นับว่าเป็นหนึ่งใน วงการกฎหมายไทยระดับสูงที่ถูกลอบทำร้าย หนังสือพิมพ์บางกอกไทย ฉบับวันที่ 28 กรกฎาคม พ.ศ. 2437 (แปล) ลงข่าวเรื่องนี้ว่า

"ในสมัยนี้ มักจะมีเหตุร้ายเกิดขึ้นกับพวกเนติบัณฑิต หรือหมอกฎหมายบ่อย ๆ คูเหมือนว่า หลวงรัตนานุปัติ อธิบดีกรมอัยการผู้ได้รับคำสั่งให้ฟ้องกล่าวโทษคนไทยผู้เอศฐา บรรดาศักดิ์ โดยถูกหาว่า ลักลอบเล่นการพนันบนเบี้ย ขณะนั่งรถจะไปปฏิบัติราชการ ณ ศาลสถิตยุติธรรมเมื่อวานนี้ เวลา 13.00 น. ได้ถูกคนร้ายสามคนตีเอาจนบาดเจ็บ

สาหัส ได้มีการกล่าวกันว่าพวกขุนนางผู้มีศักดิ์ชั้นสูง ซึ่งถูกฟ้องกล่าวโทษในคดีลักลอบเล่นการพนันคงจะได้ใช้คนเหล่านี้มาลอบทำร้ายและคนร้ายคนหนึ่ง เป็นมหาดเล็กหลวง"¹

เมื่อเสด็จในกรมราชบุรี ฯ ทรงตั้งโรงเรียนกฎหมายใหม่ ๆ ขุนหลวงพระไกรสี ได้เป็นอาจารย์สอนกฎหมายด้วยคนหนึ่ง และเป็นกรรมการสอบไล่นักเรียนเป็นเนติบัณฑิตมาตั้งแต่คน ท่านเป็นร่วนลงนามในประกาศนียบัตร เนติบัณฑิต ตั้งแต่สมัยแรกด้วยเล่ากันว่า มีผู้เกรงใจท่านทั่วไปนับแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวลงมา เมื่อเวลาท่านไปเฝ้าขณะเสด็จออกขุนนางคราวใด พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องทรงพักทายเป็นพิเศษทุกครั้ง² เมื่อเวลาท่านย้ายไปเป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลพระราชาอาณานิคม ก็พิถีพิถันทั้งเป็นการนิโทษาร ถึงกับการประชุมผู้พิพากษาและข้าราชการพร้อมกันที่ศาลพระราชาอาญา และเชิญเจ้านาย ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่กับข้าราชการชาวต่างประเทศไปรวบด้วย เสด็จในกรมหลวงราชบุรี ฯ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม เสด็จขึ้นประทับบนบัลลังก์ศาล พร้อมกับขุนหลวงพระไกรสี ซึ่งสวมเสื้อครุยเนติบัณฑิตอังกฤษ เสนาบดีทรงอ่านประกาศตราตั้งแล้วประธานตราตั้งให้แก่ขุนหลวงพระไกรสีซึ่งจะต้องสาบานตัวว่าจะปฏิบัติหน้าที่โดยซื่อสัตย์ ผู้แทนข้าราชการกล่าวคำอำนวยพรให้แก่ท่านแล้ว จึงเป็นอันเสร็จพิธี³

¹ รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้ ดู ซาสึ เอี่ยมกระสินธุ์, เมืองไทยในอดีต (กรุงเทพมหานคร: กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2520), หน้า 103

² หลวงจักรปาณิสวัสดิ์สุทธิ, เรื่องของเจ้าพระยามหิธร (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศรีธรรมสาร, พ.ศ. 2499), หน้า 57-58

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 63

ในปี 2441 นั้นเอง ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เลื่อนขุนหลวงพระยาไกรสีสุภาพภักดีตรีเมณฑการุษาอำมาตย์คณาการ ต่อจากนั้น ประวัติดังกล่าวจึงเลื่อนหายไป เข้าใจว่าคงจะถึงอนิจกรรมระหว่าง พ.ศ. 2444 และ พ.ศ. 2446 เพราะในปี 2444 ท่านยังออกหนังสือธรรมศาสตร์สมัยอยู่ และในปี 2446 ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งขุนหลวงพระไกรสีคนใหม่

ขุนหลวงพระยาไกรสีเป็นนักกฎหมายที่มีเกียรติคุณ มีบุคลิกสง่าเป็นที่น่าเกรงขาม ท่านจึงได้รับคำยกย่องและเป็นที่เกรงใจทั่วไป นอกจากนั้นยังต้องเป็นผู้มีปฏิญญาอย่างมาก จึงได้เป็นพระอาจารย์ถวายความรู้แก่สมเด็จพระบรมราชาธิบดี ๑ ซึ่ง เป็นนักเรียนกฎหมายอังกฤษเช่นกัน ทั้งคงเป็นผู้สนใจใฝ่หาความรู้ จึงเป็นผู้รวบรวมพระราชกำหนดกฎหมายต่าง ๆ ได้ด้วยความอุตสาหะ และได้เป็นอาจารย์สอนกฎหมายรุ่นแรก ๆ อีกด้วย นับว่าเป็นบุคคลสำคัญคนหนึ่ง ในทางนิติศาสตร์ ของไทยในสมัยรัชกาลที่ 5

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ขอพิจารณาประกอบ

นักกฎหมายไทยเมื่อสองร้อยปีมาแล้วกับนักกฎหมายไทยในสมัยปัจจุบันมีความแตกต่างกันอยู่หลายประการซึ่งพอสรุปได้ดังนี้คือ

1. ในด้านการศึกษาเล่าเรียนหรือการฝึกฝนทางกฎหมาย นักกฎหมายในอดีตศึกษาหรือฝึกฝนกันเองตามลำพังเป็นการภายใน ไม่มีการสอนหรือเผยแพร่ความรู้ทางนิติศาสตร์อย่างจริงจัง วิชากฎหมายเป็นเรื่องศักดิ์สิทธิ์ ลึกลับ และสงวนไว้เฉพาะผู้มีอำนาจหน้าที่โดยตรงเท่านั้น บุคคลทั่วไปจะศึกษาเล่าเรียนกันเป็นการแพร่หลายไม่ได้ ตัวอย่างเช่น ใน พ.ศ. 2392 นายโหมค ซึ่งต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาภานุปลิมภิกษุ (โหมค อนุตตกุล) ได้จัดพิมพ์กฎหมายตราสามดวงขึ้นเผยแพร่ แต่เมื่อจำหน่ายได้สักระยะหนึ่ง รัฐบาลก็สั่งริบและทำลายหมดเพราะถือว่าเป็นการละเมิดพระเกียรติของพระมหากษัตริย์ สำหรับบุคคลที่ประสงค์จะศึกษาเล่าเรียนทางกฎหมายก็ต้องไปขอความรู้กันเองโดยบางบุตรจะศึกษาจากบิดา ช่างราชการที่สนใจจะไปขอศึกษาจากผู้มีความรู้ในราชสำนัก เคยมีตัวอย่างที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าศักดิ์มงคลไปศึกษากฎหมายจากพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงเทเวศร์วัชรินทร์ เป็นคน การศึกษาในครั้งนั้นคงเป็นการหาความรู้ว่ากฎหมายมีว่าอย่างไร เท่านั้น ไม่ถึงกับเป็นศาสตร์ที่ต้องศึกษาการตีความ หรือค้นหาหลักเกณฑ์อย่างที่ทำอยู่ในปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้เอง เมื่อเสด็จในกรมราชบุรีฯ ทรงตั้งโรงเรียนกฎหมายขึ้นในปี 2439 จึงเป็นที่ฮือฮากันขึ้น เพราะเป็นโอกาสใหญ่สนใจสมัครเข้าศึกษาได้อย่างจริงจัง และมีการสอบรับรองความรู้ด้วย แต่นักกฎหมายรุ่นเก่าที่ฝึกฝนตามแบบเก่ามาแล้วก็กลับมาศึกษาหาความรู้ใหม่อีกหลายคน เช่น พระยาสุริยเคศวิเสษฐิ์ อธิบดีผู้พิพากษาศาลมณฑลนครราชสีมา พระยาภักดีราช อธิบดีผู้พิพากษาศาลมณฑลกรุงเก่า

ในช่วงเวลาสองร้อยปีของกรุงรัตนโกสินทร์ การศึกษาวิชากฎหมาย ศึกษาก้าวหน้าไปมาก จากเดิมที่เคยศึกษากันเพียงวิชากฎหมายอาญา สัญญา มรดก ประทุษร้าย ส่วนแพ่ง ฎีระเบียบ ทาษ วิถีพิจารณา และกฎหมายระหว่างประเทศ กลายเป็นวิชานานาแขนง นับวิชาที่สอนกันในขณะนี้กว่าจะสอบเป็นนิติศาสตรบัณฑิตไคร่วม 50 วิชา จากเดิมที่เคยสอบกันตามระเบียบวัดพระศรีรัตนศาสดารามบาง ศาลาการเปรียญวัดมหาธาตุบาง กลายเป็นการสอบอย่างเอาจริงเอาจังหลายวัน จากการเรียนในสภาพที่ว่า "ในชั้นแรกทรงสอนที่ห้องเสวย ซึ่งอยู่ติดกับห้องเสนาบดี กระทรวงยุติธรรม แต่จำนวนนักเรียนได้ทวีขึ้นรวดเร็วจนห้องนั้นไม่พอ" กลายเป็นคณะนิติศาสตร์ใหญ่โตโอ้อ่า เป็นคณะนิติศาสตร์ในมหาวิทยาลัยเปิดเช่น มหาวิทยาลัยรามคำแหงบาง มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราชบาง จากการเรียนแบบตัวต่อตัว กลายเป็นการเรียนโดยอาศัยวิทยุ ฯ และโทรทัศน์เป็นสื่อ ทั้งนี้เป็นต้น

2. ในด้านหน้าที่การงานหรือการประกอบอาชีพของนักกฎหมาย ผู้ที่มีความรู้ทางกฎหมายในอดีตมักเข้ารับราชการในราชสำนักในฝ่ายราชบัณฑิตบาง และในฝ่ายอื่น ๆ บาง บรรดาข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ต่างก็เป็นนักกฎหมายอยู่ในสังกัดของตน เช่น เจ้าพระยาจักรี สมุหนายก มีขุนพิณวิจิตรราชปลัด ขุนบูรินทรราชปลัด ขุนเทพอาญาราชปลัด ออกญาพลเทพราชเสนาธิบดีว่าการเกษมศรี ขุนโลกาภรณ์ระวีราชการ เป็นต้น แต่ที่เป็นหน่วยงานหลักของกฎหมายคือ ที่ทำการลูกขุน ณ ศาลหลวง ซึ่งนักกฎหมายฝ่ายนี้มักเป็นพราหมณ์ มีบรรดาศักดิ์ต่าง ๆ กัน แม้ราชทินนามก็แสดงว่าเป็นพราหมณ์ เช่น พระมหाराชครู พระครูบพิตร ฯ พระราชครู พระครูพิเชษฐ ฯ พระญาณประกาศ ขุนจินตภิรมย์ ฯ ขุนหลวงพระไกรศรี พระเกษมราชสภาวดี ฯ ราชทินนามเหล่านี้ต่อมานำมาใช้เป็นราชทินนามของข้าราชการฝ่ายกฎหมายทั้งสิ้น แม้จะไม่ใช้พราหมณ์ทำหน้าที่ทางกฎหมายอีกต่อไป

นักกฎหมายตามความหมายที่ใช้อยู่ก่อนสมัยตั้งโรงเรียนกฎหมายจึงหมายถึง
 บุรุษพระราชกำหนดกฎหมายตามแบบแผนเก่า แม้มิได้ประกอบอาชีพทางกฎหมายเป็นผู้พิพากษา

ตุลาการ อัยการ หรือทนายความ เพราะแบบรรการราชบัณฑิต อาลักษณ์ พราหมณ์ ก้อนุโลม
ว่าเป็นนักกฎหมายในสมัยนั้นได้

นักกฎหมายรุ่นแรก ๆ ที่ปรากฏนามในเอกสารประวัติศาสตร์ กรุง
รัตนโกสินทร์จึงได้แก่ พราหมณ์และราชบัณฑิตที่ตามทำเนียบ ในกฎหมายนาพลเรือน รวม
ทั้ง "ขาทูลละอองธุลีพระบาทที่มีสติปัญญา" 11 คน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลกได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นกรรมการตรวจชำระกฎหมาย แลพระบาท
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเองก็ควรนับเนื่องว่าทรงเป็นนักกฎหมายได้ พระองค์หนึ่ง
เพราะทรงมีส่วนร่วมในการตรวจชำระกฎหมายนั้นเป็นอันมาก ดังปรากฏในบานแผนก
กฎหมายที่ตรวจชำระแล้วว่า

"แล้วทรงพระอุสาหะ ทรงชำระคักแปลงซึ่งบทอันวิปลาศนั้นให้ชอบโดย
ยุติธรรมไว้ ด้วยพระทัยทรงพระมหากรุณาคุณจะให้เป็นที่ประโยชน์แก่ภคินีอันจะดำรงแผ่นดิน
ไปในภายหน้า" ¹

ในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้มีการออกกฎหมายใหม่หลายฉบับ รวมทั้งประกาศ
รัชกาลที่ 4 ซึ่งยกย่องกันว่า เป็นผลงานทางนิติศาสตร์ที่สำคัญและน่าสนใจอย่างยิ่ง นับว่า
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์นี้เป็นนักกฎหมายตามความหมายเต็มได้อีกพระองค์หนึ่ง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ
เกล้าเจ้าอยู่หัวก็เป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงเอาพระทัยใส่ในกิจการกฎหมายมาเนืองอย่างยิ่ง
ทรงปฏิรูประบบกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม ตลอดจนวางรากฐานการศึกษาวิชา
นิติทางกฎหมายให้รุ่งเรืองสืบมา โดยมีพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์

¹ บานแผนก กฎหมายตราสามดวง (เขียนขึ้นใหม่ตามอักขรวิธีปัจจุบัน)

เป็นกำลังสำคัญ พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์นี้ เป็นปฐมนิเทศในวงการกฎหมายทรง
ได้รับถ่ายทอดว่าเป็นพระบิดาของกฎหมายไทย ทรงนำอารยธรรมทางกฎหมายแผนใหม่
มาผสมกับวัฒนธรรมเดิมของไทยและพัฒนาต่อไปในแนวทางที่สืบเนื่องมาจนทุกวันนี้
นับแต่สมัยของพระองค์เป็นต้นมา ความหมายของนักกฎหมายก็เปลี่ยนไป นักกฎหมาย
กลายเป็นผู้มีความรู้ทางกฎหมายที่อบรมฝึกฝนแล้วอย่างดีในทางกฎหมายตามความหมาย
ข้างฝ่ายยุโรป

ถ้าจะให้หนักที่กวีวิชากฎหมายระบุชื่อ นักกฎหมายที่ยิ่งใหญ่ของประเทศไทยสักคน ก็คงได้ พระนามพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เป็น
คำตอบจากทุกคน เพราะพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์นี้ทรงนำวงการกฎหมาย
ไทยในทุกทางนับแต่การปฏิรูปศาล การศึกษาวิชากฎหมาย วรรณกรรมทางกฎหมาย
การบริหารกระบวนการยุติธรรมแผนใหม่ การร่างกฎหมาย จนกระทั่งการฝึกอบรม
เตรียมคนไว้เป็นขุนศาลตุลาการและข้าราชการกฎหมายฝ่ายอื่น ๆ เช่น อัยการ
นักปกครอง ข้าราชการ ศาลาการ ศรพากร นักกฎหมายฝ่ายเกษตรและที่ดิน นักการ
ราชทัณฑ์ เป็นต้น แต่แม้พระคุณในพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์นี้จะมากมายเกินคำ
พรรณนา วงการกฎหมายไทยก็มีได้เป็นต้น พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์นี้แต่พระองค์
เดียวหากแต่ยังเป็นต้นนักกฎหมายไทยที่มีมาก่อนผู้ทรงไว้ซึ่งวิทยาคูดินทางพระราชกำหนด
กฎหมายเก่าใหม่ และมีส่วนช่วยประคับประคองวงการกฎหมายไทยมาได้จนกระทั่งมีส่วน
ตอกย้ำแนวความคิดแผนใหม่ โดยไม่เกิดปัญหาหนักถึงที่นานาประเทศประสม เช่น
เยอรมันเมื่อครั้งที่ ชาวจีน กักกันการจัดทำประมวลกฎหมายจน
เป็นเหตุให้ต้องล่าช้าไปร่วมศตวรรษ นอกจากนั้น หักงษ์สมัยที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
พระองค์นี้สิ้นพระชนม์แล้ว ศิษย์ หรือศิษย์ของศิษย์ในพระองค์ก็ได้ช่วยกันรับช่วยงาน
พัฒนากฎหมายไทยต่อไปจนเจริญงอกงามถึงที่เห็นกันทุกวันนี้ นักกฎหมายทุกท่านเหล่านั้น
ทั้งที่มีมาก่อนและโดยเฉพาะอย่างยิ่งหักงษ์สมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์นี้จึงควร
ได้รับถ่ายทอดสรรเสริญ และสักดิ์เกียรติคุณเช่นกัน

เมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ประชวรด้วย
 ไข้โรคที่พระอัครและสิ้นพระชนม์ที่ปารีสใน พ.ศ. 2462 นั้น วงการนักกฎหมายไทย
 ก็ชงเขาดอง เพราะขาดผู้เป็นหลักเป็นประธาน แม้เสด็จในกรม ฯ จะทรงพินัยหน้าที่ใน
 กระทรวงยุติธรรมไปเป็นเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการหลายปีแล้ว แต่ก็เป็นที่น่าใจ
 เป็นมิ้งขวัญของบรรดาศิษยานุศิษย์อยู่นั่นเอง ดังที่พระยาอรรถกรกรมมฤคิ กนิษย์ของพระ
 องค์ผู้หนึ่ง ได้บันทึกไว้ว่า

" การที่กรมหลวงราชบุรีสิ้นพระชนม์ครั้งนั้น แม้จะไม่เป็นที่ใจหาย
 กันเท่าใดก็ดี ก็ยังเป็นที่น่าเสียดาย และเป็นเกราะหรัายแก่ประเทศสยามอยู่นั่นเอง
 พระองค์ท่านเป็นศาสตราจารย์กฎหมาย " 1 และเพราะเหตุที่พระองค์เป็น " ศาสตรา
 กกฎหมาย " ของศิษย์นั่นเอง จึงมีผู้ถือว่าการสิ้นพระชนม์ของพระองค์เป็นการปิดฉาก
 ความรุ่งเรืองของวงการกฎหมายที่เกี่ยว เจ้าพระยามหิธร กนิษย์หมาย เลขหนึ่งของ
 พระองค์ถึงกับปรารภว่า

" สิ้นในกรมราชบุรีแล้ว เห็นจะอีกหลายปีกว่านักปราชญ์จะเกิดมาแทน
 ที่มีอยู่เวลานั้นที่ประพฤติกวีก็ดูมีใจรักแต่ได้เรียนน้อย ไม่พอการ คนที่เรียนมากได้ก็กรี
 สูง มีแต่ใจกับบ้าๆไม่มีนิสัยเลย นอกนั้นก็คือนักเลงแพะเอาตัวไม่รอด.....
 เมืองไทยยังต้องการคนรู้กฎหมายดี ๆ อีกมาก ถ้ามีพวกนี้มากเพียงไรบ้านเมืองก็ดีขึ้น
 เพียงนั้น " 2

1 อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาอรรถกรกรมมฤคิ
 (พระชนก : โรงพิมพ์วัฒนาพิมพ์, 2508), หน้า 15.

2 เรื่องของเจ้าพระยามหิธร (พระชนก : โรงพิมพ์ศรีวัฒนา,
 2499), หน้า 251.

คำปารภมมาตั้งแต่ พ.ศ. 2465 หลังจากที่เสด็จในกรมหลวงราชบุรีฯ
สิ้นพระชนม์ไม่นานนัก แม้มูลหัดผู้ใหญ่อื่น ๆ ในวงการกฎหมายก็คงคิดอย่างเดียวกัน
จึงได้จัดวางโครงการตั้งมูลนิธิ " ระพีบุญนิธิ " ขึ้นเป็นอนุสรณ์ถวายเป็นพระกุศลเก็บ
ดอกผลจัดส่งนักเรียนไปเรียนวิชากฎหมายต่อในต่างประเทศ เพราะเหตุว่า
" เมืองไทยยังต้องการคนรู้กฎหมายดี ๆ อีกมาก ถ้ามีพวกนี้มากเพียงไร บ้านเมือง
ก็ดีขึ้นเพียงนั้น "

หลังจาก พ.ศ. 2462 อันเป็นปีแห่งการสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ของนักกฎหมาย
ไทย วงการนักกฎหมายชมเขาอยู่ได้ไม่นานนัก เพราะคนที่ " ประพฤติตัวดีตามใจรัก "
ก็ไปเรียนสูงขึ้น ต่างออกไปศึกษาต่อ ณ ต่างประเทศด้วยทุนส่วนตัวบ้าง ทุนรัฐบาลไทย
บ้าง ทุนกระทรวงยุติธรรมบ้าง ทุนระพีบุญนิธิบ้างและกลับมาทำราชการเป็นประโยชน์
แก่วงการกฎหมายไทยมากขึ้น แม้มูลหัดเหล่านั้นจะไม่ได้เป็น " นักปราชญ์ " ในทุกทาง
ถึงเสด็จในกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระบิดาแห่งกฎหมายไทย แต่ก็ประกอบกรณียกิจ
เป็นประโยชน์โดยรับช่วงงานที่เสด็จในกรม ๆ ทรงแผ้วถางทางนำไว้ให้แล้วนั่นเอง
อาทิเช่น ในวงการศาลก็ได้นั้นก็มีอย่างเจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศ พระยาเทพ-
วิฑูร พระยาอัศพัทธ์ธรรมประคัลล์ หลวงจางกูรยุเนติศาสตร์ นายประวิทย์ภัคตะพงค์
นายประมุข สุวรรณศรี หลวงจักรปราณีศรีคีรีวิสุทธิ เจ้าพระยาพิชัยญาติ พระยาธรรม
บัณฑิตสิทธิศุภการ เป็นต้น ในวงการอัยการก็ได้พระยาอรอดกรมมฤคฤกษ์ พระยา
อรอดการีย์นิพนธ์ หลวงอรอดปรีชาชนูปการ ในวงการนักร่างกฎหมายก็ได้ ศาสตรา-
จารย์กร. หยุค แสงอุทัย ส่วนในวงการอื่น ๆ เช่นกฎหมายระหว่างประเทศ กฎหมาย
ปกครอง กฎหมายรัฐธรรมนูญ กฎหมายสังคม ประวิติศาสตร์กฎหมาย ทนายความ
นักบริหารกระบวนการยุติธรรม ก็มีคนที่เกิดขึ้นหลายคนเช่น พระมณฑาณเวมลศาสตร์
พระสุทธีวรรณคุณนรี ศาสตราจารย์ กร. มาลัย หุวะนันท์ พระยาศรีวิสารวาจา
พระยาปรีคานฤเบศร์ ศาสตราจารย์ดิเรก ชัยนาม พระยามโนปกรณนิติธาดา พระยา
นิติศาสตร์ไพศาล หลวงประกอบนิติสาร เป็นต้น มูลหัดเหล่านั้นล้วนแล้วแต่มีอุปการคุณ
หรือเป็นแบบฉบับที่น่านับถือ หรือเป็นเจ้าของมหาวิทยาลัยอย่างหนึ่งอย่างใดอันควรยกย่อง

ว่าเป็นนักกฎหมายคนสำคัญของประเทศไทย ใ้ทั้งสิ้น ประวัติและผลงานของท่านเหล่านี้ จึงเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์กฎหมายไทย

เมื่อพิจารณาจากประวัติของนักกฎหมายคนสำคัญที่ได้คัดเลือกมาแล้วนี้ จะเห็นได้ว่านักกฎหมายส่วนใหญ่ได้เป็นกรรมการร่างกฎหมาย ที่เป็นเช่นนั้นเพราะ เมื่อผู้ใดมีความรู้ความสามารถและมีตำแหน่งราชการสูง ทางรัฐบาลก็จะแต่งตั้งให้เป็น กรรมการร่างกฎหมายด้วยเสมอ นอกจากนี้ข้อที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งก็คือ บรรดานักกฎหมายประเภทที่ศึกษาฝึกฝนทางกฎหมายมาโดยเฉพาะทั้งหลายคงเคยเป็นอาจารย์สอนกฎหมายทั้งสิ้น บางท่านก็สอนในโรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรม บางท่านก็สอนในคณะนิติศาสตร์และรัฐศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นคณะนิติศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) บางท่านก็สอนในมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) บางท่านก็สอนอยู่เพียงชั่วระยะเวลาสั้น บางท่านก็สอนอยู่เป็นเวลานานก็ได้ เป็นศาสตราจารย์พิเศษ แต่แม้บางท่านจะไม่ได้อสอนกฎหมายเลย แต่ก็เกี่ยวข้องกับวงการศึกษาวิชากฎหมายทางหนึ่งทางใดเสมอ เช่น แต่งตำรากฎหมายบ้าง เป็นกรรมการอำนวยการศึกษาในสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภาบ้าง เป็นต้น แต่น่าจะเป็นเพราะว่า ท่านได้เข้าไปร่วมในวงการศึกษาวิชากฎหมายนี้เองทำให้ท่านเป็นผู้มีชื่อเสียง ได้รับคำยกย่องอย่างสูงและมีลูกศิษย์ลูกหาทั่วประเทศ เสกข์ในกรมหลวงราชบุรี ฯ เองที่ทรงได้รับคำยกย่องของเสด็จทูลนุชา เป็นผู้เฝ้าอุปการคุณสูงสุดในทางกฎหมายก็ เพราะทรงจับงานสอนวิชากฎหมาย และงานนิพนธ์วรรณกรรมทางกฎหมายเป็นงานหลักถึงกับทรงจัดตั้งโรงเรียนกฎหมายและพิมพ์ตำรากฎหมายออกเผยแพร่ พระเกียรติคุณของพระองค์จึงแพร่หลายจากศิษย์รุ่นแรกไปสู่ศิษย์รุ่นหลัง และผู้พิพากษารุ่นแรก ๆ ไปสู่รุ่นต่อ ๆ ไป พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงพิริตปรีชากร และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัตน์วิถินุญนั้นแม้จะมีพระสติปัญญาเป็นเลิศในทางกฎหมายและเป็นนักกฎหมายผู้ยิ่งใหญ่ไม่แพ้กัน แต่ก็ทรงค้อยกว่าที่ไม่ได้เป็นครูบาอาจารย์สอนวิชากฎหมายอยู่นานปีจึงมิได้เป็นศิษยานุศิษย์แพร่หลายมากคุดเสกข์ในกรมหลวงราชบุรี ฯ และมีได้ทรงนิพนธ์ตำราวิชากฎหมายไว้เป็นหลักในวงการ

นี้ ข้อที่น่าคิดจึงมีว่าการสอนวิชากฎหมายน่าจะเป็นช่องทางสำคัญที่ทำให้บุคคลมีชื่อเสียง
 เกียรติคุณและมีผู้เคารพยกย่อง เพราะคำพิพากษาทำราชการในหน้าที่ต่าง ๆ ย่อมทำให้
 โด่งดังอยู่โต้งกับบัญชา ซึ่งอาจกล่าวพระเคหมากกว่าทรงพระคุณ แต่การเป็นครูบา-
 อาจารย์สอนหนังสือนี้ทำให้โด่งดังซึ่งรำลึกถึงพระคุณและหากครูบาอาจารย์นั้นเมียด
 ฐาบรรดาศักดิ์สูงถึงกงยาเกรงพระเดชไปพร้อมกันด้วย ยิ่งหากครูบาอาจารย์นั้นภายหลัง
 โด่งมาเป็นผู้บังคับบัญชาอีกด้วย ดังที่โรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรมนิยมเชิญ
 ข้าราชการฝ่ายตุลาการ ไปเป็นผู้บรรยายพิเศษ ยิ่งทำให้ผู้ถูกใจกันโด่งดังสองชั้น สามชั้น
 คือเป็นทั้งรุ่นที่พ่อคำกับรุ่นไปด้ เป็นทั้งครูบาอาจารย์และเป็นทั้งผู้บังคับบัญชา ความ
 สัมพันธระหว่างข้าราชการในกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ ในสมัยก่อนโดยเฉพาะอย่างยิ่ง
 ความสัมพันธ์ระหว่างผู้พิพากษานั้นผู้น้อยกับผู้พิพากษานั้นผู้ใหญ่ อัยการชั้นผู้น้อยกับอัยการ
 ชั้นผู้ใหญ่ หรือแม่แก่ทนายความกับผู้พิพากษา จึงเป็นความสัมพันธ์ที่ปรากฏขึ้นมาจาก
 สถานะระหว่างศิษย์กับอาจารย์อยู่ด้วยทำให้ปกครองง่ายและนักกฎหมายที่สำเร็จได้สูงชั้น
 ประพฤติปฏิบัติตัวก็มักได้ก่ายกองของสรร เสรีคือเป็นที่เคารพนับถือในรุ่นก่อน ๆ มาโค่งาย

ข้อที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งคือ นักกฎหมายที่มีเกียรติคุณเป็นที่ยกย่อง
 สรร เสรีดังกล่าวข้างต้นนี้มี " เกร็ด " ประวัติดังนี้ว่า เมื่ออย่างเราสมัยรัชสมัย
 แล้ว มักหันหน้าเข้าหาศาสนา จะเห็นได้เด่นชัดกว่าข้าราชการอาชีพอื่น บางท่านก็มุ่ง
 ทะนุบำรุงวัดวาอาราม เป็นการอุปถัมภ์พระศาสนาฝ่ายวัตถุ บางท่านก็นิยมบำเพ็ญเพียร
 ภาวนาวิปัสสนา บางท่านก็เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงเผยแพร่พระศาสนา อาทิเช่น พระยา
 อดิศัยธรรมประภักดิ์ พระยานิติศาสตร์ไพศาล พระยาปริกานธุเบตร์ นายดิเรก ชัยนาม
 เป็นต้น ข้อที่น่าศึกษาต่อไปว่าเป็นเพราะอุปนิสัยดั้งเดิมหรือเพราะเหตุใด

ส่วนข้อที่ว่านักกฎหมายส่วนใหญ่เป็นผู้มีบรรดาศักดิ์นั้นน่าจะเนื่องมาจาก
 ว่าเท่าที่ใคร่สอบถามความนึกเห็นขอรายชื่อนักกฎหมายที่ใคร่ใคร่ปรากฏว่าได้มาแต่
 ข้าราชการทั้งสิ้น ซึ่งเป็นธรรมดาอยู่เองที่เมื่อท่านมีเกียรติคุณถึงปานนั้น ท่านย่อมได้รับ
 การปูนบำเหน็จรางวัลและได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นเครื่องตอบแทนความชอบ
 ความธรรมเนียมก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง แม้จะได้ทนายความ และนักกฎหมาย
 ภาคเอกชนมาบ้าง เช่น พระยาปริศนาคณาธิบดี พระยาสารภักดิ์ธรรมมาพิลาศ หลวง
 ประกอบนิติสาร ท่านเหล่านี้ก็เคยรับราชการมีตำแหน่งสูงมาก่อน ส่วนบุคคลอื่น ๆ ที่
 มิได้มีบรรดาศักดิ์ เช่น นายไชยเจริญ สันติศิริ นายแพทย์สงกรานต์ นิยมเสน พลโท
 สุขุ เปรมาวิน นายหยุด แสงอุทัย นั้นก็เป็นเพราะท่านเหล่านี้เข้ารับราชการหรือมี
 ตำแหน่งหน้าที่การงานสูงในระยะหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองอันเป็นสมัยที่ยกเลิก
 การพระราชทานบรรดาศักดิ์แล้ว จักว่าเป็นนักกฎหมายรุ่นหลังหรือรุ่นใหม่ทั้งสิ้น มิใช่
 เป็นผู้ทำความดีความชอบน้อยจึงไม่เคยได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ บางท่านที่ใช้
 คำว่า " นาย " คือ นายประมุล สุวรรณศรี และนายประวัติ บัณฑิตพงษ์ ก็เป็นกรณี
 พิเศษ ก็ไม่เคยได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์แล้วกรวดวายมังคมหูลาดอกเสี้ยและมีได้
 กลับไปขอใช้บรรดาศักดิ์เดิมอีก

บรรณานุกรม (ภาคทั่วไป)

พระราชกำหนดที่ 28 ในประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 เล่ม 3

กัญญา ณ ไนทร์, พระยา. เอกสารเรื่องการปรับปรุงข้อบัญญัติตามสัญญาการค้าสมัย
ของประเทศไทย ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.
2518.

คำไว้อาลัยของพระยาเทพวิตรธรรมพิเนต, ในอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ
พระยามริหารนิตีธรรม, พระนคร; โรงพิมพ์ศรีหังส์, 2507.

วรรณชัย คัดยพงษ์, ชงทอง จันทรางกูร, คำบรรยายวิชาความรู้เบื้องต้นเกี่ยว
กับกฎหมายทั่วไป ภาคกฎหมาย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬา
สงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.

จักรปาณีศรีสวัสดิ์สิทธิ์, หลวง เรื่องของเจ้าพระยามหิธร. พระนคร; โรงพิมพ์
ศรีธรรมา, 2499.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ พระบรมราโชวาทพระราชทาน
สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าพี่ยาเธอมหิศยยามกุฎราชกุมาร
ในพระราชพิธีและพระพิธี, 2523.

คำทรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา. ประมวลคำบรรยาย
ทางนิติศาสตร์, ในอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายปานจิตต์
เอนกานิชย์, 2515.

คำทรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยา พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5
พระนคร, โรงพิมพ์คุรุสภา, ม.ป.ป.

, ตีเรกชันนามตามทัศนะของคณาจารย์, พระนคร, โรงพิมพ์สมาคมสังคม
ศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2510.

ถวัลย์ อาศนะเสน, พ.ท.อ. นิติเวชศาสตร์, กรุงเทพมหานคร, โรงพิมพ์
ลาภพราว, 2519.

ทินกรวงศ์, เจ้าพระยา พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 เล่ม 6.
2504.

ทินกรวงศ์, เจ้าพระยา พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5.
พระนคร: เกื้อกูลการพิมพ์, 2502.

ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงจ่ากรมเนติศาสตร์.

กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาสมุทรวิทยาลัย, 2518.

ทรงศรี อาจารย์, การแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับมหา
อำนาจในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระนคร:
สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2500.

นาคะประทีป. ประวัติราชทินนาม. พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน, 2503.

ประชุมพระนิพนธ์กรมหลวงพิชิตปรีชากร. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร,
2472.

ประยูร สิทธิพันธุ์. กษัตริย์กษัตริย์นางไทย. พระนคร: โรงพิมพ์นิคมวิทยา, 2505.

ประเทศไทย ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ. พระนคร: โรงพิมพ์สำนักนายกรัชมন্ত্রী,
2509.

พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย. พระประวัติโดยสรุปของสมเด็จพระสังฆราชแห่ง
กรุงรัตนโกสินทร์ 17 พระองค์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ,
2517.

แมน ศิวพุกษ์. สมเด็จพระสังฆราชไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ:
ธรรมบรรณาการ, 2515.

ละออง ศรีสุคนธ์. ชีวประวัติบุคคลตัวอย่างของไทย. พระนคร: คลังวิทยา, 2503.

ว.ธ. ประสังสิต. อนุสรณ์หลวงประโคนนดีสาร. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
ไทยวัฒนาพานิช, 2514.

วิชา มหาคุณ. ประวัติศาสตร์กฎหมายและภาษากฎหมายไทย, กรุงเทพฯ: 2523.

ศิลากร, กรม เรื่องกฎหมายตราสามดวง, กรุงเทพมหานคร : 2521.

ศรีมหาพรต, พระยา. สหรัฐอเมริกา. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระยา

ศรีมหาพรต, พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งโรจน์, 2497.

สาริกพงษ์ธรรมพิลาส, พระยา. คำบรรยายกฎหมายครอบครัว. พิมพ์ในงาน

พระราชทานเพลิงศพพระยาสาริกพงษ์ธรรมพิลาส, กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ, 2510.

แสงโสม เกษมศรี, ม.ร.ว. และ วิมล พงศ์พิพัฒน์. ประวัติศาสตร์กรุงรัตน

โกสินทร์ เล่ม 1 รัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2325 - 2394.

กรุงเทพมหานคร: 2525.

อักษรานุกรมขนนางรัตนโกสินทร์ศก 124. พระนคร: โรงพิมพ์

บำรุงนุกุลกิจ, ร.ศ. 125.

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายประมัตต์ สุวรรณศิริ.

กรุงเทพมหานคร, สีขาว, 2524.

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระยานิติศาสตร์ไพศาลย์.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มงคลการพิมพ์, 2510.

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระยาดัดดีธรรมประคัตถ์.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2511.

อนุสรณ์มหาเสวกตรี พระยาปริธานฤเบศร์. พระนคร:

โรงพิมพ์มงคลการพิมพ์, 2508.

อนุสรณ์ศาสตราจารย์เอก จัณนาม. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์,

2510.

คุลยกรณพิทักษ์, พระยา. ราชทินนามผู้พิพากษา . คุลพาท เล่ม 11, ปีที่ 11,

พฤศจิกายน 2507.

เชียว เจริญวัฒนา. รายงานความชอบของผู้พิพากษาตุลาการ ร.ศ. 117.

คุลพาท เล่มที่ 4, ปีที่ 27 กรกฎาคม - สิงหาคม 2523.

นิติศาสตร์ไพศาลย์, พระยา. ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย. บทบัญญัติ. เล่มที่ 29
ตอน 3, 2514.

"บทบรรณาธิการ" บทบัญญัติ. เล่ม 21 ตอน 1 มกราคม 2506.
พิทยาลาภฤติยากร, พระวรวงศ์เธอกรมหมื่น. พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลก ทรงชำระสะสางกฎหมาย. กฎหมาย เล่ม 2 ปีที่ 6 กุมภาพันธ์
2502.

"สนทนากันนักกฎหมาย", วารสารกฎหมายจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 มกราคม - เมษายน, 2520.

สัญญาชัย สัจจวาณิช. "การต่อสู้เพื่อเอกราชในการศาล". นิติศาสตร์ธรรมศาสตร์
เล่ม 1 ตอน 3 ธันวาคม 2521.

สิรินธร เทพรตันสุภา, สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าและพระกนิษฐาธิราชเจ้าหญิง.
"กกรโยงอำนาจเจ้าสองศพระมหากษัตริย์ จุดเริ่มต้นของการปฏิรูป
บ้านเมืองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในสะพาน 6".
รวมบทความทางประวัติศาสตร์. 2520.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 7 รล. 6/3 เรื่องพระราชบัญญัติองคมนตรี
"รายงานการขมนามกรรมการองคมนตรี 11 เมษายน 2470.

Tamin kraivixien Thai Legal History. Bangkok: 2502.

Purcell Victor The Relinquishment by the United States of
Extraterritorial of Siam, Journal of the Malasian
Branch, Royal Asiatic Society 1964, Vol. 37, Part.